

Towarzystwo Pamięci
Powstania Wielkopolskiego 1918/19
Zarząd Główny

Powstańcy Wielkopolscy

Biogramy uczestników
Powstania Wielkopolskiego
1918-1919

tom VI

Autorzy not biograficznych:

Adamczewski Piotr S.	Kościański Zdzisław	Polak Irmina
Andruszewska Małgorzata	Kowalewski Tomasz Jarosław	Priebe Karol
Artyszuk Elżbieta	Kręgielski Władysław	Przybylska Anna
Artyszuk Zuzanna	Król Jadwiga	Psik Stefan
Barzdo Jadwiga	Krumrey Ludwik	Raczkowska Agnieszka
Bączkowski Marian	Kubiaczyk Genowefa	Raczkowski Wojciech, ks. kanonik
Becker Włodzimierz	Kuliński Zdzisław	Radtke Konstanty Ferdynand
Berus Kazimierz	Kwiatkowski Kazimierz	Refermat Jerzy
Bilska Halina	Lis-Lastra Elżbieta	Rezler Marek
Chałupka Władysław	Liwerski Zbigniew	Roszak Józef
Chołemska Regina	Łada-Czarnowska Danuta	Rozumek Piotr
Czarkowska Małgorzata	Łuczak Krystyna	Rum Stefania
Czechowska Kamila	Łukaszewski Henryk	Sander Wojciech
Czerwiński Bogdan	Maćkowiak Bożena	Sęczkowska Małgorzata
Dominiak Jan	Maćkowiak Janina	Sękowska Anna
Dubisz Ryszard	Magowski Marek	Skiercki Marian
Dukarska Katarzyna	Małuszek Eugenia	Sobocińska Dorota
Dziembowski Piotr	Mellenbrock- Tomaszewska Teresa	Springer Iwona
Ferenc Lubomira	Mielcarzewicz Maria	Strugała Zofia
Figas Henryk	Mroczkowska-Bober Hanna	Szulc Adam
Firlej Jarzy	Muszyńska-Zamorska Danuta	Szulc Zofia
Firlej Marek Witold	Mytko Andrzej	Szymanowski Mieczysław
Fornalski Antoni	Nagórko Iwona	Szymańska Kazimiera
Fronczak Jadwiga	Nowak Marta	Szymańska Marlena
Frankowska Małgorzata	Nowak Remigiusz	Ślebioda Józef
Grabias Halina	Odolanowska Mieczysława	Śmigielski Józef
Jasicki Bogdan	Orłowska Renata	Tomkowiak Eligiusz
Jądrzak Stefania	Pasińska Aleksandra	Tomkowiak Ewelina
Jeziorska Magdalena	Pasiński Jan	Tomkowiak Malwina
Joachimiak Dorota	Paul Joanna	Wachowski Witold
Joachimiak Krzysztof	Pawlicki Tomasz	Wardyn Artur
Jóźwiak Zenon	Pietrowski Michał	Wojcieszak Bogumił
Kabat Małgorzata	Pietrzak Zofia	Występski Walerian
Kaczmarek Maria	Polak Bogusław	Zieliński Jan
Karczewski Jan		Żurek Rudolf
Karłowicz Barbara		
Kicman Wojciech		
Kosmowska Urszula		

Powstańcy wielkopolscy ...

Biogramy uczestników
powstania wielkopolskiego 1918/1919

Tom VI

pod redakcją Bogusława Polaka

Poznań 2009

Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919
Zarząd Główny

Komitet Redakcyjny:

przewodniczący: Bogusław Polak

sekretarz: Eligiusz Tomkowiak

członkowie: Stefan Barłóg, Marian Kadow, Zdzisław Kościański

opracowanie redakcyjne i korekta: Eligiusz Tomkowiak

projekt okładki: Anna Barłóg

zdjęcie na okładce:

Pododdział młodocianych żołnierzy Wojsk Wielkopolskich z kadrą dowódczą z 4. pułku strzelców wlkp. w koszarach w Gnieźnie - czerwiec 1919 r. (ze zbiorów Ludwika Krumreya)

ISBN 978-83-927042-4-9

wydano przy pomocy finansowej:

Marszałka Województwa Wielkopolskiego

Urzędu Miasta Poznania

POZnań*

*Miasto know-how

Starostwa Powiatowego w Poznaniu

**powiat
POZnański**

Opalgraf Opalenica

157496

PRZEDMOWA

Szanowny Czytelniku!

Oddajemy do Twych rąk szósty już tom, wydawanych od 2005 roku, biogramów uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-19. Mamy nadzieję, że tom ten tak jak poprzednie będzie cieszył się dużą popularnością i uznaniem i to nie tylko wśród bliskich opisywanych w nim bohaterów.

Powstanie Wielkopolskie, jak pisał Benon Miśkiewicz w wydanym wspólnie z Antonim Czubińskim i Zdzisławem Grotem zarysie dziejów, należy do najbardziej chlubnych kart naszych dziejów. Godny uznania i podziwu jest patriotyczny zryw ku wolności najszerzych mas ludowych Wielkopolski, a także jego skuteczność.

Potwierdzeniem uznania ogromnego znaczenia Powstania Wielkopolskiego dla Polski były tegoroczne obchody 90-tej jego rocznicy. Obchody miały wyjątkowy i rzec by można powszechny charakter, dodatkowo podkreślony patronatem jaki nad nimi objęli Prezydent RP Lech Kaczyński i Premier Donald Tusk. Rocznicowe obchody poza dużą ilością jubileuszowych uroczystości zaowocowały także licznymi działaniami upamiętniającymi bohaterskie czyny i dokonania Powstańców. Odsłaniane były pomniki i tablice pamiątkowe. Przygotowywane były liczne publikacje i opracowania, a wśród nich i ta, którą Drogi Czytelniku masz przed sobą.

Z radością należy zauważyć, że obok wydawnictwa Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-19 ukazują się liczne opracowania o wymiarze powiatowym, miejskim czy gminnym. Przykładowo można tu wymienić prace Antoniego Fornalskiego „Powstańcy Wielkopolski ziemi przemęckiej”, Jana Jajora „Powstańcy Wielkopolscy 1918-19. Materiały do słownika biograficznego ziemi jarocińskiej”, Przemysława Mielocha i Joanny Nowaczyk „Powstańcy Wielkopolscy z Mosiny i okolic”, czy pracę pod red. Katarzyny Braszak „Powstańcy Wielkopolscy z Czempinia i okolic”.

Biogramy Powstańców Wielkopolskich można znaleźć także w regionalnych opracowaniach przedstawiających postaci znanych i zasłużonych dla miast, gmin czy regionów. Zawartość tych opracowań trafnie scharakteryzo-

wał Waldemar L. Janiszewski we wstępie do „Margoniński słownik biograficzny”: Tutaj urodzili się i pracowali wspaniali profesorowie, artyści, politycy, księża i żołnierze. Jedni osiągnęli sukces i zaszczyty, inni sławę i pieniądze, a jeszcze inni oddali życie za Ojczyznę.

Wszelkie działania upamiętniające bohaterskich Powstańców Wielkopolskich i ich dokonania są ogromnie potrzebne. Pozwalają bowiem uchronić od zapomnienia to o czym zapomnieć nam nigdy nie będzie wolno, pomimo upływającego czasu oddalającego nas od tamtych dni. Dlatego właśnie prosząc o zapoznanie się z zamieszczonymi w tym tomie biogramami, gorąco apeluję o dalszą aktywność i wytrwałość w dokumentowaniu osób i spraw związanych z Powstaniem Wielkopolskim.

Tadeusz Musiał
Wiceprezes Zarządu Głównego
Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-19

SKRÓTY JEZYKOWE I OGÓLNE

abp	arcybiskup		Powietrznej Państwa
AK	Armia Krajowa	m.in.	miedzy innymi
AM	Akademia Medyczne	mjr	major
AO	Armia Ochotnicza	MSZ	Ministerstwo Spraw Zagranicznych
ap	akta personalne	mszps	maszynopis
AAP	Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu	NKSL	(Nacz. K-da Straży Lud.) - Naczelną Komendą Straży Ludowej
APL	Archiwum Państwowe w Lesznie	NOW	Narodowa Organizacja Wojskowa
APP	Archiwum Państwowe w Poznaniu	NRL	Naczelną Radą Ludową
baon	batalion	ok.	około
b. zab. prusk. (b. z. pr.) - były zabór pruski		org.	organizacja, organizacyjny
CAW	Centralne Archiwum Wojskowe	p.	pułk
ckm	ciężki karabin maszynowy	pac	pułk artylerii ciężkiej
cm.	cmentarz	pal	pułk artylerii lekkiej
dak	dywizjon artylerii konnej	pap	pułk artylerii polowej
d-ca	dowódca	PAU	Polska Akademia Umiejętności
dr	doktor	pchor.	podchorąży
ds.	do spraw	PCK	Polski Czerwony Krzyż
dyon	dywizjon	PKP	Polskie Koleje Państwowe
Fr.Lit.-Biał.	Front Litewsko-Białoruski	PKU	Powiatowa Komenda Uzupełnień
Fr.Włkp	Front Wielkopolski	plut.	plutonowy
Fr.Ukr	Front Ukraiński	płd.	południe
Fr.Woł.	Front Wołyński	płk	pułkownik
gen.	generał	płn.	północ
GG	Generalne Gubernatorstwo	por.	porucznik
hr.	hrabia	POW zab. prusk. (z. p.)	Polska Organizacja Wojskowa zaboru pruskiego
inż.	inżynier	pow.	powiat
k.	koło	pp	pułk piechoty
kl.	klasa	ppłk	podpułkownik
km	karabin maszynowy	ppor.	podporucznik
komp.	kompania	PPR	Polska Partia Robotnicza
kpr.	kapral	PPS	Polska Partia Socjalistyczna
kpt.	kapitan	PRL	Powiatowa Rada Ludowa
kpt. posp. rusz.	kapitan pospolitego ruszenia	prof.	profesor
ks.	ksiądz	psk	pułk strzelców konnych
LOPP	Liga Obrony		

psp	pułk strzelców pieszych	UJ	Uniwersytet Jagielloński
p. strz. wlkp. -	pułk strzelców wielkopolskich	UP	Uniwersytet Poznański
PTPN	Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk	ur.	urodzony
p.uł.	pułk ułanów	VM	Virtuti Militari
p. uł. wlkp.	pułk ułanów wielkopolskich	wg	według
rez.	rezerwowy, rezerwy	Wlkp., wlkp. -	Wielkopolska, wielkopolski
rkps	rękopis	woj.	województwo
RP	Rzeczpospolita Polska	wojsk.	wojskowy
rtm.	rotmistrz	WP	Wojsko Polskie
sierz.	sierzant	wsch.	wschód
SL	Straż Ludowa	zach.	zachód
st.	starszy	Zarz.	Zarząd
strz.	strzelec	ZBoWiD	Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
szer.	szeregowy	ZHP	Związek Harcerstwa Polskiego
T. P. W.	Towarzystwo Powstańców i Wojaków	zm.	zmarł
		ZPW	Związek Powstańców Wielkopolskich (w APP)
		ZWZ	Związek Walki Zbrojnej

SKRÓTY BIBLIOGRAFICZNE

AKWPWlkp. – Akta Komisji Weteranów Powstania Wielkopolskiego 1918 – 1919 przy Zarządzie Głównym Związku Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu

Grabów – Z dziejów Grabowa nad Prosną. Praca zbior. pod red. B. Polaka i M. Rezlera, Kalisz 1990.

Kawalerowie ... – Kawalerowie Virtuti Militari 1792 – 1945. Słownik biograficzny. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka. T. II, cz. 1, Koszalin 1991; T. II, cz. 2, Koszalin 1993.

Paluszkiwicz, Szews: Słownik... – M. Paluszkiwicz, J. Szews: Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gimnazjalnych Wielkim Księstwie Poznańskim 1850 – 1918, Poznań 2000

Powstańcy wielkopolscy... – Powstańcy wielkopolscy z ziemi ostrzeszowskiej. Słowniczek biograficzny. T. 1, Poznań 2001.

Słownik ... – Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918 – 1919. Praca zbiorowa pod red. Antoniego Czubińskiego i Bogusława Polaka, Poznań 2002.

Udział społeczeństwa... – Udział społeczeństwa Ziemi kaliskiej w powstaniu wielkopolskim 1918 – 1919. Praca zbiorowa pod red. Antoniego Czubińskiego, Kalisz 1978.

Wieliczka – Wieliczka: Od Prosnicy do Rawicy. Wspomnienia z powstania wielkopolskiego, 1918 – 1919, Poznań 1931.

Adamczewski Wincenty (1869 – 1939), s. Ignacego i Franciszki z Wojciechowskich. Ur. w 1869 r. w Psarskich, w powiecie szamotulskim. Po ukończeniu miejscowej powszechnej szkoły niemieckiej wyuczył się zawodu siodlarza. W latach 1891-1893 odbył przymusową służbę wojskową w pruskiej armii. Po zawarciu związku małżeńskiego zamieszkał wraz z żoną w Rynarzewie w dawnym powiecie szubińskim, gdzie pracował przez całe życie, prowadząc własny warsztat rzeźmieślniczy, mieszczący się przy ulicy Kościelnej. Warsztat przekazał w ręce syna Tadeusza, który od ojca nauczył się zawodu i został mistrzem siodlarskim. W 1914 roku został ponownie wcielony do armii i walczył na frontach I wojny światowej. Po powrocie do domu w Rynarzewie w roku 1918 czynnie zaangażował się w przygotowania do przeprowadzenia powstania. Brał udział m. in. w oswobodzeniu rynarzewskiego magistratu, poczty i dworca kolejowego. W dniu 12 stycznia 1919 r. internowany i wywieziony do obozu jenieckiego w Altdamm (Szczecin-Dąbie). Po powrocie wraz z synem Tadeuszem nadal czynnie uczestniczył w działaniach zbrojnych na froncie północnym powstania pod Rynarzewem. Należał do Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Rynarzewie. W połowie września 1939 roku ukrywał w swoim mieszkaniu w Rynarzewie leśniczego

Wincenty
Adamczewski

Józefa Bartola z Łochowa, komendanta Towarzystwa Powstańców i Wojaków, którego poszukiwało bydgoskie gestapo. Został on wydany przez miejscowych Niemców i następnie rozstrzelany na bydgoskich Bielawkach. Wincenty Adamczewski zmarł w Rynarzewie 29 grudnia 1939 r. Pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Zawarł związek małżeński z Władysławą Ostojką (1878-1962), z którą doczekał się trójki dzieci: Marii (1900-1975), Tadeusza (1902-1979) i Edmunda (1910-1991).

Archiwum rodzinne Hanny i Ryszarda Adamczewskich z Szubina (dokumenty, książeczka wojskowa z 1891 r., zdjęcia, odpis aktu urodzenia z 26.08.1939 r., odpisy dokumentów i zaświadczeń); Archiwum USC w Szubinie. USC Rynarzewo, Księga Zgonów 1939, sygn. 4/39. Archiwum parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Rynarzewie. Księga Zgonów 1953-1963, sygn. 24/1963; 1964-1977 sygn. 22/1975. Księga adresowa Polski wraz z Wolnym Miastem Gdańskiem dla handlu, przemysłu i rolnictwa z 1929 roku. Deutsches Reichs-Adressbuch für Industrie Gewerbe und Handel. Berlin 1915. Izba Patrona Zespołu Szkół im. Powstańców Wielkopolskich w Rynarzewie. Lista internowanych do obozu jenieckiego Altdamm w 1919 roku, poz. 1. W. Adamczewski.

Piotr S. Adamczewski

Adamski Stanisław Marcin (1895 – 1975), urodził się 10 listopada 1895 r. w Niegolewie w powiecie grodziskim jako najstarszy syn z siedmiorga dzieci Władysława i Wiktorii z domu Szneider. Ojciec Stanisława zajmował się ogrodnictwem. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Trzemesznie, Strzelnie

oraz w Trzebiniu w powiecie świeckim. W 1907 r. brał udział w strajku szkolnym w Trzebiniu, który wywołany był zakazem używania języka polskiego na lekcjach religii. W 1908 r. wstąpił do Sokoła. Po ukończeniu kształcenia podstawowego kontynuował naukę w zawodzie ogrodnika. Naukę zakończył w 1912 r. Po ukończeniu szkoły zawodowej pracował jako pomocnik ogrodnika w Berlinie. Dalszą praktykę w zawodzie ogrodnika odbył w Gnieźnie i Lesznie. W 1914 r. powołany został do wojska niemieckiego. Służył na froncie wschodnim. W początkach grudnia 1918 r. przebywał w Gdańsku, gdzie brał udział w rewolucji żołnierskiej. Wrócił do Trzemeszna i zaangażował się w działalność Rady Ludowej. Następnie wstąpił do początkowo luźnych oddziałów kompanii trzemeszeńskiej. W szeregach tej kompanii brał udział w rewizjach pociągów zatrzymujących się na stacji kolejowej w Trzemesznie. Pociągami tymi powracali z frontu wschodniego uzbrojeni żołnierze niemieccy, którym Polacy konfiskowali broń i amunicję. Brał udział w walce o Zdziechową, a następnie przy zajmowaniu Strzelna, Kruszwicy oraz Inowrocławia w dniach 5 i 6 stycznia 1919 r. Do końca marca walczył na froncie północnym na odcinku Rynarzewo – Szubin – Paterek – Smogulec. Po powstaniu zmobilizowany do 59 pp w Inowrocławiu. W 57 pp, a następnie 7 kompani telegraficzno-budowlanej

Stanisław Marcin
Adamski

walczył na froncie wojny polsko-bolszewickiej. 5 lutego 1921 r. przeniesiony został do rezerwy. Do 1939 r. był członkiem Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Kcyni, a jego udział w Powstaniu potwierdziło Centralne Archiwum Wojskowe. Był radnym w ostatniej przed II wojną światową Radzie Miejskiej w Kcyni. Wybrany został do rady w 1938 r. z ramienia Listy Nr 2 – Obywatelskiej reprezentującej powstały po rozwiązaniu BBWR – Obóz Zjednoczenia Narodowego. Po powrocie z wojska pracował w gospodarstwie ogrodniczym rodziców. W 1925 r. usamodzielniał się i zamieszkał w Kcyni, gdzie prowadził własne gospodarstwo ogrodnicze. W czasie wojny w 1940 r. został wysiedlony do Grocholina i w tamtejszym majątku Niemca barona Treskow von Rozen pracował jako ogrodnik. Po wyzwoleniu wrócił do Kcyni gdzie odzyskał swoją własność i gdzie do końca życia prowadził ogrodnictwo. Po wojnie w 1 maja 1947 r. wstąpił do kcyńskiego Stronnictwa Demokratycznego. Do 1960 r. pracował w Zarządzie Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Kcyni jako skarbnik. Wsparł finansowo budowę pomnika w Śipiorach. Jak wielu powstańców, w 1972 r. awansowany został do stopnia podporucznika WP. Zmarł 17 września 1975 r. i pochowany został na miejscowym cmentarzu. Za działalność powstańczą odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1969), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957), odznaką Frontu Północnego, odznaką Za udział w Strajku Szkolnym oraz licznymi dyplomami. W 1926 r. wstąpił w związek małżeński w Trzemesznie z Marianną Jankowską z Mławy. Małżonkowie oczekali się pięciorga dzieci – Jana (ur. 1931), Mariana (ur. 1932), Łucji (ur. 1935), Gizeli (ur. 1938), Eleonory (ur. 1944).

Archiwum Bogny Adamskiej, Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP i BWP w Bydgoszczy, fot. ze zbiorów Bogny Adamskiej, Dzieje Kcyni i okolic, por red. W. Jastrzębskiego, Kcynia 1993

Kamila Czechowska

Andrzejewski Stanisław – (1900-1982), urodził w Gromadnie koło Kcyni się 16 kwietnia 1900 r. jako syn Franciszka i Marii z domu Wachowiak. Rodzice posiadali niewielkie gospodarstwo. Ukończył szkołę powszechną cztero klasową w 1914 r. i pomagał rodzicom na gospodarstwie. Jak wielu mieszkańców zaboru pruskiego o polskiej narodowości w początkach 1918 r. został powołany do armii niemieckiej. W ostatnim etapie I wojny światowej przyszło stacjonować mu w koszarach w Hamburgu. W grudniu 1918 r. wrócił w rodzinne strony. 27 grudnia 1918 r. w Poznaniu wybuchło Powstanie Wielkopolskie, które szeroką falą zwycięstw rozlało się na Wielkopolskę w tym i na teren Pałuk. W noc sylwestrową doszło do walk o Kcynię, która Nowy Rok 1919 r. po zwycięskiej walce powstańców z Kcyni, Czeszewa i Gołańczy powitała już wolna. Stanisław Andrzejewski przystąpił do powstania wstępując w szeregi kompanii kcyńskiej 7 stycznia 1919 r. W czasie powstania uczestniczył w walkach pod dowództwem sierż. Stanisława Krzysztofiaka i pod dowództwem Jana Sławińskiego na terenie Mieczkowa, Gromadna, a następnie pod Paterkiem, Rynarzewem oraz w okolicach Rawicza. 2 lutego 1919 r. brał udział w kontrataku od Smogulca pod Nową Wieś. Oddział poniósł tam wielkie straty, 5 powstańców zginęło, a kilkanastu dostało się do niewoli. Jego udział w powstaniu potwierdziło Centralne Archiwum Wojskowe. Po po-

wstaniu skierowany został na front wojny polsko-bolszewickiej. Służbę w wojsku zakończył w 1922 r. w Białymstoku w stopniu kaprała. Po zakończeniu wojny wrócił do Poznania, a następnie wysłano go do Warszawy jako ordynansa konnego Szefa Misji Francuskiej w Warszawie. Przebywał tam półtora roku. Do domu rodzinnego w Gromadnie wrócił w 1924 r. W 1928 r. przeprowadził się do pobliskiego Iwna gdzie pracował u gospodarza. Rozpoczął pracę jako handlarz nabiałem. Po powrocie zaangażował się także w życie społeczne. Był członkiem Związku Powstańców i Wojaków, a w latach 1928 – 1972 był komendantem straży pożarnej w Iwnie. Z początkiem II wojny światowej został za udział w powstaniu pobity przez Niemców. Udało mu się zbiec i ukryć. Udał się do Cerekwicy koło Żnina, gdzie w tamtejszym majątku pracował jako fernal. 5 marca 1943 r. został aresztowany i osadzony w Inowrocławiu. Z obozu zwolniony został w październiku 1944 r. Po zakończeniu wojny wrócił do Iwna gdzie objął gospodarstwo ponemieckie. Wstąpił w szeregi Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, gdzie pełnił funkcję prezesa koła. W latach 1950-1956 był sołtysem w Iwnie. Członek Rady Nadzorczej w Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Kcyni i PZGS w Szubinie oraz w Banku Spółdzielczym w Kcyni. Zmarł 17 maja 1982 r. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975), Brązowym Krzyżem Zasługi (1953), Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (1957). W 1933 r. wstąpił w związek małżeński.

Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP i BWP w Bydgoszczy.

Kamila Czechowska

Antkowiak Teofil (1895 – 1947), urodził się 12 grudnia 1895 r. w Środzie Wlkp., w rodzinie Dyrektora Kasy Chorych w Środzie Franciszka i Marii z domu Borowskiej. Państwo Antkowiak wychowali dwanaścioro dzieci, ośmiu synów i cztery córki. W domu rodzinnym Teofila Antkowiaka mówiło się wyłącznie po polsku, a rodzice wpajali dzieciom patriotyzm, uświadamiali historycznie i kulturowo, zaszczepiali swym dzieciom miłość do Ojczyzny, literatury i kultury polskiej. Dlatego też z rodzinnego domu Teofil Antkowiak, jak i Jego rodzeństwo wynieśli silne poczucie przynależności narodowej. Doskonałym świadectwem istnienia ducha patriotyzmu w rodzinie Antkowiaków był fakt uczestnictwa czterech synów Franciszka i Marii w Powstaniu Wielkopolskim. Byli to: Bronisław (ur. 1883), Władysław (ur. 1890), Józef (ur. 1892) oraz Teofil (ur. 1895). Teofil Antkowiak do szkoły powszechnej uczęszczał w Środzie. W 1906 roku brał udział w strajku szkolnym, który wyrażał masowy sprzeciw ówczesnych uczniów przeciwko nauczaniu religii w języku niemieckim, postulującym naukę religii w języku polskim. Następnie kontynuował edukację w Szkole Handlowej w Poznaniu. Po jej ukończeniu, powrócił do Środy, gdzie rozpoczął pracę zawodową, a także działalność społeczną i patriotyczną. Aktywnie udzielał się w licznych towarzystwach i or-

ganizacjach polskich, prowadząc działalność niepodległościową, a także na rzecz krzewienia języka polskiego i kultury polskiej. W 1915 roku powołany został do wojska pruskiego; zwolniony z wojska jako inwalida wojenny w 1917 r., po tym jak został ciężko ranny. Wrócił do Środy i zaangażował się w ruch wyzwolenczy na terenie ziemi średzkiej, poświęcając mu wiele czasu i energii. W roku 1918 wstąpił do tworzącego się I Baonu Średzkiego. W czasie tworzenia się Rad Robotniczych i Żołnierskich, ponieważ jako inwalida nie mógł brać udziału w ruchu powstańczym na zewnątrz, stawiał się i to już na początku tworzenia tych struktur, do dyspozycji władz żołnierskich. Był współinicjatorem zdobycia tutejszej wojskowej komendy niemieckiej. Brał udział w pracach administracji wojskowej, organizując jako kierownik biura werbunkowego oddziały przysposabiające się do Powstania Wielkopolskiego. Zorganizował akcję podstępnego odbicia broni powracającym z frontu żołnierzom pruskim, dzięki czemu przekazał do dyspozycji oddziałom powstańczym około 30 sztuk karabinów, które zostały następnie przekazane powstańcom do walk o Poznań. Na początku 1919 roku kapral Teofil Antkowiak został skierowany do ówczesnego DOG w Poznaniu, gdzie pracował w adiutanturze sztabu. W czasie wojny bolszewickiej był szefem kancelarii w Dowództwie Portu Lotniczego na Ławicy w Poznaniu. W latach 1920 – 1924 wraz z rodziną mieszkał w Poznaniu przy ul. Półwiejskiej. W 1924 r. razem z żoną i córką wrócił do Środy Wlkp. Zamieszkali przy ulicy Jazdzewskiego 2. Spełniając swoje marzenia, zgodnie z wykształceniem kupieckim otworzył sklep kolonialny. W 1934 r. Teofil Antkowiak za wskrzeszanie ducha narodowego w cza-

Teofil
Antkowiak

sie zaborów oraz za udział i organizację powstania zostaje przedstawiony do odznaczenia Medalem Niepodległościowym. Jako świadków chlubnej działalności Teofila Antkowiaka w tym okresie, wskazywano między innymi księdza Meissnera i Edmunda Bembnistę, a nadto przedłożono zaświadczenie od Jana Kowalewskiego, byłego adiutanta Baonu Średzkiego. Jednak wniosek został rozpatrzony negatywnie. Kiedy w 1935 roku z inicjatywy księdza Meissnera i Stanisława Machajewskiego powstawał komitet budowy cmentarza i pomnika poświęconego pamięci poległych w latach 1918-1919 synów Ziemi Średzkiej, wśród około dwudziestu znacznych mieszkańców Środy, wchodzących w skład tego komitetu był Teofil Antkowiak. W komitecie tym odznaczał się dużą aktywnością i poświęceniem dla sprawy. Gdy powstawała kwatery, brał udział w ekshumacji zwłok powstańców z pól bitewnych i miejscowego cmentarza, które pochowano 11 sierpnia 1935 roku w czasie manifestacyjnego pogrzebu. Inicjatywa zakończyła się sukcesem. Do dziś istnieje cmentarz wybudowany przez komitet, przypominając mieszkańcom Środy Wielkopolskiej o pełnej poświęcenia i patriotyzmu walce Powstańców Wielkopolskich o niepodległość. W 1939 r. z niepokojem śledził wydarzenia w Europie. Prowadzona przez Niemcy polityka nie pozostawiała złudzeń. Wybuchła II wojna światowa. W obawie o bezpieczeństwo rodziny postanawia wyruszyć w kierunku wschodniej granicy. Rzeczywistość jednak okazała się okrutna, a 17 września 1939 roku, po inwazji wojsk radzieckich rodzina Antkowiaków zmuszona została wracać. Po powrocie do Środy, Teofil Antkowiak był prześladowany za udział w Powstaniu Wielkopolskim i został aresztowany przez

Niemców. Cudem tylko uniknął śmierci. Ciągłe prześladowania i troska o dalsze losy kraju, w sposób negatywny odbiły się na jego zdrowiu. Ciężko zachorował. Po zakończeniu II wojny światowej, niedługo dane było Mu cieszyć się Polską – po bardzo długiej i wyczerpującej chorobie zmarł 23 lutego 1947 r. w Środzie Wielkopolskiej. Został pochowany, zgodnie ze swoim życzeniem w Kwaterze Powstańczej na średzkim cmentarzu. W roku 1920 poślubił pannę Jadwigę Januskiewicz. Ze związku tego na świat przyszły dwie ukochane córki: Maria, zam. Mroczkowska (ur. 27 stycznia 1922) i Danuta, zam. Ziembowska (ur. 1 maja 1925).

CAW, dokumenty odznaczeniowe; dokumenty i pamiątki rodzinne; informacje córki Danuty Ziembowskiej i bratynicy Gabrieli Kowala.

Hanna Mroczkowska-Bober

Apolinarski Albin (1898 – 1992), urodził się 7 lutego 1898 r. w Buczu Nowym (pow. śmigieński) jako syn rolnika Jana i Antoniny z Rydlichowskich. Miał jedną siostrę i dwóch braci. Po ukończeniu 4 – klasowej Szkoły Powszecznej w Buczu pracował w rodzinnym gospodarstwie. W latach 1914 – 1918 służył w armii niemieckiej na froncie zachodnim w Belgii i Francji. Po powrocie z wojny wstąpił do miej-

Albin
Apolinarski

scowej drużyny powstańczej, z którą 9 stycznia 1919 r. wyruszył do Śmigła. Następnego dnia, w szeregach 3. kompanii Batalionu Śmigielskiego pod dowództwem ppor. Bronisława Steinmetza, brał udział w akcjach zbrojnych pod Bukówcem Górnym, Krzyckiem, Mórkowem i Lipnem pod Leszmem. Po zakończeniu walk powstańczych uczestniczył w wojnie polsko – bolszewickiej 1920 r. Rok później wyjechał „za pracą” do Belgii, gdzie był zatrudniony przez trzy lata jako górnik w kopalni węgla. Po powrocie do kraju założył rodzinę w Buczu. Będąc właścicielem 2-ha gospodarstwa rolnego dorabiał na życie handlem obwoźnym (skóry zwierzęce). W czasie okupacji został wysiedlony do pobliskiego Siekowa. Początkowo otrzymał nakaz pracy w majątku ziemskim w Buczu zarządzanym przez Niemca, a potem przez ostatnie 2 lata był włodarzem w majątku ziemskim w Siekowie. Po zakończeniu II wojny światowej pracował jako magazynier w miejscowej Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”. Udzielał się w pracy społecznej na rzecz lokalnego środowiska. Przeszedł na emeryturę w 1958 r. Zmarł 11 stycznia 1992 r. Spoczywa na miejscowym cmentarzu parafialnym. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem. Był trzykrotnie żonaty. Z ostatniego małżeństwa z Jadwigą Pauch, miał pięcioro dzieci: Marię, (1927, po mężu Dudkiewicz), Helenę (1929, po mężu Budzińską), Jana (1932), Eugenię (1934, po mężu Grzeško) i Melanię (1938, po mężu Stróżyk).

Bauer P., Omieczyński W., Śmigiel w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Śmigiel 1988/89, s. 8 – 10; Zbiński H.,

Udział mieszkańców Śmigła i okolicy w Powstaniu Wielkopolskim 1918 – 1919, Śmigiel – Kościan 1994, s. 32 – 33; Informacje córki Marii Dudkiewicz i Stefana Wyparta z Bucza.

Antoni Fornalski

Augustyniak Franciszek (1881 – 1975), mistrz obuwniczy. Ur. 11 września 1881 r. w miejscowości Binino, w rodzinie Wojciecha i Agnieszki z d. Kitel. Ukończył szkołę powszechną, pracował jako mistrz obuwniczy. Służył w armii pruskiej. Ochotniczo wstąpił do wojsk powstańczych i był zwiadowcą na odcinku od Ujścia do Drezdenka. Służbę wojskową zakończył w stopniu kaprała. Zmarł 22 października 1975 r. w Lubaszcu. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Był trzykrotnie żonaty: 1. ze Stanisławą Cichorek, z którą miał syna Waleriana; 2. z Benigną Węgierek, z którą miał dzieci: Pelagię, Jadwigę, Antoniego i Jana; 3. z Martą Balcero-wicz (1895-1987), dzieci: Bernard i Teresa.

Dokumenty i pamiątki rodzinne; informacje wnuka Wiesława Magdziarza: Powstańcy Wielkopolscy.... Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, pod red. Bogusława Polaka, t. II, Poznań 1986, s. 12.

Ewelina Tomkowiak

Augustyniak Stanisław (1895 – 1929), kapral WP, egzekutor Urzędu Powiatowego w Grodzisku Wielkopolskim. Urodził się 2 maja 1895 r. w Napachaniu w powiecie zachodnio – poznańskim w rodzinie włodarza Antoniego i Apoloni z domu Cicha. Był siód-

mym z kolei dzieckiem i czwartym najmłodszym synem. Po ukończeniu pruskiej szkoły powszechnej, podjął naukę w zawodzie cieśli. Po czterech latach został czeladnikiem. Jesienią 1915 r., podobnie jak tysiące Polaków w czasie I wojny światowej został zmobilizowany do armii pruskiej. Po krótkim przeszkoleniu został wysłany na front zachodni. Jesienią 1917 r., w czasie ostrzału artyleryjskiego doznał skomplikowanych obrażeń i po dłuższym leczeniu szpitalnym został skierowany na dalszą rehabilitację w rodzinne strony. Rok 1918 był bardzo burzliwy na ziemiach nie tylko niemieckich, ale i okupowanych. W Prowincji Poznańskiej rosło społeczne i narodowe niezadowolenie. Rodziła się nadzieja na odzyskanie wolności i niepodległości Polski. Stanisław Augustyniak, mimo nienajlepszej kondycji włączył się w nurt pracy niepodległościowej. Z chwilą wybuchu Powstania Wielkopolskiego aktywnie uczestniczył wraz z innymi ochotnikami w rozbrajaniu i likwidowaniu lokalnych posterunków niemieckich na obszarze Poznania i jego okolicy. Na przełomie stycznia i lutego 1919 r. został wraz ze swoim oddziałem skierowany jako wsparcie na linię frontu pod Zbąszyniem i Wolsztynem. Razem ze swoim pododdziałem otrzymał za zadanie zabezpieczyć dworzec kolejowy i Magistrat w Opalenicy. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, Stanisław z powodu złego stanu zdrowia, w 1921 r. został zwolniony z wojska. Początkowo był zatrudniony w administracji samorządowej w Opalenicy, później od 1922 r. na stanowisku egzekutora Urzędu Powiatowego w Grodzisku Wielkopolskim. Pod koniec 1926 r., po dłuższym leczeniu szpitalnym przeszedł na wojskową rentę inwalidzką. Jeszcze za życia Stanisław zdążył zrealizować przy

wspieraniu finansowym brata Michała swoje wielkie marzenie i wybudował w Opalenicy przy ul. Krótkiej dom mieszkalny, do którego wraz z rodziną przeprowadził się w 1928 r. Zmarł w wieku 34 lat, 11 czerwca 1929 r. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Opalenicy. Spoczywa w kwadracie 1, rzędzie 5, grobie nr 9. Obecnie w grobie tym pochowani są też krewni z rodziny Dragów, małżeństwo L. i J. Balcer. 14 października 1919 r. zawarł w Opalenicy związek małżeński z Aleksandrą Drag (1900-1949). Z małżeństwa tego urodziło się troje dzieci: Róża Maria (zam. Preisler), Tadeusz Stanisław (zm. 1994) i Jerzy Antoni (zm. 1978).

*Dokumenty ze zbioru rodziny;
informacje Róży Preisler.*

Rudolf Żurek

Augustyniak Szczepan (1896 – 1975), sołtys wsi Jeziorki. Urodził się 15 grudnia 1896 roku w Trzcielinie (gmina Dopiewo) w rodzinie Idziego (1858-1935) i Marianny z domu Dominiak (1861-1937). Po ukończeniu szkoły powszechnej w Trzcielinie pracował w tamtejszym majątku. 27 kwietnia 1916 roku został wcielony do armii pruskiej. Do 17 listopada 1918 roku brał udział w walkach na froncie zachodnim. Podczas działań wojennych był poważnie kontuzjowany (w okopie został

Szczepan
Augustyniak

przysypany zwałami ziemi spod której wyciągnął go kolega). Zwolniony z wojska przyjechał do rodzinnego domu w Trzcielinie. 27 listopada 1918 roku wstąpił ochotniczo do Straży Ludowej w Poznaniu i został przydzielony do 2 kompanii I Baonu Garnizonowego. Brał udział w walkach o miasto Poznań i okolicach Poznania. W Wojsku Polskim służył do końca 1920 roku. Był w tym czasie chory i przebywał w szpitalu wojskowym w Poznaniu (II – ga połowa 1919 roku). Służba w wojsku pruskim, a później polskim spowodowała, że podupadł na zdrowiu. Komisja wojskowo-lekarska stwierdziła u niego rozległy nieżyt oskrzeli, rozedmę płuc i uszkodzenie serca. 13 grudnia 1920 roku został bezterminowo urlopowany i przeniesiony do rezerwy (z bronią). Wrócił do Trzcielina i podjął pracę w majątku. W kwietniu 1937 roku został przewieziony z Trzcielina do Jeziorek (gmina Stęszew), gdzie podjął pracę w majątku właściciela ziemskiego Dąbrowskiego, jako robotnik rolny. W II wojnie światowej udziału nie brał (w 1926 roku orzeczeniem Wojskowej Komisji Lekarskiej został skreślony z ewidencji). Przez cały okres okupacji niemieckiej pracował jako posłaniec w biurze. Po zakończeniu wojny w 1945 roku został wybrany sołtysiem wsi Jeziorki. Funkcję tę pełnił do 1971 roku (ze względu na zły stan zdrowia zrezygnował z tego stanowiska). Był czynnym członkiem Ochotniczej Straży Pożarnej, radnym Gromadzkiej Rady Narodowej, członkiem PZPR i aktywnie działał w ZBoWiD. Zmarł 30 maja 1975 roku w Poznaniu i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Słupi (na nagrobku znajduje się napis „Powstaniec Wielkopolski”). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim, we wrześniu 1972 roku awansowany został na

stopień podporucznika rezerwy Wojska Polskiego. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym, Krzyżem Waleczności Generała Stanisława Bułak - Bałachowicza, medalem Za Długoletnie Pożycie Małżeńskie, odznaką Związku Weteranów Powstań Narodowych 1914 - 1919 i odznaką Za wysługę 45 lat w Związku Ochotniczych Straży Pożarnych. 21 stycznia 1922 roku zawarł związek małżeński z Antoniną Dybioną (ur. 28 stycznia 1895 r. w Tomicach, córka Kazimierza i Marii z Brylewskich). Z małżeństwa tego urodziły się dzieci: Joanna (22 stycznia 1924 - 15 października 2004); Wanda (1 kwietnia 1926 - 2 listopada 2000) i Stanisław (18 października 1927 - 13 grudnia 1989).

Piotr Rozumek, Augustyniak Szczepan (1896-1975), mpis, Jeziorki 2009; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 91-92; dokumenty i fotografie ze zbiorów wnuka Piotra Rozumka i wnuczki Mieczysławy Kaźmierczak; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Piotr Rozumek

Bałka Kazimierz (1885 – 1963), urodził się 16 lutego 1885 r. w Szaradowie koło Szubina w rodzinie Andrzeja i Katarzyny. Od 7 roku życia uczęszczał do szkoły powszechnej w Szubinie. Ukończył siedem klas. W wieku 16 lat podjął naukę w zawodzie murarza. Przez dwa lata pracował jako murarz. W 1906 r. wcielony został do armii niemieckiej, w której służył dwa lata. Z chwilą wy-

buchu I wojny światowej powołany został ponownie do armii pruskiej. Podczas służby został ranny w nogę. Zwolniony został z wojska w 1916 r. jako inwalida. 8 stycznia 1919 r. wstąpił w Szubinie do oddziałów powstańczych pod dowództwem Jana Piaseckiego. Brał udział w walkach o Szubin, Rynarzewo do 15 marca 1919 r. Centralne Archiwum Wojskowe potwierdziło, że przed 1939 r. Kazimierz Bałka był zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski i ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK-VII w Poznaniu pod numerem 9541. Choroba nie pozwoliła mu wrócić do zawodu murarza. Założył mały sklep spożywczy, który prowadził do wybuchu wojny. Działał w środowisku powstańczym. Gdy wybuchła wojna udzielił pomocy znajomemu z Barcina Stanisławowi Lose, który ranny wydostał się z masowego grobu. Najpierw Losy udał się do sióstr w Szubinie i po nałożeniu opatrunków opuścił mieszkanie sióstr i udał się około godziny 19.00 po pomoc do Kazimierza Bałki, szubińskiego kupca. Kazimierz Bałka zamienił okrwawione ubranie Stanisława Losego na inne. By zatrzeć ślady ubranie noszące ślady krwi zostało natychmiast spalone. Jego młodszy syn na kilka minut przed godziną policyjną wyprowadził Stanisława Losego za szkołę. Po wybuchu wojny sklep, który prowadził został skonfiskowany, a Kazimierz Bałka z rodziną wysiedlony został do Generalne Guberni, osiadł w Krośnie w województwie rzeszowskim. Po wojnie wrócił do Szubina. Zmarł 11 września 1963 r.

*Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP
i BWP w Bydgoszczy.*

Kamila Czechowska

Barczak Jan (1890 – 1961), rolnik, oficer Wojska Polskiego. Urodzony 19 grudnia 1890 r. w Łękočinach powiat Ostrów Wielkopolski jako syn rolnika Stanisława i Katarzyny z Mazurów. Ukończył szkołę powszechną i rolniczą w Schwerin (Niemcy). 4 października 1910 r. powołany do armii pruskiej, służył czynnie do 22 września 1913 r. Ponownie wcielony do wojska niemieckiego od 2 sierpnia 1914 r. brał udział w I wojnie światowej. Po powrocie do domu, z początkiem 1919 r. wstąpił do oddziałów powstańczych. Brał udział w walkach o Wschowę. Sulmierzyce i Odolanów jako dowódca kompanii, później szwadronu. Z chwilą zorganizowania przez rotmistrza Ignacego hr. Mielżyńskiego pułku, Jan Barczak jako jeden z pierwszych żołnierzy 1 Ochotniczego Pułku Jazdy Wielkopolskiej nr 215. 9 lipca 1920 r. z własnym koniem stawiał się na posterunku. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej, między innymi o Bobrujsk i Mińsk. Po zakończeniu działań wojennych często wyjeżdżał na ćwiczenia i spotkania. Asystował dowódcom podczas wizytacji Baranowicz, gdzie stacjonował 26 Pułk Ułanów Wielkopolskich. Był członkiem Kapituły Odznaki Pamiętkowej tego pułku. 8 czerwca 1922 roku awansowany na stopień podporucznika WP, a 17 lutego 1923 porucznikiem. Do rezerwy odszedł 30 maja 1923 r. W czasie pokoju, oprócz administrowania swoim majątkiem Józefowo (powiat Środa), w latach 1925-1939

Jan
Barczak

udzielał się społecznie. Był prezesem Koła Powstańców Wielkopolskich w Nekli oraz przez dwie kadencje sprawował funkcję wójta gminy Nekla. Był również zaprzysiężonym biegłym w dziedzinie rolnictwa na obwód w Środzie i Pobiedziskach Sądu Grodzkiego. Jako delegat Dyrekcji Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego przeprowadzał od końca 1932 r. opisy obszarów dworskich i gospodarstw małorolnych oraz szacował przynależności w sprawach przymusowych sprzedaży nieruchomości obciążonych hipotekami Ziemstwa Kredytowego. Swoją pracę wykonywał bardzo sumiennie. We wrześniu 1939 r. walczył pod Brodnicą, Łęczycą, w Warszawie i Modlinie. Wzięty do niewoli, przebywał w różnych obozach jenieckich, m. in. w II C Woldenberg - Neum, VI Dössel b. Warburg. W 1946 r. wrócił do kraju, jednak jego majątek Józefowo w wyniku reformy rolnej został znacjonalizowany, dlatego zmuszony został do pracy jako kierownik PGR. Zmarł na skutek tragicznego wypadku 3 października 1961 r. i został pochowany w grobowcu rodzinnym na cm. junikowskim w Poznaniu. Odznaczony był: Krzyżem Walecznych, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Medalem Pamiątkowym Za wojnę 1918-1921. W 1924 r. zawarł związek małżeński z Kamillą Przegonia-Hruszwicką. Pozostawił czworo dzieci: Mirosława (1925-2005), mgr inż. leśnictwa; Danutę (ur. 1927), mgr biologii; Janinę (1931-2006), mgr farmacji i Krystynę (ur. 1936), mgr inż. budownictwa lądowego.

CAW, ap 3811; Jarząbkiewicz Jerzy, Łukomski Grzegorz, Dzieje 26 Pułku Ułanów Wielkopolskich im hetmana Jana Karola Chodkiewicza 1920-1939, Poznań 1998.

Danuta Łada-Czarnowska

Barełkowski Stanisław (1893 – 1964), urodził się 3 listopada 1893 r. w miejscowości Podlesie Wysokie k. Wągrowca w rodzinie rolnika Jakuba i Praksedy z domu Martyńska. Ukończył szkołę średnią i kursy handlowe. Z zawodu był kupcem. Powołany do armii pruskiej walczył na froncie wschodnim. Pod koniec I wojny światowej jako jeńiec armii pruskiej na terenie Rosji wstąpił do Legionu Polskiego i walczył pod Murmańskiem i Archangielskiem przeciwko bolszewikom. W początkach lutego 1919 r. wrócił do Polski i wstąpił ochotniczo do powstańczego Oddziału Straży Ludowej komendanta Malinowskiego walczącego na terenie powiatu śremskiego. W kwietniu 1919 r. wstąpił do Wojska Polskiego, brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Zwolniony do rezerwy w grudniu 1921 r. Do 1939 r. był właścicielem Hurtowni Towarów Kolonialnych w Poznaniu przy ul. Woźnej 18 oraz wytwórni artykułów spożywczych „Mgr Roman Gaj” w Poznaniu przy ul. Szamarzewskiego. Pełnił funkcje: radcy Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu, wiceprezesa Wielkopolskiego Związku Zrzeszeń Kupieckich w Poznaniu, prezesa Zrzeszenia Kupców Hurtowników Branży Kolonialnej w Poznaniu. Po zakończeniu II wojny światowej, w latach 1945-1950 również pełnił te funkcje i prowadził Hurtownię Artykułów Kolonialnych. Zmarł 17 lutego 1964 r. w Pozna-

Stanisław
Barełkowski

niu i został pochowany w grobie rodzinnym na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie. Był odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi i Oznaka Za Waleczność Naczelnej Komendy Straży Ludowej (1929). W 1922 r. zawarł związek małżeński z Marią Handke (14 grudnia 1902 - 10 grudnia 1991). Z małżeństwa tego urodziły się dzieci: Jerzy (ur. 22 kwietnia 1927), mgr ekonomii, żołnierz Armii Krajowej; Wojciech (ur. 31 stycznia 1930), technik ekonomista, ogrodnik i Andrzej (19 marca 1933 - 13 sierpnia 2000), technik ekonomista, rzemieślnik.

Zaświadczenie z dn. 15 stycznia 1929 r. wystawione przez płk. J. B. Lange; Zaświadczenie z CAW nr 18612 z dn. 20 grudnia 1962 r.; pismo z Wielkopolskiego Związku Zrzeszeń Kupieckich w Poznaniu z dn. 3 maja 1948 r.; informacje pisemne syna Jerzego Bartkowskiego z Poznania.

Eligiusz Tomkowiak

Bartkowski Marcin (1900 – 1955), urodził się 27 października 1900 r. w Śródce. Był synem Stanisława Bartkowskiego i Katarzyny z domu Dłubała. Szkołę powszechną rozpoczął w Środzie ale w wieku 9 lat tj. w 1909 r. razem z ojcem w poszukiwaniu pracy wyjechał na Węgry i do Niemiec. Na stałe powrócił do Polski przed wybu-

Marcin
Bartkowski

chem Powstania Wielkopolskiego. 25 stycznia 1919 r. wstąpił do 3 Kompanii Średzkiej pod dowództwem Nikodema Dykczaka wchodzącej w skład tworzonego przez dr Ludwika Rządковского Batalionu Średzkiego. 4 lutego 1919 r. wraz ze swoją kompanią został rozlokowany pod Nakłem, a 6 lutego 1919 r. pod Smogulcem w celu przeprowadzenia ataku na Mieczewo. 7 lutego 1919 r. planowany atak został odparty przez Niemców. 10 lutego 1919 r. kompania średzka ponowiła atak na Mieczewo i je zdobyła. 21 lutego 1919 r. zajęła miejscowość Lipa i Nowy Dwór, w których oddział stacjonował do 3 marca 1919 r. i w tym dniu zajęła Paterek pod Nakłem. W tym samym czasie do 3 kompanii dołączona została 4 kompania i po przemianowaniu na 8 Pułk Strzelców Wielkopolskich prowadził dalsze działania powstańcze. Po reorganizacji pułków, Marcin Bartkowski otrzymał przydział do 62 Pułku Piechoty i z tym pułkiem udał się na front wojny polsko-bolszewickiej. Walczył w składzie 15 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej. W okresie międzywojennym należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych. Był członkiem Ochotniczej Straży Pożarnej w Środzie. Do 1939 r. pracował w firmie „Mroczkowski” rozwijając na terenie powiatu wyroby piekarnicze i skupując dla firmy mąkę. W czasie wojny pracował w Poznaniu jako dekarz. Po wojnie w tym samym zawodzie, a następnie w ochronie mienia. W roku 1949 został członkiem ZBoWiD-u. Zmarł 20 czerwca 1955 r. w Środzie Wielkopolskiej i spoczywa w Kwaterze Powstańców w Środzie. Jego nazwisko figuruje na tablicy Powstańcy Wielkopolscy 1918 - 1919 odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wielkopolskiej. Był odznaczony: Krzy-

zem Walecznych (1921) i Medalem Niepodległości. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim został odznaczony Odznaką Za Waleczność Rady Ludowej Miasta Poznania. Jako żołnierz 62 pp uprawniony był do noszenia odznaki pamiątkowej tego pułku. W 1922 r. zawarł związek małżeński z wdową Marią Przybnicką z Grzegorzewiczów. Miał czworo dzieci: Mariana (ur. 1923), Kazimierę (ur. 1924), Henryka (ur. 1926) i Lucynę (ur. 1929).

CAW, dokumenty odznaczeniowe; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Remigiusz Nowak, Renata Orłowska

Baszkiewicz Franciszek (1887 – 1980), urodził się w Turzy w powiecie wągrowieckim 17 lipca 1887 r. w rodzinie Józefa i Katarzyny z domu Wojciechowskiej. Gdy był małym dzieckiem rodzina przeprowadziła się do pobliskiej Kcyni. Od 7 roku życia uczęszczał do 7 klasowej szkoły powszechnej w Kcyni. Po ukończeniu nauki pracował wspólnie z rodzicami. Sytuacja materialna rodziny nie była dobra. By odciążyć rodzinę po ukończeniu 18 roku życia udał się na emigrację zarobkową do Niemiec. Osiadł w Dortmundzie. Na emigracji pracował bardzo ciężko w fabryce i walcowni żelaza. Praca nie tylko była ciężka ale i szkodliwa dla zdrowia. Jak wielu poddanych niemieckich

narodowości polskiej powołany został do wojska niemieckiego. Miał wtedy 21 lat. Polakowi przyszło służyć w garnizonie w Kołobrzegu. W wojsku przebywał w latach 1908-1910. Po odbyciu służby wojskowej wrócił do rodziny do Kcyni. Z chwilą wybuchu I wojny światowej w 1914 r. powołany został do wojska niemieckiego. Początkowo służył w garnizonie w Inowrocławiu. Walczył na froncie wschodnim. Po zakończeniu wojny, pod koniec 1918 r. wrócił znów do Kcyni. Gdy w noc sylwestrową organizowano oddział powstańczy w Kcyni nie wahał się po której stronie ma stanąć i przystąpił do powstania. W noc sylwestrową oddział kcyński wsparty posiłkami powstańczymi z Czeszewa i Gołańczy wyzwolił miasto. Ważnym punktem, który opanowali powstańcy był dworzec kolejowy w Kcyni. Franciszek Baszkiewicz walczył z bronią w reku pod dowództwem późniejszego majora a wtedy ppor. Jana Sławińskiego z Ujazdu pod Kcynią. W szeregach kompanii kcyńskiej walczył pod Szczepicami, Szubinem. Szczególnie zacięte były boje pod Studzienkami w początkach lutego 1919 r., gdy Niemcy przeprowadzali kontratak na froncie północnym powstania wielkopolskiego. Ponownie zmobilizowany został w szeregi 57 pp. W sierpniu 1919 r. został przeniesiony do Obrony Krajowej w Lwówku koło Poznania, a następnie do garnizonu w Inowrocławiu. Z wojska wrócił do Kcyni w 1920 r. Po latach w ramach kompletowania dokumentów o potwierdzenie swojego udziału w zrywie powstańczym zwrócił się do archiwum. Odpowiedź przyszła pozytywna, a Centralne Archiwum Wojskowe potwierdziło udział Franciszka Baszkiewicza w powstaniu wielkopolskim 1918-1919. Po demobilizacji od 1921 r. do 1939 r. pracował na kolei

Franciszek
Baszkiewicz

w Kcyni jako robotnik. Na tym samym stanowisku pracował dalej po wybuchu II wojny światowej. Pracę na PKP kontynuował także po wojnie, a w 1957 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł w lipcu 1980 r. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1966). W 1913 r. wstąpił w związek małżeński ze Stanisławą z domu Kujawa, która pochodziła z Kcyni.

Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP i BWP w Bydgoszczy.

Kamila Czechowska

Bączkowski Edward (1886 – 1944), kapitan Wojska Polskiego, ps. *Tata, Zygmunt, Berger*. Urodzony 1 października 1886 r. w Maciejewie pow. Krotoszyn, w rodzinie ogrodnika Jana i Marianny z domu Stanisławska. Po ukończeniu szkoły ludowej uczył się zawodu piecownika uczęszczając do szkoły wydziałowej w Poznaniu. W październiku 1906 r. powołany do armii pruskiej, do sierpnia 1908 r. służył w 35 pp. Ponownie zmobilizowany w grudniu 1914 r., brał udział w I wojnie światowej; 12 września 1918 r. został zastępca oficera. 6 stycznia 1919 r. zgłosił się ochotniczo do oddziałów powstańczych w Krotoszynie, gdzie 28 stycznia został komendantem Straży Ludowej. Od 30 marca

1919 r. przydzielony do 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Dekretem KNRL nr 198 poz. 7 z 28 czerwca 1919 r. mianowany podporucznikiem i wyznaczony dowódcą kompanii liniowej. W wojnie polsko-bolszewickiej walczył w stopniu porucznika w szeregach 60 pp. Od 10 lutego do 12 czerwca 1922 r. pozostawał w rezerwie. Z tym dniem powołany do czynnej służby wojskowej, objął dowództwo 6 kompanii 60 pp w Ostrowie Wielkopolskim. W latach 1924-1925 był dowódcą Szkoły Podoficerskiej przy 60 pp. 17 października 1927 r. przydzielony został do 28 Batalionu Korpusu Ochrony Pogranicza w Wołozynie (ówczesne województwo nowogródzkie), gdzie pełnił m. in. funkcję dowódcy kompanii szkolnej oraz dowódcy Szkoły Podoficerskiej. 1 października 1928 r. awansowany na stopień kapitana. 31 października 1932 r. przeniesiony w stan spoczynku. Po zakończeniu służby wojskowej zamieszkał w Lesznie, gdzie pracował jako kierownik gazowni miejskiej, a następnie jako instruktor – szkoleniowiec LOPP na powiat leszczyński. W tym okresie był działaczem leszczyńskiego środowiska Powstańców Wielkopolskich, a także Polskiego Związku Zachodniego. W 1938 r. został powołany na kilkumiesięczne ćwiczenia wojskowe do Słonimia na Kresach Wschodnich i pełnił tam funkcje dowódcy kompanii. W 1939 r. nie został zmobilizowany, jednakże z własnej inicjatywy usiłował dotrzeć do ośrodków dowodzenia i uzyskać przydział. Dotarł aż na wschodnie tereny Polski, gdzie operowały już wojska sowieckie. Według przekazu, zdołał ująć z rąk żołnierzy radzieckich i wrócił do Leszna. Ze względów bezpieczeństwa przeniósł się do Krotoszyna, gdzie podjął prace w wytwórni kafla Adasch. Jesienią 1939 r. związał się

Edward
Bączkowski

z konspiracją wojskową. W 1940 r. został komendantem obwodu ZWZ w Krotoszynie. Do końca 1940 r. zorganizował sztab, komendę miasta oraz 7 placówek terenowych ZWZ. W 1943 r. zorganizował Inspektorat Rejonowy w Krotoszynie i został powołany na jego dowódcę. Otrzymał też zadanie utworzenia 56 pp Armii Krajowej w Krotoszynie. 15 listopada 1943 r. został aresztowany przez Gestapo leszczyńskie i przewieziony do siedziby Gestapo w Poznaniu (Dom Żołnierza). Następnie w ciężkim śledztwie przebywał w Forcie VII, a od kwietnia 1944 r. w Żabikowie. Na skutek ciężkich obrażeń odniesionych w śledztwie poprzedniego dnia, zmarł nie odzyskawszy przytomności 6 czerwca 1944 r. w obozie koncentracyjnym w Żabikowie. Miejsce pochowania prochów nieznane. Miejsca upamiętniające działalność kapitana Edwarda Bączkowskiego: tablice pamiątkowe na terenie Muzeum Martyrologii w Żabikowie i tablica pamiątkowa na froncie Ratusza Miejskiego w Krotoszynie „Pamięci Ofiar Hitleryzmu Przywódców Polskiego Państwa Podziemnego” odsłonięta uroczystie 10 listopada 2005 r. Był odznaczony Krzyżem Walecznych (2x), Srebrnym Krzyżem Zasługi, pośmiertnie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. Od 1919 r. żonaty z Teresą z domu Jacowiak. Z małżeństwa tego urodziło się troje dzieci: Halina (1920 - 1982, urzędniczka; Marian (ur. 1924), ekonomista i Bogusław (1926-1978), felczer.

Woźniak Marian, Poznański Okręg Armii Krajowej, (w:) Więź R. 1971, nr 2, s. 114-116, 120, 122; Polak Bogusław, Z dziejów Polskiej Konspiracji Wojskowej na tzw. Ziemiach Wcielo-

nych do Rzeszy 1939-1945, Koszalin 1988, s. 65, 113; Czubiński Antoni, Szymankiewicz Zenon, Konspiracja Wielkopolska 1939-1945. Zarys dziejów, Poznań 1988, s. 52; Woźniak Marian, Encyklopedia Konspiracji Wielkopolskiej 1939-1945, Poznań 1988, s. 86; Ziółkowska Anna, Armia Krajowa wobec obcej przemocy, Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie 2004, s. 13; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Marian Bączkowski

Bąk Jan (1894 – 1983), urodził się jako syn Stanisława i Marianny Jaskólskiej 8 czerwca 1894 r. w Studzienkach koło Kcyni. W czasie nauki szkolnej w 1907 r. brał udział w strajku szkolnym. Po ukończeniu szkoły powszechnej kształcił się w zawodzie murarza i po zdobyciu kwalifikacji podjął pracę w tym fachu. W 1914 r. powołany został do wojska niemieckiego. W piechocie służył do 1918 r. 3 stycznia przystąpił do powstania wielkopolskiego, do kompanii kcyńskiej pod dowództwem Jana Sławińskiego. Werbował ochotników do powstania w swojej rodzinnej wsi Studzienki. Należał do oddziału dowodzonego przez Kubalewskiego i walczył pod Studzienkami, Paterkiem, w walce o odparcie pociągu pancernego w Szczepicach. Na froncie północnym walczył do 31 marca 1919 r., a następnie został wcielony do 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 67 pp). Centralne Archiwum Wojskowe potwierdziło udział Jana Bąka w powstaniu wielkopolskim. Po powrocie z wojska pracował jako murarz. Od 1935 r. do wybuchu wojny był członkiem Towarzystwa Powstańców i Wojaków. W czasie II wojny światowej skierowany został do robót przymusowych, a następnie wywieziono go do Rzeszy. Tam

w okolicach Roztoku pracował przy umocnieniach. Po wojnie osiadł na niewielkim – 6 ha – gospodarstwie poniemieckim w Studzienkach. Wybrany został sołtysem wsi Studzienki i pełnił tę funkcję przez 10 lat. Po zakończeniu kadencji sołdeckiej w Studzienkach został wybrany do Gromadzkiej Rady w Sipiiorach. Pracował tam do 1965 r. Po latach ciężkiej pracy, w maju 1973 r. zdał gospodarstwo rolne na skarb państwa i otrzymał rentę. Zmarł 3 lipca 1983 r. 22 września 1972 r. mianowany został na stopień podporucznika. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1977), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957) i Medalem X-lecia PRL (1955).

*Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP
i BWP w Bydgoszczy.*

Kamila Czechowska

Berus Ludwik (1902 – 1945), urodził się 18 lipca 1902 r. w Borzęcicach pow. Koźmin Wielkopolski w rodzinie rolników Kazimierza i Józefy z domu Orpel. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Borzęcicach i jednocześnie jako najstarszy syn pomagał rodzicom przy pracy w gospodarstwie. Ojciec jego był trybunem ludowym i często w jego zagrodzie odbywały się nielegalne spotkania miejscowych chłopów. W szkole był wzorowym uczniem i często pełnił funkcję monitora. Udział w Powstaniu Wielkopolskim rozpoczął 27 grudnia 1918 r. na terenie miasta Poznania, razem ze swoim wujem Franciszkiem Orplem (brat jego matki). Gdy wujek został ciężko ranny 16-letni Ludwik wstąpił ochotniczo do kompanii saperów, z którą brał udział w walkach na froncie północnym Powstania Wielkopolskiego w okolicach Czarnkowa i Wągrowca. Tam wyróżnił się jako mądry, odważny

i waleczny żołnierz. Kompania saperów po przybyciu na front była w stałym kontakcie bojowym z Niemcami. Najcięższe boje stoczyła 22 stycznia, 2 i 7 lutego 1919 r. w okolicach Czarnkowa, kiedy Niemcy chcieli przebić się przez linię frontu. Później został skierowany do Biedruska na kurs saperski, a następnie do szkoły podoficerskiej. W październiku 1921 r. był już w stopniu plutonowego. Pod dowództwem hrabiego Ignacego Mielżyńskiego w 1 Ochotniczym Pułku Jazdy Wielkopolskiej nr 215 walczył pod Brodnicą i Mińskiem umacniając granice na wschodnich rubieżach Polski. Przez cały okres międzywojenny służył w 26 Pułku Ułanów w Baranowiczach, jako żołnierz zawodowy. We wrześniu 1939 r. 26 Pułk Ułanów dowodzony przez płk. Ludwika Schweizera walczył w składzie Nowogródzkiej Brygady Kawalerii. Stoczył szereg bitew, m. in. na przedmościu Płocka, pod Mińskiem, Krasnobrodem i Tomaszowem. Ludwik Berus był dowódcą plutonu szkolnego w składzie 4 szwadronu, który wyróżnił się szczególnym męstwem w walce. 27 września 1939 r. pułk stoczył swoją ostatnią bitwę i dostał się do niewoli bolszewickiej w okolicach Woli Strzałkowskiej. Mały oddział ułanów z dowódcą pułku na czele wyszedł z okrażeń i przedarł się na Węgry. Ludwik Berus wyprowadził część swojego plutonu z niewoli bolszewickiej i podjął walkę partyzancką. Otoczony i rozbro-

Ludwik
Berus

jony przez Niemców osadzony został w obozie jenieckim w Jarosławiu. Starania rodziny żony pozwoliły na powrót Ludwika Berusa do rodzinnej miejscowości, gdzie podjął pracę przy budowie dróg, później w majątku burmistrza Koźmina Wlkp. Podjął działalność konspiracyjną w szeregach ZWZ. Organizacja została zdekonspirowana, a jej członkowie aresztowani przez Gestapo. Ludwik Borus został początkowo osadzony w Domu Żołnierza w Poznaniu, gdzie był torturowany. Później więziony w Mautchausen i Dachau. Wyzwolony przez Amerykanów, we wrześniu 1945 r. wrócił do kraju. Był ciężko chory na skutek odniesionych ran i urazów w hitlerowskich obozach koncentracyjnych. Podjął pracę jako zarządca w majątku Serafinów. Zmarł 1 grudnia 1945 r. po ciężkiej operacji w Klinice im. Dzieciątka Jezus w Warszawie. Pochowany na cmentarzu brudnowskim. Jego nazwisko umieszczono na tablicy pomnika ku czci pomordowanych i zmarłych w hitlerowskich obozach zagłady w miejscowości Grębów koło Koźmina Wielkopolskiego. Już po zakończeniu działań wojennych we wrześniu 1939 r., w Paryżu dowódca pułku przedstawił go za bohaterstwo do odznaczenia Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari. Był odznaczony Krzyżem Walecznych, Brązowym Krzyżem Zasługi; Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. Żonaty z Cecylią z domu Jercha (1909-1959), miał dwóch synów: Kazimierza (ur. 1 stycznia 1935), mgr., nauczyciela i Zdzisława (ur. 7 lipca 1936), technika elektryka.

Jarząbkiewicz J, Łukomski G., Dzieje 26 Pułku Ułanów Wielkopolskich im. Hetmana Jana Karola Chodkiewicza 1920-1939, Poznań 1998; Monografia

Koźmina Wielkopolskiego i okolic. Praca zbiorowa., Koźmin Wlkp. 2006; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Kazimierz Berus

Biegański Jan (1896 – 1973), sierżant WP. Urodzony 16 grudnia 1896 r. w Wilkowie Polskim (w b. pow. śmiegielskim), w rodzinie rolników Franciszka i Agnieszki z d. Kaminiarz. W latach 1902-1906 uczęszczał do 4-klasowej szkoły powszechnej, po której ukończeniu pracował w gospodarstwie rodziców. Po wybuchu I wojny światowej w grudniu 1915 r. powołany do armii niemieckiej, walczył na froncie zachodnim, m. in. pod Verdun, gdzie otrzymał postrzał w lewą nogę. Ponownie został ranny w plecy od szrapnela w Szampanii. Na froncie zachodnim przebywał do końca I wojny światowej. Armię niemiecką opuścił w stopniu kaprala, odznaczony medalem Tapferkeit III klasy. Po zakończeniu wojny wrócił do Wilkowa i na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego 4 stycznia 1919 r. wstąpił do organizującego się w Wilkowie Polskim oddziału powstańczego, wcielonego następnie do kompanii wielichowskiej. Brał udział w walkach m. in. pod Wolsztynem (5-6 stycznia 1919 r.), Kopanicą (11 stycznia) i pod Kargową (12 lutego). W bitwie pod Kargową odznaczył się wyjątkowo skutecznymi, kiedy skutecznie

Jan
Biegański

ostrzeliwał z ckm-u nacierające oddziały niemieckie. Wtedy też został ciężko ranny w rękę. Po miesięcznym pobycie w szpitalu w Gnieźnie wrócił do 7 Pułku Strzelców Wlkp. (późniejszego 61 PP). Następnie z tym pułkiem był na froncie zachodnim do końca lipca 1919 r., później na froncie północnym. W styczniu i lutym 1920 r. brał udział w rewindykacji Ziemi Chodzieskiej i Wyżyckiej. W marcu 1920 r. udał się na front bolszewicki. Brał udział m. in. w bitwie nad Berezyną (20 maja 1920). Za wykazane męstwo na polu walki odznaczony został Orderem Virtuti Militari V klasy nr 997 oraz KW. 7 czerwca 1920 r. otrzymał awans na stopień plutonowego, a 8 listopada tegoż roku do stopnia sierżanta. W lipcu 1921 r. otrzymał bezterminowy urlop z wojska i w okresie 1 sierpnia 1921 – 21 listopada 1921 przebywał w Szpitalu Okręgowym w Rawiczu lecząc się na malarię. W marcu 1923 r. przeniesiony został do rezerwy. Zamieszkał w Bruszczewie k. Śmigła. W okresie międzywojennym odbył 8-tygodniowe ćwiczenia wojskowe w 1923 r. w 55 PP, a w 1929 r. w 22 PP. Z dniem 31 grudnia 1936 r. przeniesiony do pospolitego ruszenia. W czasie wojny z rodziną wywieziony do Generalnego Gubernatorstwa do m. Holewiana Góra w pow. nizańskim, gdzie przebywał w latach 1942 -1945. Po zakończeniu wojny wrócił do Bruszczewa, gdzie dalej prowadził gospodarstwo rolne. Zmarł 26 lipca 1973 r. Pochowany został na cmentarzu w Śmiglu. 7 listopada 1922 r. zawarł związek małżeński z Marianną z d. Sadowską. Miał 9 dzieci.

CAW. *KKiMN, Odrzucone 26 VI 1938*; P. Bauer, J. Zielonka, *Kościanaicy – kawalerowie Virtuti Militari*, (w:) *Wierni Niepodległej*, (red.) P. Bauer, J.

Zielonka, *Kościan 2005 s. 41*; A. Biskupski, *Historia 61 Pułku Piechoty Wielkopolskiej. T. 1. Bydgoszcz 1925, s. 87*; K. Szcześniak, *Wielichowianie w walce o wolność (w:) Materiały do historii Powstania Wielkopolskiego 1918/19. Z. 1., Poznań 1938, s. 106, s. 127-128 s. 142; informacje wnuczki Ireny Rosiak.*

Zenon Józwiak

Biskupski Jan (1881 – 1959), urodził się w rodzinie Wojciecha i Julianny z domu Czarneckiej 10 maja 1881 r. w Kcyni. Ukończył 4 klasy szkoły powszechnej. Po ukończeniu szkoły od 14 roku życia pracował na majątku w Siernikach. Od 1901 do 1903 r. pełnił służbę wojskową w armii niemieckiej. Po powrocie z wojska w poszukiwaniu pracy udał się do Westfalii. Tam pracował jako górnik. Po dwóch latach wrócił w rodzinne strony i rozpoczął prace jako dekarz w firmie Kujawskiego. Z chwilą wybuchu I wojny światowej powołany został do armii niemieckiej. Od 4 sierpnia 1914 r. do 24 lutego 1915 r. walczył na froncie rosyjskim. Został ranny w prawa rękę i do 22 listopada 1915 r. przebywał w szpitalu. Do powstania przystąpił 15 stycznia 1919 r. i służył w nim do 15 marca 1919 r. Pełnił służbę wartowniczą w obrębie Kcyni, a także zajmował się aprowizacją. W czasie wojny był więziony przez Niemców, w Kcyni i Bydgoszczy. Po uwolnieniu pracował jako dekarz w Kcyni i okolicy. Po wojnie ponownie wrócił do pracy dekarza. Po wojnie należał do Związku Inwalidów Wojennych. Zmarł 19 maja 1959 r.

Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP i BWP w Bydgoszczy.

Kamila Czechowska

Blachnierek Józef (1897 – 1979) ochotnik kompanii opalenickiej. Ur. 2 marca 1897 r. w Kozłowie pow. Nowy Tomyśl, syn Piotra i Józefy z domu Piątek. W 1916 r. został powołany do armii niemieckiej. Po zakończeniu wojny wrócił do rodziców, mieszkających w Trzciance koło Opalenicy. Jak zapisał we wspomnieniach: *Kiedy wybuchło powstanie na wezwanie nauczyciela z Rudnik, Stanisława Wojciechowskiego i proboszcza z Michorzewa ks. Aleksandra Żmidzińskiego wraz z kolegami pojechaliśmy wozem konnym do Opalenicy i wstąpiłem do kompanii opalenickiej pod dowództwem Edmunda Klemczaka. Umundorowanie i broń dostaliśmy niemieckie, tylko na czapkach mieliśmy opaski biało-czerwone. Z Opalenicy pojechaliśmy samą lokomotywą w rejon Zbąszynia. Lokomotywę wzięliśmy z cukrowni, prowadził ją Szumiński. Do lokomotywy byliśmy uczepieni gdzie się dało. W Jastrzębsku była pierwsza walka, zmusiliśmy Niemców do opuszczenia tej miejscowości. Następnie walczyliśmy w miejscowości Grubsko, tu zaatakowali nas Niemcy. W bitwie tej zginął mój kolega Wawrzyniak z Trzcianki, a drugi kolega Miałkas został ranny. Walczyliśmy jeszcze w miejscowościach Chrośnica i Łomnica. Po zakończeniu powstania w 1919 r. wrócił do Trzcianki. W 1920 r. został powołany do Wojska Polskiego, brał udział w wojnie polsko – sowieckiej. Z wojska został zwolniony w 1922 r.*

Józef
Blachnierek

W 1924 r. wraz z rodziną zamieszkał w Opalenicy. W roku 1940 został wywieziony do Niemiec, na przymusowe roboty do miejscowości Bernewe. Przebywał też (w 1942 r.) w we Frankfurcie nad Odrą, Berlinie oraz Oranienburgu. Po zakończeniu wojny osiedlił się w Mętnie gm. Chojna woj. szczecińskie. W 1952 r. trafił na cztery miesiące do więzienia, bo – jak wspominał – *nie miałem z czego odstawić obowiązkowych dostaw mleka*. W roku 1972 awansowany na stopień podporucznika rezerwy. W 1974 r. odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym, a w roku 1975 Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł 23 czerwca 1979 r., pochowany na cmentarzu w Mętnie.

Archiwum rodzinne, Wspomnienia spisane przez Józefa Blachnierka

Jan Dominiak

Borowczak Leon (1900 – 1981), urodził się 2 lipca 1900 r. w Siekowie (pow. śmigieński) w rodzinie Michała i Marianny z Kicińskich. Do miejscowej szkoły powszechnej uczęszczał 6 lat. Po ukończeniu 12. roku życia został wysłany przez rodziców na służbę do gospodarza. W wieku 15 lat został młodocianym robotnikiem rolnym w majątku ziemskim hr. Czarneckiego w Siekowie. W lutym 1918 r. wcielono go do wojska niemieckiego na front zachodni. Na początku stycznia 1919 r., po powrocie do rodzinnego Siekowa, wstąpił jako ochotnik do miejscowej drużyny powstańczej, którą zorganizował przemęcki wikariusz ks. Stanisław Kuliszak. Potem udał się ze swym oddziałem do pobliskiego Śmigła i w szeregach 1. kompanii śmigieńskiej pod dowództwem ppor. Józefa Łukomskiego brał udział w akcjach zbrojnych pod Drzeczkowem, Osieczną i Lipnem.

W marcu 1919 r. został zmobilizowany do 6. Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 60. Pułk Piechoty). Służył w kompanii karabinów maszynowych pod dowództwem ppor. Mieczysława Olendarczyka. Na przełomie sierpnia i września tegoż roku brał udział w akcjach zbrojnych na odcinku „Zbąszyń”. W styczniu 1920 r. uczestniczył ze swym pułkiem w przejmowaniu od Niemców Bydgoszczy, Świecia, Koronowa i Tucholi, a potem brał udział w wojnie polsko – bolszewickiej na froncie ukraińskim, dochodząc aż do Kijowa w maju 1920 roku. Po zakończeniu walk na froncie wschodnim powrócił w połowie grudnia tegoż roku ze swym pułkiem do garnizonu w Ostrowie Wlkp. Następnie został oddelegowany do podoficerskiej szkoły zawodowej w Rakoniewicach. Po kilku miesiącach nauki zwolnił się z wojska i wyjechał na Śląsk w poszukiwaniu pracy. Przez dwa lata był zatrudniony jako górnik w kopalni węgla. Po powrocie do rodziny otrzymał pracę robotnika leśnego u hrabiego Czarnckiego. Przez pewien okres był zastępcą sołtysa wsi Siekowo. W 1938 r. wstąpił do Związku Powstańców Wielkopolskich. W czasie okupacji został skierowany na przymusowe roboty kolejowe do Leszna. Po zakończeniu II wojny światowej był przewodniczącym komisji dokonującej parcelacji miejscowego majątku ziemskiego w ramach reformy rolnej. Został też wybrany przez lokalną spo-

łeczność na sołtysa Siekowa. Urząd ten sprawował przez 10 lat. Potem przez kolejne 10 lat dorabiał na utrzymanie rodziny pracą stróża w Przemęcie przy obiektach Przedsiębiorstwa Wodno – Melioracyjnego z Wolsztyna. Zmarł 31 lipca 1991 r. Spoczywa na cmentarzu w Siekowie. Został odznaczony Krzyżem Walecznych, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem. Od 1969 r. należał do ZBoWiD-u. Był trzykrotnie żonaty. Z pierwszego małżeństwa z Pelagią Krajewską miał dzieci: Helenę (ur. 1925, po mężu Wawrzyniak), Mariannę (ur. 1926, po mężu Wawrzyniak), Stanisława (ur. 1927) i Anastazję (1929-1976, po mężu Nowaczyk). Z drugiego małżeństwa z Madaleną Krajewską, miał: Alinę (1931 -1975, po mężu Padewską), Leoną (ur.1932) i Franciszką (1933-1974). Z trzeciego małżeństwa z Pelagią Wróbel, miał: Stefana (1936-2008), Anielę (ur.1940, po mężu Pietrzak) i Ludwika (ur.1945).

Archiwum Państwowe w Lesznie, Akta ZBoWiD-u, sygn. 419; Wawrzyniak J., drzewo genealogiczne rodziny Heleny Borowczak i Franciszka Wawrzyniaka, Brampton - Ontario, Kanada 2005, s. 10; Bauer P., Omieczyński W., Śmigiel w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Śmigiel 1988/89, s. 7; Zbierski H., Udział mieszkańców Śmigla i okolicy w Powstaniu Wielkopolskim 1918 - 1919, Śmigiel 1984, s. 31, 36; Zimmiewicz K., Siekowo, Kościan 1983, s. 12; Informacje córki, Heleny Wawrzyniak i wnuczki Ireny Cichowskiej z Siekowa.

Leon
Borowczak

Antoni Fornalski

Borowski Walenty (1865 – 1939), urodził się 10 lutego 1865 r. w Białym Dworze w powiecie krotoszyńskim jako syn Kacpra i Anieli z domu Podlewska. Po ukończeniu Szkoły Katolickiej w Koźminie pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. Mając 18 lat został powołany do armii niemieckiej i służył w gwardii cesarskiej w Berlinie. Kiedy w 1918 r. powstawała niepodległa Polska W. Borowski wszedł 12 listopada 1918 r. w skład Komitetu Obywatelskiego, z którego inicjatywy na zamku koźmińskim rozpoczęto werbunek do baonu koźmińskiego. W latach 1915 -1929 był członkiem Rady Miejskiej w Koźminie, od roku 1919 początkowo był przewodniczącym, a później wiceprzewodniczącym. W 1928 r. został wybrany członkiem magistratu. Od 22 czerwca 1889 r. był członkiem Kurkowego Bractwa Strzeleckiego w Koźminie. W roku 1904 i 1906 został królem kurkowym, a w roku 1894, 1901 i 1921 był marszałkiem. Przez 25 lat pełnił funkcję prezesa w Bractwie Kurkowym. W. Borowski przez całe życie zajmował się rolnictwem prowadząc własne gospodarstwo. 24 stycznia 1888 r. zawarł związek małżeński z Franciszką Wojciechowską z Polskich Olędrow. Z małżeństwa tego urodziło się 12 dzieci; Sylwester (1888-1891), Maria (1891-1976), Franciszek (1893-1894), Stanisława (1895-1966), Pelagia (1897-1968), Wiktoria (1899-1943), Kazimie-

Walenty
Borowski

ra (1902-1911), Irena Franciszka (1904-2001), Wanda Czesława (1906-1938), Jadwiga (1909-1913), Anna (?), Halina Maria (1912-1976). W. Borowski zmarł 18 marca 1939 r. i spoczywa na cmentarzu św. Trójcy przy ul. Poznańskiej w Koźminie.

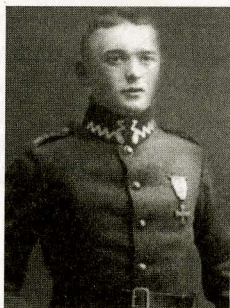
Relacja Władysława Gołąba, Muzeum Ziemi Koźmińskiej-Wykaz członków Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Koźminie od 1.07.1921 do 31.12.1930 r., Szkice Koźmińskie nr 11 z 1993 r., Archiwum Państwowe w Poznaniu syg. 324, Związek Powstańców Wielkopolskich.

Michał Pietrowski

Brett Andrzej (1898 – 1971), urodził się 6 listopada 1898 r. w Wanne w Niemczech. Był synem Józefa i Scholastyki z domu Grzegorska. W 1897 r. rodzice Andrzeja wyemigrowali do Niemiec za pracą. Ojciec był górnikiem, Andrzej miał sześcioro rodzeństwa - 3 braci i 3 siostry. Z chłopców był najstarszy. W 1912 r. ukończył 7-klasową szkołę powszechną i w warsztatach kopalni uczył się zawodu stolarskiego. Po śmierci ojca rozpoczął pracę w kopalni przyjmując na siebie obowiązek utrzymania rodziny. Pracował w kopalni z Polakami. W styczniu 1918 r. powołany został do wojska niemieckiego, ale z powodu choroby do wojska nie został wcielony. W kopalni pracował aż do wybuchu Powstania Wielkopolskiego. Pracując w kopalni namawiał Polaków do udziału w Powstaniu. Przejście przez granicę w Niemczech było utrudnione. Zdobył umundurowanie niemieckiego kaprała artylerii ciężkiej. Pomogło ono w zdobyciu dokumentów na podróż. Przygotowania te ukrywał przed sąsiadami

Niemcami. Z kopalni, w której pracował uzyskał 14 dni urlopu pod pretekstem przywiezienia żywności dla rodziny. Nabył mapę sieci kolejowych Niemiec i bez niczyjej pomocy wyruszył 9 stycznia 1919 r. w podróż z Wanny do Berlina i dalej do Szczecina, Marienburga, Grudziądza do Torunia. 12 stycznia 1919 r. przekroczył granicę przez Otłocin i w Aleksandrowie zameldował się u komendanta dworca, który wystawił mu dokument do dalszej podróży do Poznania. Na obczyźnie zostawił matkę wdowę z czwórką nieletniego rodzeństwa. Po przybyciu do Poznania zgłosił się do biura werbunkowego i otrzymał przydział jako kanonier do 6 baterii w 1 pal-u. Brał udział w walkach na froncie północnym, na odcinku Kcynia, Nakło, Gołańcz i Rynarzewo. Później uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej aż do jej zakończenia. 1 listopada 1920 r. awansowany na bombardiera. W 1922 r. ukończył szkołę podoficerów zawodowych artylerii w Toruniu i mianowany na podoficera zawodowego. W 1924 r. awansowany na plutonowego, a w 1927 r. na ogniomistrza. W 1928 r. ukończył 4 klasy gimnazjum matematyczno-przyrodniczego im. Bergera w Poznaniu. W 1929 r. otrzymał nominację na szefa baterii i kolejny awans w 1934 r. na starszego ogniomistrza. We wrześniu 1939 r. brał udział w Bitwie nad Bzurą. Jak podaje Stanisław Morawski w oświadczeniu

Andrzej
Brett

notarialnym z 6 lipca 1967 r. „zastugi w tej bitwie Andrzeja Bretta były ogromne. Jemu zawdzięcza dowódca 6 baterii 14 pal-u uratowanie tego oddziału od zniszczenia przez Niemców. W czasie całej Kampanii st. ogn. Brett okazywał zawsze niespożyty energię, stawiając troskę o sprawy Baterii i ludzi przed własnym wypoczynkiem i wygodami. W czasie pobytu w niewoli, pochodząc z Westfalii, zachował godną postawę żołnierza Polaka, dając przykład i zachęcając do oporu i przetrwania”. W lipcu 1945 r. wrócił do kraju i niezwłocznie zgłosił się do Komendy Wojewódzkiej w Poznaniu w celu zaciągnięcia się do Wojska Polskiego. Oficer, który go przyjmował poinformował go że przedwojennych oficerów Wojsko Polskie teraz nie potrzebuje. Wtedy Andrzej Brett przeniósł się do Środy i rozpoczął pracę w Powiatowym Związku Gminnych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Środzie ul. Dąbrowskiego. Pełnił tam funkcję kierownika kontraktacji i skupu do emerytury. Zmarł 7 marca 1971 r. w Ciechocinku w czasie pobytu w sanatorium. Spoczywa w Kwaterze Powstańców w Środzie, jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. w tej kwaterze. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski; dwukrotnie Krzyżem Walecznych (1920 i 1939); Złotym Krzyżem Zasługi; Brązowym Krzyżem Zasługi (1933); Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921; Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. W 1926 r. zawarł związek małżeński z Ireną z domu Osuch. Miał pięcioro dzieci: Henryka (ur. 1926), mgr inż. pracownika Instytutu Przemysłu Spożywczego w Warszawie; Mariana (ur. 1928), puł-

kownika dyplomowanego WP pilota; Andrzeja (ur. 1929), podpułkownika WP kwatermistrza; Jerzego (ur. 1932), technika technologa; Krystynę (ur. 1934), technika ekonomistę.

CAW, dokumenty personalne; Oświadczenie Mariana Żulińskiego kapitana i dowódca 4 Baterii 14 pal-u; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Maria Mielcarzewicz, Dorota Sobocińska

Breza Alfons (1891 – 1934), komendant powiatu rawickiego, rotmistrz Wojska Polskiego. Urodził się 13 grudnia 1891 roku w Więckowicach, w rodzinie ziemiańskiej jako syn Konstantego Leona i Anny Marii z Hutten-Czapskich. Gimnazjum ukończył w Berlinie i tam wstąpił do 1 pułku kirasjerów pruskich. W 1914 roku wraz z pułkiem wyruszył na wojnę. 12 lipca 1917 roku został mianowany podporucznikiem. W listopadzie 1918 roku przybył na urlop do rodzinnego majątku w Więckowicach. Od 27 grudnia 1918 roku brał udział w zaopatrzeniu oddziałów powstańczych w Poznaniu. Rozkazem Dowództwa Głównego w Poznaniu przydzielony został do jarocińskiego Okręgu Wojskowego, obejmując dowództwo powiatu rawickiego. Organizował tam oddziały powstańcze i był ich dowódcą od 19 stycznia do 13 lute-

Alfons
Breza

go 1919 roku. Później był adiutantem dowódcy Frontu Południowego. W marcu 1919 roku przeniesiony został do II eskadry lotniczej, a następnie do Dowództwa Wojsk Lotniczych. Dekretem Komisarjatu Naczelnej Rady Ludowej mianowany porucznikiem. W sierpniu 1919 roku przydzielony do dowództwa Grupy Wielkopolskiej na Froncie Galicyjskim. Od listopada 1919 roku w Oddziale Operacyjnym Dowództwa Frontu Wielkopolskiego, z przydziałem do 16 Pułku Ułanów. Od czerwca 1920 roku w polsko - niemieckiej Komisji Granicznej. W lipcu 1920 roku wraz z Ignacym Mielżyńskim organizował ochotniczy 215 pułk ułanów. Odwołany do 16 pułku ułanów walczył na Wołyniu. Później mianowany oficerem operacyjnym sztabu 4 Brygady Kawalerii. W 1921 roku w stopniu rotmistrza walczył w III Powstaniu Śląskim. W 1926 roku warunki ekonomiczne zmusiły go do emigracji do Brazylii, gdzie zajmował się hodowlą koni i sportem. Zmarł tragicznie 22 marca 1934 roku stratowany przez konia w czasie zawodów hippicznych. Pochowano go w San Paulo. Był odznaczony Krzyżem Walecznych. Rodziny nie założył.

Eligiusz Tomkowiak i Malwina Tomkowiak, Udział Ziemiaństwa Wielkopolskiego w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919 na przykładzie rodziny Nięgolewskich i niektórych rodzin z powiatu Zachodnio – poznańskiego, mpis, Dopiewo 2003; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 92-93; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Malwina Tomkowiak

Breza Gustaw Henryk Donat (1880 – 1945), ziemianin. Urodzony w Zborowie (gm. Dopiewo) 7 kwietnia 1880 roku, jako syn Konstantego Leona i Anny Marii z Hutten – Czapskich. Brat Alfonsa Brezy. Właściciel majątku Więckowice, pow. Poznań (gospodarował na 900 hektarach w majątku żony) i współwłaściciel miejscowości Staw (położonej w północno-zachodniej części Gminy Chełm w województwie lubelskim). Wiele podróżował. Jako jeńiec cywilny zesłany w czasie I wojny światowej do Woroneża w Rosji, opiekował się uchodźcami i jeńcami Polakami, podnosząc ducha narodowego i dążenia niepodległościowe. W roku 1917 przeniósł się do Kijowa i tam znowu otoczył opieką jeńców Polaków, współpracując jednocześnie z Towarzystwem Przyjaciół Żołnierza Polskiego. Na zebraniu, które odbyło się 12 listopada 1918 r. w był jednym z inicjatorów zorganizowania pierwszych polskich władz cywilnych w powiecie poznańskim. 15 listopada 1918 r. rozbroił niemiecką straż wojskową strzegącą jeńców na terenie Więckowic, następnie współtworzył Straż Obywatelską, uzbrajając ją, polecił też patrolowanie traktu poznańsko - zbąszyńskiego (droga bukowska). Akcja ta przyczyniła się do odebrania uciekającym żołnierzom niemieckim broni i koni, którymi zasilano oddział powstańczy podporucznika Andrzeja Kopy w Dopiewie. Dalej poma-

gał w aprowizacji wojsk powstańczych. W roku 1920 jako 40-letni ochotnik zgłosił się do 1 Ochotniczego Pułku Jazdy Wielkopolskiej nr 215 Ignacego hr. Mielżyńskiego, biorąc udział w walkach pod Brodnicą, skąd powrócił inwalidą. Członek Związku Polskich Kawalerów Maltańskich (mianowany kawalerem maltańskim 28 kwietnia 1927 roku). W czasie okupacji hitlerowskiej wysiedlony do resztówki w Sierosławiu. 23 listopada 1904 r. w Horodle zawarł związek małżeński z Heleną z Cieszkowskich (1870 - 5 czerwca 1939) z domu Kozerska. Zmarł w 1945 roku, pochowany w grobowcu żony w Niepruszewie (gmina Buk). Odznaczony był: Krzyżem Zasługi Rady Ludowej Miasta Poznania, Medalem Za Wojnę 1918-1921, odznaką 26 Pułku Ułanów Wielkopolskich oraz Komandorią z Gwiazdą Orderu Grobu Świętego.

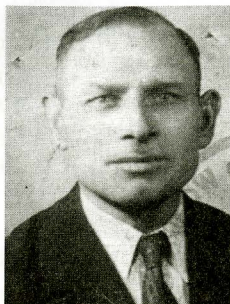
Zarys historii wojennej Pułku Ułanów Wlkp. w Baranowiczach” str. 7 i 24; Eligiusz Tomkowiak i Malwina Tomkowiak, Udział Ziemiaństwa Wielkopolskiego w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919 na przykładzie rodziny Nięgolewskich i niektórych rodzin z powiatu Zachodnio – poznańskiego, mpis, Dopiewo 2003; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 93-94; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Malwina Tomkowiak

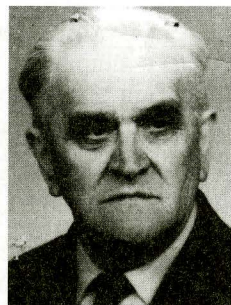
Gustaw
Breza

Brona Roman (1894 – 1961), urodził się 28 lutego 1894 r. w Niedźwiadach koło Szubina. Rodzicami byli Stanisław i Agnieszka z domu Krzemińska. Ukończył szkołę powszechną i dokończył się w zawodzie kowala i ślusarza. Od

Roman
Brona

Edmund
Bucholz

1914 r. do 1918 r. przebywał w wojsku niemieckim. Do powstania przyłączył się pod koniec tego roku by walczyć na froncie północnym do 18 lutego 1919 r. Wstąpił do tworzącej się kompanii samokłeskiej, która składała się z ochotników z okolicznych wsi Wieszki, Janowo, Chobielin, Samokleski, Tur i Rynarzewo. Kompanią samokłeska dowodził ppor. Kolańczyk. Z oddziałem tym walczył w bitwie o Szubin gdzie został ranny. Zwolniony ze służby jako inwalida. Na podstawie akt znajdujących się w Centralnym Archiwum Wojskowym Roman Brona był zweryfikowany przed 1939 r. jako powstaniec wielkopolskim i jako taki ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK VII w Poznaniu pod nr 20222. Zaangażował się w działalność koła weteranów powstania wielkopolskiego. Po wojnie wstąpił do ZBoWiD. Pracował w Fabryce Sygnałów Kolejowych w Bydgoszczy. Zmarł 27 czerwca 1961 r. w Bydgoszczy. Odznaczony był Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (1957) i Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. Żona Pelagia z domu Cicha (3 czerwca 1903-19 grudnia 1979). Małżonkowie doczekali się trójki dzieci.

Kamila Czechowska

Bucholz Edmund (1899 – 1981), urodził się 23 października 1899 r. w Kcyni w rodzinie Stanisława i Józefy

z domu Śniadaj. 1 stycznia 1919 r. wstąpił w szeregi Kompanii Kcyńskiej pod dowództwo Jana Sławińskiego, a następnie podporucznika Codrowa. Uczestniczył w walkach o oswobodzenie dworca kolejowego w Kcyni. Walczył w rejonie Kcyni, Szubina, Iwna, Gromadna, Kowalewka, Smogulca i Mieczkowa. Od marca w szeregach 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Z wojska zwolniony został 11 listopada 1920 r. Po powrocie z wojska wstąpił do Seminarium Nauczycielskiego w Kcyni, które ukończył w 1925 r. Jako nauczyciel pracował w powiecie chodzieskim, później w Kosowie w powiecie wyrzyskim. 1 stycznia 1935 r. objął stanowisko dyrektora w szkole w Żołędowie w powiecie bydgoskim, gdzie pracował do chwili mobilizacji w 1939 r. 28 sierpnia 1939 r. powołany został do wojska do 61 pp w Bydgoszczy w stopniu ppor. rezerwy otrzymując dowództwo plutonu łączności. Jego oddział w lasach lubelskich został decyzją dowódcy pułku rozwiązany, a żołnierze zwolnieni do domów. Do Żołędowa wrócił 10 października 1939 r. Po kilku dniach został aresztowany i więziony był jako nauczyciel od 15 października do 16 listopada w Koronowie. Następnego dnia po zwolnieniu w obawie przed kolejnym aresztowaniem wyjechał. W czasie okupacji pracował w majątku w powiecie kutnowskim jako księgowy. W marcu 1945 r. wrócił

do Żołędowa. Objął od 12 marca swoje przedwojenne miejsce pracy jako kierownik szkoły. Dzięki jego staraniom zakończona została rozpoczęta jeszcze w kwietniu 1939 r. budowa nowej szkoły w Żołędowie. Budowa nowego obiektu zakończona została w marcu 1946 r. Na tym stanowisku pozostał do chwili przejścia na emeryturę 31 sierpnia 1968 r. W 1968 r. wstąpił w szeregi ZBoWiD. Zweryfikowany jako powstaniec został na podstawie zaświadczeń Centralnego Archiwum Państwowego w Warszawie. Zmarł 3 listopada 1981 r. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu odrodzenia Polski (1973); Złotym (1959) i Srebrnym (1948) Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1968), Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego (1963) i odznaką Zasłużony Obywatel Powiatu Bydgoskiego. Żonaty z Wandą, małżonkowie doczekali się trójki dzieci.

Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP i BWP w Bydgoszczy, Archiwum Szkoły w Żołędowie.

Kamila Czechowska

Budzyński Feliks (1901 – 1978), urodził się 25 maja 1901 r. w Pichowie w powiecie konińskim w rodzinie Stanisława i Anieli z domu Andrzejewskiej. W powstaniu walczył w szeregach Kompanii Szubińskiej, pod dowództwem Goralewskiego od 11 stycznia 1919 r. do 18 lutego tego roku. Uczestniczył w walkach w okolicach Rud, Władysławowa, Zamościa, Chobielina, Turu, Samokłesk, Nowego Światu, Szubina a następnie Margonina i Szamocina. Po powstaniu służył w Wojsku Polskim do 1921 r. Jego udział w powstaniu został zweryfikowany na podstawie

zeznań dwóch wiarygodnych świadków. Po zwolnieniu z wojska pracował u gospodarza w Dziewierzewie koło Żnina. W 1928 r. przeniósł się do Chraplewa gdzie pracował także jako robotnik rolny. W sierpniu 1939 r. został jako rezerwista zmobilizowany w szeregi 82 baonu wartowniczego w Bydgoszczy, gdzie Uczestniczył w wydarzeniach 3 i 4 września. Następnie wziął udział w kampanii wrześniowej walcząc w szeregach 62 pp nad Bzurą, w rejonie Tomaszowa. Tam dostał się do niewoli niemieckiej. W obozie jenieckim przebywał od 27 września 1939 r. do 21 lutego 1941 r. Trafił do obozu Stalag Luft 3 Sagan (Żagań), potem we Wrocławiu, Limburgu. Po opuszczeniu obozu został skierowany jako robotnik przymusowy w niemieckim gospodarstwie. Po zakończeniu wojny w 1946 r. wrócił do Chraplewa i po przekształceniu tamtejszego majątku w Państwowe Gospodarstwo Rolne podjął w nim pracę. Z PGR przeszedł na emeryturę w 1965 r. Zmarł 28 kwietnia 1978 r. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1977), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1970) i Odznaką Grunwaldzką (1972). W 1928 r. wstąpił w związek małżeński z Weroniką z domu Woźniak.

Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP i BWP w Bydgoszczy.

Kamila Czechowska

Butler Witold (1889 – po 1929), pułkownik WP. Urodził się 8 stycznia 1889 r. w majątku Dorosiny (Litwa) w rodzinie głównego leśniczego Eustachego i Zofii z domu Pawłowicz. Ukończył gimnazjum humanistyczne w Bobrujsku i Aleksiejewską Szkołę Wojenną. Od 1 września 1910 r. służył zawo-

dowo w armii rosyjskiej. Mianowany podporucznikiem wojsk inżynieryjnych 6 sierpnia 1912 r., po ukończeniu szkoły wojskowej w Moskwie. Dowódca Kompanii Sztabowej od 1 września 1914 r. Awansowany na stopień porucznika 27 października 1915 r. Przeniesiony na własną prośbę 28 sierpnia 1917 r. do I Korpusu Polskiego gen. Józefa Dobrow - Muśnickiego, gdzie dowodził kompanią saperów. Po rozwiązaniu korpusu przebywał w Warszawie. Tam 12 listopada 1918 r. wstąpił do Wojska Polskiego. Awansowany na stopień kapitana, otrzymał 30 listopada 1918 r. przydział do 1 Pułku Inżynieryjnego, w którym objął stanowisko dowódcy batalionu. W styczniu 1919 r. przybył do I Baonu Saperów Wlkp. (po przeniesieniu rozkazem Sztabu Generalnego WP do Armii Wielkopolskiej) i zgodnie z rozkazem Nr 12 Dowództwa Głównego Sił Zbrojnych w b. zaborze pruskim z 17 stycznia 1919 r. - objął jego dowództwo. Na Front Południowy (Jutrosin k. Rawicza) wyruszył 23 kwietnia 1919 r. W dniach 2 - 7 maja dowodził (w zastępstwie) całym frontem. Awansowany na stopień majora 23 maja 1919 r. dekretem Komisariatu NRL nr 55 poz. 52, następnie podpułkownika dekretem nr 134 z 6 czerwca 1919 r. (ze starszeństwem od 1 lutego 1919 r.). Z dniem 7 lipca wyznaczony został na stanowisko zastępcy dowódcy garnizonu w Poznaniu. Zorganizował kurs saperów dla żołnierzy 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich. W dniu 12 marca 1920 r. ze swym XV Baonem Saperów Wlkp. (po przemianowaniu I Baonu Saperów Wlkp. w myśl rozkazu Ministra Spraw Wojskowych z 10 grudnia 1919 r.), w składzie 15 Dywizji Piechoty, wyruszył na Front Litewsko - Białoruski. Uczestniczył w przejmowaniu Pomorza. Wkroczył na czele saperów 20

stycznia 1920 r. do Bydgoszczy i był pierwszym (choć jednodniowym) komendantem miasta. Podczas wojny 1920 r. dowodził m. in. Grupą Forteczną twierdzy Modlin. Awans na stopień pułkownika otrzymał 25 kwietnia 1921 r. W okresie od 18 kwietnia 1921 r. do 17 maja 1927 r. dowodził 8 Pułkiem Saperów w Toruniu. W drodze wyroku sądowego został zwolniony ze służby dnia 14 października 1929 r. Związek małżeński zawarł z Haliną z Wojciechowskich, z którą miał jedną córkę - Wandę. Zmarł po 1929 r. Odznaczony był m. in.: Srebrnym Krzyżem Orderu Wojennego *Virtuti Militari*, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi, francuskim Medalem *Interalliee*.

CAW, AP I. 481. B. 15654; *Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich*, pod red. Antoniego Czubińskiego i Bogusława Polaka, Poznań 2002; Witold Mańkowski, *Zarys Historii Wojennej Formacji Polskich 1918 - 1920. 7 Pułk Saperów Wielkopolskich*, Warszawa 1934; Aleksander Gawdia, *Zarys Historii Wojennej Formacji Polskich 1918 - 1920. 8 Pułk Saperów*, Warszawa 1931; *8 Pułk Saperów w Toruniu. Jednodniówka Nr 2 z 17 VIII 1926 r.*, oprac. pod red. kpt. Józefa Meleniewskiego.

Włodzimierz Becker

Chałupka Antoni (1898 - 1976), urodzony 2 stycznia 1898r w Markowicach pow. Środa. Był synem Marcina i Józefy z Rozmiarków. Ojciec był gospodarzem. Po ukończeniu szkoły powszechnej, od 14 roku życia, pracował jako robotnik rolny, a w 1914 r. podjął pracę listonosza w Pławcach pow. Środa. 14 listopada 1916 r. został wcielo-

ny do armii pruskiej i pełnił służbę w 47 pp w Śremie. W maju 1917 r. skierowany na front zachodni, gdzie brał udział w walkach we Flandrii, na linii Zygfrйда i nad Sommą. 23 marca 1918 r. został ranny i po odbytych leczeniach w szpitalu wojskowym w Starogardzie został odesłany do batalionu zapasowego w Poznaniu na Jeżycach. 18 maja 1918 r. otrzymał pruski Krzyż Żelazny II kl. Zdemobilizowany 1 grudnia 1918 r. wrócił do Markowic. 28 grudnia 1918 r. jako ochotnik został wcielony w stopniu szeregowego do 1 kompanii 1 p. strzelców wielkopolskich i brał udział w walkach o oswobodzenie Poznania pod dowództwem por. Winieckiego. W lutym 1919 r. brał udział w walkach na froncie północnym pod dowództwem por. Śliwińskiego. Ranny w potyczce pod Józefinką, leczony najpierw w szpitalu polowym w Szubinie, później w szpitalu Przemienienia Pańskiego w Poznaniu. Po wyleczeniu skierowany do kompanii ozdrowieńców 10 pułku strzelców wielkopolskich na Jeżycach. 1 września 1919 r. zwolniony ze służby jako inwalida wojenny. Zmobilizowany ponownie 1 marca 1920 r. został wcielony do 61 pp w Gnieźnie, gdzie pełnił służbę w koszarach. Zwolniony ze służby 29 lipca 1921 r. Nie mogąc znaleźć pracy w kraju, w styczniu 1926 r. wyemigrował najpierw do Francji, gdzie przez kilka miesięcy pracował w kopalni rudy żelaza, a następ-

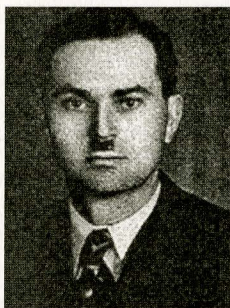
nie do Belgii, gdzie przez 32 lata pracował w kopalni węgla kamiennego w Eisdēn St. Borbe, w Limburgit. W czasie II wojny światowej uczestniczył w belgijskim ruchu oporu. Z dniem 31 stycznia 1958 r. przeszedł na emeryturę. Od 31 października 1938 r. był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich, koło Belgia. Pracował także społecznie w innych organizacjach polonijnych jak: teatr amatorski Pochodnia, Koło byłych Powstańców i Wojskowych, oddział Polskiego Czerwonego Krzyża. Rodziny nie założył. Do Polski wrócił w 1972 r. i zamieszkał w Pławcach pow. Środa Wlkp. Uchwałą Rady Państwa z 13 maja 1974 r. mianowany został na stopień podporucznika WP. Zmarł 10 listopada 1976 r. Pochowany w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu parafialnym w Środzie Wlkp. Jego nazwisko figuruje na Tablicy Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim został odznaczony Medalem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1960), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921. Za pracę zawodową i działalność konspiracyjną podczas II wojny światowej otrzymał odznaczenia zagraniczne: Médaille de la Résistance (1952), Médaille Commémorative de la Guerre 1940-1945 (1952) oraz Order Pracy 2 klasy Ministra Pracy i Spraw Socjalnych Królestwa Belgii (1952).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Władysław Chałupka

Chałupka Józef (1894 – 1919), urodzony 9 lutego 1894 r. w Markowicach pow. Środa Wlkp. Był synem Marcina

Antoni
Chałupka

i Józefy z Rozmiarków. Ojciec był gospodarzem. Po ukończeniu szkoły powszechnej wyjechał do Niemiec, pracował jako górnik. Brak wiadomości o Jego losach w czasie I wojny światowej. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim w stopniu kaprała w 5 kompanii II bąonu 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. W 1919 r. brał udział w walkach na froncie północnym. Poległ 1 kwietnia 1919 r. w Paterku, pod Nakłem nad Notecią, w czasie pełnienia służby na posterunku. Okrążeni przez Niemców w nocy, obrzuceni granatami obrońcy posterunku zginęli. Pomoc, która nadeszła za późno, znalazła zmasakrowane 18 ranami zwłoki Józefa Chałupki. Wraz z innymi poległymi w czasie działań powstańczych pochowany został na cmentarzu parafialnym w Środzie (historia 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich podaje, że zwłoki pochowano na cmentarzu w Kcyni). 11 sierpnia 1935 r. w piętnastą rocznicę Bitwy Warszawskiej, odbyła się w Środzie uroczysta ekshumacja zwłok Józefa Chałupki na Kwaterę Powstańców pod odsłonięty tego dnia pomnik. Uroczystość ta miała niezwykłą oprawę, o czym pisał Dziennik Poznański z 13 sierpnia 1935 r. Matka powstańca, Józefa z Rozmiarków Chałupkówna 1 grudnia 1919 r. została odznaczona przez gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego Odznaką Pamiątkową Wielkopolska Matkom Poległych z numerem patentu 51. Józef Chałupka nie założył rodziny. Jego nazwisko figuruje na Tablicy Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp.

Dokumenty i pamiątki ze zbiorów rodzinnych; Dziennik Poznański, R. 77, nr 175 z dnia 1 sierpnia 1935 r., s. 6 i R. 77, nr 185 z dnia 11 sierpnia 1935 r., s.

1 i 5; Szelmeczka Wojciech, Historia 68 Pułku Piechoty (10 Pułk Strzelców Wielkopolskich), Wrzesień 1928, maszynopis, s. 241 (zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie).

Władysław Chałupka

Chelmiński Teofil (1900 – 1979), urodził się 4 marca 1900 r. w Posługowie powiat Żnin. Był synem Franciszka i Teofilii z domu Roczniwska. Miał średnie wykształcenie ekonomiczne i całe życie pracował w urzędach skarbowych lub w wydziałach finansowych ostatnio w Środzie Wlkp. W latach 1918-1922 służył w Wojsku Polskim. Od 30 grudnia 1918 r. w oddziale jano-wieckim, od 10 stycznia 1919 r. w batalionie Tomaszewskiego. Od 15 stycznia 1919 r. służył w 1 komp. 1 p. strz. wlkp. Brał udział w walkach o Żnin (11 stycznia 1919), o Pszczółczyn (15 i 18 stycznia 1919), o Antoniewo (22 stycznia 1919), o Kolankowo (30 stycznia 1919), o Rynarzewo (od 31 stycznia do 5 lutego 1919), o Kruszyny (7 lutego 1919), i Zamość (19 lutego 1919). Następnie jako strzelec 67 pp bezterminowo urlopowany (17 marca 1922). Przeniesiony do rezerwy 15 listopada 1922 r. Mieszkał w Czarnkowie i Kostrzynie Wlkp. Na podstawie zaświadczenia z CAW nr 1162 z 5 kwietnia 1958 r. podano, że Teofil Chelmiński był zwe-

Teofil
Chelmiński

ryfikowany przed 1939 r. jako powstaniec wielkopolski i ujęty był w ewidencji Biura Historycznego DOK-VII w Poznaniu pod nr 4448. Zmarł 11 czerwca 1979 r. Spoczywa na Cmentarzu Parafialnym w Środzie na kwaterze IV. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1967), Złotym Krzyżem Zasługi (1964) i Srebrnym Krzyżem Zasługi (1956), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Medalem 10-lecia Polski Ludowej (1955), Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (1929) i Odznaką Honorową Zasłużony dla powiatu Środa Wielkopolska (1975). Był żonaty i miał troje dzieci: Bożenę (1927-1996), Andrzeja (1931-1974) i Małgorzatę (ur. 1944).

CAW, dokumenty personalne; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Małgorzata Frankowska

Chrościnski Władysław (1894 – 1978), urodził się 11 kwietnia 1894 r. w Turzynie koło Kcyni w rodzinie Andrzeja i Anny z domu Kieliszek. Do szkoły chodził 1 kwietnia 1901 r. do 1 kwietnia 1908 r. w Krzepiszynie. W 1905 r. brał udział w strajku szkolnym. Po ukończeniu szkoły był przy rodzicach, a następnie w 1911 r. pracował w Bydgoszczy. W 1912 r. wyjechał w poszukiwaniu lepszych zarobków do Kolonii nad Renem. W 1915 r. powołany został do wojska niemieckiego. Walczył na froncie francuskim i w 24 grudnia 1918 r. wrócił do domu. Do powstania przystąpił 1 stycznia 1919 r.; do maja tego roku walczył w szeregach kompanii kcyńskiej pod dowództwem Jana Sławińskiego. Brał udział w walkach na froncie północnym pod Szubinem, Szczepicami, Studzienkami, Paterkiem

i Jaktorowem. Na rozkaz dowódcy rekwirowali broń Niemcom. Pod dowództwem Stanisława Marchwińskiego obsadzili również dworzec i pocztę w Szradowie-Zalesiu, Pińsku. W maju w szeregach 9 p. strz. wlkp. walczył na odcinku południowym w Krotoszynie, Lesznie i Rawiczu. Od stycznia 1920 r. w 67 pp. 23 listopada 1920 r. został zwolniony z wojska w stopniu kaprała. Od 21 sierpnia 1922 r. pracował w PKP w Bydgoszczy jako rzemieślnik. 1 stycznia 1929 r. wstąpił do Związku Powstańców Wielkopolskich w Bydgoszczy. Za udział w powstaniu w okresie przedwojennym został odznaczony: w 1930 r. Krzyżem Walecznym Zarządu Głównego Związku Bojowników Powstań Narodowych, w 1932 r. Medalem Niepodległości, w 1938 r. Medalem Za Wojnę 1918-1921 r. Za pracę zawodową w 1928 r. odznaczony został Medalem Dziesięciolecia Odyzyskiej Niepodległości; w 1938 r. Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę. Gdy wybuchła II wojna światowa wraz z rodziną uciekał przed zbliżającym się frontem w rejon Warszawy. Po miesiąc u wrócił do Bydgoszczy i w czasie okupacji pracował w Łęgnowie na kolei. Mimo nacisków nie przyjął III grupy niemieckiej listy narodowościowej. Od 29 stycznia 1945 r. pracował znów na kolei by 31 grudnia 1957 r. przejść na emeryturę. Centralne Archiwum Wojskowe zaświadczyło, że Władysław Chrościnski był zweryfikowanym przed 1939 r. jako powstaniec wielkopolski i ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK-VII w Poznaniu pod nr 20222. 13 grudnia 1971 r. mianowany został na stopień podporucznika WP przez Radę Państwa PRL. Zmarł 28 marca 1978 r. Po wojnie był odznaczony: w 1957 r. Srebrnym Krzyżem Zasługi i Wielkopolskim Krzyżem Po-

wstańczym, w 1971 r. Medalem Za Długoletnie Pożycie Małżeńskie, w 1972 r. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. 8 maja 1921 r. wstąpił w związek małżeński z Martą z domu Wojewódzką. Małżonkowie doczekali się dwóch synów i córki.

Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP i BWP w Bydgoszczy, Archiwum Muzeum Ziemi Szubińskiej.

Kamila Czechowska

Dawidziński Walerian (1895 – 1957), urodził się 29 marca 1895 r. w Ostrzeszowie pow. Kępiński. Był synem Stanisława i Jadwigi z Jaśkiewiczów. W wieku 6 lat rozpoczął naukę w szkole powszechnej w Ostrzeszowie, kończąc ją w 1909 r. w Środzie. W tym czasie brał czynny udział w strajku szkolnym w 1905 r. Wraz z ojcem urzędnikiem zaborczym został w tym czasie przesiedlony do Środy. Od lipca 1909 r. wstąpił w naukę rzemiosła krawieckiego, uczęszczając równocześnie do Szkoły Zawodowo Doksztalczącej. Należał do towarzystwa młodzieży pod wezwaniem Św. Stanisława Kostki. Uczęszczał na spotkania ks. proboszcza Napierały w Gnieźnie, gdzie wpajano ducha Polskiego przez różne kursy, obchody rocznic narodowych i naukę pisowni polskiej. W tym samym Towarzystwie pod kierownictwem „Sokoła” uprawiano ćwiczenia gimnastyczne, urządzano różne wycieczki oraz podchody (tajne) przystosowując się na członka „Sokoła”. W okresie 1911-1912 r. piastował w tymże Towarzystwie urząd prezesa. W latach 1913-1914 pracował jako pomocnik krawiecki w Zebrzu (Niemcy) będąc czynnym członkiem w Towarzystwie Gimnastycznym Sokół, w którym w 1914 r. został pod-

naczelnikiem oraz w towarzystwie śpiewaczym. W listopadzie 1914 r. został powołany do wojska niemieckiego, walczył na froncie wschodnim i w końcowym etapie wojny na froncie zachodnim. W 1915 r. został ranny w lewą rękę, a pod koniec wojny w październiku 1918 r., drugi raz ranny odłamkami granatu w stopę. Koniec wojny światowej zastał go w szpitalu, gdzie docierały wiadomości o ruchu powstańczym w Wielkopolsce. Zmylił czujność niemieckich lekarzy, udał się nie do wyznaczonego garnizonu w Zgorzelcu, lecz do rodziny w Środzie, aby być na miejscu w razie potrzeby. Niestety odniesione rany nie pozwoliły mu brać udziału w pierwszych dniach Powstania, zwłaszcza że lewa noga nie goiła się ponieważ odłamek tkwiący w stopie nie został usunięty. Przy końcu stycznia 1919 r. pracował przy werbowaniu ochotników do 4-tej kompanii średzkiej, z którą pod dowództwem Ignacego Nowaka wyruszył jako sekcyjny na front północny pod Nakło, odcinek Kcynia, biorąc czynny udział z bronią w rękę we wszystkich działaniach wojennych tejże kompanii włączony później do Ochotniczego Batalionu Średzkiego, którego dowódcą był dr Ludwik Rządkowski. Po wycofaniu 4 kompanii spod Nakła brał udział w walkach pod Chodzieżą, Jarocinem, Budzynie, Rawiczem i Zdunami. Następnie brał udział we wszystkich działaniach frontowych

Walerian
Dawidziński

8 Pułku Strzelców Wielkopolskich, a po zajęciu Wyrzyska, Nakła i Bydgoszczy odbył kampanię bolszewicką w tym pułku przemianowanym na 62 pp. W styczniu 1921 r. jako sierżant został bezterminowo urlopowany. Po demobilizacji poświęcił się pracy zawodowej usamodzielniając się w roku 1926. Należał do Towarzystwa Powstańców Wielkopolskich w Środzie pełniąc funkcję Sekretarza tego Towarzystwa. Udzielał się w Komitecie Budowy Kwatery Powstańczej i Pomnika w Środzie. W okresie II wojny światowej przebywał w Środzie. Wg wszelkiej wiedzy przechowywał w swoim domu przy ul. Mała Klasztorna 1 sztandar bojowy I kompanii średzkiej, który w połowie 1946 r. zdał Prezesowi Towarzystwa Stanisławowi Machajewskiemu. Zmarł 19 września 1957r w Środzie Wlkp., spoczywa na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. Odznaczony Odznaką Za Waleczność Rady Ludowej Miasta Poznania. Jego nazwisko umieszczone jest na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918 - 1919 odsłoniętej w 2005 r. na Kwaterze Powstańców.

CAW, dokumenty odznaczeniowe; wspomnienia własne.

Maria Mielcarzewicz

Derczyński Stanisław (1899 – 1940), urodził się 1 maja 1899 r. w Środzie, był synem Stanisława i Zofii z Pospieszalskich. Do szkoły podstawowej uczęszczał w Środzie. Po jej ukończeniu podjął dalszą naukę i zdobył zawód mistrza wędliniarsko-rzeźnickiego. W czasie I wojny światowej został powołany do służby w armii niemieckiej. W grudniu 1918 r. zgłosił się do I kompanii średzkiej, z którą już 28 grudnia

walczył w Poznaniu, a 15 stycznia 1919 r. na froncie zachodnim pod Zbąszyniem. Następnie został skierowany do 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 62 pp w Bydgoszczy) i z tym oddziałem wziął udział w walkach na froncie litewsko-białoruskim i w wojnie polsko-bolszewickiej m. in. w walkach pod Kijowem. Po wojnie 1920 r. zamieszkał w Środzie, prowadził przetwórnictwo i sklep masarsko-wędliniarski oraz hurtowy handel bydła. Był działaczem Związku Zachodniego. Z chwilą wybuchu II wojny światowej obawiając się represji ze strony hitlerowców, wspólnie ze swoim kolegą Augustynem Tyrakowskim kupcem ze Środy, postanowili wyjechać z miasta. Decyzja była szybka bo już zaczęły się poszukiwania. Dołączył do nich Czesław Jakubowski kupiec ze Śmigła. Wspólnie ruszyli na wschód docierając do Chotynicza koło Łuninicy. Tam dołączyło do nich dwóch kleryków salezjańskich Leon Musielak i Lucjan Kózlik. W połowie września 1939 r. niedaleko Pińska natknęli się na bolszewików i zostali włączeni do grupy jeńców Wojska Polskiego (około 80 osób). Aresztowani całą grupą pozbawieni wszelkiego mienia, wagonami towarowymi wywiezieni zostali przez Mińsk i Smoleńsk do obozu jenieckiego w Kozielsku. Dotarli tam w dniu 22 września 1939 r. Warunki w obozie były okropne: głód, brud i zimno. Do Kozielska

Stanisław
Derczyński

przywieziono także jeńców ze Starobiel-ska i Babnicza. Po pewnym czasie za-częto przygotowywać transporty, po około 100 osób informując jeńców że jadą do pracy. Zamiast do pracy jecha-li na śmierć. Na podstawie rozkazu NKWD nr 052 – 4 z 17 kwietnia 1940 r. pozycja 36 (ogółem 107 osób w roz-kazie) Stanisław Derczyński został wy-wieziony z Kozielska do Katynia i tam rozstrzelany. Teczka personalna nr 49-21. W czasie ekshumacji prowadzonej wiosną 1943 r. przez specjalną komisję niemiecką, przy udziale członków Ko-misji Technicznej PCK zidentyfikowa-ny i oznaczony pod nr 397. Odnaczony był Krzyżem Walecznych. Zawarł związek małżeński z Joanną z domu Matysiak i miał 4 córki: Marię, Zofię, Barbarę i Jany. Jego nazwisko figuruje na tablicy Powstańcy Wielkopolscy 1918 - 1919 r. odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców Wielkopol-skich w Środzie Wielkopolskiej.

Dokumenty ze zbiorów rodziny.

Zofia Strugała

Diering Franciszek (1890 – 1981), podoficer zawodowy 7 Pułku Artylerii Ciężkiej. Urodzony 28 listopada 1890 r. w miejscowości Kamionna powiat Mię-dzychód w rodzinie rolnika Wojciecha Dieringa i Franciszki z domu Kudelka. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej i do 1911 roku pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. W 1911 roku został powołany jako poborowy do wojska pruskiego. W latach 1914-1918 w szeregach armii niemieckiej brał udział w walkach podczas I wojny światowej. Od 3 stycznia do 11 lutego 1919 roku brał w udział w Powstaniu Wielkopolskim. 12 lutego 1919 wstąpił jako ochotnik do 1 Pułku Artylerii Cięż-

kiej w Poznaniu (późniejszy 7 pac), w którym pozostał jako podoficer zawo-dowy do 1939. 12 kwietnia 1919 r. awansował na stopień starszego ogni-o mistrza. Za swoim pułkiem uczestniczył w walkach na froncie bolszewickim. Następnie walczył w kampanii wrze-sniowej 1939 roku, jako dowódca ko-lumny taborowej. Zadaniem jego od-działu było dostarczanie sprzętu i żyw-ności do poszczególnych baterii. Wal-czył w okolicach Łęczycy, Piątku, So-chaczewa, Hłowa, Babiaka, Puszczy Kampinoskiej. 19 września 1939 roku wzięty do niewoli w okolicach miejscowości Stare Budy. Po ucieczce z niewoli niemieckiej, od października 1939 r. do końca okupacji niemieckiej pracował w warsztacie szczotek w Po-znaniu ul. Dąbrowskiego 90 później 88 na stanowisku wierciarza. Od 6 lutego do 29 maja 1945 r. pracował w charak-terze funkcjonariusza Komendy Milicji Obywatelskiej w Poznaniu, 1 czerwca 1945 r. wrócił do pracy w jako mistrz szczotkarski w Spółdzielni Atlas w Po-znaniu. W dniach 21-23 lutego 1945 r. brał udział w walkach o Cytadelę Po-znańską. Był członkiem ZBoWiD-u od 26 października 1950 r. Zmarł 13 listo-pada 1981 r. w Poznaniu i pochowany został na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie. Odnaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1967), Krzyżem Walecznych, Meda-lem Niepodległości, Wielkopolskim

Franciszek
Diering

Krzyżem Powstańczym, Brązowym Krzyżem Zasługi (1932), Medal Pamiętkowy za Wojnę 1918-1921, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Brązowy Medal Za długoletnią służbę (1938), Medalem Za Warszawę, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Odznaka Grunwaldzką (1947). 27 listopada 1921 roku zawarł związek małżeński z Leokadią z domu Kędziora. Dzieci: Helena (ur. 1922), Urszula (ur. 1925), Maria (ur. 1931), Janina (ur. 1934).

CAW, KZ 29-257; dokumenty ze zbiorów rodziny.

Krystyna Łuczak

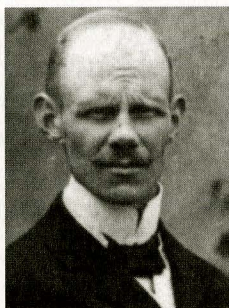
Diering Maksymilian (1891-1928), podoficer zawodowy Policji Państwowej. Urodzony 6 sierpnia 1891 r. w Boldebock (Niemcy, kreis Güstrow, land Mecklemburg) w rodzinie rolnika i młynarza Roberta Dieringa i Salomei z domu Pinek. Ukończył szkołę powszechną. W 1900 roku przeniósł się z rodziną do Kamionnej. Pracował u ojca w gospodarstwie rolnym. W 1910 r. został powołany jako poborowy do wojska niemieckiego. W szeregach armii pruskiej w latach 1914-1917 brał udział w I wojnie światowej, walczył na froncie francuskim w rejonie Daumont i Verdun. Odznaczony Pruskim Krzyżem Żelaznym II klasy. Ranny w 1917 r., został wysłany do Wielkopolski i ja-

ko rekonwalescent skierowany do Grębowa pod Koźminem. W grudniu 1918 r. przebywał w Poznaniu i razem z bratem Pawłem wziął udział w Powstaniu Wielkopolskim, m. in. w walkach o Ławicę. Jako podoficer zawodowy skierowany został do Policji Państwowej. Objął posterunek w Budzynie powiat Chodzież. W drugim półroczu 1925 r. skierowany z grupą policji wielkopolskiej do Warszawy. Po przewrocie majowym wycofany i za udział w obronie rządu Prezydenta Wojciechowskiego zdymisjonowany. W końcu 1926 r. rodziną przeniósł się do Rakoniewic, gdzie otworzył hurtownię wielobranżową. Pożar w 1926 (?) roku całego kwartału rynku spowodował, że działalność handlowa została ograniczona do małego sklepu skór, przyborów szewskich i papierniczych prowadzonego na zapleczu dawniejszego młyna ocalałego z pożaru. Odnowiona rana z I wojny światowej przyczyniła się do przedwczesnej śmierci. Zmarł 4 grudnia 1928 r. w Rakoniewicach i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Odznaczony był Krzyżem Walecznych. Żona Magdalena z domu Marciniak (1892-1944). Dzieci: Jan (ur. 1921), mgr inżynier leśnik, rzecznik patentowy i Władysław (1923-1952), szewc.

Informacje rodziny.

Krystyna Łuczak

Maksymilian
Diering

Diering Paweł Piotr (1893 – 1976), podoficer zawodowy 15 Pułku Ułanów Poznańskich. Urodzony 20 maja 1893 roku w Boldebock (Niemcy), w rodzinie Roberta Dieringa i Salomei z domu Pinek. Ukończył szkołę powszechną. W 1900 roku wraz z rodziną przeniósł się do Kamionnej (gmina Międzychód). Pracował u ojca w gospodarstwie rol-

nym. W 1913 został powołany jako poborowy do wojska niemieckiego. W szeregach armii pruskiej uczestniczył w latach 1914-1918 w I wojnie światowej walcząc na froncie zachodnim we Francji. Odznaczony został: Meklemburskim Krzyżem Wojennym II klasy (1915) i Pruskim Krzyżem Żelaznym II klasy (1918). 1 stycznia 1919 r. zgłosił się do formującego 1 Pułku Ułanów Poznańskich (późniejszy 15 PUP) by brać udział w Powstaniu Wielkopolskim. Walczył o lotnisko w Ławicy, potem w okolicach Rogoźna i Zbąszynia. Później z 2 szwadronem 15 p. uł. uczestniczył w walkach z bolszewikami na froncie wschodnim. Po zakończeniu wojny pozostał jako podoficer zawodowy w stopniu wachmistrza w Wojsku Polskim. Do 1929 służył w 15 p. uł. Po przejściu w stan spoczynku pracował z przerwami jako robotnik do roku 1958. Przed 1939 rokiem należał do Związku Powstańców Wielkopolskich. W 1939 wysiedlony z rodziną przez Niemców, zamieszkał w Rozwadowie, pracował w Zakładach Metalowych w Stalowej Woli. Po zakończeniu wojny zamieszkał w Poznaniu gdzie zmarł 5 lipca 1979 roku i pochowany został na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1968), Krzyżem Walecznych (1920), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957), Brązowym Krzyżem Zasługi (1947), Medalem Dziesięciolecia Odzy-

skanej Niepodległości, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 oraz licznymi odznakami. Od 1924 roku żonaty z Walerią Wasilewską. Dzieci: Jerzy (ur. 1926), inżynier i Henryk (ur. 1927), inżynier.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Krystyna Łuczak

Dobrowolski Stanisław (1893 – 1958), urodził się 19 września 1893 r. w Kębłowie (pow. babimojski) jako syn Wojciecha i Elżbiety z Kozłowskich. Po ukończeniu miejscowej szkoły powszechnej terminował w zawodzie szewskim w pobliskim Wolsztynie. W latach 1914 - 1918 służył w armii niemieckiej na froncie zachodnim. W dniu 5 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do powstańczej kompanii ppor. Stanisława Siudy. Uczestniczył w walkach o wyzwolenie Wolsztyna, a potem brał udział w akcjach zbrojnych o Kopanicę, Kargowę, Babimost i Kramsko. W grudniu 1919 r. powołany do 55. Pułku Piechoty, z którym uczestniczył w wojnie polsko - bolszewickiej na froncie litewsko - białoruskim. Po zakończeniu działań wojennych, zwolniony z wojska w stopniu plutonowego, wrócił do Kębłowa i wkrótce założył rodzinę w Siekówku. ródłem utrzymania było 6-cio hektarowe gospodarstwo rolne oraz nowo otwarty zakład szewski, w którym ter-

Paweł
Diering

Stanisław
Dobrowolski

minowali również uczniowie z okolicznych miejscowości. Posługiwał się biegle - w mowie i piśmie - językiem niemieckim. W razie potrzeby zastępował sołtysa w pełnieniu jego urzędu. Okres okupacji przeżył z rodziną w Siekówku. Zmarł 29 listopada 1958 r. Spoczywa na cmentarzu w Przemęcie przy kościele św. Piotra. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). Ze związku małżeńskiego z Marianną Wawrzyniak z Siekówka miał dzieci: Janinę (po mężu Sacharczuk), Mariana, Kazimierę (po mężu Szudzińską), Leona, Łucję (po mężu Sturmer) i Kazimierza.

Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD -u w Wolsztynie z lat 1958-1968; Informacje i pamiątki rodzinne syna Kazimierza Dobrowolskiego z Siekówka.

Antoni Fornalski

Doktorczyk Franciszek (1900 – 1975), urodził się 29 września 1900 r. w Środzie Wlkp., był synem Jana Doktorczyka i Antoniny zd. Pawlak. Dzieciństwo i młodość spędził w rodzinnym domu w Środzie przy ul. Księdza Kegla 1. Był najstarszym z ośmiorga rodzeństwa. Do Powstania przystąpił jako osiemnastoletni młodzieniec. Służył w szeregach 3 kompanii średzkiej, później 18 pułku artylerii ciężkiej. Kompania wyruszyła na front 4 lutego 1919 r. tocząc ciężkie walki na froncie północ-

Franciszek
Doktorczyk

nym na odcinku Nakło. 27 stycznia 1928 r. zawarł związek małżeński z Marią Grześkowiak mieszkanką Orzeszkowa i tam zamieszkał. Maria i Franciszek Doktorczyk całe wspólne życie związali z Orzeszkowem w gm Dominowo. Z wykształcenia i zamiłowania był rzeźnikiem. W czasie II wojny światowej prowadził warsztat rzeźniczy i sklep. Także po wojnie do 1968 r. zajmował się rzeźnictwem jak również prowadzeniem niewielkiego gospodarstwa. Franciszek Doktorczyk spotykał się z byłymi uczestnikami Powstania Wielkopolskiego min. w domu pana Stanisława Machajewskiego w Środzie. W społeczności, w której mieszkał pamięć o nim jest przywoływana i żywa o czym świadczy artykuł w miesięczniku „Nasze Sprawy” Gminy Dominowo ze stycznia 2002 r. pod tytułem: „W rocznicę Powstania” autorstwa Antoniego Ochowiaka – wójta gminy Dominowo, radnego Rady Powiatu Środa. Franciszek Doktorczyk cieszył się zaufaniem i był szanowanym mieszkańcem gminy. Zapraszano go do szkoły podstawowej w Dominowie na spotkania rocznicowe związane z Powstaniem Wielkopolskim i innymi uroczystościami szkolnymi. Zmarł 17 września 1975 r. w Orzeszkowie, spoczywa zgodnie z jego wolą w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Żona Maria zmarła 29 października 1979 r. w Orzeszkowie spoczywa na cmentarzu w Gieczu. Zmarli bezpotomnie. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 r. odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców w Środzie.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Mieczysława Odolanowska

Dolaciński Wojciech (1901 – 1986), urodził się 17 kwietnia 1901 r. w Słupach koło Szubina. Rodzicami byli Władysław i Katarzyna z domu Kulczak. Do szkoły powszechnej uczęszczał od 1907 do 1915 r. i ukończył 7 klas. Po zakończeniu nauki szkolnej podjął pracę jako robotnik rolny na majątku ziemskim. Z początkiem stycznia 1919 roku w Żninie wstąpił do oddziału powstańczego dowodzonego przez por. Kazimierza Rychlewskiego. Brał udział w walkach o wyzwolenie Żnina, Kowalewa, Nowego Świata i Szubina. Podczas bitwy pod Szubinem został ranny w rękę i do końca marca przebywał w szpitalu. W szeregach powstańczych walczył do 19 lutego 1919 r. Z frontu północnego został wycofany do Gniezna. W kwietniu 1919 roku ochotniczo wstąpił do 9 pułku piechoty, a w lipcu 1919 wraz z pułkiem został przerzucony w okolice Rawicza i Leszna w Wielkopolsce. Do rezerwy został zwolniony 17 stycznia 1921 r. W dniu 19 marca 1921 r. powołano go w szeregi 59 pp, w którym służył do 9 lipca 1921. Po powrocie w rodzinne strony pracował jako robotnik rolny w majątku w Żninie, aż do wybuchu II wojny światowej. W Żninie założył także rodzinę. Pod koniec sierpnia 1939 roku został zmobilizowany do Batalionu Obrony Narodowej w Żninie. Od 1 września 1939 r. brał udział w wojnie obronnej. Przebył szlak bojowy jako

sanitariusz od Żnina do walk nad Bzurą. W czasie bitwy nad Bzurą został 19 września 1939 r. wzięty do niewoli niemieckiej. W niewoli pracował jako sanitariusz w Giżycku, Łodzi i Ostrzeszowie. Z obozu jenieckiego wrócił został zwolniony 20 lipca 1940 roku. Miał więcej szczęścia niż jego dowódca z czasów powstania wielkopolskiego Kazimierz Rychlewski, który był przewodniczącym Rady Robotników i Żołnierzy w Żninie, działaczem niepodległościowym, porucznikiem Wojska Polskiego. Rychlewski został za swoją działalność aresztowany w czasie II wojny światowej i skazany na długoletnie więzienie, a następnie stracony w 1942 r. w obozie w Mathausen. Po wyzwoleniu, Dolaciński od 1945 r. pracował jako robotnik rolny w Państwowym Gospodarstwie Rolnym w Jaroszewie koło Żnina. W 1966 roku przeszedł na emeryturę. 25 września 1969 r. wstąpił w szeregi żnińskiego Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Ze stopnia wojskowego starszego szeregowego mianowany został podporucznikiem rezerwy WP. Zmarł 11 marca 1986 roku w Żninie. Posiadał odznaczenia z okresu międzywojennego - w tym Medal Niepodległości, a także odznakę Powstańcowi Broni Wdzięczna Wielkopolska. Po wojnie został odznaczony: w 1947 r. Medalem Zwycięstwa i Wolności; w 1969 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, a w 1972 r. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia.

Wojciech
Dolaciński

Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP i BWP w Bydgoszczy; Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich 1918-1919 ze Żnina i okolic, Żnin 2004, s. 15.

Kamila Czechowska

Dolniak Walenty (1895 – 1967), urodzony 27 stycznia 1895 r. w Gułtowach gm. Nekla pow. Środa Wielkopolska jako syn Józefa i Antoniny. Ukończył cztery klasy szkoły powszechnej w Gułtowach. Do czasu powołania do armii niemieckiej pracował w majątku Adolfa hr. Bnińskiego przy koniach cugowych. Od 1914 r. do 1918 r. służył w armii niemieckiej w piechocie, w stopniu starszego szeregowego. Od października 1917 r. do stycznia 1918 r. był w POW generała Michaelisa. 19 stycznia 1919 r. wstąpił do 1 Kompanii Poznańskiej 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 58 pp). Brał udział w walkach pod Szubinem, Rynarzewem. Od lipca 1919 r. do 26 listopada 1920 r. brał udział w wojnie polsko - bolszewickiej, walczył pod Bobrujskiem, Mińskiem, Próżanami. 26 stycznia 1919 r. mianowany do stopnia kaprała, a 19 sierpnia 1920 r. plutonowego. Zdemobilizowany 26 listopada 1920 r. z 58 pp. W 1922 r. otrzymał państwową posadę na kolei, dzięki wstawiennictwu Adolfa hr. Bnińskiego, późniejszego wojewody poznańskiego, w uznaniu zasług podczas Powstania Wielkopolskiego i wojny polsko-bolszewickiej. Od maja 1935 r. należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914-1919 r. Należał też do KPW i LOPP. Zmarł 23 marca 1967 r. w Gułtowach i spoczywa na miejscowym cmentarzu parafialnym. Odznaczony był Wielkopolskim Krzy-

Walenty
Dolniak

żem Powstańczym. 19 stycznia 1921 r. zawarł związek małżeński z Antoniną z domu Witaszak. Miał czworo dzieci: Sylwestera (1921-2008), z zawodu kowala; Albinę (1923-1999); Annę (1925-1983); Bolesława (ur. 1927, zmarł przed II wojną światową).

CAW, dokumenty personalne; archiwum rodzinne.

Józef Roszak

Dubisz Franciszek (1899 – 1980), urodził się 4 października 1899 r. w Berlinie w wielodzietnej rodzinie robotnika Franciszka i Katarzyny. Tam w latach 1906 - 1914 uczęszczał do niemieckiej ośmioklasowej szkoły powszechnej, natomiast język ojczysty i historię polski poznawał w domu rodzinnym i organizacjach polonijnych. W 1910 r. wstąpił do Towarzystwa Gimnastycznego Sokół gniazdo Berlin - Wedding, w którym działał do 1918 r. Od 1 kwietnia 1914 r. rozpoczął pobieranie nauki w zawodzie krawieckim, która przerwał w maju 1915 r. z powodu wcielenia właściciela warsztatu krawieckiego do armii pruskiej. W latach 1916-1918 był członkiem berlińskiego Towarzystwa Śpiewaczego Moniuszko, a od 1914 r. do 1917 r. należał do Towarzystwa Terminatorów w Berlinie. Do czasu osiągnięcia wieku poborowego zmuszony był pracować w berlińskich zakładach przemysłowych. Jako dziesiętnastoletni mężczyzna został wcielony do 99 pułku piechoty pruskiej, stacjonującego w Zebern (Alzacja-Lotaringia) celem odzyskania obowiązkowej służby wojskowej. Wybuch rewolucji niemieckiej umożliwił mu opuszczenie w dniu 11 listopada 1918 r. szeregów armii i powrót do rodzinnego domu. Po kilku dniach postanowił wyjechać do

Poznania i wstąpić do tworzącego się POW. 27 listopada przybył do Poznania i tego samego dnia wstąpił do 1 Kompanii Straży i Bezpieczeństwa stacjonującej w zlokalizowanym na poznańskiej Śródcie Forcie Prittfitz. Dowódcą kompanii był Wesołowski, później Grodzki. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego i opanowaniu miasta przez powstańców, 1 kompania straży z dotychczasowego miejsca postoju została przeniesiona do koszar przy ul. Bukowskiej, zajmowanych dotychczas przez pruski 6 Pułk Grenadierów. Tam Franciszek Dubisz został przydzielony do 1 kompanii ciężkich karabinów maszynowych dowodzonej przez por. Powałę, w I baonie 1 Pułku Rezerwowego Strzelców Wielkopolskich (w dniu 15 marca 1919 r. przemianowanego na 10 Pułk Strzelców Wielkopolskich dowodzonego przez kapitana Andrzeja Kopę). 4 lutego 1919 r. po zaprzysiężeniu, pułk wyruszył na front zachodni pod Zbąszyń, gdzie 1 kompania ckm walczyła na linii Przyprostynia - Perzyny, a w dniach następnych włączona została do walk na linii Margonin - Szubin. W czerwcu 10 p. strz. Wlkp. walczył pod Rynarzewem, a celem natarcia było przełamanie frontu i zajęcie Bydgoszczy. Pomimo krwawych walk zadanie tego nie udało się zrealizować. 22 czerwca 1919 r. pułk został przemieszczony do Galicji na front Lwowski. Po ciężkich i skutecznych walkach w obro-

nie Lwowa pułk został wycofany do Wielkopolski i skierowany na front pod Zdunami. W 1920 r. brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, a po jej zakończeniu pozostał w wojsku jako podoficer zawodowy i otrzymał przydział służbowy do 69 pp w Gnieźnie. W trakcie pełnienia zawodowej służby wojskowej w latach 1923-1925 był członkiem zarządu Klubu Sportowego Lech w Gnieźnie. 30 czerwca 1926 r., na własną prośbę został przeniesiony do rezerwy w stopniu plutonowego. W 1928 r. na ćwiczeniach rezerwy został awansowany do stopnia sierżanta. Po przejściu do rezerwy osiedlił się w Poznaniu i otworzył w kamienicy przy ul. Staszica 12 sklep kolonialny, który prowadził do 1936 r. W tym okresie był czynnym członkiem Towarzystwa Powstańców Wielkopolskich 1918-1919, Koło Poznań Jeżyce. W 1928 r. członkowie koła powierzyli mu funkcję prezesa, którą pełnił do wybuchu II wojny światowej. Od 1926 r. był członkiem KS Sparta w Poznaniu, a w latach 1927-1935 pełnił funkcję członka zarządu tego klubu. Od kwietnia do listopada 1936 r. pozostawał bez pracy, dopiero w listopadzie 1937 r. został zatrudniony w Wielkopolskiej Spółce Komunikacyjnej, w której pracował do chwili mobilizacji w 1939 r. Ponownie powołany do czynnej służby wojskowej kartą mobilizacyjną w sierpniu 1939 r. i wcielony do 7 Baonu 14 Wielkopolskiej Dywizji Piechoty Armii Poznań i brał udział we wszystkich jej walkach z hitlerowskim najeźdźcą. 17 września 1939 r. pod Iłową dostał się do niewoli niemieckiej, z której został zwolniony 6 października 1939 r. Po powrocie z niewoli niemieckiej w listopadzie 1939 r. został zatrudniony przez niemiecki urząd pracy w firmie handlowej J. Lang jako magazynier i pracował

Franciszek
Dubisz

tam do maja 1940 r. Następnie został przeniesiony do warsztatów napraw samochodów firmy Steier Erich Jürgens w Poznaniu. Po wyzwoleniu od kwietnia 1945 r. do grudnia 1949 r. pracował w Poczтовым Urzędzie Przewozowym przy ul. Palacza, a od 9 grudnia t. r. podjął pracę w Wojewódzkim Zarządzie Kin na stanowisku kierownika transportu. Pracował tam do czasu przejścia na emeryturę w dniu 31 lipca 1969 r. Na początku lat sześćdziesiątych wstąpił do ZBoWiD Poznań Jeżyce, Koło Powstańców Wielkopolskich i od tego czasu był jego czynnym członkiem. 13 grudnia 1971 r. Rada Państwa mianowała Franciszka Dubisza mianował na stopień podporucznika WP. Już w latach pięćdziesiątych, w okresie pracy zawodowej był działaczem społecznym organu samorządowego mieszkańców, jaki stanowiły Komitety Blokowe. O 1949 r. do 1968 był wybierany na przewodniczącego Komitetu Blokowego nr 19 Poznań Jeżyce. W 1969 r. włączył się do społecznej pracy w Polskim Związku Niewidomych, gdzie za bezinteresowny wkład pracy został przyjęty na członka nadzwyczajnego Związku i odznaczony Złotą Odznaką Związku. Od 1976 r. stan jego zdrowia zaczął się systematycznie pogarszać. Zmarł po ciężkiej chorobie 26 maja 1980 r. i pochowany został na Cmentarzu Komunalnym na Miłostowie. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1971), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Medalem Niepodległości (1933), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Krzyżem Pamiątkowym Związku Towarzystw Uczestników Powstania Wielkopolskiego (1920), Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich, Odznaką Honorową

Orleńską (1919), Odznaką Honorową Miasta Poznania (1967), Złotą Odznaką Miłośników Miasta Poznania (1971). 2 lutego 1935 r. zawarł związek małżeński z Zofią Bednarek. Ze związku tego urodził się syn Ryszard (ur. 14 kwietnia 1936), inżynier mechanik.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Ryszard Dubisz

Dybizbański Edward (1899 – 1919), urodził się 10 października 1899 r. w Poznaniu. Był synem Dominika i Wandy z Rogoziów. Uczęszczał do szkoły wydziałowej, następnie do Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu. W chwili wybuchu Powstania Wielkopolskiego był w ostatniej klasie. Od 1915r. należał do Towarzystwa Tomasza Zana. W latach 1916 do 1918 był członkiem zarządu tej organizacji. Brał udział w tajnym ruchu harcerskim wśród młodzieży gimnazjalnej w Poznaniu, jako członek drużyny im. Romualda Traugutta. Uczestniczył w ćwiczeniach polowych i w ćwiczeniach z bronią oraz w przygotowaniach do Powstania Wielkopolskiego. 28 grudnia 1918 r. wstąpił jako ochotnik do 1 kompanii średzkiej, z którą po zakończeniu walk w Poznaniu wyruszył na front zachodni, pod Zbąszyń. 12 lutego 1919 r. został w potyczce pod Nową Wsią (był w obsłudze ciężkiego karabinu maszynowego) ciężko ranny odłamkiem granatu. Przewieziony do szpitala w Poznaniu zmarł krótko po operacji 27 lutego 1919 r. Spoczął na cmentarzu świętomarcińskim w Poznaniu przy ul. Bukowskiej. Maria Dybizbańska zam. w Poznaniu przy ul. Pierackiego 10 m. 6 w dniu 6 lutego 1939 r. zwróciła się z pismem do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w Warszawie o nada-

nie Krzyża Niepodległości Edwardowi Dybizbańskiemu. Krzyż Niepodległości został przyznany w dniu 17 marca 1938 r.

CAW, KN 17 III 1938.

Maria Mielcarzewicz

Dzierżykraj – Lipowicz Stanisław (1905 – 1967), kupiec, powstaniec wielkopolski i śląski. Urodził się 29 września 1905 r. w Sarbinowie pow. Żnin, w rodzinie administratora majątków Stanisława (1875-1955) i pochodzącej ze spolonizowanej rodziny niemieckich leśników z Rugii Stanisławy Marii Weiss (1886-1979). 12 stycznia 1919 r. jako uczeń gimnazjum Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, wstąpił ochotniczo do 1 Ochotniczej Kompanii Powstańczej w Grodzisku Wielkopolskim; wraz z tym oddziałem brał udział w walkach o Rakoniewice i Zbąszyń; ranny pod Zbąszyniem. W 1920 r. jako ochotnik brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Pełnił m. in. funkcję kuriera liniowego w sztabie DOG Poznań. Wzięty do niewoli sowieckiej, zdołał zbiec. Później uczestnik III Powstania Śląskiego (od maja 1921 r.). W szeregach III baonu piechoty pod dowództwem por. Edmunda Kabzy, wchodzącego w skład Podgrupy „Linke” kapitana Wincentego Mendoszewskiego walczył na froncie północnym. 6 maja 1921 r. oddział ten zdobył Dobrodzień, później uczestniczył w walkach o Górę św. Anny. Po zakończeniu powstania i ukończeniu Gimnazjum im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu pracował (w latach 1922-1927) w bydgoskiej filii Oddziału Rolno-Handlowego Poznańskiego Banku Ziemi. W 1927 r. odbył jednoroczną służbę poborową w Szkole dla Podoficerów w Bydgosz-

czy i ukończył kurs dla podoficerów niezawodowych w 8 Baonie Administracyjnym w Toruniu. Od 1929 r. do 1932 r. pracował w Spółdzielni Rolniczo-Handlowej „Rolnik” w Czarnkowie, oraz jako kierownik filii w Ujściu. W 1933 r. został zatrudniony w Zakładach Gastronomicznych Czesława Śmigielskiego. 16 września 1937 r. z Walerym Majewiczem i Aleksandrem Marcinkowskim założył spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością „Kawiarnia pod Orłem”, która działała w hotelu o tej samej nazwie przy ul. Gdańskiej 14 w Bydgoszczy. Działalność spółki polegała na prowadzeniu restauracji i kawiarni. W sierpniu 1939 r. zmobilizowany do 8 Baonu Administracyjnego walczył nad Bzurą i w obronie Warszawy. Wzięty do niewoli niemieckiej, wkrótce został zwolniony i podjął pracę jako buchalter w restauracji „Europa” w Ciechocinku, później od 1942 r. w Motorowym Młynie w Wilczynie koło Strzelna. Od 1940 r. był członkiem Polskiej Armii Ludowej (PAL), ujawnił swoją działalność w 1945 r. 27 marca 1945 r. spółka „Kawiarnia pod Orłem” poszerzona została do 5 osób. Dodatkowo w jej skład weszli Stefan Majewicz i Czesław Śmigielski. Ponieważ hotel „Pod Orłem”, wraz z kawiarnią i restauracją został przejęty przez Tymczasowy Zarząd Państwowy, dzierżawili tylko lokal, a z przedwojennego majątku korzystali na podstawie umowy o tymczasowo-

Stanisław
Dzierżykraj-Lipowicz

wym powiernictwie. 15 listopada 1945 r. cała nieruchomość wraz z wyposażeniem została przekazana Wojewódzkiemu Zarządowi Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych i przeznaczona na Robotniczy Dom Kultury. 22 sierpnia 1945 r. założył kolejną spółkę (razem z adwokatem dr. Stanisławem Kuzielem) pod nazwą Przedsiębiorstwo Techniczno-Handlowe „Elektro - Chłód” w Bydgoszczy, a 1 kwietnia 1947 r. spółkę Kawiarnia-Restauracja „Europa” w Ciechocinku. Spółki te zostały zlikwidowane przez zastosowanie tzw. domiarów. Od 1949 r. pracował w spółdzielczości. Jako przedstawiciel Centrali Spółdzielni Pracy zakładał różne spółdzielnie, w tym Pomorską Wytwórnię Chemiczną, w której został prezesem Zarządu. Później, aż do śmierci pracował na różnych stanowiskach kierowniczych, głównie w branży gastronomicznej (ostatnio w Klubie Domu Rzemiosła w Bydgoszczy. Był członkiem licznych organizacji: Związku Handlowców (1927), Stowarzyszenia Restauratorów (1936), Stronnictwa Pracy (1945), Zrzeszenia Kupców Samodzielnych (1947) i ZBoWiD-u (1957). Zmarł 21 kwietnia 1967 r. w Bydgoszczy i został pochowany na cmentarzu parafialnym Najświętszego Serca Pana Jezusa przy ul. Ludwikowo. Był odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1966), Śląskim Krzyżem Powstańczym (1968), Krzyżem Na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi kl. II, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (1935), Odznaką Powstańcowi Broni Wdzięczna Wielkopolska, Odznaką Za Obronę Śląska, Odznaką Górnośląską. W grudniu 1945 r. zawarł związek małżeński z Janiną z Nowickich (1920-1996). Miał dzieci: Aleksandrę (ur. 1946), zameżną za Ryszardem Sławetą;

Małgorzatę (ur. 1948), zameżną za Jerzym Gapińskim, później Ottonem Kierujem; Macieja (ur. 1950); Tomasza (ur. 1953) i Dorotę (ur. 1958) zameżną za Romualdem Kawalkiem.

Na podstawie: Janusz Kutta, Dzierżykraj-Lipowicz Stanisław, rodowe Lipowicz (1905-1967), (w:) Bydgoski Słownik Biograficzny, praca zbiorowa pod redakcją Janusza Kutty, Tom 7, Bydgoszcz 2006, s. 39-40 (tam bibliografia) oraz materiałów i dokumentów udostępnionych przez syna adw. Macieja Dzierżykraj-Lipowicza z Bydgoszczy.

Redakcja (et)

Eliasz Marcin (1892 – 1963), urodził się 23 października 1892 r. w Bułakowie, jako syn Józefa i Julianny z domu Molczyk. Ojciec w majątku ziemskim zajmował się hodowlą koni. W 1918 r. mieszkał już w Gałązkach k/Koźmina. Jako ochotnik na początku 1919 r. wstąpił do oddziałów powstańczych i został przydzielony do III kompanii koźmińskiej dowodzonej przez Stanisława Sowińskiego. W lutym 1919 r. kompania została skierowana na odcinek krotoszyński frontu południowego pod Zduny i walczyła w rejonie wsi Chachalnia i Borownica. W dniach 6-9 lutego powstańcy podjęli próby odbicia Zdun. W czasie tych walk został ciężko ranny w brzuch i zabrany na leczenie do szpi-

Marcin
Eliasz

tala w Ostrowie. W okresie międzywojennym i po II wojnie światowej do chwili przejścia na emeryturę pracował jako ślusarz w Gazowni Miejskiej w Koźminie. Zmarł 1 kwietnia 1963 r. w Koźminie i pochowany został na cmentarzu przy ul. Poznańskiej. Związek małżeński zawarł 16 stycznia 1920 r. z Rozalią Jaśniak. Małżeństwo było bezdzietne.

Opracowano na podstawie informacji udzielonych przez bratanka–Wiktora Eliasza.

Władysław Kręgielski

Felcyn Stanisław (1899 – 1980), powstaniec kompanii juncewskiej, listonosz. Urodził się 8 maja 1899 roku w Gorzycach w powiecie żnińskim w rodzinie Antoniego i Marianny z Sobczaków. 7 klasową szkołę powszechną ukończył w Szubinie. W 1917 roku został wcielony do armii pruskiej. Podczas I wojny światowej zostaje ranny i następnie odesłany do domu. Komisja lekarska uznała u niego 25% inwalidztwa wojennego. Nie przeszkodziło to jednak w jego udziale w działaniach zbrojnych gdy wybuchło powstanie. W dniu 31 grudnia 1918 roku wstępuje w szeregi powstańczej kompanii juncewskiej dowodzonej przez Tadeusza Kruskę. Od pierwszych dni stycznia 1919 roku walczył z bronią w rękę na froncie północnym powstania. Po latach swoje powstańcze zmagania wspominał tak: (...) *bratem udział w zdobywaniu miasta Żnina dwa razy, drugim razem 11 stycznia 1919 roku zdobyliśmy tartak na przedmieściu od strony Gniezna, nie mogliśmy się dalej posunąć, ponieważ na wszystkich kierunkach naprzeciw nas były ustawione karabiny maszynowe... około godzi-*

ny 17.30 Niemcy zaatakowali nas z dwóch stron i nas okrążyli, a ponieważ było już ciemno zdążyłem się z okrążenia wydostać... na drugi dzień Niemcy wycofali się w kierunku Szubina, Żnin był zdobyty i ruszyliśmy za Niemcami w kierunku Szubina (...). Z powodu kalectwa Stanisław Felcyn został zwolniony przez dowództwo powstania do domu pod koniec lutego 1919 roku. W latach 1926-1930 pracował w kamieniołomach w Wapiennie koło Barcina w dawnym powiecie szubińskim. W marcu 1931 roku podjął pracę jako listonosz w Urzędzie Pocztowym w Rynarzewie. Przed 1939 rokiem Stanisław Felcyn został zweryfikowany jako uczestnik Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 przez komisję weryfikacyjną DOK-VII w Poznaniu pod numerem 2539, jako członek szubińskiego koła Związku Weteranów Powstań Narodowych 1918-1920. W okresie okupacji niemieckiej 1939-1945 pracował najpierw jako dróżnik w okolicach Szubina, a następnie został wywieziony do Inowrocławia gdzie przydzielono go do budowy schronów. W styczniu 1945 roku po wkroczeniu do Rynarzewa wojsk radzieckich wstąpił w szeregi miejscowej Milicji Obywatelskiej. W jej szeregach przeszukiwał okoliczne lasy, w których ukrywali się niemieccy żołnierze. W miejscowości Annowo pod Łabiszynom natrafili na grupę sześciu uzbrojonych w karabiny ma-

Stanisław
Felcyn

szynowy żołnierzy. Po wymianie ognia jednego rannego zabrali do niewoli, a pozostali zbiegli w kierunku Bydgoszczy. W dniu 29 stycznia 1945 roku wraz z grupą pocztowców z Szubina uruchomił Urząd Pocztowy w Rynarzewie, w którym ponownie pracował jako listonosz. W dniu 4 kwietnia 1964 roku przeszedł na emeryturę ze względu na zły stan zdrowia (25% inwalidztwa) i zamieszkał u syna Ireneusza w Szubinie. Od 1968 roku Stanisław Jelcyn był członkiem ZBoWiD-u. Zmarł 21 września 1980 roku w Szubinie, gdzie został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Odznaczony był Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1977), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1977). W 1924 roku zawarł związek małżeński z Wiktoria z Nitków (1902-1987), wychowali dwóch synów: Kazimierza (1926-2000) i Ireneusza (1928-1989).

Archiwum ZKRP i BWP Oddział w Bydgoszczy. Teczka osobowa S. Felcyna, sygn. 109/3097, (własnoręczny życiorys, wniosek o odznaczenie KKOOP, deklaracja członkowska ZBoWiD-u, odpis zaświadczenia z CAW nr 1544/Wch. BD z dnia 13 lutego 1969 roku, odpis dyplomu Związku Weteranów Powstań Narodowych, nr 2539); pamiątki rodzinny z Szubina.

Piotr S. Adamczewski

Figas Franciszek (1895 – 1983), żołnierz I wojny światowej, ochotnik kompanii żnińskiej, zawiadowca stacji PKP. Urodził się 30 sierpnia 1895 roku w Annowie w powiecie żnińskim w rodzinie Jana i Elżbiety z Siekierków. Ojciec pracował na utrzymaniem 8 osobowej rodziny na 6 hektarach słabej ziemi i dodatkowo wykonywał prace w pobliskich lasach.

W 1901 roku Franciszek Figas rozpoczął swoją edukację w pruskiej szkole w Ostrówcach. Podczas nauki w roku 1903 został za odezwanie się do swojego kolegi Józefa Bykowskiego, pobity przez niemieckiego nauczyciela. Po zakończeniu nauki w wieku 14 lat ojciec skierował Franciszka Figasa na naukę w zawodzie cieśli do niemieckiego majstra Ottona Szulca w Barcinie. W 1912 roku po ukończeniu nauki cieśli w poszukiwaniu pracy wyjechał do Westfalii, gdzie wstąpił w szeregi Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Po rocznym pobycie w Bochum zgłosił się do pracy do niemieckiej marynarki handlowej w charakterze cieśli. Przyjęty został na statek S/S „Horncap”. Pływał do Afryki, Indii, Anglii, Francji, Holandii i innych krajów. Wybuch I wojny światowej zastał F. Figasa na statku w Szwecji w porcie Luea, gdzie otrzymali rozkaz powrotu do Niemiec. Podczas powrotu wodami neutralnymi jako cieśla na burcie okrętu przez całą noc dokonywał pomiarów głębokości wody, aby nie wpłynąć na mieliznę. Oplacił to chorobą i po wplynięciu do portu w Szczecinie został przewieziony do szpitala gdzie stwierdzono zapalenie płuc. W styczniu 1915 roku po wyleczeniu rozpoczął kurs pielęgniarza w szpitalu. 1 czerwca 1916 roku po bitwie pod Skagerrakiem został powołany do marynarki wojennej w Kilonii.

Franciszek
Figas

Wcielony został do Kiel-Wik w I dywizji marynarki wojennej. Po 8-ośmio tygodniowym przeszkoleniu został przydzielony do XXI flotyli torpedowców myśliwskich zwanych w skrócie S. K. Bootami. Pływał na niemieckich pościgowcach T 108 i 146, aż do wybuchu rewolucji w marynarce wojennej we wrześniu 1918 roku. Podczas pobytu w porcie w Kilonii, w czasie rewolucji został zwolniony ze służby w marynarce i w listopadzie 1918 roku powrócił do rodzinnego domu w Annowie. Po wracając zabrał ze sobą automatyczny pistolet i zapas amunicji. W dniu 2 stycznia 1919 roku zgłosił się w Żninie w Komitecie Oswobodzeniowym, który nakazał werbowanie ochotników do kompanii powstańczej. Franciszek Figas zwołał polskich mieszkańców wiosek Annowo, Wiktorowo, Rozalinowo, którzy wyruszyli do walki wraz z mieszkańcami pobliskiego Szczepanowa. Dowódcą został Ignacy Wolfram, z którym wyruszyli do wiosek niemieckich kolonistów w Słaboszewie, Skrzekatowie, Dąbrowie, by odebrać miejscowym Niemcom broń. 7 stycznia 1919 roku z zebraną bronią i nabojami zgłosili się do Żnina gdzie dostali przydział do walk pod Szubinem, który zaatakowano po raz drugi nazajutrz 8 stycznia 1919 roku. Po przegranej bitwie o miasto wycofali się z całą kompanią w kierunku Gniezna. Brał udział z kompanią żnińska w trzeciej bitwie o Szubin, a w dniu 12 stycznia 1919 roku brał udział w ponownym oswobodzeniu Żnina. Następnie służył na froncie północnym na odcinku pod Paterkiem, gdzie przebiegała linia frontu. W marcu 1919 roku złożył na żnińskim rynku przysięgę i stał się żołnierzem regularnego już wówczas Wojska Wielkopolskiego. Otrzymał przydział do marynarki wojennej, ale z braku poboru zgłosił się do

pracy na kolei. W dniu 1 kwietnia 1920 roku objął służbę dyżurnego ruchu na dworcu kolejowym II klasy w Damasławku. Następnie pracował na różnych stacjach kolejowych. Od 1 września 1921 roku jako siła biurowa w Gnieźnie, od 6 marca 1922 roku jako kasjer towarowy w Mogilnie; od dnia 26 kwietnia 1923 roku jako kasjer towarowy w Jaksicach pod Inowrocławiem. W 1924 roku otrzymał powołanie do marynarki wojennej w Świeciu nad Wisłą. Po kilku dniach służby rozkazem z Warszawy rocznik 1895 i 1896 zostały zwolnione do cywila. W dniu 1 kwietnia 1926 roku otrzymał posadę zawiadowcy stacji PKP w Margoninie w powiecie chodzieskim, a od 1 listopada 1936 roku objął posadę zawiadowcy stacji PKP w Rynarzewie w dawnym powiecie szubińskim. W latach 1930-1936 F. Figas był aktywnym członkiem margonińskiego Bractwa Kurkowego, gdzie pełnił funkcje skarbnika. Wybuch II wojny światowej zastał Franciszka Figasa na stanowisku zawiadowcy stacji PKP w Rynarzewie. Jako pierwszy zawiadowca stacji PKP w Dyrekcji Poznańskiej otrzymał od Wojska Polskiego zgodę na opuszczenie stacji. Po spakowaniu swojej rodziny wozem konnym użyczonym od toromistrza Karczewskiego udał się w kierunku Warszawy. Po pozostawieniu rodziny na majątku pod Mogilnem rowerem udał się sam w kierunku Warszawy. Po drodze w Kutnie został aresztowany przez hitlerowców. W komendzie miasta zarządzanej już przez hitlerowców został posądzony o udział w „Krwawej Niedzieli” w Bydgoszczy i zabijanie Niemców. Po wyjściu z komendy szybko wsiadł na swój rower i uciekł w kierunku Mogilna. Szczęśliwie powrócił do rodzinnego domu w Annowie w powiecie żnińskim, gdzie spotkał się ze swo-

ją rodziną. Postanowił powrócić na stacje PKP do Rynarzewa gdzie po spotkaniu z miejscowym komendantem miasta Strasserem powrócił na teren dworca. Ponownie uniknął śmierci uciekając przed miejscowymi Niemcami do Szamocina, do swojego szwagra. Po upewnieniu się, że jest już bezpieczny powraca na dworzec, gdzie pozostawił swoją rodzinę. Niemcy powierzyli kierownictwo stacji w Rynarzewie Niemcowi Montangowi, który zamieszkał tam wraz ze swoją żoną. Figas pracował jako monter urządzeń. Po ponownym uruchomieniu stacji miał zostać rozstrzelany za semaforem. Po wcześniejszym ostrzeżeniu ukrywał się. Po wypełnieniu ankiet Franciszek Figas został zatrudniony na kolei niemieckiej jako dyżurnego ruchu. Na stacji pracował od 4 rano do 24 w nocy. Pomagał miejscowym Polakom w wysyłce paczek i zakupie biletów, za co groziła mu kara śmierci. Franciszek Figas pełnił również inne funkcje na stacjach kolejowych w Żninie, Barcinie, Piechcinie czy Inowrocławiu. Po pewnym czasie ponownie został powołany na stanowisko zawiadowcy stacji PKP w Rynarzewie. Podczas okupacji zarówno Franciszek jak i jego żona Magdalena byli wielokrotnie namawiani na podpisanie tzw. „niemieckiej listy narodowościowej”, której nigdy nie podpisali. W dniach 21 i 22 stycznia 1945 roku Franciszek Figas jako zawiadowca stacji PKP był świadkiem ofensywy radzieckiej pod Rynarzewem. Podczas tych walk uszkodzeniu uległy zabudowania dworcowe, a rodzina Figasów cudem uniknęła śmierci w bombardowanych budynkach. Po zakończeniu działań wojennych F. Figas rozpoczął werbowanie chętnych do pracy na kolei. Rowerem dojeżdżał do Szubina gdzie szkolił przyszłych pracowników kolei. Otrzymał wówczas

propozycję objęcia funkcji naczelnika Oddziału Ruchowo-Handlowego PKP w Inowrocławiu, ale ze względu na naukę dzieci w bydgoskich szkołach pozostał na stanowisku zawiadowcy w Rynarzewie. Był założycielem rynarzewskiego koła ZBoWiD-u, któremu prezesował do roku 1958, kiedy przeszedł na emeryturę. Po zamianie mieszkań ze swoim następcą na stanowisku zawiadowcy stacji PKP w Rynarzewie panem Jungiem, zamieszkał w Bydgoszczy. Do roku 1970 F. Figas był członkiem Zarządu ZBoWiD-u i pracował nad upamiętnianiem wydarzeń z lat 1918/1919 działając społecznie w środowisku byłych uczestników powstania. Po ukończeniu 75 roku życia, w 1970 roku wycofał się ze swojej społecznej działalności pozostając nadal członkiem bydgoskiego ZBoWiD-u. Franciszek Figas zmarł 14 sierpnia 1983 roku w Bydgoszczy, gdzie został pochowany na cmentarzu parafialnym św. Wincenego a Paulo przy ulicy Stefana Kardynała Wyszyńskiego na Bielawkach. Za swoją działalność niepodległościową i społeczną został odznaczony m. in.: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1967), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1960), Medalem 10-lecia PRL (1955), Medalem Towarzystwa Powstańców i Wojaków, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (wszystkie nadane w okresie dwudziestolecia międzywojennego) oraz Medalem Bractwa Kurkowego w Margoninie (1933). 26 kwietnia 1922 roku zawarł w Mieścisku związek małżeński z Magdaleną z Nowaczyków (1898-1990), z którą wychowali dzieci: Marię Magdalenę (ur. 1922), Halinę Teresę (1925-2008), Reginę Józefę (1927-1929), Tadeusza (ur. 1929), Zofię Elżbietę (ur. 1931), Hen-

ryka (ur. 1935), Danutę Barbarę (ur. 1937).

Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP i BWP w Bydgoszczy. Wykaz powstańców wielkopolskich, Franciszek Figas, teczka numer 127, pozycja numer 5; Archiwum rodzinne Henryka Figasa z Bydgoszcz (własnoręcznie spisane wspomnienia przez Franciszka Figasa w 1975 roku, skrócony odpis aktu ślubu F. M. Figasów, dokumenty rodzinne i zdjęcia, legitymacje odznaczeń, itp.).

Henryk Figas

Firlej Walenty (1884 – 1973), urodził się 4 stycznia 1884 r. w Przemęcie k. Wolsztyna w rodzinie pracownika Poczty Andrzeja i Magdaleny z domu Marcinkowska. W 6 roku życia rozpoczął naukę w szkole powszechnej w Przemęcie, którą ukończył w 1896 r. W wieku 15 lat rozpoczął naukę zawodu kołodzieja, zakończył ją zdaniem egzaminu końcowego przed komisją w Wielichowie. Do 1904 r. pracował w wyuczonym zawodzie. Następnie został powołany do odbycia obowiązkowej służby wojskowej w armii pruskiej. Służył w 2 kompanii 64 pp. w Prenzlau. Z wojska został zwolniony w 1906 r. W 1907 roku, mając już dużą wiedzę zawodową, otworzył samodzielny warsztat kołodziejski. Po kilku latach pracy w zawodzie, zamieszkał wraz z rodziną w Ziółkowie koło Gostynia. Z chwilą rozpoczęcia I wojny światowej został powołany, jako rezerwista do służby w 22 rezerwowym pp armii pruskiej. 21 listopada tego samego roku został ranny pod Częstochową, a następnie wysłany do szpitala w Packau na Dolnym Śląsku. Po wyleczeniu skierowany na kurs sanitarny do Nysy. Tam

po półrocznym szkoleniu zdał komisyjny egzamin z zakresu niesienia pierwszej pomocy sanitarnej. Następnie został wysłany do szpitali wojskowych, kolejno w: Annaberg, Oderberg, Samosoberg, Görlic, Sprottau (Szprotawa) i Cambrei we Francji. W dniach 7 do 12 listopada 1918 r. zgłosił się jako ochotnik do Szpitala Wojskowego we Wrześni i Kcyni. W tym samym czasie został w tajemnicy przed Niemcami wybrany do Polskiej Rady Żołnierskiej. Jako sanitariusz niemiecki znający doskonale język niemiecki, zbierał wiadomości na temat ruchów wojsk niemieckich i przekazywał je organizacji Polaków, przygotowującej szturm na wroga. Cechowały go patriotyzm, oddanie i upór w walce o niepodległość Ojczyzny. 2 grudnia 1918 r. wykazał się ogromnym męstwem i odwagą wykradając z koszar szpitala niemieckiego karabin maszynowy, 25 karabinów ręcznych i skrzynie naboji. 30 stycznia 1919 r. został zwolniony ze szpitala i natychmiast wstąpił w szeregi kompanii Straży Ludowej w Domachowie k. Gostynia, w której służył do czerwca t. r. Następnie zgłosił się jako sanitariusz do Wojska Polskiego. Został przydzielony do III Szpitala Polowego w Kcyni w pow. szubińskim. Służbę pełnił do 25 listopada 1919 r. i w stopniu kaprała przeszedł do rezerwy. Jako rezerwista wrócił do rodziny w Ziółkowie. W 1922 r. przeprowadził się wraz z ro-

Walenty
Firlej

dziną w okolicy Szamotuł i mieszkał kolejno w: Chlewiskach, Domachowie i Gałowie. W Szamotułach osiadł w 1930 r. Przez okres II wojny światowej prowadził warsztat kołodziejski w Szamotułach. Po wojnie jako mistrz kołodziej był wierny swojemu zawodowi do późnych lat emerytalnych, tj. do 70 roku życia. Był człowiekiem nadzwyczaj pracowitym, dokładnym, kochającym rodzinę. Mając tak duży staż zawodowy, służył swoim doświadczeniem i radami wielu pokoleniom. Zmarł 4 października 1973 r. w Szamotułach i został pochowany we wspólnej mogile z żoną na miejscowym cmentarzu parafialnym. Był odznaczony m. in.: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1968) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957). 14 maja 1907 r. w Przemęcie zawarł związek małżeński z Anną z Motałów (zm. w 1938 r. w Szamotułach). Z małżeństw tego urodziło się dziewięcioro dzieci: Władysław (ur. 1908), Anna (ur. 1909), Antoni (ur. 1910), Helena (ur. 1912), Michał (ur. 1913), Zofia (ur. 1919), Gracjan (ur. 1920), Aniela (ur. 1923) i Janina (ur. 1925).

Dokumenty odznaczeniowe z Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 grudnia 2007 r.; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Jerzy Firlej, Marek Witold Firlej

Franek Franciszek (1892 – 1973), urodził się 15 sierpnia 1892 r. w Barchlinie (pow. śmigieński) jako syn rolnika Benona i Marii z Koniecznych. Po ukończeniu szkoły powszechnej w sąsiednim Kluczewie, pracował w gospodarstwie rodziców. W wieku 17 lat wyjechał do Westfalii w Niemczech w poszukiwaniu pracy. Zatrudnił się jako

górnik w jednej z kopalń węgla. 15 października 1913 r. został powołany do odbycia służby wojskowej w 21. Pułku Piechoty w Toruniu. Z chwilą wybuchu I wojny światowej wyjechał ze swoim pułkiem na front wschodni do Prus. Po kilku tygodniach skierowano go jako artylerzystę na front zachodni do Francji. 7 grudnia 1918 r. został zwolniony z wojska niemieckiego w stopniu plutonowego rezerwy i wrócił do rodziny w Borku. Wkrótce - 4 stycznia 1919 r. jako ochotnik wstąpił do powstańczej kompanii wielichowskiej, organizowanej przez sierżanta Stanisława Bobkiewicza. Potem, już pod dowództwem ppor. Kazimierza Szcześniaka, brał udział w walkach o wyzwolenie Wolsztyna, Kopanicy, Kargowej, Babimostu i Grójca Wielkiego. Od 15 marca 1919 r., będąc żołnierzem 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 61. Pułk Piechoty), uczestniczył w akcjach zbrojnych na froncie zachodnim powstania m. in. pod Miedzichowem. 13 listopada tego roku otrzymał awans na stopień sierżanta. W dniu 13 maja 1920 r. został zdemobilizowany z wojska i wrócił do rodziny w Borku. Wiosną 1923 r. zamieszkał na stałe w Poświętnie u nowo poślubionej małżonki, która otrzymała w posagu od rodziców 17-ha gospodarstwo. W czasie II wojny światowej, w 1940 r. został wysiedlony z rodziną do Legnicy, w której przebywał do końca wojny. Zmarł w 1973 r. Pochowano

Franciszek
Franek

go na cmentarzu w Dłużynie. Żonaty od 1923 r. z Marią Przydróżną, miał czterech synów: Czesława (ur. 1924), Władysława (1926 - 2006), Bronisława (1928 - 1998), Kazimierza (ur. 1931) i córkę Annę (1937 - 2002).

Polak B., Ziemia Kościańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918 - 1919, Kościan 1999, s. 200; Łukomski G., Polak B., Powstanie Wielkopolskie 1918 - 1919, Koszalin - Warszawa 1995, s. 253, 268; Szczęśniak K., Wielichowianie w walce o wolność (w): Materiały do historii Powstania Wielkopolskiego 1918 - 1919, Poznań 1939, s.; Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD - u, sygn. 1032; Informacje i pamiątki rodzinne syna Kazimierza Francka z Poświętna.

Antoni Fornalski

Frankowski Tadeusz (1897 – 1966), powstaniec wielkopolski i powstaniec śląski. Urodził się 24 maja 1897 roku w Solcu w pow. wolsztyńskim, w rodzinie Mściśława, nauczyciela szkoły powszechnej i Bronisławy z Osieckich. Choć ojciec jego był nauczycielem pruskiej szkoły powszechnej, to dzieci wychowywał w polskie kulturze i w polskiej tradycji narodowej. W latach 1904-1908 uczęszczał do szkoły powszechnej w Zdroju. Po jej ukończeniu wstąpił do gimnazjum w Grodzisku, gdzie ukończył 5 klas. Potem uczęszczał do Seminarium Nauczycielskiego w Wolszynie. Uzyskawszy świadectwo służby jednorocznej powołany został 1 marca 1917 r. do 56 pułku artylerii polowej stacjonującego w Lesznie i wysłany na front zachodni. Od 26 kwietnia 1917-11 listopada 1918 brał udział w walkach nad Chemin des Dames, w działaniach ofensywnych w 1918 r. i odwrocie znad Mozy. W roku 1918

ukończył Szkołę Art. (Heeresartillerie Schüßschule w Mouson/Mouroc we Francji). Koniec wojny zastał go w rejonie Maas i Beaumont, skąd razem z pułkiem 30 grudnia 1918 r. wrócił do Leszna. W wojsku niemieckim awansował do stopnia sierżanta. Za udział w walkach we Francji odznaczony został Krzyżem Żelaznym I i II klasy. Dowiedziawszy się o wybuchu Powstania Wielkopolskiego - 2 stycznia 1919 r. zbiegł wraz z ordynansem (kanonierem Piosikiem z Ptaszkowa) konno i w pełnym rynsztunku do Grodziska Wlkp., gdzie 3 stycznia 1919 r. zorganizował i objął dowództwo żandarmerii konnej. Przeprowadzał rewizje u kolonistów niemieckich w celu znalezienia broni, którą następnie rekwirował na zaopatrzenie powstających oddziałów powstańczych. 21 stycznia 1919 r. po sformowaniu przez por. Józefa Skrzydlewskiego 2 kompanii grodziskiej objął dowództwo I plutonu i wyruszył z kompanią 25 stycznia 1919 r. do Lwówka, gdzie dowództwo kompanii przejął ppor. Józef Kopczyński. Kompania działała na odcinku Bolewice. W dniu 10/11 lutego 1919 r. podczas ataku pod Kupferhammer (Koprowy Młyn, obecnie Miedzichowo) na stanowiska niemieckich karabinów maszynowych został ranny w podudzie. Pluton jego został odcięty od kompanii. Pomimo odniesionej rany umiejętnie dowodząc żołnierzami po pięciogodzinnej tułaczce i dwukrotnej walce z oddziałami niemieckich kolonistów powrócił do kompanii. Na skutek odniesionej rany od 9 lutego do 16 marca przebywał w szpitalu w Gnieźnie. Po powrocie ze szpitala objął dowództwo 7 kompanii 2 Pułku Strzelców Wlkp. na odcinku Sieraków (2 kompania grodziska została włączona jako 5 kompania do II batalionu 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich, póź-

niejszego 56 pp). Kompania jego brała udział w patrołowaniu oraz w drobnych starciach z niemieckimi patrolami w rejonie Sierakowa, Kamionnej i Kolna. 29 kwietnia 1919 r. został przeniesiony na stanowisko zastępcy dowódcy do 6 komp., z którą 5 września 1919 r. wyruszył na front litewsko-białoruski. Brał udział w walkach pod Połockiem, Mińskiem, nad Berezyną pod Jakimowską Słobodą i Szaciłkami. 5 kwietnia 1920 r. w bitwie pod Borowikami został poważnie ranny w lewe podramię; rana ta spowodowała jego pobyt w szpitalu w Mińsku do 11 czerwca 1920 r. Po wyzdrowieniu powrócił do baonu zapasowego 56 pp. stacjonującego w Szamotułach jako instruktor. Po powrocie pułku z wojny bolszewickiej wrócił do batalionu stacjonującego we Wrześni. Na wieść o wybuchu III powstania śląskiego 26 maja 1921 r. pod pseudonimem Henryk Frankenstein udał się z grupą oficerów pułku, m. in. por. J. Skrzydlewskim, ppor. J. Kopczyńskim, ppor. W. Kabschem, ppor. E. Kabzą na Górny Śląsk. Początkowo był adiutantem III baonu 9 pp pod dowództwem por. Kabzy. Później objął w zastępstwie dowództwo 2 komp. III/9 pp Lubliniecko-Opolskiej, walcząc pod Wossowskim, Dobrodzieniem i Zębownicami. Po zawieszeniu broni wrócił do 56 pp. 1 sierpnia 1921 r. został przeniesiony do rezerwy i objął posadę nauczyciela tymczasowego w Strzępiniu w pow. grodzkim. Od lutego 1929 do maja 1933 pracował w Starostwie Powiatowym w Wolsztynie jako urzędnik kontraktowy. Następnie dzierżawił małą restaurację w Wielichowie. Był aktywnym członkiem Związku Powstańców i Strzelców Oddział w Wolsztynie (prezes i p. o. komendanta), Związku Oficerów Rezerwy Rzeczypospolitej Polskiej Koło Wolsztyn. W 1927r. został

mianowany ppor. rez., a po odbyciu w 1928 i 1930 r. 6-cio tygodniowych ćwiczeń dostał w dniu 2 marca 1932 r. awans na porucznika. Po wybuchu wojny zmobilizowany jako dowódca plutonu podsłuchu w 72 Biurze Cenzury Armii „Poznań”. Brał udział w obronie Warszawy. Po kapitulacji Warszawy wrócił do Wielichowa, ale już 7 listopada 1939 r. dostał się do niewoli niemieckiej i najpierw przebywał w obozie jenieckim - Oflag VIII A Kreuzberg (Kluczbork), a potem od 13 czerwca 1940 r. przeniesiony do Oflagu VII A Murnau, gdzie przebywał do wyzwolenia. Do kraju wrócił we wrześniu 1945 r. Po wojnie pracował w GS „SCH” w Wielichowie. Zmarł 4 lutego 1966 r. i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Wielichowie. Odznaczenia: Krzyż Niepodległości, czterokrotnie Krzyż Walecznych (po raz 1 za Powstanie Wielkopolskie), Medal pamiątkowy Za wojnę 1918-1921, dwukrotnie odznaka za rany, Krzyż litewsko-białoruski, Odznaka Wojsk Wielkopolskich, trzykrotna odznaka honorowa za pobyt na froncie. Dwukrotnie żonaty: 1 grudnia 1921 r. ożenił się z Helena Dębicką z Szymborowa pow. wrzesiński, a po jej śmierci zawarł związek małżeński z Walentyną z Przybyłów z Wielichowa. Miał pięcioro dzieci.

CAW. Ap 1991; CAW. KW-30; CAW. KN-345; CMJW w Łambinowicach, WAs-Oflag VIII A 1.23; WAs-Oflag VII A, 1. 16; APL, Akta Miasta Wolsztyna. sygn. 573; sygn. 583; J. Kaminiarz, J. Kubiak, M. Rezler; Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 na Ziemi Grodzkiej. Grodzisk Wlkp 1999, s. 17, 28; informacja syna Kajetana Frankowskiego.

Zenon Józwiak

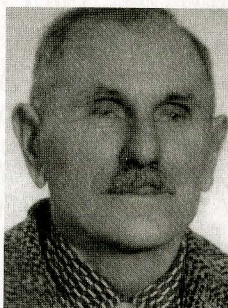
Frąckowiak Antoni (1898 – 1984), urodził się 16 grudnia 1898 r. w Janowie powiat Środa, jako syn Stanisława i Agnieszki z domu Owczarzak. Szkołę powszechną ukończył w Mącznikach. Następnie pomagał rodzicom w gospodarstwie. We wrześniu 1916 r. przymusowo wcielony do wojska niemieckiego, z którego w listopadzie 1918 r. zdezerterował. 27 grudnia 1918 r. w oddziale powstańców Dolnej Wildy rozbrajał Niemców na Starym Rynku, a następnie brał udział w zdobywaniu lotniska na Ławicy. Przydzielony do VII baonu taborów walczył w powstaniu do końca. Od 1921 r. działał w PSL-Piast w powiecie średzkim. Współpracował z Janem Mazurem z Dominowa. Z przerwami do 1939 r. był Prezesem PSL – Piast i SL w powiecie średzkim. Od 1930 r. współdziałał w organizowaniu ZMW „Wici” w Janowie-Mącznikach. Wraz ze Stanisławem Zbierskim współuczestniczył w budowie Domu Ludowego im. W. Witosa w Janowie ofiarowując działkę pod jego budowę. W 1937 r. współorganizował strajk chłopski w średzkim. W kampanii wrześniowej walczył pod Modlinem, gdzie dostał się do niewoli, z której uciekł w październiku i wrócił do domu. W czasie okupacji przymusowo zatrudniony jako robotnik na lotnisku w Mącznikach. Zaprzysiężony przez Stanisława Zgierskiego do Batalionów Chłopskich prowadził stałe roz-

poznanie wojskowe. W styczniu 1945 r. kierował walką o ratowanie wraz z grupą Batalionów Chłopskich resztek ocalałych hangarów i innych urządzeń lotniczych w Mącznikach. Po wyzwoleniu współorganizował władze polityczne Stronnictwa Ludowego, państwowe i samorządowe, pełniąc funkcję Prezesa Powiatowego SL, wójta gminy Środa. Członek PRN. Współuczestniczył w przeprowadzaniu reformy rolnej w powiecie. Organizował Rolniczą Spółdzielnię Produkcyjną w Dębiczu. Zmarł 25 stycznia 1984 r., spoczywa na Cmentarzu Parafialnym w Zaniemyślu. Jego nazwisko figuruje na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej w 2005 r. na Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. 14 lutego 1942 r. zawarł związek małżeński ze Stanisławą z domu Mrówka. Dzieci: Zdzisław (ur. 1943), Barbara (ur. 1945), Karol (ur. 1950), Zofia (ur. 1954).

Dokumenty i pamiątki ze zbiorów rodziny; Dukarska Katarzyna, Frąckowiak Antoni (1898-1984), (w:) Powstańcy Wielkopolscy... Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka, T. V, Poznań 2008, s. 46-47.

Katarzyna Dukarska

Antoni
Frąckowiak

Frąszczak Antoni (1898 – 1969), starszy sierżant WP. Urodził się 13 stycznia 1898 r. w Lenartowicach w ówczesnym powiecie jarocińskim w rodzinie rolniczej Franciszka i Marcjanny z domu Kubasik. Podczas nauki w szkole powszechnej brał udział w strajkach szkolnych i po jej ukończeniu pomagał rodzicom w gospodarstwie

rolnym. 14 listopada 1916 r. powołany do armii niemieckiej i skierowany na front zachodni walczył we Francji. Po dezercji z armii niemieckiej w grudniu 1918 r. wstąpił do tworzącej się kompani pleszewskiej, z którą jako drużynowy brał udział w walkach na odcinku Odolanów – Kępno, pod Rawiczem, Miejską Górką, Zdunami, następnie jako żołnierz 8 pułku strzelców Wlkp. brał udział w walkach pod Czarnkowem, Kcynią i Bydgoszczą. 24 kwietnia 1920 r. przeniesiony do II batalionu saperów Wlkp., z którym uczestniczył we wszystkich walkach i potyczkach. Po zakończeniu działań wojennych pełnił służbę w 7 pułku saperów wlkp. (późniejszym 7 batalion saperów wlkp.). 1 marca 1921 r. mianowany podoficerem zawodowym. W 1923 r. ukończył sześciomiesięczny kurs w Centralnej Szkole Podoficerów Zawodowych Sanitarnych w Przemyślu. Do 1 września 1939 r. pełnił służbę zawodową w 7 batalionie saperów Wlkp. na stanowisku szefa izby chorych. W polskich działaniach obronnych 1939 r. brał udział w obronie Warszawy i 29 września 1939 r. został przez Niemców wzięty do niewoli skąd 14 października 1939 r. powrócił do Poznania gdzie do zakończenia działań wojennych pracował w fabryce keksów. Od 13 lutego 1945 r. do końca życia pracował w Zakładach Hipolita Cegielskiego. Był członkiem ZBoWiD. Zmarł w Poznaniu 3 maja

Antoni
Frąszczak

1969 r. i został pochowany na cmentarzu komunalny na Junikowie. Odznaczony był Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918 – 1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Brązowym Krzyżem „za zasługi w służbie wojskowej”, Brązowym i Srebrnym Medalem za Długoletnią Służbę, Odznaką Frontu Litewsko-Białoruskiego, Odznaką Powstania Wlkp.. Po wojnie odznaczony Medalem za Warszawę, Odznaką Grunwaldzką, Wielkopolskim Krzyżem Powstańców. 5 czerwca 1922 r. zawarł związek małżeński z Kazimierą Frydrysiak (zm. 3 maja 1990 r.); dzieci: Aleksandra (ur. 8 lutego 1923 r.), Róża (ur. 5 sierpnia 1924 r.), Alfred (ur. 1930 r., zmarł jako niemowlę).

Dokumenty Weryfikacyjne ZBoWiD w Poznaniu, CAW-poświadczenie służby z dnia 25 marca 1948 r. nr 1321. Dokumenty rodziny, (w tym własnoręczny życiorys z dnia 30 października 1946 r.) i informacje córki Róży; Powstańcy Wielkopolscy .... Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Praca zbiorowa pod redakcją B. Polaka. T. V, Poznań 2008, s. 48-49.

Włodzimierz Becker

Goldbeck Leon (1895 – 1979), urodził się 10 czerwca 1895 r. w Poznaniu w rodzinie Jana i Pelagii z d. Stachowiak. Po ukończeniu szkoły powszechnej rozpoczął naukę w Poznaniu w firmie drukarskiej Pilczek i Putiacki ucząc się zawodu litografa. W roku 1911 zapisał się do pierwszej wielkopolskiej drużyny skautów - pluton Jeżyce, pod komendą Jana Wullerta. Był także członkiem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, gniazdo Jeżyce. W 1915 r. został powołany do armii pruskiej, służył w Legnicy w jednostce lotniczej-zeppe-

linów. Na początku listopada 1918 r. został zwolniony z wojska niemieckiego i z Berlina udał się do Poznania. W Poznaniu, po rozmowie z kolegą Marianem Jęczkowiakiem, który był prezesem „Sokoła” zapisał się w połowie listopada 1918 r. do działającej półjawnie POW byłego zaboru pruskiego. Od 27 grudnia 1918 r. do 6 stycznia 1919 r. brał udział w Powstaniu Wielkopolskim na terenie Poznania. Rozbrajał oddziały niemieckie, zdobywał koszary 6 pułku grenadierów, był przy zdobywaniu lotniska na Ławicy. Walczył w oddziale POW, którego dowódcą był Jan Kąkolowski. Był czynny przy przejmowaniu urzędów z rąk niemieckich i obsadzaniu tychże przez członków formacji POW. Od 6 stycznia 1919 r. został przeniesiony do 4 kompanii straży bezpieczeństwa III baonu 3 drużyny w Poznaniu, która dowodził Adam Białoszyński. Po zachorowaniu na malarię przeniesiono go do kompanii rekonwalescentów w Poznaniu na Forcie Winiary, gdzie komendantem był ppor. Herczyński. Dnia 7 sierpnia 1919 r. został zwolniony z Wojska Polskiego. Będąc z zawodu drukarzem dość szybko znalazł zatrudnienie w Poznaniu. Pracował w firmach: F. Pilczek, F. K. Ziółkowski, w Drukarni i Księgarni św. Wojciecha, Drukarni Katolickiej AKC Poznań oraz w Polskich Zakładach Litograficznych „Pozalit”. W czerwcu 1923 r. kupił w Koźminie drukarnię od Edwarda Kra-

szewskiego przy ulicy Pleszewskiej nr 1. W 1925 r. zdał egzamin mistrzowski jako litograf. W dniu 27 czerwca 1924 r. podpisał umowę z wydziałem powiatowym powiatu koźmińskiego odnośnie wydawania „Orędownika Powiatu Koźmińskiego”. Orędownik wydawany był przez L. Goldbecka aż do likwidacji powiatu koźmińskiego, to jest do 1932 r. Drukował także wspólny „Orędownik Powiatu Krotoszyńskiego i Pleszewskiego”. Zakład graficzny wykonywał także wszelkie prace drukarskie dla urzędów, handlu, przemysłu i towarzystw. Drukowano w kolorach opakowania, afisze, dyplomy, regulaminy np. dla Bractwa Kurkowego i „Sokoła” w Koźminie. Z drukarni wyszło wiele książek, choćby wymienić „Legendę gór” Kazimierza Lubeckiego. Drukarnię L. Goldbeck prowadził aż do wybuchu II wojny światowej. W dniu 9 kwietnia 1940 r. został wysłany na przymusowe roboty. Pracował w firmie Cegielskiego w Poznaniu. Rodzina jego zamieszkiwała w Koźminie aż do 23 marca 1945 r. Po wojnie przeprowadził się do Poznania. W 1923 r. ożenił się w Krotoszynie z Marią Janiną Błażejczyk. Miał trzech synów: Mariana (ur. 1924), Zygmunta (ur. 1930) i Aleksandra (ur. 1933). Zmarł w październiku 1979 r. w Poznaniu i pochowany został na cmentarzu junikowskim.

Echo Koźmina nr 6 z 1992 r., Muzeum Ziemi Koźmińskiej, Materiały udostępnione przez syna Mariana Goldbecka z Warszawy.

Michał Pietrowski

Gośliński Leon (1900 – 1964), urodził się 12 czerwca 1900 roku w Sulęcynie. Był synem Teodora Goślińskiego pracownika kolei i Apolonii z domu

Leon
Goldbeck

Owczarzak. Miał sześcioro rodzeństwa: Józefę zamężną Głowacka (1907-1996), Stefanię zamężną Ciszak (1913-1997), Zofię zamężną Kudlińską (1911-1991), Mariana (1898-1917), który zginął podczas I wojny światowej w bitwie pod Verdun, Stanisława (1904-1977) i Czesława (ur. 1916). Przed 1918 r. uczył się zawodu cieśli, później był podoficerem zawodowym. W związku z wybuchem I wojny światowej został powołany do armii pruskiej i odbywał służbę w Głogowie od 14 stycznia do 11 listopada 1918 r. 28 grudnia wstąpił ochotniczo do 1 kompanii średzkiej. W jej szeregach uczestniczył w walkach pod Zbąszyniem w styczniu, lutym i marcu 1919 r. Po zakończeniu Powstania służył w wojsku Polskim, w 7 batalionie saperów, w stopniu starszego sierżanta aż do września 1939 r. W 1939 r. brał udział w wojnie obronnej jako podoficer zawodowy 7 batalionu saperów. W tym okresie pełnił funkcję kierownika parku saperskiego. W czasie wojny pracował przymusowo w Landwirtschaftliche Zentralgenossenschaft filia w Środzie Wlkp. Po wojnie pracował w Państwowym Ośrodku Maszynowym w Środzie Wielkopolskiej w dziale zaopatrzenia, z tytułem starszego technika zaopatrzenia, na różnych stanowiskach min. zaopatrzeniowca i magazyniera. Był lubianym i cenionym przez zwierzchników pracownikiem. Zmarł 8 maja 1964 r. w Środzie i zgodnie z je-

Leon
Gośliński

go wolą został pochowany w Kwaterze Powstańców. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918 - 1919 odsłoniętej w 2005 roku przy Kwaterze Powstańców w Środzie Wielkopolskiej. Został odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Brązowym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich oraz Odznaką Pamiątkową Frontu Litewsko-Białoruskiego. W 1924 r. zawarł związek małżeński z Marianną Tomczak z zawodu księgową, miał dwoje dzieci: Henryka Mariana (ur. 3 lutego 1926), pracownika umysłowego i Stefanię Janinę zamężną Jądrzak (ur. 29 sierpnia 1931), pracownika umysłowego.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

*Stefania Jądrzak, Dorota Joachimiak,
Krzysztof Joachimiak*

Górecki Florian (1902 – 1944), urodził się 6 kwietnia 1902 r. w Wielichowie, w rodzinie Franciszka i Marianny z. d. Fórmanowicz. Wychowywany był w duchu patriotycznym. Po ukończeniu 6 klasy szkoły powszechnej w Wielichowie wstąpił do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Pod koniec 1917 r. wraz z rodzicami wyjechał do Berlina i rozpoczął naukę w zawodzie ślusarza. Po zakończeniu I wojny światowej, po wybuchu rewolucji niemieckiej, wyjechał z rodzicami z Berlina i w grudniu 1918 r. wrócił do Wielichowa. Mając ukończone zaledwie 16 lat 26 grudnia tegoż roku wstąpił do organizującej się drużyny kompanii wielichowskiej. Z kompanią tą brał udział w walkach przeciw Niemcom pod Rakoniewicami

(4 stycznia 1919 r.), Rostarzewem (5 stycznia), Wolsztynem (5 stycznia), Kopanicą (11 stycznia) i Kargową (12 lutego). W wyżej wymienionych walkach pełnił przeważnie funkcję gońca bojowego. W bitwie pod Kopanicą zgłosił się na ochotnika do działań wywiadowczych i dokładnie ustalił stanowiska niemieckiej artylerii, przez co przyczynił się do ich zdobycia. W bitwie pod Kargową doręczył rozkaz do placówki, która była po silnym ogniu niemieckich karabinów maszynowych i artylerii. W drodze powrotnej celnym rzutem granatu rozbił nieprzyjacielską obsługę k. m., lecz w tym samym czasie został przez inną drużynę nieprzyjaciela wzięty do niewoli. Dowódca kompanii wielichowskiej ppłk K. Szcześniak pisał w uzasadnieniu wniosku o odznaczenie F. Góreckiego Medalem Niepodległości: *We wspomnianych wyżej potyczkach wyróżnił się Górecki nadzwyczajną odwagą w szczególności w bitwie o Kargowę - przy sprytnym wykorzystaniu terenu i sytuacji uratował on cały pluton powstańców od niewoli.* Dostawszy się do niewoli pomimo bicia i gróźb rozstrzelania w trakcie przesłuchania nie zdradził Niemcom informacji na temat organizacji i uzbrojenia swojego oddziału. Został przewieziony do obozu w Grünthal koło Sagan/Żagania, następnie do obozu w Sprottau/Szprotawie i ponownie do Grünthal. W międzyczasie stanął wraz czterema innymi powstańcami wielichowskimi przed sądem

wojennym w Meseritz/Międzyrzeczu oskarżony o zdradę państwa niemieckiego i agitację. Z uwagi na to jednak, że nie służył w armii niemieckiej i - jak tłumaczył się Niemcom - siłą został wcielony w szeregi powstańcze został uwolniony. Dwaj inni jeńcy, jako byli żołnierze niemieccy, za nie stawianie oporu władzom polskim zostali skazani na 6 miesięcy więzienia. Po zwolnieniu przez sąd pozostał jeszcze osiem dni w areszcie i powrócił do obozu w Grünthal. 10 września 1919 r. został wezwany do komendy obozu i zmuszony do podpisania deklaracji, że nie będzie walczył przeciw Niemcom pod rygorem rozstrzelania i następnego dnia został przewieziony do Leszna, gdzie 12 września został zwolniony z niewoli w ramach wymiany jeńców. Po kilkunastodniowym wypoczynku 12 października wstąpił ochotniczo do 8 Pułku Strzelców Włkp /62 pp/, ale tylko pod tym warunkiem, że będzie służył na froncie. Z pułkiem tym brał udział w walkach przeciwko Ukraińcom i bolszewikom, gdzie *odznaczył się wyjątkowym męstwem i odwagą* (uzasadnienie do MN). Po zakończeniu wojny pozostał na stałe w wojsku w 62 pp. W 1922 r. ukończył Centralną Szkołę Podoficerów Piechoty Nr 2 w Grudziądzu i awansował do stopnia kaprała (29 maja), a w następnym roku ukończył Centralną Szkołę Strzelecką w Toruniu. Ponadto ukończył zorganizowane przy 8 p. saperów kurs pionierów (1923) i kurs minerstwa (1924). 11 grudnia 1923 r. został mianowany podoficerem zawodowym. W IV kwartale 1924 r., po zorganizowaniu Korpusu Ochrony Pogranicza, został przeniesiony na Wileńszczyznę do 7 Batalionu KOP „Podświle”. W międzyczasie uzupełniał swoje wykształcenie, ukończył 7 klasę Szkoły Powszechnej w Głębokiem oraz kurs gimnazjalny w zakresie 5 klas.

Florian
Górecki

W 1930 r. został awansowany na stopień sierżanta. W 1933 r. został odkomenderowany na okres 7 miesięcy do Centralnej Szkoły Podoficerskiej KOP w Osowcu, a następnie został przeniesiony do m. Rafajłowa (woj. stanisławowski), gdzie był dowódcą III plut. kompanii Rafajłowa wchodzącej w skład 1 pułku KOP „Karpaty”. W 1935 r. otrzymuje kolejny awans na stopień st. sierżanta, a z dniem 1 lipca 1939 r. został awansowany do stopnia chorążego. Po wybuchu razem z tym pułkiem brał udział w walkach z Niemcami. Po kapitulacji nie poszedł do niewoli, lecz przez Węgry przedostał się do Francji. 1 kwietnia 1940 r. przybył do Coëtquidan we Francji i otrzymał przydział na stanowisko z-cy d-cy IV plutonu 1 kompanii ckm w 2 pułku Grenadierów Wielkopolskich 1 Dywizji Grenadierów gen. Bolesława Ducha, którym dowodzi, jego dowódca z 1 pułku KOP „Karpaty”, ppłk Władysław Ziętkiewicz. Po ataku Niemców na Francję w 1940 r. brał udział w walkach dywizji. Walczył między innymi na pozycji pośredniej linii Maginota na odcinku Saary. Wziął udział w bitwie pod oraz w działaniach opóźniających nad kanałem Marna-Ren. Za wykazane w walkach męstwo odznaczony został dwukrotnie Krzyżem Walecznych. Po zaprzestaniu walk przez dywizję (21 czerwca 1940) nie poszedł do niewoli, lecz – zgodnie z rozkazem NW gen. W. Sikorskiego – przedostał się do strefy nieokupowanej, skąd przedostał się do Gibraltaru (6 października 1942). Z Gibraltaru drogą morską dotarł do Anglii (14 listopada 1942), gdzie został przydzielony do 1 Dywizji Pancernej najpierw do 10 Baonu Dragonów (17 listopada 1942), następnie do 16 Baonu Dragonów (3 grudnia 1942), wreszcie do Baonu Strzelców Podhalańskich (16 kwietnia 1943), gdzie został zastępcą

dowódcy plutonu w 2 kompanii. W Anglii ukończył kurs kierowców samochodowych oraz dwukrotnie kurs szturmowy. Z BSPodh., wchodzącym w skład 1 DPanc. gen. S. Maczka, brał udział w walkach na ziemi francuskiej. 14 sierpnia 1944 r. wyruszył na czele patrolu na rozpoznanie do lasku w rej. Quesnay-Potigny. Lasek ten barykadował drogę 1 DPanc. w kierunku na Falaise i znajdowały się w nim niemieckie stanowiska obronne. Z patrolu nie powrócił i pierwotnie uznany został za zaginionego. Jak się później okazało, poległ w trakcie patrolu. Pochowany we wspólnym grobie na polu walki, następnie został ekshumowany i pochowany na cmentarzu Langannerie. Odznaczony: Krzyżem Walecznych (2x), Medalem Niepodległości, Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Medalem Pamiątkowym Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. Odznaką honorową 62 pp Wlkp., Odznaką pamiątkową za wierną służbę w KOP, franc. Croix de Guerre. Był żonaty z Marią Klimowicz (1929). Miał córkę Marię (ur. 1930), mieszka w Białymstoku.

ródło: CAW: Akta personalne 856; Ap 2507; KKIMN, MN 96; Ministry of Defence, Army Rekord Centre (dok.); Dokumenty i informacje córki Marianny Konończuk (Białystok); Wykonać „4444”. Walki 1 Dywizji Grenadierów we Francji w 1940 roku, praca zbiorowa, Londyn 1960, s. 225, 241; F. Górecki, Wspomnienia Floriana Góreckiego spisane w 1928 roku. Bitwa pod Kargową. (w:) Materiały do historii Powstania Wielkopolskiego 1918/19, Poznań 1938, s. 120-124.

Zenon Józwiak

Grabias Czesław (1900 – 1985), urodził się 13 lipca 1900 r. w Środzie w rodzinie Wojciecha i Elżbiety z domu Pogłodzińskiej. Ojciec był dekarzem. Miał 3 braci i 3 siostry z czego bracia Stanisław (ur. 1895) i Józef (ur. 1886) byli Powstańcami Wielkopolskimi. Po ukończeniu szkoły podstawowej pracował jako dekarz w średzkiej cukrowni. 16 czerwca 1918 roku, został powołany do armii niemieckiej i znalazł się w 5 pułku artylerii polowej w Szprotawie. Po wyszkoleniu wysłany został na front francuski, skąd uciekł 5 października 1918 roku i wrócił do Środy gdzie się ukrywał. W Środzie należał do Towarzystwa Gimnastycznego Sokół, a 8 grudnia 1918 roku wstąpił do Straży Ludowej w tym mieście. Gdy wybuchło Powstanie Wielkopolskie, razem z innymi, obsadziwszy średzki dworzec rozbrajał Niemców, którzy wracali z frontu. 7 stycznia 1919 roku przyjechał do Poznania i jako wyszkolony artylerzysta został wcielony do I Baterii 1 Pułku Artylerii Polowej na ul. Solnej. Dowódcą był wówczas podporucznik Kazimierz Niezychowski. Bateria została rozdzielona na dwa plutony i Czesław Grabias wyjechał z 2 plutonem pod komendą ogniomistrza Stefana Goldmanna: walczył pod Leszmem, Pawłowicami, Osieczną, Kąkolewem. W marcu 1919 roku cała bateria została wysłana na odsiecz Lwowa. Po oswobodzeniu miasta

żołnierze wrócili do Poznania w maju 1919 roku. 20 czerwca 1919 roku został ponownie wysłany pod Lwów z powodu zagrożenia miasta przez Ukraińców. Brał udział w ofensywie pod Bóbrkami, Husiatynem, nad Zbruczem, uczestniczył też w walkach o Wołyń i jego okolicy. Do 4 września 1919 roku. Z Tarnopola wrócił do Poznania. Tam został odkomenderowany do Szkoły Podoficerskiej Artyleryjskiej na Sołacz, a potem do Centralnej Szkoły Podoficerskiej Artylerii w Toruniu, gdzie przebywał do 8 maja 1920 roku. W międzyczasie 11 października 1919 roku mianowany został bombardierem, a 5 maja 1920 roku kapralem. Po ukończeniu szkolenia wrócił do oddziału w Bydgoszczy, skąd wyjechał na front bolszewicki. Do Środy wrócił po zakończeniu działań wojennych. Po powrocie z frontu nie mógł znaleźć pracy i był bezrobotny. W międzyczasie ukończył kurs kierowcy zawodowego i kurs kupiecki. Od stycznia 1938 r. do 1941 r. i od lutego 1945 r. do lutego 1951 r. prowadził sklep spożywczy przy ul. Piłsudskiego 9, a potem przy ul. Piłsudskiego 17. 13 lutego 1951 r. rozpoczął pracę jako magazynier w Poznańskich Zakładach Technicznych Obsługi Rolnictwa i pracował tam do emerytury. 13 grudnia 1971 roku Rada Państwa mianował go na stopień podporucznika WP. Zmarł 28 kwietnia 1985 roku w Środzie, spoczywa na średzkim cmentarzu w kwaterze XIII. Jego nazwisko figuruje na tablicy Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 roku w Kwaterze Powstańców w Środzie Wielkopolskiej. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Za Udział w Wojnie 1920 r., Krzyżem Za Waleczność Rady Ludowej Miasta Poznania. 20 października 1930 roku ożenił się z Weroniką Maćkowiak i miał

Czesław
Grabias

córkę Genowefę (zamężną Kubiaczyk), nauczycielkę, mgr filologii polskiej.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Genowefa Kubiaczyk

Grabias Józef (1886 – 1968), urodził się 18 stycznia 1886 roku w Witaszycach powiat Jarocin jako syn Wojciecha i Elżbiety z domu Pogłodzińskiej. Miał 6 rodzeństwa, dwaj bracia Stanisław (1895) i Czesław (1900) byli powstańcami wielkopolskimi. Pochodził z patriotycznej rodziny. Prawdziwe nazwisko brzmi Skalski. Przodkowie jego brali udział w Powstaniach, w związku z tym musieli uciekać z carskiej Rosji do byłego zaboru pruskiego i przyjęli nazwisko Grabie. Odtąd rodzina Grabiasami się zwała. Od młodych lat był aktywny w pracach społecznych. W 1902 roku wstępuje w szeregi Sokoła. W 1904 roku wyjechał do Dortmundu jako robotnik i tam zostaje naczelnikiem Sokoła w Nadrenii, brał udział w zlocie Sokołów w Holandii (1906 r.). W 1911 roku wrócił do Środy, założył sklepy, które prowadził do 1951 roku. Był kupcem i prowadził w Środzie sklep przy ul. Kilińskiego 4. W okresie międzywojennym prowadził hurtownię soli na powiat średzki. Od 1914 roku do 1918 brał udział w I wojnie światowej, walczył pod Verdun na froncie francuskim; tam został ranny i wrócił do Środy. Już 11 listopada 1918 roku dr Alfred Meissner powołał do życia Radę

Józef
Grabias

Robotniczo-Żołnierską w skład, której wchodził mając za zadanie rozbrajania oficerów niemieckich. Józefa Grabiasa powołano na wicestarostę powiatu Średzkiego. 28 grudnia 1918 roku rozstawił posterunki na trasie do Środy, które rewidowały Niemców w celu znalezienia broni. Razem z Piotrem Gmolcem nauczycielem z Pętkowa jeździł po wsiach zbierając żywność dla ogołoconego Śląska. Od 1919 r. do 1924 r. był ławnikiem w sądzie w Środzie. Udzielał się w Towarzystwie Gimnastycznym Sokół i w innych towarzystwach. Józef Grabias przez 13 lat był prezesem Towarzystwa Gimnastycznego Sokół na terenie miasta Środy. Z Jego inicjatywy Starosta Rozenkowski przydzielił grunt pod boisko Towarzystwu Gimnastycznemu Sokół w Środzie. 10 sierpnia 1925 roku zorganizował Pierwszy Zlot Sokoła w Środzie. Był założycielem Związku Inwalidów Wojennych na terenie Środy i długoletnim jego działaczem. 30 grudnia 1932 roku Zarząd Główny Związku Inwalidów Wojennych Rzeczypospolitej Polskiej przyznał Dyplom na prawo noszenia odznaki za 10-letnią pracę w związku. 30 maja 1939 roku otrzymał nominację na Zastępcę Komendanta IV Rejonu ds. Samoobrony Ludności. W okresie okupacji prowadził szeroką akcję konspiracyjną. W 1939 roku powstał ruch oporu pod nazwą Wielkopolskiej Organizacji Wojskowej. W mieszkaniu Józefa Grabiasa odbywały się spotkania członków tej organizacji, rozprawiano gazetki, które do dnia dzisiejszego są w zbiorach domowych. Na terenie powiatu drukowano gazetę „Dla Ciebie Polsko”. Józef Grabias rozwinął działalność charytatywną, wysyłał paczki wysiedlonym do Generalnej Guberni. 24 stycznia 1945 roku Komitet Kupiecki, którego członkiem był Józef Grabias uchwalił uruchomienie i otwar-

cie sklepów od 25 stycznia 1945 r. Izba Skarbowa w Poznaniu 19 listopada 1945 r. powołała Józefa Grabiasa na zastępcę członka Komisji Obywatelskiej przy Urzędzie Skarbowym w Środzie. Zmarł 9 lutego 1968 roku w Środzie, pochowany jest na cmentarzu parafialnym. Na grobie umieszczona jest tablica poświęcona działalności Józefa Grabiasa, a nazwisko jego znajduje się na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918 – 1919 odsłoniętej w 2005 roku w Kwaterze Powstańców. Odznaczony był: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1936), Odznaką Za Waleczność Rady Ludowej Miasta Poznania, Odznaką Pamiątkową Związku Towarzystw Uczestników Powstania Wielkopolskiego, Srebrną Odznaką Honorową Związku Inwalidów Wojennych PRL. Od 8 listopada 1911 żonaty z Wiktorią Łukaszewską (1891-1979), z którą miał sześcioro dzieci: Salomea (1912-1986), zam. Krzymińska; Regina (1913-2004), zam. Kasprzak; Zofia (1916-1959; Maria (1920 -1995), zam. Skarbecka; Adam Grabias (1923-1996), regionalista; Stefan (1926-1985).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Małgorzata Sęczkowska

Grabias Stanisław (1895 – 1978), ur. się 17 października 1895 r. w Witaszycach powiat Jarocin, jako najstarszy syn Wojciecha i Elżbiety z domu Pogłodzińskiej. Ojciec był dekarzem matka zajmowała się domem. Dwoch braci Józef (ur. 1886) i Czesław (ur. 1900) też byli Powstańcami Wielkopolskimi. Od 1914 roku był w armii niemieckiej, do 1918 roku. Od końca grudnia 1918 r. brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, następnie w wojnie polsko-bolszewickiej. Po zakończeniu wojny na

wschodzie pozostał w wojsku jako oficer zawodowy i służył w 62 pp w Bydgoszczy na stanowisku zbrojmistrza. W 1939 r. przeszedł cały szlak bojowy pułku z Bydgoszczy przez Puszczę Kampinoską do Warszawy. Był zawodowym Oficerem Wojska Polskiego, zbrojmistrem. 62 Pułk Piechoty, w którym służył Stanisław Grabias zapisał się chlubnie w Kampanii Wrześniowej, był jego ostatnim adiutantem, walczył w obronie Warszawy. Po wojnie pracował jako inspektor działu metalowego w Wojewódzkim Związku Spółdzielni Pracy w Bydgoszczy. Zmarł 11 kwietnia 1978 roku w Wągrowcu, pochowany został w Bydgoszczy. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim OOP, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918 – 1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Brązowym Medalem Za Zasługi dla Obronności Kraju, Medalem Zasłużony Działacz Ruchu Spółdzielczego. Zawarł związek małżeński z Marią z domu Pogłodzińską i miał dzieci: Heliadora (1923-2007), księdza, dziekana w Farze w Wągrowcu; Halinę (ur. 1925), księgową. Jego nazwisko figuruje na tablicy Powstańców Wielkopolskich 1918 – 1919 odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców w Środzie Wielkopolskiej.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Halina Grabias

Stanisław
Grabias

Grajewski Józef (1900 – 1988), urodził się 4 stycznia 1900 r. w Murowanej Goślinie. Był synem Juliana i Marii. Ukończył szkołę powszechną. Mieszkał w Tarnowie koło Kostrzyna. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, walczył w szeregach 4 kompanii średzkiej. Po zakończeniu działań powstańczych został wcielony do WP, służył w 62 pp i w jego szeregach walczył na froncie wschodnim z Rosjanami do marca 1921 r. Na przełomie 1934/35 przeprowadził się do Żabikowa koło Środy i tam pracował w majątku ziemskim, przed II wojną światową, w czasie okupacji niemieckiej i po zakończeniu wojny, aż do uzyskania renty. Zmarł 28 lutego 1988 r. w Środzie Wlkp. Spoczywa w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich. Jego nazwisko figuruje na tablicy Powstańców Wielkopolskich odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1970) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). Był dwukrotnie żonaty: z pierwszą żoną Pelagią miał 3 córki: Marię, Jadwigę i Zofię. Z drugiego małżeństwa z Agnieszką Baraniak (zm. 1982) miał dwoje dzieci: Teresę i Franciszka.

Dokumenty i pamiątki rodzinne, które w oryginałach znajdują się w Izbie Pamięci Liceum Ogólnokształcącego im.

Józef
Grajewski

Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp.

Marta Nowak

Guczka Bronisław (1887 – 1939), jeńiec obozu w Altdammie, powstaniec wielkopolski 1918/1919. Urodził się 28 marca 1887 roku w Nadkanalu w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie rolnika Józefa i Walerii z Iwickich. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Murowańcu w powiecie bydgoskim gospodarował wraz z ojcem na roli. W styczniu 1919 roku włączył się w walki powstańcze na terenie Rynarzewa i Szubina. Ponieważ dom rodzinny Guczów w Nadkanalu był na linii przygranicznej odbywały się w nim często rewizje ze strony powstańców i Grenzschutzu, którzy poszukiwali swoich wrogów. Wraz z młodszym bratem Franciszkiem uczestniczył w przemycaaniu przez kanał Notecki amunicji i żywności dla powstańców. W dniu 16 stycznia 1919 roku został aresztowany przez patrol Grenzschutzu pod zarzutem szpiegostwa na rzecz powstańców w lesie pod Rynarzewem i internowany do obozu jenieckiego Altdamm (Szczecin-Dąbie). W drodze wieziony wraz ze 120 mieszkańcami Rynarzewa i okolicy w wagonach bydłowych został dotkliwie pobity przez eskortujące ich wojsko pruskie. W obozie podpisał oświadczenie z własnym wyrokiem śmierci, że „nie chwyci za broń przeciwko narodowi niemieckiemu”. Po powrocie z obozu czynnie włączył się do trwających na froncie północnym walk powstańczych. Nadal zajmował się przemycaaniem broni i żywności w okolicach kanału Notecznego. 19 czerwca 1919 roku po bitwie na moście w Murowańcu wraz z bratem Franciszkiem, z narażeniem życia, wywieźli z pola bitwy 7 rannych powstań-

ców do szpitala w Szubinie. W okresie dwudziestolecia międzywojennego był członkiem Towarzystwa Powstańców i Wojaków, m. in. we Władysławowie pod Łabiszynom, gdzie w 1929 roku został jednym z inicjatorów fundacji i poświęcenia sztandaru. Gospodarował nadal na rodzinnym gospodarstwie rolnym w Nadkanalu. Wrzesień 1939 roku zastał Bronisława Guczę w Nadkanalu. 29 września 1939 roku około godziny 18-tej został wyprowadzony przez miejscowych Niemców Liedke Werfreda i Janssa z rodzinnego domu. Zapamiętany został jako aktywny uczestnik wydarzeń z roku 1919, co było bezpośrednią przyczyną jego śmierci, która nastąpiła tej samej nocy poprzez rozstrzelanie. Zwłoki pochowano na miejscu zbrodni w rowie strzeleckim. Po wojnie w dniu 13 listopada 1945 roku dokonano na cmentarzu parafialnym w Łochowie w powiecie bydgoskim oględzin zwłok osób ekshumowanych jako ofiary II wojny światowej. Oględzin dokonali wówczas sędzia Sądu Okręgowego w Bydgoszczy Kazimierz Gąsiorowski oraz biegły lekarz sądowy dr Teobald Wnuk, którzy stwierdzili, że Bronisław Gucza zmarł na skutek strzału oddanego do niego z lewej strony serca. Zwłoki leżały z rękoma na tyle głowy, twarzą do ziemi. Zwłoki Guczy rozpoznała również po częściach ubrania i po jego garbie żona Marta Gucza. Oględziny nie wykazały żadnych uszkodzeń czaszki. Bronisław Gucza został pochowany 24 listopada 1945 roku na cmentarzu parafialnym w Łochowicach w zbiorowej mogile razem z innymi ofiarami II wojny światowej, m. in. przedwojennym sołtysem gromady Łochowo Józefem Frelichowskim i mieszkańcem Bielaw pod Rynarzewem Skrzypczakiem. Związek małżeński za-

warł z Martą Kowalską z Wolwarku koło Szubina (ur. 1897), która po wojnie wyszła ponownie za mąż.

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy. Akta Okręgowej Komisji Badań Zbrodni Hitlerowskich w Bydgoszczy. sygn., 145/1, Akta ZboWiDu, sygn. 30656 (teczka osobowa Franciszka i Klary Guzczów); Archiwum USC Szubin. Księga Małżeństw USC Samokłęski Małe, sygn. 55/1945; Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki. Archiwum Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w Bydgoszczy. Wykaz pomordowanych Polaków w gromadzie Łochowo (karta ewidencyjna cmentarza w Łochowicach pow. bydgoski z lat 1965-1995); Izba patrona Zespołu Szkół im. Powstańców Wielkopolskich w Rynarzewie. Spis mieszkańców internowanych do obozu jenieckiego Altdamm w styczniu 1919 roku; poz. 17 Gucza B. Jankowski J. „Swastyka nad Szubinem” Poznań 1961, lista pomordowanych; poz. 73 Gucza B. (rozstrzelany 29.09.1939 r.) - niektóre źródła podają datę rozstrzelania na dzień 29.10.1939 roku.

Piotr S. Adamczewski

Guździół Wojciech (1899 – 1962), podoficer zawodowy, urzędnik kolejowy. Urodzony 22 kwietnia 1899 r.

Wojciech
Guździół

w Chynowej koło. Ostrowa Wlkp., w rodzinie rolnika Pawła Guździola. Powołany do wojska niemieckiego w 1917 r. brał udział w walkach na froncie zachodnim. Po powrocie do domu ochotniczo wziął udział w Powstaniu Wlkp. 1918-1919. Później w szeregach Wojska Polskiego uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W bitwie pod Kijowem został ranny. Po wyleczeniu w latach 1921-1929 służył w Wojsku Polskim stacjonującym w Biedrusku k. Poznania (7 dywizjon artylerii konnej - 7 dak), gdzie awansował do stopnia sierżanta sztabowego. W 1930 r. rozpoczął pracę na stacji PKP w Gnieźnie jako dyspozytor drużyn konduktorskich. W latach okupacji niemieckiej (1939-1945) dalej pracował w służbie kolejowej na różnych stanowiskach dozwolonych dla Polaków, także przy pracach fizycznych. Po zakończeniu wojny od 1945 r. 1954 r. dalej pracował jako dyspozytor w swojej specjalności na stacji Gniezno. Otrzymał awans na stanowisko dyspozytora drużyn konduktorskich stacji Poznań-Główny. Tam pracował do 1960 r., kiedy przeszedł na emeryturę. Był członkiem Stronnictwa Demokratycznego Oddział Gniezno. Zmarł 13 listopada 1962 r. w Gnieźnie. Pochowany na cmentarzu parafialnym Św. Wawrzyńca przy ul. 17 Dywizji Piechoty, kwatery C grób 13. Odznaczony Krzyżem Walecznych i tytułem Zasłużony Kolejarz. Od 26 stycznia 1926 r. żonaty z Władysławą z domu Sobańska. Dzieci: Maria (1927-1989), Kazimiera (ur. 1932) i Felicja (ur. 1941).

Informacje córki Kazimiery Wadzyńskiej z Gniezna.

Walerian Występski

Harłos Adam (1896 – 1970), urodził się 13 listopada 1896 r., był synem Marcina i Rozalii z domu Gramza. Miał dwóch młodszych braci którzy także brali udział w Powstaniu Wielkopolskim. Podczas powstania walczył w 3 kompanii średzkiej. Po demobilizacji pracował w cukrowni w Środzie Wlkp. Zmarł 27 grudnia 1970 r. w Środzie Wlkp. Spoczywa na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich; jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej 2005 r. w Środzie. Związek małżeński zawarł z Anielą z domu Nawrocka (1898-1978). Z małżeństwa tego urodził się syn Marian (1927-1948).

Dokumenty rodzinne.

Regina Chotemska

Harłos Maksymilian (1902 – 1977), urodził się 18 września 1902 r. w rodzinie Marcina i Rozalii z domu Gramza. Miał dwóch braci starszego Adama i Szczepana, którzy również byli Powstańcami Wielkopolskimi. Maksymilian z zawodu był malarzem pokojowym. W Powstaniu Wielkopolskim brał udział w szeregach 5 kompanii średzkiej. Zmarł 2 sierpnia 1977 r. w Środzie. Spoczywa w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców. Związek małżeński zawarł z Zofią z domu Borowczyk. Z tego związku urodziło się troje dzieci: Stanisław (1932 - 1938), Zygmunt – nauczyciel w Szkole Rolniczej i Władysława (ur. 1945), higienistka szkolna.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Regina Chotemska

Harłos Szczepan (1898 – 1976), urodził się 18 grudnia 1898 r. w Środzie Wlkp. Był synem Marcina Harłosa robotnika i matki Rozalii z domu Gramza (ur. 1868) gospodyni domowej. Miał dwóch braci Adama i Maksymiliana. Szczepan Harłos z wykształcenia był księgowym. W czasie powstania brał udział w walkach 1 kompanii średzkiej. Później służył jako saper w 7 pułku saperów. Po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej pozostał w wojsku jako podoficer zawodowy. Ze służby wojskowej zwolniony został 31 lipca 1927 r. w stopniu sierżanta, z powodu zachorowania na tyfus. Do roku 1939 pracował jako księgowy w Warsztatach Naprawczych. Zmobilizowany do wojska walczył z Niemcami i Sowieci. Po roku 1945 podjął pracę jako spedytor w zakładzie samochodowym. Później aż do emerytury pracował jako księgowy w Państwowej Komunikacji Samochodowej. Zmarł 26 listopada 1976 r. w Środzie Wlkp. Spoczywa na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców. Był odznaczony Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich i Odznaką Pamiątkową 7 Pułku Saperów. W 1946 r. ożenił się z Felicją z domu Nowak (zm. 1994), nauczycielką języka francuskiego. Z małżeństwa tego urodziła się córka Regina, ekonomistka.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Regina Cholemska

Heyn Franciszka (1889 – 1963), urodziła się 12 września 1889 r. w Kcyni w powiecie szubińskim. Rodzicami byli Ignacy Heyn i Maria z domu Koło-

dziejska. Ojciec był cieślą. Od 1 stycznia 1919 r. pracowała jako pielęgniarka w szpitalu polowym nr 3 w Kcyni. Następnie od 2 września 1919 r. do 10 listopada 1921 r. w szpitalu wojskowym w Poznaniu. Tam Franciszka Heyn 21 października złożyła egzamin jako siostra Czerwonego Krzyża. Od 1931 r. do wybuchu II wojny światowej pracowała w Kcyni jako pielęgniarka miejska. W maju i czerwcu 1938 r. uczęszczała na uzupełniający kurs pielęgniarski w Toruniu. Po kursie w dniach 23-24 czerwca 1938 r. złożyła egzamin państwowy jako pielęgniarka. Po ukończeniu kursu przeszła praktykę pielęgniarską w opiece nad matką i dzieckiem w Ośrodku Zdrowia w Gdyni. Po powrocie z praktyki podjęła pracę na stanowisku kierowniczym w Ośrodku Zdrowia w Kcyni, najpierw zajmowała się opieką nad matką i dzieckiem a później działem przeciwgruźliczym. 3 maja 1925 r. odznaczona została Krzyżem Powstańczym za zasługi dla Powstania Wielkopolskiego, a w 1938 r. brązowym Krzyżem Zasługi za pracę społeczną. Po wyzwoleniu znów pracowała w zawodzie. Od 15 marca 1946 r. podjęła pracę kierownika Ośrodka Zdrowia w Kcyni. Od 10 października 1946 r. do 31 grudnia 1947 r. pracowała jako higienistka w szkołach w Łankowicach i Sipiorach. Zmarła 21 stycznia 1963 r.

Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP i BWP w Bydgoszczy.

Kamila Czechowska

Jakubiak Antoni (1900 – 1979), powstaniec wielkopolski, żołnierz 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (61 pułk piechoty). Urodził się 3 sierpnia 1900 r. w m. Pyszota, gm. Drzonek, pow. śrem-

ski w rodzinie rolników Józefa i Marii z domu Andrzejewska. W Drzonku ukończył 4 klasy szkoły powszechnej (1915), natomiast świadectwo ukończenia 7 klasy szkoły powszechnej uzyskał dopiero w 1928. Po ukończeniu szkoły w Drzonku pomagał rodzicom w rodzinnym gospodarstwie. W 1917 podjął pracę w niemieckich kolejach państwowych i pracował do 14 czerwca 1918 r., kiedy powołany został do służby w armii niemieckiej (47 pp). 12 grudnia t. r. zwolniony został z wojska i wrócił do domu. Po wybuchu powstania brał udział w oswobodzaniu Śremu. W styczniu 1919 r. ponownie podjął pracę na kolei. 11 kwietnia (lub 9 kwietnia) powołany został do Wojska Wielkopolskiego i przydzielony do 7 p. strz. Wlkp. (61 pp Wlkp.). Z pułkiem od 25 kwietnia 1920 r. walczył w wojnie z bolszewikami 1920 roku, m. in. pod Kijowem, Mińskiem, zwrocie zaczepnym pod Warszawą i bitwie nad Niemnem. 22 września 1920 r. podczas walk z bolszewikami pod Śniadowem szeregowy Antoni Jakubiak wysłany został z rozkazem od zastępcy dowódcy kompanii I baonu do wysuniętego II plutonu, któremu zagrażało otoczenie przez nieprzyjaciela. Pod silnym ogniem przebił się przez oddziały bolszewików i mimo rany dostarczył mel-dunek. Zaczyn ten odznaczony został Orderem VM V kl. nr 114. 1 września 1920 awansowany został na starszego

szeregowego, a 29 tego miesiąca przydzielony do szwadronu technicznego 16 p. uł. Po zakończeniu działań wojennych 21 sierpnia 1922 r. skierowany został do szkoły podoficerskiej jazdy 16 p. uł., którą ukończył 21 marca 1923 r. z wynikiem bardzo dobrym; 23 marca t. r. awansował na kpr., a nast. mianowany podoficerem zawodowym. Od 1924 zastępca dowódcy plutonu w 16 p. uł. W 1925 jako podoficer pocztowy przydzielony został do Centrum Wyszko-lenia Kawalerii w Grudziądzu i pełnił tę służbę do wybuchu wojny. W opinii przełożonych „odznaczał się wyjątkową uczciwością i skrupulatnością” i przedstawiony został do odznaczenia państwowego. W 1939 walczył z Niemcami. Przedostał się do Rumunii; internowany uciekł w 1940 i przez Turcję dotarł do Holmes w Syrii, gdzie wstąpił do formującego się Pułku Ułanów Karpackich Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich. Brał udział w obronie Tobruku. Następnie z pułkiem przeszedł cały szlak bojowy 2 Korpusu. Walczył pod Monte Cassino, Ankoną i o Bolonię. Z 2 Korpusem w 1946 wyjechał do Wielkiej Brytanii. Z obozu w Grimsby w 1947 wyjechał do Polski. Osiadł w Poznaniu i pracował jako księgowy w Poznańskiej Fabryce Wodomierzy i Gazomierzy. Zmarł 29 sierpnia 1979 r. w Poznaniu; pochowany na cmentarzu janikowskim. Odznaczony także: Medalem za Wojnę, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę, Brązowym Krzyżem Zasługi, Brązowym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Gwiazdą Afryki, Gwiazdą Italii, Krzyżem Monte Cassino, Medalem za Wojnę (bryt.), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Odznaką Honorową miasta Poznania. Ożenił się z Walentyną Osińską,

Antoni
Jakubiak

miął trzech synów: Janusza (inż. mechanika, konstruktora), Kazimierza (inż. – projektanta dróg i mostów), Mirosława (ekonomistę).

CAW: VM-54-4567, KZ 8-269, KW 41/J-288, ap 985; *informacje syna Kazimierza z Poznania.*

Bogusław Polak

Janasik Władysław (1896 – 1967), urodził się 16 czerwca 1896 r. w Środzie. Był synem Jana i Antoniny z domu Krawiec. Pochodził z rodziny robotniczej. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej. Później uczył się za szewca i pracował fizycznie, do 1918 r. Zgłosił się jako ochotnik do Powstania Wielkopolskiego 3 lutego 1919 r. Został włączony do 2 kompanii średzkiej pod dowództwem Pospieszalskiego i z tym oddziałem wyruszył na front północny pod Chodzież, Kcynię Nakło i Paterek. Po zakończeniu działań wojennych i powrocie do Środy pracował jako robotnik. Wraz z rodziną zamieszkiwał w Środzie do 8 grudnia 1939 r. Wtedy Niemcy wyrzucili Władysława Janasika z żoną i dziećmi z mieszkania i skierowali do szkoły powszechnej na ulicy Lipowej nie pozwalając nic ze sobą zabrać. Z podwórza szkoły córkę Zofię (5 lat) udało się wyprowadzić. Dokonała tego Józefa Myszkiewicz. Reszta rodziny po parodniowym oczekiwaniu zo-

stała wywieziona bydłęcymi wagonami do Generalnego Gubernatorstwa, w okolice Garwolina. Przebywali w obozie przejściowym. Syn Marian przedostał się na wschód i wstąpił do Wojska Polskiego sformowanego na terenach ZSRR. Walczył na szlaku Lenino – Berlin. Po zakończonej wojnie Władysław Janasik z żoną i synem Henrykiem wrócił do Środy i zamieszkali przy ulicy Kosynierów 6. W tym czasie córka Zofia przechowywana całą wojnę u ciotki w Środzie dołączyła do rodziny. Władysław Janasik pracował w Średzkiej Gazowni aż do emerytury. Zmarł 2 listopada 1967 r. w Środzie spoczywa w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich. Jego nazwisko figuruje na tablicy Powstańców Wielkopolskich odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców w Środzie. Był odznaczony Krzyżem Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1967) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). 17 kwietnia 1922 r. zawarł związek małżeński ze Stefanią Deichel (ur. 1898). Ze związku urodziły się dzieci: Marian (ur. 1923), kowal; Henryk (ur. 1927), murarz i Zofia (ur. 1934), tkaczka.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Zofia Szulc

Januszkiewicz Roman (1899 – 1979), urodzony 27 czerwca 1899 r. w Środzie Wlkp., był synem Stefana i Marii z domu Drożdżewska. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Szkoły Handlowej w Krotoszynie. Po zakończeniu praktyki podjął pracę jako pomocnik handlowy w Gnieźnie. W 1917 r. został powołany do armii pruskiej i skierowany do 149 pp w Pile. Ze względu na stan zdrowia zwolniony z wysłania na front i skierowany do ob-

Władysław
Janasik

sługi lotniska w Belgii. Pracował w składzie paliwa do samolotów. Należy do tajnej organizacji, która prowadzi działalność dywersyjną polegającą na uszkodzaniu samolotów niemieckich. Przechowywał też dezertersów z frontu u cywilnej ludności belgijskiej łożąc na ich utrzymanie z własnych środków. 11 listopada 1918 r. został zdemobilizowany z armii pruskiej i wrócił do Środy, przystępując do Rady Robotniczo-Żołnierskiej. W styczniu 1919 r. wstąpił ochotniczo do organizowanej 3 kompanii pod dowództwem Nikodema Dykczaka, wchodzącej w skład batalionu średzkiego. Skierowany wraz z kompanią na front pod Nakło, a następnie po połączeniu 3 Kompanii Średzkiej z 4 Kompanią Średzką skierowany pod Chodzież. Zaświadczył to były adiutant Baonu Średzkiego Jan Kowalewski. W maju 1919 r. został zwolniony ze służby wojskowej ze względu na stan zdrowia. Po odzyskaniu niepodległości działał w Związku Weteranów Powstań Narodowych RP, Sokole i Straży Pożarnej. Po wybuchu II wojny światowej w grudniu 1939 r. wraz z rodziną został wywieziony do Generalnej Guberni. Po zakończeniu działań wojennych wrócił do Środy i rozpoczął działalność rzemieślniczą. Prowadził Zakład Przerobu Zbóż (Kaszarnia) przy ul. Dąbrowskiego 44. Nadal działał czynnie w Straży Pożarnej, od 1947 r. po likwidacji Związku Powstańców Wielkopolskich

Roman
Januszkiewicz

był członkiem ZBoWiD-u. Działał w komitecie odbudowy Kwatery Powstańczej zniszczonej przez hitlerowców w Środzie. W okresie powojennym udzielał wsparcia finansowego rodzinom średzkim powracającym z wysiedlenia. Organizował im tymczasowe kwatery i udzielał innej pomocy materialnej. Zmarł 5 marca 1979 r., spoczywa w Kwaterze Powstańczej, jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918 – 1919 r., odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. W 1925 r. zawarł związek małżeński ze Stanisławą Kulińską. Z małżeństwa tego urodziło się dwóch synów Janusz i Bogumił.

CAW, dokumenty personalne; Pamiętnik obchodów 80-lecia Stowarzyszenia Ochotniczej Straży Pożarnej w Środzie; Informacje rodziny oraz mieszkańców Środy Wlkp.

Remigiusz Nowak

Januszkiewicz Tadeusz (1894 – 1963), urodził się 13 października 1894 r. w Środzie. Był synem Stefana Januszkiewicza z zawodu bednarza i Marii z domu Drożdżewskiej. Uczęszczał do Szkoły Powszechnej w Środzie, w której w 1906 r. brał czynny udział w strajku szkolnym. Z zawodu był rzeźnikiem, zajmował się handlem. 28 grudnia 1918 r. wstąpił do 1 kompanii Średzkiej pod dowództwem podporucznika Alfreda Milewskiego. Już w tym dniu brał udział w walkach ulicznych w Poznaniu, przy zajęciu koszar saperów, urzędu pocztowego, a 30 grudnia 1918 r. przy zajęciu koszar byłych gre-

nadierów. Walczył też na froncie północnym pod Kcynią, Szubinem, Miejską Górką. Następnie w szeregach 62 pp uczestniczył w wojnie 1920 r., w walkach pod Koziatynem, Włodzimierzem, Berdyszowem, Kijowem i w odwrocie od Mińska pod Warszawę. W dwudziestoleciu międzywojennym był v-ce Prezesem Związku Powstańców Wielkopolskich w Środzie, członkiem Bractwa Kurkowego, ławnikiem Sądu Grodzkiego i radnym. Zawodowo zajmował się handlem, później prowadził własne gospodarstwo rolne. Był członkiem ZBoWiD-u od 1958 r. Zmarł 8 lipca 1963 r. w Środzie, spoczywa na Cmentarzu Parafialnym w grobowcu rodzinnym. Jego nazwisko figuruje na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. przy Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Odznaczony był: Orderem Virtuti Militari V klasy, Medalem Niepodległości (1932), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Medalem Pamiątkowym Z Wojnę 1918-1921, Odznaką Za Waleczność Rady Ludowej Miasta Poznania (1919). W październiku 1920 r. zawarł związek małżeński z Heleną Kosowicz (zmarła w 1951 r.) i miał czworo dzieci: Urszulę (1922-1974), korektora w Gazecie Koszalińskiej; Stefana (1924-2005), rolnika; Ewę (ur. 1927), muzyka i Aleksandra (ur. 1931), lekarza medycyny.

Tadeusz
Januskiewicz

CAW, MN 20 XII 1932; informacje rodziny.

Maria Mielcarzewicz

Jasicki Alfons (1898 – 1975), urodzony 2 sierpnia 1898 r. w Poznaniu w rodzinie Kaspra i Marianny z domu Adamczak. Ukończył 7 klasowa szkołę powszechną i 3 letnią szkołę zawodową. Z zawodu był elektromonterem. W okresie od 27 do 31 grudnia 1918 r. brał udział przy zdobywaniu Pruskiego Dowództwa Okręgu (Bezirkskomando) na Wzgórzu Św. Wojciecha (w głębi ul. Solnej), a po zdobyciu tegoż pełnił tam służbę wartowniczą w sekcji sierżanta Budnego. Później został przydzielony do kadry 1 Baonu Telegraficznego Wlkp. i pełnił w nim służbę od 2 lutego do kwietnia 1920 r. W tym czasie wraz ze swoim oddziałem brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W kwietniu 1920 r. w stopniu kaprała przeszedł do rezerwy. Po opuszczeniu wojska podjął pracę zawodową jako elektromonter m. in. w Polskim Monopolu Tytoniowym i Zakładach Hipolita Cegielskiego. W okresie okupacji hitlerowskiej pracował w Zakładach DWM (przedwojenne Z-dy H. Cegielski). W dniach 21-23 lutego 1945 r. ochotniczo brał czynny udział w walkach o Cytadela Poznańską. Po wojnie podjął pracę zawodową w Poznańskim Przedsiębiorstwie Elektryfikacji Rolnictwa. 26 kwietnia 1972 za udział w Powstaniu Wielkopolskim został awansowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 16 kwietnia 1975 r. w Poznaniu i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie grób R-9/4-B-7. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1965), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Medalem Zwycięstwa i Wolności

(1946), Odznaka Pamiątkową Wojsk Wielkopolską (1927) i Odznaka Grunwaldzką (1946). 28 października 1930 r. zawarł związek małżeński z Marią z domu Ciesielska (24 października 1897-29 czerwca 1968). Z małżeństwa tego urodziło się dwoje dzieci: syn Bogdan (ur. 11 lutego 1933), technik mechanik i córka Izabela (ur. 24 maja 1936), technik odzieżowy.

Dokumenty z Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych; dokumenty i pamiątki ze zbiorów rodzinny.

Bogdan Jasicki

Jaskulski Michał (1901 – 1982), urodził się 23 września 1901 r. w Poznaniu w rodzinie Wojciecha i Ewy z domu Kaczmarek. Ośmioklasową szkołę powszechną ukończył w Poznaniu i tam dalej kształcił się na montera samochodowego. Wychowany został w rodzinie o silnych tradycjach narodowych. Buł członkiem Polskiego Stowarzyszenia Skautowego i Towarzystwa Sportowego „Sokół”. Po śmierci ojca podczas I wojny światowej na jego barkach spoczywał trud utrzymania całej rodziny. 5 grudnia 1918 r. wstąpił w Poznaniu do tajnej, polskiej organizacji „Straż Bezpieczeństwa”. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego 27 grudnia 1918 r. brał czynny udział w walkach ulicznych w Poznaniu. Otrzymał przydział do 4 kompanii marynarzy-powstańców pod dowództwem bosmana Adama Białoszyńskiego. Z tym oddziałem brał udział w zdobyciu lotniska w Ławicy oraz w walkach na froncie północnym, m. in. w oswobodzeniu Szubina. Po zakończeniu działań wojennych przydzielony do I Pułku Aeronautycznego w Poznaniu. W grudniu 1920 r. zwol-

niony do rezerwy w stopniu kaprała. Po 1920 r. uczestniczył w zjazdach koleżeńskich 4 Kompanii Marynarzy - Powstańców, występował zawsze tak jak jego koledzy w galowym mundurze marynarza-rezerwisty. W styczniu 1921 r. rozpoczął pracę w elektrowni, a w latach 1924-1928 pracował jako kierowca w Poznaniu. Cały majątek przeznaczył na zakup autobusu, wyposażenie warsztatu samochodowego i w Ujściu stworzył własne przedsiębiorstwo autobusowo-przewozowe. Autobusy kursowały codziennie, dwukrotnie na trasie: Ujście - Śmiłowo - Kaczory - Chodzież - Ujście. W miarę zgłaszania się chętnych, kursy odbywały się do Poznania. W sierpniu 1939 r. całe wyposażenie warsztatu wraz z autobusami zostało zarekwirowane na potrzeby Wojska Polskiego. We wrześniu 1939 Michał Jaskulski został zmobilizowany do Batalionu Obrony Narodowej w Chodzieży i w szeregach Armii Poznań dotarł aż pod Warszawę, gdzie został ranny i dostał się do niewoli, z której zdołał uciec i przedostał się do Poznania. W listopadzie 1939 r. z Poznania dotarł do rodziny w Ujściu. Już w grudniu tego roku został przesiedlony wraz z rodziną do Generalnej Guberni, skąd w styczniu 1940 r. z całą rodziną wrócił do Poznania i tam pracował jako kierowca do końca wojny. W Poznaniu przystąpił do podziemnej organizacji „Polska Zbrojna”. W lutym 1945 r. czynnie uczestni-

Michał
Jaskulski

czył w walkach o poznańską Cytadelę. Podczas walk został ranny w lewą rękę. Po 1945 r. wrócił z rodziną do Ujścia. Ich mieszkanie przy ul. Czarnkowskiej 199 zostało całkowicie rozszabrowane. Po pewnym czasie zamieszkali przy ul. Szpitalnej. Michał Jaskulski podjął pracę jako kierowca w Hucie Szkła. Przez wiele lat prowadził w swoim domu, razem z żoną kolekturę Totolotka. 1 czerwca 1946 r. został członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich. 4 grudnia 1948 r. założył w Ujściu Koło nr 1 Związku Powstańców Wielkopolskich, którego przez wiele lat był prezesem (działał czynnie do 1980 r.). Później Koło to zostało włączone w struktury ZBoWiD-u. W 1979 r. do koła należało 3 powstańców z Ujścia i 7 z Mirosławia. W czasie licznych uroczystości, w tym kościelnych nosił sztandar Związku Powstańców Wielkopolskich. Uchwałą Rady Państwa z 24 lutego 1972 r. został mianowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Społecznie działał w Miejskiej Radzie Narodowej. Zmarł w Ujściu 25 lutego 1982 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu w grobie rodzinnym. Za zasługi wojenne, działalność w ruchu oporu oraz działalność społeczną został odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1965), Medalem Niepodległości (1938), Wielkopolskim Krzyżem Walecznych (1957), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1957), Medalem Zwycięstwa i Wolności (1947), Medalem Za Długoletnie Pożycie Małżeńskie (1975) i Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego. W grudniu 1925 r. zawarł związek małżeński z Marią Kęcińską (29 listopada 1901-8 listopada 1994), sekretarką dyrektora Zakładów Wyrobów Cukierniczych „Goplana”. Był ojcem Jerzego. W 1975 r. państwo Jaskulscy uroczyste obcho-

dzili 50-lecie pożycia małżeńskiego. Michał Jaskulski występował na tych uroczystościach w mundurze powstańca wielkopolskiego. Mundur Michała Jaskulskiego został przekazany do zbiorów Ujskiego Domu Kultury.

*Na podstawie materiałów udostępni-
onych przez Marię Jaskulską.*

Wojciech Kicman

Jaśkowiak Franciszek (1895 – 1953), urodził się 25 listopada 1895r w Borzejewie w rodzinie Michała i Józefy. Ojciec był kowalem i syn również wykonywał zawód kowala - ślusarza. Od 1914 r. do 1917 r. służył w armii niemieckiej. Od grudnia 1918 r. do 1919 r. walczył w 1 kompanii średzkiej (od marca 1919 r. pod dowództwem Alfreda Milewskiego, Kasprowiaka i Maciejewskiego) pod Nakłem i Chodzieżą, w Krotoszynie, pod Rawiczem i w Poznaniu. Później w 1920 r. brał udział w wojnie przeciwko bolszewikom. W okresie międzywojennym był pracownikiem gazowni na stanowisku gazomistrza. Równocześnie był czynnym członkiem Ochotniczej Straży Pożarnej w Środzie pełniąc funkcję naczelnika w Radzie Straży. W czasie II wojny światowej i po wojnie, aż do śmierci pełnił wyżej wymienioną funkcję w OSP. Zmarł 26 stycznia 1953 r. w Środzie i został pochowany w Kwa-

Franciszek
Jaśkowiak

terze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Jego nazwisko jest umieszczone na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej w 2005 r. Z udział w Powstaniu został odznaczony Krzyżem Pamiątkowym. 24 sierpnia 1919r w Solcu zawarł związek małżeński ze Stanisławą Maćkowiak. Z tego związku urodziło się pięcioro dzieci: Janina (1920-1990), Kazimiera (1922-1984), Bronisław (1925-1985), Zdzisław (1929-1997), Zofia (ur. 1924).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Zofia Pietrzak

Jedwabny Stanisław (1884 – 1974), urodził się 27 kwietnia 1884 r. w Jarocinie w rodzinie rzemieślniczej. Rodzicami byli Antoni i Jadwiga. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Jarocinie kontynuował naukę w gimnazjum w Jarocinie, gdzie złożył egzamin maturalny. Gimnazjum w Gnieźnie ukończył w 1907 r. Początkowo rozpoczął studia prawnicze we Wrocławiu, następnie w 1911 r. przeniósł się na medycynę i studiował w Berlinie. W latach 1914-1918 służył w wojsku pruskim na froncie francuskim. W czasie powstania wielkopolskiego 25 stycznia 1919 r. został skierowany z polecenie Urzędu Sanitarnego w Poznaniu do dowództwa frontu północnego, odcinek Kcynia. Tworzył kcyński szpital polowy nr 3, czynnie zaangażował się w jego pracę. Szpital został zorganizowany w zabudowaniach klasztornych w Kcyni. *„Dr. Jedwabny położył wielkie zasługi organizując szpital w Kcyni i przez wysoce ofiarną pracę dla rannych powstańców”* - czytamy w zaświadczeniu wystawionym lekarzowi przez majora Jana Sławińskiego, dowódcę baonu kcyń-

skiego w czasie powstania. W szpitalu pracował do 9 marca 1919 r. po czym podporucznik został odkomenderowany do Poznania na kurs. Po wybuchu wojny polsko-bolszewickiej trafił do szpitala frontowego na wschodzie. W wojsku służył do 1922 r. Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie potwierdziło udział Stanisława Jedwabnego w Powstaniu Wielkopolskim. Po wojsku dookończył studia medyczne na Uniwersytecie Warszawskim w Warszawie. W okresie dwudziestolecia międzywojennego pracował jako lekarz ogólny, początkowo w Wieluni n. Notecią. W 1922 r. przeniósł się do Kcyni, gdzie objął praktykę lekarską. Pracował jako nauczyciel higieny w kcyński Seminarium Nauczycielskim. Działał społecznie. Między innymi w 1935 r. był wiceprezesem Koła PCK. Należał, jako aktywny działacz do kcyńskiego Stronnictwa Narodowego oraz do tamtejszego Bractwa Kurkowego. Był prezesem Katolickiego Stowarzyszenia Mężczyzn, która to organizacja wchodziła w skład Parafialnej Akcji Katolickiej w Kcyni. Działał w Związku Powstańców Wielkopolskich, Związku Oficerów Rezerwy. Brał udział 3 maja 1928 r. w poświęceniu sztandaru dla Ochotniczej Straży Pożarnej w Kcyni i został jednym z chrestnych tego sztandaru. W okresie międzywojenny odznaczony został Krzyżem Walecznych i Medalem Niepodległości. Żywo zainteresowany

Stanisław
Jedwabny

stanem zdrowia społeczeństwa podjął akcje profilaktyczne dotyczące niemowląt i zachorowań na gruźlicę. Powołany 25 sierpnia 1939 r. do wojska, brał udział w działaniach nad Bzurą; pod Mławą dostał się do niewoli. Od września 1939 r. do 1945 r. przebywał w niewoli jako jeńiec wojenny w obozach: w Mławie, Olsztynku, Norymberdze, Hoyerswerdzie. Między innymi leczył żołnierzy radzieckich w obozie jeńcockim w Woldenbergu. Po wojnie wrócił do Kcyni. Od sierpnia 1945 r. rozpoczął praktykę lekarską. Zaangażował się w pracę społeczną. Wielokrotnie wybierany był radnym miejskim w Kcyni. Pracował w kcyńskim Ośrodku Zdrowia. W wieku 83 lat przeszedł na emeryturę, mieszkał w domu przy Rynku w Kcyni. Mieszkańcy miasteczka do dzisiaj wspominają wspaniałego lekarza, ale i człowieka, który swą fachową wiedzą i doświadczeniem niósł ulgę i wsparcie chorym. Zmarł 28 września 1974 r. w Kcyni, w wieku 90 lat. Odznaczony został: w 1965 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; w 1967 r. Medalem Zwycięstwa i Wolności; w 1969 Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz pamiątkowym Medalem 700 lecia Kcyni.

Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP i BWP w Bydgoszczy; S. Kłodziński, Powiat szubiński, Szubin 1935; Dzieje Kcyni i okolic, por red. W. Jastrzębskiego, Kcynia 1993; Gniezno i Ziemi Gnieźnieńska. Walka o wolność narodową i społeczną 1918-1945, pod. red. J. Topolskiego i B. Polaka, Gniezno 1978; T. Pietrykowski, Z przeszłości Kcyni z okazji 666 rocznicy założenia miasta, Kcynia 1928; K. Pezacka, Stanisław Jedwabny, „Pałuki” nr 44, 1992; Urzędowy spis lekarzy uprawnionych do wykonywania praktyki lekarskiej, lekarzy

dentystów, dyplomowanych farmaceutów oraz aptek w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1931; Księga adresowa Polski 1928, Warszawa 1928; Kcyńnianie w służbie eskulapa, pod red. P. Prusaka, Bydgoszcz 1991.

Kamila Czechowska

Jedwabski Franciszek (1895 – 1975), ksiądz biskup. Urodził się 29 stycznia 1895 r. w Wilkowyji, pow. Jarcocin, jako syn Franciszka, organisty kościelnego i Seweryny z domu Ostojskiej. Podczas nauki w gimnazjum gnieźnieńskim był kółkowym w TTZ. Maturę zdał w Gnieźnie w 1914 r., razem z innymi późniejszymi powstańcami, m. in.: Pawłem Cymsem i ks. bp Kazimierzem Kowalskim. Powołany do służby wojskowej w armii pruskiej - służył na różnych frontach I wojny światowej. Po powrocie do kraju wziął udział w stopniu sierżanta, w Powstaniu Wielkopolskim. Po ukończeniu Seminarium Duchownego, 17 grudnia 1922 r., otrzymał święcenia kapłańskie z rąk Księdza Prymasa Edmunda Dalbora. W latach 1922-27 pracował jako wikary. Następnie został powołany na stanowisko notariusza Metropolitalnego Sądu Duchownego w Poznaniu i prokuratora Arcybiskupiego Seminarium Duchownego. W roku 1937 kard. A. Hlond powołał go na członka Kapituły Metropolitalnej, a w roku 1938 roku powierzył mu stanowisko kanclerza kurii oraz kanonika gremialnego. Po wkroczeniu Niemców do Poznania, we wrześniu 1939 r. pełnił obowiązki proboszcza parafii archikatedralnej i został mianowany przez Prymasa Augusta Hlonda wikariuszem generalnym archidiecezji. W październiku 1941 r. został aresztowany i osadzony w Forcie VII, skąd po kilku dniach przewieziono go do Da-

chau. Otrzymał numer 28 430 i dzielił los pozostałych uwięzionych kapłanów. Polscy duchowni i świeccy przebywający w obozie oddali się pod opiekę św. Józefowi oraz przyrzekli, że w rok po szczęśliwym powrocie do kraju wezmą udział w uroczystej pielgrzymce do cudownego obrazu św. Józefa w Kaliszu i będą szerzyć kult tego świętego. Ks. kanonik Franciszek Jedwabski był przewodniczącym Komitetu przyrzeczeń, a następnie został wybrany na przewodniczącego Komitetu, który miał się zająć ich wykonaniem. Po zakończeniu wojny wielokrotnie uczestniczył w spotkaniach dachauczyków w Kaliszu i angażował się w działania mające na celu wypełnienie złożonych w obozie zobowiązań. Wojska amerykańskie wyzwoliły obóz 29 kwietnia 1945 roku, na kilka dni przed jego planowaną likwidacją. Po wyzwoleniu obozu powołał do życia Centralę Duszpasterstwa Polskiego, która reprezentowała polskich księży wobec władz alianckich i niemieckiej hierarchii duchownej. Był organizatorem życia religijnego i narodowego Polaków na obczyźnie. Papież Pius XII w czerwcu 1945 roku powołał ordynariat dla ludności polskiej w Niemczech, na którego czele postawił ks. bp. Józefa Gawlinę, który wobec zbyt wielu obowiązków przelał swoje uprawnienia jurysdykcyjne na wikariusza generalnego, którym uczynił ks. Franciszka Jedwabskiego (w tym czasie na terenie byłej

Trzeciej Rzeszy znajdowało się ok. 2 mln Polaków). W związku nowymi zadaniami przeniósł się latem 1945 r. z Freimann do Frankfurtu n. Menem, gdzie znalazła swoją siedzibę kuria biskupia. Swój urząd pełnił do 13 listopada 1945 r., kiedy wyjechał do Rzymu, aby objąć stanowisko rektora polskiego seminarium duchownego. Do Poznania powrócił 5 lipca 1946 r. a pięć miesięcy później, 12 grudnia 1946 r., został mianowany biskupem sufraganiem. Po powrocie do Polski był, tak jak wszyscy księża katolicy, inwigilowany i prześladowany przez UB, które korzystało z wielu metod aby skompromitować Kościół, a szczególnie jego hierarchów. Wykorzystywano prowokacje i podsłuch, a wszystkie głoszone kazania były odnotowywane. Jako bliski współpracownik najpierw abp Walentego Dymka, a potem abp Antoniego Baraniaka był w kręgu szczególnego zainteresowania bezpieki, której jednak nie udało się doprowadzić, mimo wielu zabiegów do konfliktu między biskupem, a arcybiskupami. W latach 60-tych brał udział w III i IV Sesji Soboru Watykańskiego II. Zmarł 26 czerwca 1975 r. Pochowany w Katedrze Poznańskiej.

Przewodnik Katolicki, nr 2/1963; Ks. Bp dr Franciszek Korszyński - Jasne promienie w Dachau, Wyd. Pallottinum, Poznań 1957; Zjazd byłych wychowanków Państwowego Gimnazjum i Liceum im. B. Chrobrego w Gnieźnie - Wyd. Gniezno 1938; Paluszkiewicz, Szews - Słownik Biograficzny Członków Tajnych Towarzystw Gimnazjalnych w Wielkim Księstwie Poznańskim 1850-1918, wyd. 2000; Dr Konrad Białecki, OBEP IPN O/Poznań - Ofiara dwóch totalitaryzmów - Nasz Dziennik, 2008-11-09.

Franciszek
Jedwabski

Wojciech Sander

Jewiak Piotr (1896 – 1971), urodził się 24 maja 1896 r. w Kostrzynie powiat Środa jako syn Wawrzyńca i Katarzyny z domu Biniarz. W latach 1902-1910 chodził do szkoły powszechnej w Kostrzynie. Po ukończeniu szkoły podjął pracę. W 1914 roku rozpoczął pracę na PKP w Swarzędzu, skąd władze niemieckie powołały go do służby wojskowej na Śląsku. W 1915 roku został przeniesiony do czynnej służby wojskowej w Poznaniu skąd został wysłany na front wschodni. W 1916 roku został ranny. Po wyleczeniu ponownie został wysłany na front zachodni, gdzie walczył do końca wojny. W grudniu 1918 roku wrócił do Poznania, gdzie był czynnym uczestnikiem w Powstaniu Wielkopolskim. Do Kostrzyna wrócił 4 stycznia 1919 r. i wstąpił jako ochotnik do Kompanii Kostrzyńskiej, w której brał czynny udział z bronią w rękę do końca Powstania Wielkopolskiego. Po powrocie do domu rozpoczął prace na Kolei Powiatowej w Środzie gdzie pracował jako kierownik pociągu do przejścia na emeryturę tj 30 września 1957 r. W czasie okupacji hitlerowskiej pracował jako zwykły robotnik na kolei powiatowej. Zmarł 15 lipca 1971 r. i spoczywa w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu w Środzie Wlkp. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Od 1922 roku był żonaty. Miał

czworo dzieci: Jerzego, Czesława, Florentynę, którzy nie żyją i Halinę urodzoną w 1948 r.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Halina Bilka

Józwiak Józef (1896 – 1971), urodził 9 marca 1896 r. w Środzie Wlkp. Był synem Antoniego i Marianny z domu Nowak. Powołany do wojska służył w armii niemieckiej w artylerii ciężkiej w latach 1916 – 1918. Jako ochotnik przystąpił do Powstania Wielkopolskiego. W dniu 29 lutego 1919 r. wraz z 2 kompanią średzką skierowany do walki pod Chodzieżą, Nakłem. 7 sierpnia 1919 r. wyruszył na front przeciwko bolszewikom. Walczył pod Kijowem i nad Berezyną w szeregach 62 pp. Po zakończonej wojnie wrócił do garnizonu w Bydgoszczy. 2 maja 1921 r. został przeniesiony do rezerwy. Cały czas mieszkał i pracował przed II wojną światową i po wojnie w majątku reńca k. Środy jako wódarz. Na emeryturę przeszedł w 1958 r. 12 grudnia 1937 r. złożony został wniosek o nadanie Medalu Niepodległości, jednak w dniu 21 czerwca 1938 r. Komitet Krzyża i Medalu Niepodległości wniosek odrzucił. Zmarł 9 lutego 1971 r. w Środzie. Spoczywa w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-

Piotr
Jewiak

Józef
Józwiak

1919 odsłoniętej w 2005 r. przy Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. 30 stycznia 1926 zawarł związek małżeński z Michaliną z domu Antkowiak (2 września 1895-17 września 1947). Ze związku tego urodziły się dwie córki: Kazimiera (zmarła w wieku dziecięcym) i Eleonora (ur. 1934).

CAW, odrz. 21 VI 1938; dokumenty ze zbiorów rodziny.

Iwona Springer

Józwiak Leon (1890-1953), urodził się w Szymborzu (dzisiaj dzielnica Inowrocławia) 4 kwietnia 1890 r. W 1914 r. wcielony do armii pruskiej w szeregach której walczył na froncie zachodnim. Pod koniec grudnia 1918 r. wrócił w rodzinne strony. Wstąpił ochotniczo do oddziałów powstańczych i jako doświadczony żołnierz brał udział w walkach na froncie północnym Powstania Wielkopolskiego. W okresie międzywojennym pracował w Policji Państwowej w wydziale śledczym jako przodownik. Należał do najlepszych funkcjonariuszy w tej dziedzinie. W 1931 r. przyjechał z rodziną do Poznania i zamieszkał przy ul. Kosińskiego 14. Od 1934 r. aż do śmierci mieszkał przy ul. Żydowskiej. Podczas okupacji hitlerowskiej należał do ruchu oporu. Po wojnie postawiony został przed sądem za działania jakie podejmował wobec aktywistów partii komunistycznej, będąc policjantem w Bydgoszczy i Inowrocławiu. Rozprawa o charakterze politycznym odbywała się w sądzie w Bydgoszczy i trwała ponad siedem dni. Po wyroku, wprost z sali sądowej trafił na trzy lata i sześć miesięcy do więzienia. Karę odbywał w Fordonie, jednak z powodu pogarszającego się stanu zdrowia został zwolnio-

ny z więzienia wcześniej. Po powrocie do domu nic na temat pobytu w więzieniu nie opowiadał. Schorowany zmarł w grudniu 1953 r. Pochowany został w Poznaniu, na cmentarzu parafialnym przy ul. Bluszczowej. W 1910 r. ożenił się z Marianną z domu Iwińską, z którą miał czworo dzieci: Wacława (1913-1947), Janinę (1915-1995), Czesława (1919-1942), zgilotynowanego w 1942 r. w Dreźnie i razem ze 108 męczennikami z okresu II wojny światowej wyniesiony na ołtarze przez Papieża Jana Pawła II w 1999 r. i Władysława (1921-2009).

Dokumenty i informacje rodziny.

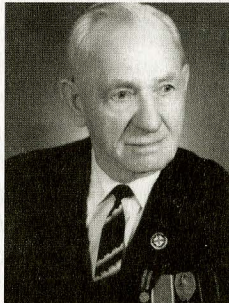
Witold Wachowski

Judek Józef (1886 – 1968), urodził się 17 marca 1886 r. w Wojnowicach k. Opalenicy. Był synem Marcina - rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne i dodatkowo pracującego na kolei i Marianny z domu Skrzypek. Miał sześcioro rodzeństwa, ukończył szkołę ludową w Wojnowicach. Mając 16 lat pracował jako górnik w Nadrenii północnej Westfalii. Mieszkał w Oberhausen. Już w tym czasie brał udział w organizacji Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” i w pracach Towarzystwa św. Wincenego a Paulo, w którym przez jakiś czas był skarbnikiem. W 1909 r. został wcielony do wojska niemieckiego, służył 130 Pułku Piechoty w Metz. W czasie I wojny światowej został ranny. Uznany za niezdolnego do służby wojskowej 15 kwietnia 1915 r. został z niej zwolniony. Powrócił do pracy w kopalni. W grudniu 1918 r. z rodziną przybył do Kórnika i od 26 grudnia 1918 r. do 1 marca 1919 r. walczył w Powstaniu Wielkopolskim w kompanii kórnickiej. Po powrocie z wojny w 1920 r. objął

kierownictwo jazdy na dworcu kolejowym w Buku, a później w Zbąszyniu. Przez wykrycie malwersacji na kolei w Zbąszyniu naraził się mocodawcom. Przez ponad 8 lat był 5 - krotnie przenoszony na różne stanowiska i w 1928 r. w ramach redukcji zwolniony bez odprawy. Pozbawiony mieszkania kolejowego na stacji Książno pow. Września pozostając z rodziną (pięcioro dzieci) bez środków do życia i mieszkania postawił przy tej stacji kolejowej namiot. Na nim umieścił plakat „Tutaj mieszka zredukowany kolejarz Polski za to, że zdradzał tych kolejarzy, którzy okradali Skarb Polski i jako Powstaniec Wielkopolski przez 8 i pół roku służby otrzymał nagrodę - mieszkanie pod gołym niebem”. Wydarzenie to zostało opisane przez Kuriera Ilustrowanego i Dziennik w Bydgoszczy. Od 1 sierpnia 1928 r. zatrudniony został w Starostwie w Środzie jako urzędnik. Do 1934 r. był kontrolerem i inkasentem w Kasie Chorych w Środzie. Pełnił funkcję sekretarza Związku Zawodowego Robotników Rolnych i Leśnych. Pracował w Sejmiku Powiatowym w Środzie. Był radnym miasta Środy, członkiem Komunalnej Kasy Oszczędności. Należał do Polskiego Bloku Demokratycznego. Angażował się z ramienia Związków Zawodowych w procesach sądowych w Poznaniu, udzielając pomocy osobom zwalnianym z pracy. Z chwilą wybuchu II wojny światowej został skierowany do

ochrony mostów na linii Środa - Pierzchno. We wrześniu 1939 r. z jego inicjatywy przedstawionej w Kurierze Średzkim powołano Tymczasowy Komitet na czele z komendantem Malickim do spraw opieki i aprowizacji ludności. W tym samym czasie wraz ze swoim bratem Wawrzynem Judkiem ze Śmigła zgłosił się do ówczesnego Komendanta Miasta Środy o zgodę na utworzenie oddziału do obrony miasta i stworzenia oporu ludności przed nacierającymi wojskami niemieckimi. Nie otrzymał na tę propozycję zgody. Od 8 listopada 1939 r. pracował w Cukrowni Środa przy wożeniu węgla. Od listopada do grudnia 1939 r. zatrzymał skonstruowany przez siebie radioodbiornik słuchając informacji radiowych. 8 grudnia 1939 r. aresztowany przez Niemców i 12 grudnia 1939 r. transportem kolejowym został z rodziną wysiedlony. Zatrzymał się w Pilawie koło Warszawy, następnie do wsi Stodzew leżącej 3 km od Parysewa, 14 km od Garwolina i 65 km od Warszawy. Gdzie w bardzo trudnych warunkach przeżył z rodziną okupację. 23 czerwca 1940 r. aresztowany, osadzony w więzieniu w Garwolinie. Ocalał dzięki dobrej znajomości języka niemieckiego i odbytej służbie wojskowej w armii niemieckiej. Do Środy wrócił w lutym 1945 r. i został mianowany kierownikiem Powiatowego Komitetu Opieki Społecznej. Aresztowany przez Urząd Bezpieczeństwa w Środzie bity i poniewierany zwolniony dzięki temu, że syn Edmund był oficerem Wojska Polskiego. Zmarł 23 października 1968 r w Środzie Wlkp. Spoczywa w kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. przy Kwaterze Powstańców w Środzie. Był

Józef
Judek

odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Złotą i Srebrną Odznaką Honorową Związku Inwalidów Wojennych. Józef Judek był 3-krotnie żonaty. Pierwsza żona Stanisława z domu Kaźmierczak (1893-1937), związek małżeński zawarli w 1914 r. w Oberhausen. Mieli pięcioro dzieci: Zofia (28 kwietnia 1915-28 grudnia 1971); Jan (25 października 1917-21 sierpnia 2002), nauczyciel muzyki w szkole muzycznej I stopnia w Elblągu; Kazimierz (10 czerwca 1919-2005), szewc i górnik zatrudniony w Wałbrzyskim Okręgu Węglowym; Irena (ur. 3 grudnia 1930) i Edmund (3 listopada 1927-24 kwietnia 2006), płk Wojska Polskiego, prawnikiem, notariuszem w Oleśnicy, radcą prawnym. Druga żon Agnieszka poślubiona w 1937 r., na wygnaniu urodziła syna Mariana (11 czerwca 1940-13 listopada 2006). Zmarła w 1965 r. W wieku 80 lat Józef Judek zawarł związek małżeński po raz trzeci. O jego trzeciej żonie brak danych.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Jadwiga Barzdo

Kabat Walenty (1885 – 1943), urodził się 26 stycznia 1885 r. w Markowicach pow. wągrowiecki jako syn Wawrzyńca i Rozalii zd. Łabiszak. Na-

Walenty
Kabat

ukę w szkole ludowej w Brzyskorzostowie rozpoczął w 1892 r. Po jej ukończeniu, aż do 1916 r. znalazł zatrudnienie w hutnictwie i górnictwie w Westfalii. Od 1 sierpnia 1917 r. do 11 listopada 1918 r. służył w armii pruskiej, gdzie pracował przy fabrykacji gazów trujących w Pile i Kolnie. 1 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do oddziałów Powstańczych w Żninie pod dowództwem por. K. Rydleńskiego i brał czynny udział w walkach o miasto Żnin i okoliczne miejscowości. Większą część czasu spędził pełniąc służbę wartowniczą przy mostach kolejowych. 16 lutego 1919 r. powrócił do cywila by już od dnia następnego podjąć zatrudnienie jako kontroler i inkasent w Ubezpieczalni Społecznej Gniezno - Żnin - Wągrowiec. Na skutek redukcji etatów został zwolniony 31 stycznia 1935 r. Aby utrzymać rodzinę – żonę i pięcioro dzieci rozpoczął pracę w Kasie Chorych w Żninie jako woźny. W lutym 1940 r. został wywieziony 3 transportem do Generalnej Guberni. Przydzielono go do pracy w dużym gospodarstwie ogrodniczo – sadowniczym u Niemca w Nowym Targu. Ciężka praca, wycieńczenie organizmu i tęsknota za rodziną przyczyniły się do jego śmierci. Zmarł 25 lutego 1943 r. w Nowym Targu i tam został pochowany. Odznaczony był Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921. Wniosek skierowany do Komitetu Krzyża i Niepodległości w 1938 r. o przyznanie odznaczenia, został przez Komitet odrzucony z powodu „braku podstaw”.

CAW, dokumenty odznaczeniowe; dokumenty, pamiątki i przekazy rodzinne.

Małgorzata Kabat

Kaczmarek Jan (1899 – 1919), urodził się 1 stycznia 1899 r. w Pogorzałkach gm. Koźmin. W styczniu 1919 r. wstąpił jako ochotnik do oddziałów powstańczych i został przydzielony do 1 kompanii koźmińskiej dowodzonej przez Michała Lorkiewicza. Pod koniec stycznia kompania została skierowana na front pod Rawicz. Uczestniczył w pierwszej bitwie o Rawicz. Po zdobyciu przez kompanię Polskiego Dębna, do wsi przyjechał wóz bagażowy kompanii. Wozem powoził J. Kaczmarek, który zginął od kuli ukrytego w ogrodzie Niemca (4 lutego 1919 r.). Pochowany został na cmentarzu w Koźminie przy ul. Poznańskiej.

AP Kalisz, Starostwo Powiatowe Koźmin, sygn. 35. Ewidencja grobów i cmentarzy wojennych w powiecie koźmińskim woj. Poznańskiego; Jan Wawrzyńczak, Kronika miasta Koźmina, Koźmin 1959.

Władysław Kręgielski

Kaczmarek Tadeusz (1897 – 1974), urodził się 24 października 1897 r. w Ostojach (pow. rawicki) w rodzinie Celestyna i Julianny z Kowalskich. Od szóstego roku życia uczęszczał do miejscowej szkoły powszechnej. Po jej ukończeniu pracował w gospodarstwie rodziców. W 1916 r. wcielono go do armii niemieckiej i skierowano na front zachodni. W roku następnym został ranny w rękę. Pod koniec I wojny światowej zdezerterował z wojska i wrócił do domu rodzinnego. Od 3 stycznia do 12 lutego 1919 r. uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim. Pod dowództwem starszego sierżanta Wawrzyńca Mencla brał udział w akcjach zbrojnych o Ostoję, Szkaradowo i Jeziorki. 12 lutego 1919 r. dostał się do niewoli niemieckiej i przebywał w obozie Neuhamer.

1 listopada 1919 r., w ramach wymiany jeńców, został zwolniony i wrócił do rodziny. Na początku lutego 1920 r. został powołany do służby wojskowej w 11 kompanii 69 Pułku Piechoty, z którym walczył w wojnie polsko – bolszewickiej. Po zakończeniu działań wojennych pozostał w Wojsku Polskim do dnia 22 czerwca 1922 r. Zwolniony do rezerwy, osiedlił się w Mochach na zakupionym 9-cio hektarowym gospodarstwie rolnym. W dniu 4 grudnia 1939 r. wysiedlony został z rodziną do Kosowa (pow. sokołowski, woj. warszawskie). Wiosną 1945 r. powrócił do swojej wioski. Zmarł 21 października 1974 r. Spoczywa na cmentarzu w Kaszczorzce. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1973) oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem. Żona: Katarzyna Wojciechowska z Ostoi, miał siedmioro dzieci: Helenę (po mężu Pochanke), Józefa, Władysława, Stefana, Zofię (po mężu Toś), Franciszka i Mariannę (po mężu Pieśniak).

Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD – u, sygn. 1915; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD- u w Wolsztynie z lat 1970 -1974; Informacje i pamiątki rodzinne córki Marianny Pieśniak z Moch.

Antoni Fornalski

Tadeusz
Kaczmarek

Kahl Leon Józef (1898 – 1939), współorganizator Powstania Wielkopolskiego w Lesznie i Kościanie. Urodzony 15 lutego 1898 r. w Kościanie w rodzinie Stanisława i Marii z domu May. Od najmłodszych lat był członkiem Drużyny Harcerskiej, brał udział w strajkach szkolnych. W listopadzie 1918 r. wspólnie z ppor. Pawłem Dombkiem zorganizował w Lesznie luźne oddziały POW. Od 3 grudnia 1918 r. przebywał w Poznaniu i przyglądał się obradom Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu. Od 4 grudnia począwszy, jako stary i doświadczony harcerz zorganizował swoich harcerzy w regularny oddział Straży Ludowej, pełnił funkcję komendanta Okręgu Wojskowego w Lesznie, a równocześnie był adiutantem komendanta miasta Leszna. Na tym posterunku przetrwał do 6 stycznia 1919 r. Kiedy komenda wojskowa armii niemieckiej wspólnie z władzami administracyjnymi w Lesznie przekonały się o tym, że Polacy rosną w siłę, postanowiono aresztować przywódców polskich aby uniemożliwić dalszy rozwój akcji powstańczej. Jedną z upatrzonych kandydatów do aresztowania był Leon Kahl. Ten jednak został poinformowany o zaistniałej sytuacji i z garstką wiernych przyjaciół uszedł z Leszna i okreżnymi drogami przedostał się nocą do Kościana, gdzie 7 stycznia 1919 r. stanął jako ochotnik i przydzielony został do tworzącego się

właśnie I Baonu Kościańskiego. Pełnił służbę w 1 kompanii, gdzie objął funkcję szefa kompanii. Z oddziałem tym wyruszył na front pod Leszno, 27 stycznia 1919 r. walczył pod Osieczną. Od 24 lutego 1919 r. wstąpił jako ochotnik do 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich w stopniu kaprała. Ze swoim pułkiem brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, awansował na stopień sierżanta. Po demobilizacji zamieszkał w Lesznie przy ulicy Aleje Krasińskiego 10, gdzie był dyrektorem Kasy Chorych, a potem wicedyrektorem Ubezpieczalni Społecznej. Był aktywnym członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich, Koło nr 55 w Lesznie. W połowie sierpnia 1939 r. wysłał swoją rodzinę do krewnych w głąb kraju. Dokładna data śmierci nie jest znana. Były informacje, że zginął wraz z żoną i córką 8 września 1939 r. w katastrofie kolejowej pod Kutnem, co oczywiście nie miało miejsca (żona i córka przeżyły wrzesień 1939 r.), ale podobno tym pociągiem miał jechać Leon Kahl z dokumentami Ubezpieczalni Społecznej. Tych informacji do dnia dzisiejszego nie udało się potwierdzić. Miejsce pochowania nieznane. Był odznaczony Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich, Odznaką Pamiątkową Grupy Leszno, Odznaką Pamiątkową 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej (1 Dyw. Strzelców Wielkopolskich). Był żonaty i miał córkę Bogusławę zamężną Markowską, uczestniczkę Powstania Warszawskiego i więźniarkę obozów jenieckich w Lambsdorf (Łambinowice), Mulhberg, Zeithain, nr jeniecki 106519.

Leon
Kahl

Dokumenty i pamiątki rodzinne, informacje córki Bogusławy Markowskiej z Warszawy.

Eligiusz Tomkowiak

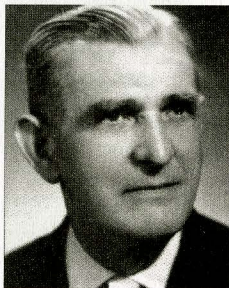
Kalinowski Michał (1901 – ?), urzędnik. Urodzony 28 grudnia 1901 r. w Berdyczowie, był synem Konstantego i Marii z Tarasów. W latach 1910 - 1914 uczęszczał do gimnazjum w Warszawie, następnie 1919 - 1920 do gimnazjum w Ostrowie Wlkp., od 1921 - do gimnazjum w Kępnie, należał do Tow. T. Zana; w tym czasie, w mieście opanowanym przez Niemców, uczestniczył w wykradaniu broni stacjonującym tam żołnierzom Grenzschutzu. Aresztowany, zdołał uciec, i w dniu 1 lutego 1919 r. ochotniczo wstąpił do 1 p. strz. Wlkp (9 kompania) i aż do końca października 1920 r. służył w tym oddziale, na różnych stanowiskach, odbywając cały szlak bojowy pułku w kampanii lat 1919-1920. W okresie międzywojennym odbywał regularnie ćwiczenia w 56 pp i stopniowo awansował. W 1931 r. odbył kurs dla kandydatów na podporuczników rezerwy przy Szkole Podoficerów Zawodowych w Grudziądzu 28 sierpnia 1931 r. mianowany podchorążym rezerwy, a następnie podporucznikiem. W latach 1922-1923 przez trzy semestry studiował na Wydziale Prawno Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, a następnie Wyższa Szkoła Inżynierska w Brazylii (Rio de Janeiro, lub Sao Paulo). Od 1 kwietnia 1931 r. - budowniczy powiatowy w Kępnie. W 1939 r. zmobilizowany do 17 Kaliskiej DP jako oficer żywnościowy 60 pułku piechoty. Dostał się do niewoli, został osadzony w jenieckim obozie oficerskim II A (Prenzlau). Po powrocie do kraju zatrudniony 11 kwietnia 1945 r. w Starostwie Powiatowym w Kępnie na stanowisku kierownika Powiatowego Zarządu Drogowego. Od 11 kwietnia następnego roku na stanowisku Budowniczego Powiatowego. W dniu 11 czerwca 1946 r. uznany przez Zarząd Związku Inwalidów Wojennych Rzeczypospolitej Polskiej 80%

inwalidą wojennym z Armii Polskiej. Oznaczenia: Odznaka „Orleń” Nr. 2913, Brązowy Medal Za Długoletnią Służbę (1938) Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918-1921, Odznaka Pamiątkowa 55 Pułku Piechoty Wlkp., Odznaka „za rany”, Odznaka Pamiątkowa Baonu Pchor. Rezerwy Piechoty (Grudziądz 29 VIII. 1931), Odznaka Pamiątkowa „Za ofiarną pracę” Gł. Urzędu Statyst. Ożeniony z Marią Szulc, był bezdzietny.

M. Paluszkievicz, J Szews, Słownik Biograficzny Członków Tajnych Towarzystw Gimnazjalnych w Wielkim Księstwie Poznańskim 1850-1918. Poznań 2000.

Marek Magowski

Kamiński Ludwik (1899 – 1974), urodzony 9 sierpnia 1899 r. w Gnieźnie, jako syn murarza Józefa i Stanisławy z domu Mińskiej. Był absolwentem 3 letniej Szkoły Przemysłowo - Handlowej w Gnieźnie, po której ukończeniu pracował jako zbożowiec (od 1916 r.) w Spółdzielni „Rolnik” w Rogowie i Młynie w Janowcu Wlkp. pow. Żniński. Wcielony do wojska pruskiego został wysłany na front zachodni do Francji. Ranny w rękę przedostał się do szpitala w Dortmundzie, a następnie przetransportowany, przybył 13 listopada 1918 r. do pułku w Inowrocławiu. Po dojściu do zdrowia, mimo sprzeciwu matki, jako ochotnik brał udział

Ludwik
Kamiński

w potyczce powstańców pod Zdziechową k. Gniezna. Potem z 4 Kompanią Strzelców walczył pod Szubinem i w południowej Wielkopolsce. Z powstania wyszedł w stopniu podoficera. W wolnej już Polsce w pracy zawodowej specjalizował się w branży zbożowej. Okres międzywojenny do 1939 r. mieszkał i pracował w Chełmie Pomorskim oraz w zespole młynów Przechowo koło Świecia nad Wisłą. W 1948 r. przeniósł się do Słupska. Podjął pracę w Zjednoczeniu Państwowych Gospodarstw Rolnych a następnie w Polskich Zakładach Zbożowych jako kierownik działu ds. skupu i handlu zbożem. Potem osiągnął stanowisko zastępcy dyrektora, które pełnił do przejścia na emeryturę w 1965 r. Udzielał się w Towarzystwie Powstańców Wielkopolskich i Śląskich. Był bratem III Zakonu świeckiego św. Ojca Franciszka. Zmarł 29 lutego 1974 r. w Słupsku, pochowany w mundurze powstańczym na cmentarzu komunalnym. Uchwałą Rady Państwa mianowany na stopień porucznika rezerwy WP. Był odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Od 27 listopada 1923 roku żonaty z Anielą z domu Szlęga (1901-1967). Dzieci: Maria (ur. 1924); Zofia (ur. 1927); Piotr i Paweł – bliźnięta (ur. 1929, Paweł zmarł jako niemowlę, a Piotr w 1945 r. w łapance ulicznej w Chełmie Pomorskim wywieziony na Sybir zaginął bez śladu); Teresa (ur. 1933); i Gabriela (ur. 1940), lekarz-stomatolog.

Informacje córki Teresy z Koszalina.

Walerian Występski

Kamiński Władysław (1892 – 1971), urodził się 11 września 1892 r. w Mieścisku w rodzinie Józefa

i Agnieszki. Z zawodu był dekarzem. W 1913 r. został powołany do wojska pruskiego. W grudniu 1918 r. ochotniczo wstąpił do oddziałów powstańczych i walczył w komp. wągrowieckiej pod Strzeszowem, Chodzieżą, Szubinem i Rynarzewem. Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. 12 sierpnia 1920 został awansowany na stopień plutonowego. 23 grudnia 1920 r. bezterminowo urlopowany z wojska. W okresie międzywojennym wraz z rodziną mieszkał w Mieścisku. Podczas II wojny światowej służył w Armii Generała Andersa, walczył m. in. w Egipcie. Po wojnie wrócił do rodzinnej miejscowości. Zmarł 9 października 1971 r. i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Mieścisku. W 1915 r. ożenił się ze Stanisławą Puwałowska, z którą miał pięcioro dzieci: Władysława, Henryka, Leona, Łucję i Zdzisława.

Informacje Jacka Kamińskiego.

Witold Wachowski

Karczewski Roman (1901 – 1963), urodził się 29 września 1901 w Poznaniu w rodzinie kowala artystycznego Mikołaja i Joanny z domu Manulewicz. Z zawodu był księgowym – rewidentem. Do oddziałów powstańczych wstąpił ochotniczo 28 grudnia 1918 r. Po krótkim przeszkoleniu 15 stycznia 1919 r. wysłany został wraz z 1 Kompanią Poznańska na front północny pod Kcy-

Roman
Karczewski

nię. Uczestniczył w walkach pod Kcynią i Rynarzewem. 15 marca 1919 r. kompania została przemianowana na 5 Kompanię Poznańska (10 Pułk Strzelców Wielkopolskich, późniejszy 68 pp). Natępnie brał udział w walkach z Ukraińcami i w wojnie polsko-bolszewickiej. Po zakończeniu działań zbrojnych zwolniony z wojska z początkiem 1921 r. Po powrocie do Poznania, do roku 1939 pracował w Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych na stanowisku rewidenta i inspektora. W okresie międzywojennym był członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych 1914-1919 w Poznaniu. W latach 1939-1945 zatrudniony był w Biurze Rachunkowości Rolnej w Krakowie jako naczelny rewident i zastępca kierownika biura. Po powrocie do Poznania w 1945 r. podjął pracę w Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych w Poznaniu, następnie w Izbie Skarbowej w Poznaniu i w końcu w Urzędzie Rewizyjnym w Poznaniu na stanowisku księgowego i rewidenta. Zmarł 11 lutego 1963 r. w Poznaniu i został pochowany na cm. parafialnym przy ul. Lutyckiej. Odznaczony był Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Od 27 września 1930 r. żonaty był z Wandą Schmidt. Dzieci: Andrzej - emerytowany profesor zwyczajny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Jan - emerytowany pracownik naukowy (docent, doktor) Instytutu Logistyki i Magazynowania w Poznaniu.

Bohaterowie żyli wśród nas, (w:) Na skraju - Gazeta mieszkańców Podolan i Strzeszyna Nr 9/107 (XI), marzec 2007 r.; Zakopane w ogrodzie, (w:), „Głos Wielkopolski, 19-20 kwietnia 2008 r.; Dokumenty i pamiątki ze zbiorów rodziny.

Jan Karczewski

Kasprzak Jan (1875 – 1948), urodził się 13 czerwca 1875 r. w Skoraszewicach pow. Gostyń w rodzinie Marcina i Michaliny z domu Wycisk. Miał siedmioro rodzeństwa: Ignacego, Agnieszkę, Józefa, Bronisławę, Helenę, Franciszka i Józefę. Z zawodu był kupcem zbożowym, prowadził restaurację w Jutrosinie. W czasie I wojny światowej został wcielony do armii niemieckiej i w latach 1916-1917 wysłany na front wschodni pod Rygę. Pod koniec 1918 r. wrócił do Jutrosina i był jednym z pierwszych, który zajął się organizacją oddziałów powstańczych. W końcu stycznia 1919 r. wszedł w skład batalionu jutrosińskiego jako komendant placu. Spotkania dowództwa batalionu jutrosińskiego odbywały się w jego mieszkaniu lub restauracji. Posiadając stopień sierżanta został powołany na dowódcę Straży Ludowej w Jutrosinie. Wziął udział w walkach na odcinku Rawicz - Jutrosin. Następnie służył w 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (69 pp), gdzie pełnił funkcję adiutanta. Na własną prośbę zrezygnował z wojska. Był także członkiem Bractwa Kurkowego i Koła Łowieckiego w Jutrosinie. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim został odznaczony odznaką Naczelnej Komendy Straży Ludowej „Za waleczność” 27.12.1918 r., a 16 lipca 1932 r. otrzymał Medal Niepodległości. W 1899 r. zawarł związek małżeński z Marianną Poprawą z którą doczekał

Jan
Kasprzak

się czworga dzieci: Marianna (1900-1995), Helena (1901-1975), Józefa (1903-1967) i Janina (1908-1071). Jan Kasprzak zmarł 29 sierpnia 1948 r., żona Maria zmarła 12 grudnia 1959 r. Oboje spoczywają na cmentarzu w Krotoszynie przy ul. Raszkowskiej.

Wspomnienia Mariana Kasprzaka – uczestnika Powstania Wielkopolskiego 1918/19 na odcinku rawickim; Stanisław Kazimierz Rostacki, Odcinek jutrosiński w Powstaniu Wielkopolskim, Rocznik Leszczyński, T. 4, Wyd. Poznańskie, Poznań 1981; Z. Wieliczka, Od Proсны po Rawicz, Poznań 1931; L. Gomolec, B. Polak, Przeciw pruskiemu zaborcy. Wspomnienia i listy uczestników Powstania Wielkopolskiego, Instytut wyd. PAX 1979; Materiały uzyskane od Dobrochny Kasprzak i rodziny z Koźmina Wlkp.

Michał Pietrowski

Kasprzak Marian (1900 – 1995), urodził się 22 marca 1900 r. w Zieleniecu powiat poznański, jako syn Jana i Marii z domu Poprawa. Był najstarszym dzieckiem z rodzeństwa: Helena (1901-1975), Józef (1903-1967), Janina (1908-1971). Do szkoły powszechnej uczęszczał w latach 1906-1914 w Swarzędzu i Jutrosinie, a w 1915 r. do gimnazjum w Rawiczu. Od 1916 r. podjął naukę w Szkole Handlowej w Poznaniu. Praktykę w handlu zbożem odbył w Spółdzielni „Rolnik” we Lwówku w okresie od 1 marca 1917 do 15 maja 1918 r. W maju 1918 r. został wcielony do armii niemieckiej, służył w oddziale łączności we Wrocławiu. W końcu listopada 1918 r. wrócił do Jutrosina i w grudniu wspólnie z ojcem Janem Kasprzakiem był organizatorem Straży Ludowej, która w styczniu 1919 r. prze-

jęła władzę w mieście. Jednocześnie rozpoczęto formowanie jutrosińskiej kompanii powstańczej, przekształconej później w batalion pod dowództwem por. Mariana Szulca. M. Kasprzak z ramienia dowództwa prowadził kancelarię i przyczynił się do założenia połączenia telefonicznego. W lutym 1919 r. brał udział w walkach o Rawicz na odcinku Słupia – Miejska Górka. Po rozejmie w Trewirze batalion jutrosiński wcielono jako III batalion do 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich i skierowano w kwietniu 1919 r. pod Wilno. M. Kasprzak służył w nim do końca września 1921 r. uzyskując stopień sierżanta. Od października do końca grudnia 1921 r. pracował jako członek zarządu Spółdzielni „Rolnik” w Sępólnie. W latach 1922 – 1939 jako kierownik pracował w Centrali Rolników S. A. w Poznaniu. W 1925 r. i w 1927 został powołany na ćwiczenia wojskowe, które odbywał w 57 pp w Poznaniu. W okresie okupacji, w lutym 1940 r. został wysiedlony do Ostrowca Świętokrzyskiego. Od kwietnia 1940 r. podjął pracę jako kierownik w niemieckiej firmie rolniczej zajmującej się dostawami żywności na dystrykt krakowski. W firmie tej, jako stenotypistka pracowała jego żona Wanda, a jako maszynistka siostra żony Jadwiga Opielińska. Po zakończeniu II wojny światowej, od czerwca 1945 r. był zatrudniony w Spółdzielni „Społem” w Krakowie, a w latach 1946 –

Marian
Kasprzak

1949 pracował w Małopolskiej Spółce Handlowej Kraków, Oddział Poznań. Od 1949 r. aż do przejścia na emeryturę 31 marca 1965 r. pracował w WZGS w Poznaniu. W 1935 r. zawarł związek małżeński z Wandą Pepińską, małżeństwo to było bezdzietne. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim, za pracę zawodową i społeczną został odznaczony: w 1932 r. Medalem Niepodległości, w 1955 r. Medalem 10-lecia Polski Ludowej, w 1957 r. Srebrnym Krzyżem Zasługi i Odznaką Zasłużonego Działacza Ruchu Spółdzielczego, w 1959 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, w 1972 r. otrzymał stopień podporucznika, w 1968 r. odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, w 1980 r. Odznaką Za Zasługi w Rozwoju Województwa Poznańskiego, a w 1991 r. Krzyżem za Udział w Wojnie 1918-1921 r. M. Kasprzak zmarł 7 marca 1995 r., żona Wanda 26 czerwca 1993 r. Obydwoje spoczywają w kwaterze Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu junikowskim w Poznaniu.

Wspomnienia Mariana Kasprzaka – uczestnika Powstania Wielkopolskiego 1918/19 na odcinku rawickim. Stanisław Kazimierz Rostacki, Odcinek jutrosiński w Powstaniu Wielkopolskim, Rocznik Leszczyński, T. 4, Wyd. Poznańskie, Poznań 1981, Z. Wieliczka, Od Prosnicy po Rawicę, Poznań 1931, L. Gomolec, B. Polak, Przeciw pruskiemu zaborcy. Wspomnienia i listy uczestników Powstania Wielkopolskiego, Instytut wyd. PAX 1979, Materiały uzyskane od Dobrochny Kasprzak i rodziny z Koźmina Wlkp.

Michał Pietrowski

Kitkowski Zygfryd (1899 – 1960), syn Walentego i Marty z domu Grajewskiej urodził się 23 lutego 1899 r. w Kcyni. Ukończył siedmioklasową szkołę powszechną w Kcyni. Zawodu krawca uczył się w szkole w Jarocinie. W 1917 r. powołany został do służby wojskowej w wojsku niemieckim. Był nie walczący pod niemieckim dowództwem zdezerterował i zbiegł do Berlina. Przebywał tam do rewolucji wilhelmskiej. Do rodzinnej Kcyni wrócił 31 grudnia 1918 r. Od razu po powrocie przystąpił do oddziałów powstańczych zdobywających Kcynię i walczących o pociąg pancerny. Po zdobyciu miasta przydzielony został do kompanii, która dowodził Józef Codrow. Brał udział w ataku na Szubin 8 stycznia 1919 r. podczas którego zginął jego dowódca. Atak był nie zsynchronizowany i nie powiódł się. Podczas ataku Zygfryd Kitkowski został wzięty do niemieckiej niewoli, wybito mu wtedy kolbę zębą. 11 stycznia 1919 r. przetrzymywany był w szubińskim więzieniu. Po sądzie wojskowym władze niemieckie skazały go na karę śmierci przez rozstrzelanie. Wyrok nie został wykonany gdyż popołudniu tego dnia wolność Szubinowi przynieśli powstańcy. Uwolniony z aresztu ponownie zasilił szeregi powstańczego wojska. Walczył pod Kołaczkowem i Rynarzewem, a także pod Rawiczem. W 1920 r. przyszło mu bronić stolicy, później walczył pod Lwowem. W czasie II wojny światowej dotknęły go prześladowania ze strony niemieckiej. Od listopada 1939 r. do lutego 1940 r. przebywał w kcyńskim obozie. Następnie został wysiedlony do Piotrkowa Trybunalskiego. Po wojnie zamieszkał w Szubinie. Z zawodu był krawcem, lecz z powodu inwalidztwa nie mógł pracować. Zmarł 4 października 1960 r. w Szubinie. Odznaczony Wielkopol-

skim Krzyżem Powstańczym i Medalem Zasługi.

*Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP
i BWP w Bydgoszczy.*

Kamila Czechowska

Kodur Czesław (1896 – 1966), urodził się 4 lipca 1896 roku w Koźminie. Ojciec Józef prowadził znany w mieście warsztat blacharski, matka Cecylia z d. Otworowska zajmowała się domem. Po ukończeniu Szkoły Katolickiej w Koźminie uczył się zawodu w warsztacie swojego ojca, uzyskując tytuł mistrza blacharskiego. W okresie I wojny światowej zaciągnięty został do armii niemieckiej i skierowany na front zachodni - walczył m. in. pod Verdun. Jego ojciec Józef od 12 listopada 1918 r. był członkiem Komitetu Obywatelskiego i to było powodem, że syn Czesław ochotniczo wstąpił 5 lutego 1919 r. do III kompanii koźmińskich powstańców. Razem z kompanią wziął udział w walkach pod Zdunami. W okresie międzywojennym prowadził warsztat blacharski i sklep z porcelaną położony przy Starym Rynku. W okresie II wojny światowej przebywał w Koźminie prowadząc dalej warsztat, a po jego zamknięciu przez okupanta podjął pracę jako blacharz w warsztacie, którego właścicielem był Niemiec. Po drugiej wojnie światowej pracował dalej jako

blacharz w Poznańskich Zakładach Mechanicznych - Oddział Koźmin, skąd przeszedł na emeryturę. Był długoletnim członkiem Straży Pożarnych w Koźminie. Od 3 kwietnia 1945 r. był członkiem Komisji Rewizyjnej OSP w reaktywowanym po wojnie zarządzie, w 1958 r. otrzymał nominację na plutonowego. W 1960 r. przeszedł w stan spoczynku i otrzymał tytuł członka honorowego OSP. Był dwukrotnie żonaty; w 1938 r. ożenił się z Ireną Rzepczyńską, a po jej śmierci z Leokadią Lewandowicz (1902-1985). Z małżeństwa tego było troje dzieci: Dorota (ur. 1938), Czesław (ur. 1940), Stanisław (1943-1984). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim w okresie międzywojennym został odznaczony Odznaką Powstańcowi Broni Wdzięczna Wielkopolska 1918/1919 (nr krzyża 96); a w 1958 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Za służbę w OSP otrzymał srebrny i złoty medal Za Zasługi dla Pożarnictwa. W okresie międzywojennym Związek Straży Pożarnych RP przyznał mu Odznakę za XX lat służby, a po II wojnie światowej otrzymał odznaki za XXX i XXXV lat służby w szeregach OSP. Czesław Kodur zmarł 28 lutego 1966 r. i pochowany został na cmentarzu św. Trójcy przy ul. Poznańskiej w Koźminie Wlkp.

Opracowano na podstawie materiałów udostępnionych przez córkę Dorotę Kodur, Wykaz Członków Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Koźminie od 1.07.1921 do 31.12.1930 r., Muzeum Ziemi Koźmińskiej; Michał Pietrowski, Z dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Koźminie 1884 - 1984, Koźmin 1984; Jan Wawrzyńczak, Kronika Miasta Koźmina, Koźmin 1959 r.

Czesław
Kodur

Michał Pietrowski

Konicki Stanisław (1895 – 1977), urodził się 29 kwietnia 1895 r. w Koźminie, jako syn Jana i Cecylii z d. Kołaska. Z zawodu lakiernik i tapicer. 15 stycznia 1919 roku wstąpił jako ochotnik do I kompanii powstańców w Koźminie, której dowódcą był Michał Lorkiewicz. Wziął udział w walkach o Rawicz, podczas których, jak odnotowano wyróżnił się poświęceniem i obowiązkowością. Następnie, także ochotniczo wstąpił do 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (69 pp.). W okresie międzywojennym był członkiem Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Koźminie. Po II wojnie światowej pracował jako magazynier w Spółdzielni Wielobranżowej w Koźminie. 24 lutego 1972 r. został mianowany na stopień podporucznika. Był odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; 5 lipca 1926 r. został uhonorowany Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. Ożenił się z Marią Nowaczyńską, z którą nie miał dzieci. Zmarł 12 kwietnia 1977 r. i został pochowany na cmentarzu św. Trójcy przy ul. Poznańskiej w Koźminie.

Muzeum Ziemi Koźmińskiej, Urząd Stanu Cywilnego w Koźminie Wlkp., relacja Jana Styburskiego z Koźmina, Wykaz członków Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Koźminie od 1.07.1921 do 31.12.1930 r.; Środowisko Powstańców Wielkopolskich 1918/19 - spis z 6. 01. 1957 r.

Michał Pietrowski

Stanisław
Konicki

Konicki Sylwester (1899 – 1986), urodził się 28 listopada 1899 roku w Koźminie. Był synem Jana i Cecylii z domu Kołaska. Uczęszczał do Szkoły Katolickiej w Koźminie. Zawodu blacharskiego uczył się w firmie Józefa Kodura w Koźminie. W czasie I wojny światowej został powołany do armii niemieckiej i po przeszkoleniu skierowany jako artylerzysta na front zachodni. Kiedy wybuchło Powstanie Wielkopolskie 6 stycznia 1919 r. jako ochotnik wstąpił do 1 kompanii koźmińskich powstańców. Z uwagi na to, iż posiadał wyszkolenie jako artylerzysta skierowany został do I baterii wielkopolskiej stacjonującej na Sołacz w Poznaniu. Z jednostką tą wziął udział w walkach pod Zbąszyniem. W okresie międzywojennym pracował jako blacharz w firmie Wojciecha Jaworskiego; był członkiem Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Koźminie. W okresie okupacji początkowo dalej pracował w tej samej firmie, która została później przejęta przez Niemca Junghansa. Po zakończeniu II wojny światowej kilka miesięcy pracował znów u W. Jaworskiego, a następnie przeniósł się jako blacharz do Wrocławia. W 1952 r. wrócił do Koźmina i aż do emerytury pracował jako blacharz w Poznańskich Zakładach Mechanicznych Oddział Koźmin. Decyzją Rady Państwa z 1972 r. został awansowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 27 stycznia 1986 roku i pochowany został na cmentarzu w Pile. Odznaczony był Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Związek małżeński zawarł z Heleną Maleszką (1901 - 1997) z którą miał 2 córki: Łucję (ur. 1925) i Marię (ur. 1938). Po śmierci pierwszej żony ożenił się z Heleną Stachowiak.

Muzeum Ziemi Koźmińskiej. Wykaz członków Towarzystwa Powstańców

i Wojaków w Koźminie od 1.07.1921 do 31.12.1930, APP., syg. 324, Związek Powstańców Wielkopolskich.

Michał Pietrowski

Kornobis Wiesław (1900 – 1969), dyplomowany agronom, ziemianin, oficer 15 Pułku Ułanów Poznańskich. Urodzony 23 lutego 1900 r. w Zacharzewie k. Ostrowa Wlkp., w rodzinie Zdzisława, dzierżawcy majątku i Józefy z Szulców. Ukończył Królewskie Gimnazjum w Ostrowie Wlkp., zaangażowany był w pracach Tow. T. Zana i przypuszczalnie w skautingu. W styczniu 1919 r. ochotniczo wstąpił do 1 p. uł. Wlkp., odbył cały szlak bojowy oddziału w latach 1919 - 1920. Potem, już jako oficer rezerwy, był ppor. kawalerii ze starszeństwem z dnia 1 lipca 1925 poz. 105, początkowo w 15 p. uł. Poznańskich, następnie, od 1 lutego 1926 z przydziałem do 7 pułku strzelców konnych Wlkp., a od 1934 roku z powrotem w 15 p. uł., wykazywany jako porucznik. Należał do Związku Oficerów Rezerwy Rzeczypospolitej Polskiej. W życiu cywilnym, po ukończeniu studiów rolniczych, początkowo był urzędnikiem państwowym zamieszkałym w Ustkowie powiat Krotoszyn, później nabył resztówkę rozparcelowanego majątku - Gogolewo z małym dworkiem, gdzie gospodarzył do II wojny światowej. W 1939 roku aresztowany przez Niemców, uwięziony

Wiesław
Kornobis

w Książu i skazany na karę śmierci. Wyroku jednak nie wykonano i K. został uwolniony. Po wojnie pracował jako inspektor PGR, w czasach stalinowskich represjonowany i uwięziony. Zmarł 19 maja 1969 r. w Poznaniu, spoczywa na cmentarzu junikowskim. Ożeniony z Heleną z Nowickich, bezdzietny.

J. W. Doerffer, Życie i pasje, t. 1 Gdańsk 2002; M Paluszkiwicz, J. Szews, Słownik biograficzny członków tajnych stowarzyszeń gimnazjalnych w Wielkim Księstwie Poznańskim 1850 - 1918. Poznań 2000; Rocznik Ostrowskiego Towarzystwa Genealogicznego III”, 2008; Nikodem Schroeder i Zdzisław Kornobis, pierwsi starostowie powiatu odolanowskiego. „Gazeta Ostrowska”, 20 V 2009 r.; dokumentacja rodzinna.

Marek Magowski

Kosicki Stanisław (1898 – 1949), urodził się 31 stycznia 1898 r. we wsi Gaj, powiat mogileński jako syn rzeźnika Ludwika i Marii. Po ukończeniu szkoły powszechnej praktykował w zawodzie rzeźnika. Wcielony do armii pruskiej został wysłany na front zachodni, gdzie został ranny. Ochotniczo brał udział w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919. Po demobilizacji zamieszkał w Mogilnie i pracował swoim zawodem. W 1938 r. przeniósł się z dziećmi-osobową rodziną do Gniezna, gdzie dostał pracę w Rzeźni Miejskiej. W latach 1939-1945 pracował dalej w rzeźni i potem na tartaku. Po 1945 r. zatrudnił się w prywatnym zakładzie rzeźnickim. Wkrótce zachorował na raka żołądka i przeszedł na rentę. Zmarł 30 kwietnia 1949 r. w Gnieźnie. Pochowany na Cmentarzu Św. Krzyża przy

ul. Świętokrzyskiej ma terenie Parafii OO. Franciszkanów w kwaterze B-6 rząd 1 miejsce 19. Od 1923 roku żonaty z Otylią z domu Jeske (1904-1949). Dzieci: Janina (ur. 1924), Łucja (ur. 1926), Leonard (ur. 1928), Teresa (ur. 1931), Benedykta (ur. 1933), Tadeusz (ur. 1935), Henryk (ur. 1937), Jadwiga (ur. 1942).

Informacji udzielił syn Tadeusz Kosicki.

Walerian Występski

Kostrzewa Stanisław (1896 – 1976), urodził się 27 października 1896 r. w Kluczewie (pow. śmigieński) w rodzinie Stanisława i Marianny z Witkiewiczów. Jako uczeń był uczestnikiem strajku szkolnego w swojej szkole w 1906 r. Po ukończeniu 16 lat wyjechał do ojca pracującego w Niemczech w Westfalii, gdzie znalazł zatrudnienie w górnictwie. Jesienią 1916 r. został powołany do niemieckiej Marynarki Wojennej. Na początku listopada 1918 r. przyjechał do rodzinnej miejscowości na krótki urlop, z którego już nie wrócił na swój okręt, gdyż pierwsza wojna światowa dobiegała końca. W dniu 8 stycznia 1919 r., na apel przemęckiego wikariusza Stanisława Kuliszaka, wstąpił do miejscowego oddziału powstańczego, z którym udał się do pobliskiego Śmigła. Dwa dni później, będąc

Stanisław
Kostrzewa

już w szeregach 2. kompanii batalionu śmigieńskiego pod dowództwem ppor. Kazimierza Wojciechowskiego, brał udział w akcjach zbrojnych pod Bukówcem Górnym, Krzyckiem, Lipnem i Osieczną. W marcu 1919 r. został powołany do 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 60 Pułk Piechoty), z którym uczestniczył w wojnie polsko - bolszewickiej na froncie litewsko - białoruskim. W czasie odwrotu naszych wojsk przed bolszewikami był obrońcą Warszawy w sierpniu 1920 r. w bitwie, zwanej „Cudem nad Wisłą”. Dnia 9 stycznia 1921 w stopniu kaprała został zwolniony z wojska. Po krótkim okresie pobytu w rodzinie wyjechał do Francji, gdzie otrzymał pracę w górnictwie. Dwa lata później wrócił już na stałe z emigracji zarobkowej do swej rodzinnej miejscowości. Po założeniu rodziny prowadził gospodarstwo rolne. W okresie okupacji niemieckiej pracował jako robotnik przymusowy w Leśnictwie Olejnicza. W 1970 r. przekazał swoje gospodarstwo córce Czesławie. Zmarł 19 czerwca 1976 r. Pochowano go na cmentarzu w Przemęcie, przy kościele św. Piotra. Został odznaczony Krzyżem Walecznych (1920), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem. Ze związku małżeńskiego, zawartego z Marią Szafarą w 1920 r., miał trzech synów: Czesława (ur. 1920), Jana (1924-1998) i Mariana (ur. 1927).

Bauer P., Omieczynski W., Śmigiel w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Śmigiel 1988/1989, s. 5 - 10; Zbiński H., Udział mieszkańców Śmigła i okolicy w Powstaniu Wielkopolskim, 1918/1919, Śmigiel - Kościan 1994, s.

34, 36; *Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD - u, sygn. 2367; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD - u w Wolsztynie z lat 1958 - 1975; Kronika Szkoły Podstawowej w Radomierzu, s. 84; Informacje córki Czesławy Kostrzewy z Kluczewa.*

Antoni Fornalski

Kowalewski Sylwester (1899 – 1985), urodził się 29 grudnia 1899 r. w Zberkach gm. Dominowo pow. Września. Był synem Franciszki. Ukończył 8 klas szkoły powszechnej. Z zawodu był robotnikiem przemysłowym. Wcielony do armii niemieckiej, służył jako artylerzysta. 8 lutego 1919 r. przystąpił do Powstania Wielkopolskiego. Walczył pod Zdunami, Rawiczem, Mieczkowem. Służył w Wojsku Polskim w 7 baterii 1 p. art. lekkiej. Od 18 marca 1920 r. do 22 listopada 1921 r. brał udział w ofensywie na Kijów, walczył nad Berezyną i w odwrocie pod Warszawę, później w ofensywie na Mińsk. 22 listopada 1921 r. zdemobilizowany z 2 baonu teleg. w stopniu starszego szeregowego. W latach 1929-32 pracował jako robotnik we Francji. 10 maja 1934 r. wstąpił do Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914/19. 28 sierpnia 1938 r. Sylwester Kowalewski złożył wniosek do Zarządu Głównego Związku Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, na podsta-

wie którego został przyjęty w poczet członków nr ew. 6733, nr leg 6733. W czasie II wojny światowej pracował jako robotnik przymusowy. Po wojnie, aż do emerytury tj. do 1964 r. pracował jako murarz w Przedsiębiorstwie Budownictwa Rolniczego w Środzie Wlkp. 13 grudnia 1971 r. otrzymał awans na stopień podporucznika WP. Zmarł 30 kwietnia 1985 r. w Środzie, spoczywa na cmentarzu parafialnym w grobowcu rodzinnym. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918 - 1919 odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. 4 stycznia 1936 r. zawarł związek małżeński z Wiktorią Miklejewską. Miał jednego syna Edwarda (1938-2008), wykształcenie wyższe ogrodnicze.

CAW, dokumenty odznaczeniowe; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Tomasz Jarosław Kowalewski

Kowalewski Zygmunt (1897 – 1944), urodził się 22 marca 1897 r. w Środzie Wielkopolskiej. Był synem Jana i Pelagii z domu Łachowska. Mieszkał w Środzie przy ulicy Krzyżowej 1 mieszkania 6. Ukończył 4 klasy szkoły powszechnej i 4 klasy szkoły

Sylwester
Kowalewski

Zygmunt
Kowalewski

średniej. W latach 1916 - 1918 był kierownikiem I Drużyny Harcerskiej. Był członkiem Chorągwi Wielkopolskiego Związku Harcerstwa Polskiego. W 1918 r. przygotowywał i organizował zbiórki młodzieży harcerskiej. Był członkiem oddziału poznańskiego POW. 28 grudnia 1918 r. wstąpił do kompanii średzkiej, a od 5 stycznia 1919 r. służył w 1 kompanii 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 55 pp) i pod dowództwem ppor. Wincetego Wierzejewskiego brał udział w walkach pod Lwowem, Mikołajowem, Husiatynem nad Zbruczem, później pod Mińskiem i Bobrujskiem. Po wojnie polsko-bolszewickiej powrócił do Środy. Z zawodu był kupcem. W okresie okupacji niemieckiej znalazł się na wschodnich terenach Rzeczypospolitej. Zygmunta Kowalewskiego Niemcy rozstrzelali w 1944 r. w Rzeszowie. Nieznane jest miejsce spoczynku, ale nazwisko jego figuruje na tablicy Powstańcy Wielkopolscy 1918 – 1919 r. odsłoniętej w 2005 r. przy Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wielkopolskiej. Medalem Niepodległości (1932), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 oraz odznakami: Orleża, Frontu Litewsko-Białoruskiego i Za Waleczność Rady Ludowej Miasta Poznania.

CAW, dokumenty odznaczeniowe.

Maria Mielcarzewicz

Koziczyński Andrzej (1890 – 1974), urodził się 28 listopada 1890 r. w Starkowie (powiat babimojski) w rodzinie rolników Józefa i Józefy z domu Stopa. Miał pięcioro rodzeństwa. Ukończył 4-klasową szkołę powszechną w swojej miejscowości. Głównym źródłem utrzymania jego rodziny było 17-ha gospodarstwo rolne. W latach 1911-1913 od-

bywał zasadniczą służbę wojskową w armii niemieckiej. Z chwilą wybuchu I wojny światowej został ponownie wcielony do tegoż wojska. Jak sam później opowiadał, ze swoim pułkiem piechoty przemaszzerował przez cztery państwa: Niemcy, Belgię, Francję i Luksemburg. W połowie grudnia 1918 r. powrócił z zawieruchy wojennej do swojej rodziny w Starkowie. 6 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do tworzonej tam drużyny powstańczej przez Józefa Pijanowskiego. Następnie pod dowództwem ppor. St. Michalskiego uczestniczył w potyczkach zbrojnych na froncie południowo-zachodnim powstania „Grupa Leszno”, pod Zbarzewem, Wieleniem i Kaszczorem, gdzie w dniu 13 czerwca 1919 r. dostał się do niewoli niemieckiej. Po kilku dniach pod osłoną nocy uciekł z niej wraz z kolegą i powrócił do rodziców, aby pomagać im w prowadzeniu gospodarstwa. Był aktywnym działaczem Kółka Rolniczego w Przemęcie. Udzielał się społecznie, pomagając ludziom starszym w rozwiązywaniu spraw rodzinnych. Należał do grona osób poważanych w swoim środowisku wiejskim. W czasie II wojny światowej został z rodziną wysiedlony do wsi Przytoczno, (woj. lubelskie). Po zakończeniu działań wojennych powrócił do Starkowa prowadząc swoje gospodarstwo rolne. Kilka lat później otrzymał dodatkową pracę w Gminnej Spółdzielni „SCH” w Prze-

Andrzej
Koziczyński

męce jako brygadzysta grupy remontowej. Zmarł 2 października 1974 r. w Starkowie. Spoczywa na cmentarzu przy kościele św. Piotra w Przemęcie. Był odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1973), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975) oraz Odznaką „Za zasługi w rozwoju województwa poznańskiego” (1966). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany podporucznikiem (1969). Żonaty od 1921 r. z Konstancją Przydróżną, miał 6 dzieci: Leona (1922-1977), Mieczysława (1924-1924), Lelokadię (1925-1925), Irenę (1926-1987), Józefę (ur. 1927), Kazimierza (ur. 1933).

Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD - u w Wolsztynie z lat 1969, 1972 i 1975; Hajduk W., Sylwetki Wolsztynian, tom. VIII, s. 30; Fornalski A., Mieszkańcy Ziemi Przemęckiej w walce o polskość, Przemęt 2004, s. 85; Informacje córki Józefy Urbańskiej i syna Kazimierza Koziczynskiego ze Starkowa.

Antoni Fornalski

Kozierowski Stanisław, Dołęga z Kozieroga Lasczka Kozierowski, Kozierowski ze Skórzewa (1874 – 1949), urodził się w Trzemesznie 28 września 1874 roku jako syn Floriana Apolinarego i Antoniny z Buszkiewiczów. Ukończył progimnazjum w Trzemesznie w 1893 roku oraz Gimnazjum Św. Marii Magdaleny w Poznaniu, gdzie 9 marca 1896 roku uzyskał świadectwo dojrzałości z wyróżnieniem. Studia teologiczne i filozoficzne odbywał w Poznaniu i Gnieźnie. Święcenia kapłańskie otrzymał 12 listopada 1899 roku. W następnych latach pracował jako kapłan wśród polskich emigrantów w Westfalii.

Podróżował do Szwecji, Holandii, Francji, Włoch, Czech, a także do krajów bałkańskich i do Syrii. Po powrocie z wojaży powołany został na wikariat do Wronek. 1 kwietnia 1901 roku otrzymał wikariat w Gostyniu, gdzie spędził dwa lata. Z dniem 1 kwietnia 1903 roku przeniesiono go do Ostrzeszowa. I tam także przebywał dwa lata. W 1905 roku otrzymał pierwszą samodzielnie parafię w Siemianicach, skąd w roku 1910 przeszedł do Skórzewa (gmina Dopiewo), a w roku 1929 do Winnej Góry w powiecie średzkim. W kwietniu 1931 roku został honorowym kanonikiem metropolitalnej kapituły w Gnieźnie. Godność tę nadał mu kardynał August Hlond, późniejszy prymas Polski. W Winnej Górze pracował aż do śmierci. Przez całe życie prowadził uporczywe poszukiwania archiwalne. Systematyczne badania rozpoczął jednakże po przeniesieniu do Winnej Góry. W 1903 roku związał się z Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk, które patronowało wydawaniu jego prac historycznych i toponomastycznych. W tym samym roku przedstawił na łamach Roczników Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk pierwszą rozprawę Wojewody poznańskiego Przedpełka h. Łódzia potomkowie, pierwotni dziedzice Gostynia (1275-1337). Do tematyki dawnych dziejów miasta Gostynia powrócił dziesięć lat później. 16 kwietnia 1913 roku wygłosił na po-

Stanisław
Kozierowski

siedzeniu gostyńskiego Koła Obywatelskiego odczyt pt. „Dzieje Gostynia w średnich wiekach”. Tekst tego referatu ukazał się drukiem jeszcze w tym samym roku. Interesowały go zagadnienia heraldyczne, którym poświęcił m. in. prace: *Obce rycerstwo w Wielkopolsce w XIII-XVI w.* (1929), *Studia nad pierwotnym rozsiedleniem rycerstwa wielkopolskiego XI-XII w.* (1913-1933). W tych badaniach okazywał pewną ostrożność i starał się unikać zbytniego operowania hipotezami. Są to jednak nie tyle monografie historyczno-genealogiczne, ile obficie nagromadzony materiał. Podobnie można powiedzieć o jego pracach edytorskich: *Nieznane zapiski heraldyczne... z ksiąg ziemskich i grodzkich w Poznańskim Archiwum Państwowym złożonych* (1915 I) i *Nieznane zapiski heraldyczne* (1921 II). Od roku 1914 zaczęły wychodzić kolejne tomy wydawnictwa, które rozślawiły jego imię: *Badania nazw topograficznych archidiecezji gnieźnieńskiej* (1914), *Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji poznańskiej* (1916 I-II), *Badania nazw topograficznych dawnej zachodniej i środkowej Wielkopolski* (1921-1922 I-II), *Badania nazw topograficznych wschodniej Wielkopolski* (1926-1928 I-II). Później ogarnął wszystko wspólnym tytułem *Badania nazw topograficznych starej Wielkopolski*, wydając jako ich tom VIII - *Nie istniejące miejscowości Wielkopolski* oraz Uzupełnienie poprzednich tomów (1939). Zarejestrował najstarsze przekazy nazw osad ludzkich i wszelkich obiektów fizjograficznych, stworzył więc bezcenne źródło dla historyka osadnictwa i językoznawcy. Korzystając z tych materiałów Kozierowski ogłosił kilka prac rekonstruujących dawny stan osadniczy lub fizjograficzny: *Pierwotne osiedlenie pojezierza Go-*

pla, Pierwotne osiedlenie ziemi gnieźnieńskiej wraz z Patukami, Nazwy rzeczne w Lechii przybaltyckiej” i inne („*Slavia Occidentalis*” T. 2: 1922-T. 10: 1931). Na początku lat trzydziestych nawiązał współpracę z redagowaną przez Władysława Stachowskiego „*Kroniką Gostyńską*”. W połowie lat trzydziestych, na wniosek prof. S. Pawłowskiego, zaczął opracowywać i wydawać Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny zachodniej, którego zdołał ogłosić: zeszyt 1 (Pomorze Zachodnie, 1934), zeszyt 2 A (Pomorze Zaodrzańskie, 1937) i zeszyt 2 B (Rugia, 1935). Mocną stroną prac ks. Kozierowskiego było bogactwo udostępnionych materiałów, słabą zaś ich objaśnienie, zwłaszcza rekonstrukcja dawnego brzmienia nazw. Niedostatek wykształcenia lingwistycznego widoczny jest w pozytywnej pracy Nazwiska, przezwiska, przydomki, imiona polskie niektórych typów słowotwórczych. Księga rodzaju ludu polskiego (Cz. 1. 1938, Cz. 2. 1948). Kozierowski ogłosił ponadto Schematyzm historyczny ustrojów parafialnych archidiecezji gnieźnieńskiej (1934) i Schematyzm historyczny parafii archidiecezji poznańskiej (1935). Te prace naukowe miały również znaczenie polityczne. Służyły one poznaniu słowiańskiej przeszłości ziem zgermanizowanych, propagandzie za ich rewindykacją, a także dostarczyły argumentów do dyskusji z szowinistycznymi tezami uczonych niemieckich. Ks. Stanisław Kozierowski działał również jako organizator życia naukowego. Od 1914 roku był redaktorem „*Roczników Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*”, zaś od 1917 roku przewodniczącym Wydziału Historyczno-Literackiego tego towarzystwa. W 1918 roku wszedł do komisji organizującej Uniwersytet Poznański. Należał do ścisłego

grona jego założycieli. Był członkiem Naczelnej Rady Ludowej i posłem na Sejm Dzielnicowy w Poznaniu. Po odzyskaniu niepodległości sprawował funkcję kuratora Archiwum Państwowego w Poznaniu i członka komisji do spolszczenia nazewnictwa w oswojonej Wielkopolsce. W 1920 roku habilitował się na Uniwersytecie Poznańskim z zakresu nauk pomocniczych historii. W tymże roku został członkiem Komisji Językowej Polskiej Akademii Umiejętności, następnie Komisji Geograficznej (1925), a w 1936 roku wybrano go członkiem korespondentem Akademii. Był przez krótki czas wicedyrektorem Instytutu Zachodniosłowiańskiego, wicedyrektorem Instytutu Bałtyckiego w Toruniu w 1926, wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, w 1929 roku wszedł do Wojewódzkiej i Ministerialnej Komisji Toponomastycznej. W tymże roku został mianowany profesorem tytularnym na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Poznańskiego. Lata 1939-1945 przeżył Kozierowski w Winnej Górze. Okupanci wymusili na nim pewne zobowiązania do współpracy naukowej. Jeszcze w latach 1945-1947 wziął udział w akcji polszczenia i ustalania nazw na ziemiach odzyskanych. Zmarł 1 lutego 1949 roku w Winnej Górze. Pochowano go w rodzinnym grobowcu w Trzemesznie. Ogromną bibliotekę, zbiory naukowe zapisał Archiwum Państwowemu w Poznaniu. Jego prace naukowe znajdują się także w Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu, w zbiorach PTPN oraz Kurii Metropolitalnej w Gnieźnie.

Stanisław Urbańczyk, Kozierowski Stanisław (1874-1949), (w:) Polski słownik biograficzny, t. 14, s. 628-629; Jacek Latzke, Kozierowski Stanisław

(1874-1949), (w:) Wielkopolski słownik biograficzny, Warszawa-Poznań 1981, s. 371, Józef Sprutta, Ksiądz Stanisław Kozierowski, „Przyjaciel Ludu” 1991, z. 4, s. 18-20; Bogdan Walczak, Ksiądz Stanisław Kozierowski jako onomasta, „Kronika Wielkopolski” 1995, nr 3, s. 36-44; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 105-107; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Elżbiety Tomkowiaka w Dopiewie.

Ewelina Tomkowiak

Kozłowski Jan (1894 – 1974), urodził się 9 lutego 1894 r. w Wilkowie Polskim, pow. kościański w rodzinie rolnika Teodora i Franciszki z Waszyków. Miał dwie siostry i pięciu braci, z których dwóch zginęło w I wojnie światowej. Po ukończeniu 4 - klasowej szkoły powszechnej w swojej miejscowości wyuczył się zawodu cieśli u Niemca w Śmiglu, u którego potem otrzymał zatrudnienie jako czeladnik. Z chwilą wybuchu I wojny światowej został wcielony do wojska niemieckiego i skierowany na front zachodni, z którego wrócił do rodziny w grudniu 1918 r. 4 stycznia 1919 r. zgłosił się jako ochotnik do drużyny powstańczej w Wilkowie Polskim, z którą dołączył do kompanii wielichowskiej, dowodzonej przez ppor. Kazimierza Szczęśniaka. Brał udział w walkach zbrojnych na odcinku „Wolsztyn” frontu zachodniego powstania, o wyzwolenie Wolsztyna, Kopanicy, Kargowej, Babimostu i Grójca Wielkiego. 15 marca 1919 r. został żołnierzem 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 61 Pułk Piechoty). W styczniu i lutym 1920 r. uczestniczył w wyzwoleniu Chodzieży i Wyrzyska. Na początku marca tegoż

roku wyjechał ze swoim pułkiem na front wschodni, na wojnę polsko – bolszewicką, dochodząc aż do Kijowa. Potem, cofając się przed nawałnicą wojsk bolszewickich, brał udział w Bitwie Warszawskiej zwanej „Cudem nad Wisłą” w sierpniu 1920 r. Po zakończeniu działań wojennych dotarł ze swym pułkiem 11 grudnia 1920 r. do miejsca stałego pobytu w Gnieźnie. Zdemobilizowany w stopniu starszego sierżanta, wrócił do rodziny w Wilkowie Polskim. W roku następnym zamieszkał Buczu Nowym u nowo poślubionej małżonki, z którą prowadził gospodarstwo rolne oraz dorywczo dorabiał jako cieśla. W okresie okupacji niemieckiej został wysiedlony z rodziną ze swej posesji, wraz z nakazem pracy w wyuczonym zawodzie, w zakładzie stolarskim w Śmiglu, którego właścicielem był Niemiec. Zmarł 20 grudnia 1974 r. Pochowano go na cmentarzu parafialnym w Buczu. Został odznaczony Medalem Niepodległości oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany podporucznikiem. Był dwukrotnie żonaty. Z pierwszego małżeństwa, zawartego w 1921 r. z Józefą Pytlik, miał czworo dzieci: Mariannę (ur. 1922), Mieczysława (ur. 1925), Władysława (1928–2000) oraz Anielę (ur. 1933). Z kolei z drugiego małżeństwa, zawartego w 1937 r. z Jadwigą Brenierek, miał dwoje dzieci: syna Hieronima (ur. 1940) oraz córkę Kazimierę (ur. 1947).

Jan
Kozłowski

Polak B., Ziemia Kościańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918 – 1919, Kościan 1999, s. 230; Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD-u, syg. 7623; Informacje i pamiątki rodzinne wnuczki Aliny Napieralskiej z Bucza.

Antoni Fornalski

Kruk Antoni (1896 – 1949), urodził się 30 grudnia 1896 r. w Gablinie koło Środy Wielkopolskiej w rodzinie cieśli Józefa (1869-1954) i Agnieszki Walczak (1875-1959). Był najstarszym z siedmiorga rodzeństwa; miał 3 siostry i 3 braci. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Gułtowach podjął naukę w zawodzie cholewkarza. W 1914 r. wraz z młodszym o dwa lata bratem, Stefanem zostali powołani do armii pruskiej. Walczyli na froncie zachodnim we Francji. W 1915 r. brat Stefan został ciężko ranny. W wyniku odniesionych ran stracił prawą nogę, którą amputowano powyżej kolana; lewą skrócono o 18 cm. Po powrocie do domu ochotniczo wstąpił do oddziałów powstańczych. Później brał udział w walkach na froncie wschodnim. Po demobilizacji zamieszkał w Poznaniu. Zmarł w styczniu 1949 r. i pochowany został na cmentarzu górczyńskim. Był odznaczony Krzyżem Powstańczym. Od 1930 r. żonaty z Cecylią z domu Dziamska (1905-1975), z którą miał dzieci: Zdzisława (1931-1992), Barbarę (1938-1971), Wiktora (zmarł jako niemowlę)

Antoni
Kruk

i Marię (ur. 1941). Pamiątki po Antonim Kruk zastały przez syna Zdzisława złożone w Wielkopolskim Muzeum Wojskowym w Poznaniu.

Informacje rodziny.

Witold Wachowski

Kruk Franciszek (1891 – 1964), urodził się 10 kwietnia 1891 r. w SiekóWKu, (pow. kościański) jako syn Andrzej a i Heleny z Wyrobków. Rodzice posiadali małe gospodarstwo rolne oraz młyn. Miał czworo braci. Po ukończeniu 4 – klasowej Szkoły Powszechnej w SiekóWKu, przeniósł się z rodziną do miejscowości Studźce (pow. chodzieski), w której jego rodzice zakupili 40-ha gospodarstwo rolne. Po osiągnięciu pełnoletności wyjechał do Westfalii w Niemczech i otrzymał zatrudnienie jako hutnik przy odlewach szyn kolejowych w Zakładach Kruppa, które były wówczas największym koncernem przemysłowo – zbrojeniowym w Europie. W 1915 r. został wcielony do armii niemieckiej na front zachodni na terytorium Francji. Po zakończeniu pierwszej wojny światowej wrócił do żony i dzieci do Chodzieży. Potem jako ochotnik wstąpił do miejscowego oddziału powstańczego i brał udział w walkach na froncie północnym Powstania Wielkopolskiego. Następnie uczestniczył w wojnie polsko – bolszewickiej 1920

r., dochodząc ze swą jednostką aż do Kijowa w maju tegoż roku. Po powrocie z frontu wschodniego odbywał dalszą służbę wojskową w 7 Pułku Artylerii Ciężkiej w Poznaniu. Po zakończeniu służby pozostał w pułku jako podoficer nadterminowy w charakterze technika weterynaryjnego. 30 czerwca 1939 r. został przeniesiony do rezerwy w stopniu starszego ogniomistrza (starszego sierżanta). Zamieszkał wówczas na stałe w Radomierzu, gdzie już w 1937 r. wybudował dom rodzinny z drugą żoną, która w posagu od swojego ojca otrzymała 3-ha ziemi. Z chwilą wybuchu drugiej wojny światowej pojechał rowerem aż pod Sochaczew do byłego swego pułku, którego nie zastał z powodu rozbicia go przez wojska niemieckie. Po powrocie do Radomierza, z polecenia władz okupacyjnych, leczył chore konie i inne zwierzęta u niemieckich gospodarzy, zamieszkałych na terenie byłej gminie Mochy. Potajemnie, z narażeniem życia, takiej samej pomocy udzielał zwierzętom polskich rolników. Po zakończeniu drugiej wojny światowej nadal wykonywał swoje usługi weterynaryjne w Radomierzu i w okolicznych miejscowościach. W opinii lokalnej społeczności był cennym fachowcem i szanowanym mieszkańcem. Pod koniec 1945 r. ukończył kurs „Oglądacza zwierząt rzeźnych i mięsa” w Zakładach Mięsnych w Grodzisku Wlkp., a kilka miesięcy później następny kurs „Badacza mięsa w uboju domowym”. Na powyższe szkolenia do Grodziska Wlkp. dojeżdżał rowerem z Radomierza. Leczenie zwierząt, w tym głównie koni, oraz badanie mięsa w uboju domowym u rolników, stały się jego pasją aż do 69 roku życia. Był członkiem ZBoWiD-u. Zmarł 23 grudnia 1964 r. Spoczywa na cmentarzu przy kościele św. Piotra w Prze-

Franciszek
Kruk

męcie. Został oznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Był dwukrotnie żonaty. Z pierwszego małżeństwa zawartego w 1915 r. z Anną Nowak z Chodzieży, miał czworo dzieci: Zygmunta (ur. 1918), Stefana (ur. 1920), Janinę (ur. 1921) i Mieczysława (ur. 1923). Po owdowieniu, poślubił w 1936 r. Jadwigę Raszke z Radomierza, z którą miał dziewięcioro dzieci: Gertrudę (ur. 1925), Barbarę (1926), Annę (1928), Edmunda (1930), Teresę (1934), Urszulę (1935), Marię (1937), Krystynę (1940) i Bogumiłę (1943).

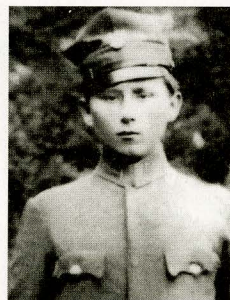
Fornalski A., Mieszkańcy Ziemi Przemękiej w walce o polskość, Przemęt 2004, s. 86; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD-u w Wolsztynie z lat 1959, 1972; Głos Wolsztyński z 1959, nr 3, s. 2; Pamiątki rodzinne i informacje syna Edmunda oraz prawnuczki Karoliny Kruk z Radomierza.

Antoni Fornalski

Krumrey Franciszek (1902 – 1974), podporucznik Wojska Polskiego. Urodzony 6 października 1902 r. w Margoninie w rodzinie chłopskiej Jana i Marianny z Migdalczyków. Ukończył ludową szkołę powszechną w Margoninie. W styczniu 1919 r. jako 16-letni ochotnik wraz z ojcem Janem (ur. 1877) brał udział w Powstaniu Wielkopolskim. Od 2 stycznia 1919 r. należał do Straży Ludowej w Margoninie. Z oddziałem powstańczym pod dowództwem ppor. Czesława Mergowskiego i sierżanta Franciszka Kryzy wyzwał Margonin i okolicę, m. n. brał udział w walkach o zdobycie dworca kolejowego w Chodzieży (8 stycznia 1919) i w bitwie o Szamocin (15 stycz-

nia 1919). Po zajęciu przez Niemców Margonina 3 lipca 1919 r. był w oddziale powstańczym w Próchnowie, z którym 20 lutego 1919 r. próbował odbić rodzinne miasto z rąk nieprzyjaciela. Wcielony do III baonu 4 p. strz. wlkp. (późniejszy 58 pp), przebywał do końca lipca 1919 r. na froncie północnym powstania i pełnił funkcję łącznika między dowództwem kompanii a sztabem batalionu. Od sierpnia 1919 r. do października 1920 r. przeszedł cały szlak bojowy 4 p. strz. wlkp. na froncie litewsko-białoruskim i w wojnie polsko-bolszewickiej. Uczestniczył w walkach o zdobycie Mińska, Bobrujska i Garwolina. Po zwolnieniu z wojska na początku 1921 r. pracował w firmie zbożowej w Margoninie. W grudniu 1923 r. został ponownie powołany do wojska i służył do marca 1924 r. w 16 pułku artylerii lekkiej w Grudziądzu. W okresie 1925-1937 pracował w charakterze praktykanta, a potem urzędnika gospodarczego w majątkach rolnych w Piotronkach i Witkowicach w pow. chodzieskim. W 1938 r. po przeszkoleniu, przeszedł do pracy w kolejnictwie. W latach 1938-1965 był zatrudniony na stacji PKP w Rybnie Wielkim, leżącej na linii kolejowej Gniezno-Skoki jako: agent do 1939 r., robotnik kolejowy w czasie okupacji niemieckiej i zawiadowca stacji po 1945 r. Przed 1939 r. należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych

Franciszek
Krumrey

RP 1914-1919 i do Związku Strzeleckiego, a po 1945 r. był członkiem ZBoWiD-u (od 1959 r.) i Związku Zawodowego Kolejarzy. W 1965 r. przeszedł na emeryturę i zamieszkał w Gnieźnie. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim 31 stycznia 1972 r. mianowany został na stopień podporucznika WP. Zmarł 12 czerwca 1974 r. i spoczął na cmentarzu w Gnieźnie przy ul. Witkowskiej. Był odznaczony m. in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1969), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1960), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 (1936) oraz odznakami pamiątkowymi: Frontu Litewsko-Białoruskiego (1924) i Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914-1919 (1937). Ze związku małżeńskiego zawartego w 1929 r. z Pelagią Mielcarek miał dzieci: Barbarę Marię (ur. 1930), Zdzisława Jana (ur. 1934) i Ludwika Stanisława (ur. 1938).

R. Grewling (red.), Zastężeni dla Ziemi Chodzieskiej w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Chodzież 2004; J. Łapiński, Zarys historii wojennej 58-go pułku piechoty wielkopolskiej, Warszawa 1928; K. Rzepa (red.), Dzieje Margonina, Poznań 2002; L. Węclewski, Udział Margonina w oswobodzeniu rejonu nadnoteckiego, (w:) Rocznik dziejów Powstania Wielkopolskiego 1918/19, red. A. Cwojdzinski, Z. Grot, Poznań 1947; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Ludwik Krumrey

Kubicki Kazimierz (1869 – 1945), urodzony się 17 grudnia 1869 r. (lub 19 grudnia 1869) w Dobrojewie pow. Szamotuły. Był synem Karola i Marii z Radziejewskich. Uczęszczał do gimnazjum im. Bergera w Poznaniu. W 1887 r.

ukończył Wyższą Szkołę Handlową we Wrocławiu. W tym samym roku rozpoczął prace jako kupiec w firmie swojego ojca w Środzie Wlkp. W 1896 r. założył w Środzie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, był jego prezesem łącząc w tej organizacji młodzież i starsze obywatelstwo. Nie było chętnych w Środzie do objęcia tego stanowiska w obawie przed represjami ówczesnych władz pruskich. Towarzystwo „Sokół” stało na bardzo wysokim poziomie nie tylko pod względem gimnastyki ale organizowanych odczytów, amatorskich przedstawień, zabaw i popisów gimnastycznych. Działalność ta łączyła całe obywatelstwo powiatu Średzkiego. W 1914 r. złożył prezesurę na skutek rozbieżności co do działalności Towarzystwa pomiędzy nim, a Zarządem Głównym w Poznaniu. K. Kubicki został prezesem honorowym Towarzystwa w Środzie. Od 1910 r. był radnym miejskim z godnością obywatela honorowego Miasta Środy, który to tytuł otrzymał jako pierwszy. Od 1909 r. był członkiem i prezesem Rady Nadzorczej Banku Ludowego w Środzie, ustępując z tej funkcji po 25 latach pracy. Z tego tytułu otrzymał dyplom w uznaniu zasług i ofiarnej pracy dla dobra instytucji i społeczeństwa. W 1912 r. był współzałożycielem i członkiem Rady Nadzorczej „Rolnika” Spółdzielni Handlowej założonej w celu umożliwienia korzystnego sponiężenia i zakupu płodów rolniczych dla gospodarstw małorolnych. W Spółdzielni pracował bezinteresownie do 1934 r. Po złożeniu urzędu odebrał list dziękczynny w uznaniu zasług położonych dla „Rolnika” od Zarządu i Rady Nadzorczej. Był członkiem powiatowego Komitetu Wyborczego, którego zadaniem było ustalać kandydatów na posłów do sejmu i parlamentu. Przygotowywał wybory. Był członkiem Po-

wiatowego Komitetu Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Karola Marcinkowskiego i członkiem Powiatowego Komitetu Czytelni Ludowych. Przed wybuchem Powstania był członkiem tajnego komitetu - Rady Ludowej mającego na celu przejęcie Wielkopolski od zaborców. Był inicjatorem, założycielem i członkiem Rady Nadzorczej Spółki Ziemskiej w Środzie związanej w 1919 r. dla bezinteresownej pomocy budowania domów mieszkalnych dla robotników. Za pomocą Spółki wybudowano 105 murowanych domów co stanowiło wtedy 1/3 poprzednio istniejących domów w Środzie. 12 grudnia 1926 r. odebrał od Izby Handlowo-Przemysłowej w Poznaniu dyplom honorowy w uznaniu wybitnych zasług położonych na polu rozwoju przemysłu i handlu krajowego, krzewienia i umiłowania pracy i dobrych obyczajów w życiu handlowym. Z chwilą objęcia rządów przez władze polskie został powołany przez ówczesnego Starostę Średzkiego, późniejszego wojewodę poznańskiego i senatora hr Bnińskiego na kierownika Powiatowego Urzędu Gospodarczego w Środzie. Kazimierz Kubicki uznał to powołanie za szczególne wyróżnienie jako człowiekowi cieszącemu się pełnym zaufaniem i szacunkiem. Funkcję tę pełnił przez półtora roku. W tym czasie poniósł dotkliwe straty, w swojej działalności co w następstwie doprowadziło do zlikwidowania przed-

siębiorstwa handlowego. Ówczesny minister wielkopolski Leon Pluciński powołał go na równoległe stanowisko do ministerstwa poznańskiego. Ze względów finansowych odmówił przyjęcia proponowanego stanowiska. Świadkiem tych propozycji był Tadeusz Marwek w Poznaniu. 12 czerwca 1935 r. wniosek o nadanie Kazimierzowi Kubickiemu Krzyża Zasługi odrzucono. Zmarł w 1945 r. w Krakowie. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918 - 1919 odsłoniętej w 2005 r. na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie.

CAW, dokumenty odznaczeniowe.

Maria Mielcarzewicz

Kuik Józef (1897 – 1969), ochotnik w oddziale pułkownika Andrzeja Kopy w Dopiewie, kapitan Wojska Polskiego. Urodził się 14 stycznia 1897 roku w Konarzewie (gmina Dopiewo) w rodzinie rolnika Jana i Józefy z domu Czyż. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Konarzewie, od 12 września 1912 roku uczęszczał do gimnazjum w Ostrowie Wielkopolskim, gdzie uzyskał maturę. W czasie nauki wstąpił do Towarzystwa Tomasza Zana. 6 marca 1916 roku został wcielony do armii pruskiej, początkowo do 47 Pułku Piechoty w Ostrzeszowie. 10 sierpnia wysłany został na front wschodni (2 kompania 58 pp) w rejon Halicza i Stanisławowa. 26 maja 1917 r. został przeniesiony na front zachodni do Flandrii; ciężko ranny pod Arras (23 marca 1918). Po wyleczeniu z ran przeniesiony został do baonu zapasowego w Głogowie (19 października 1918), skąd 12 listopada zbiegł do Konarzewa. 28 grudnia 1918 r., razem z bratem Stanisławem zgłosili się ochotniczo do oddziału powstańcze-

Kazimierz
Kubicki

go podporucznika Andrzeja Kopy. Brał udział w zajmowaniu strategicznych budynków w tej miejscowości. 29 grudnia przeniesiono go do Poznania i został przydzielony do 3 kompanii 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Brał udział w walkach o lotnisko w Ławicy (5/6 stycznia 1919 roku), walczył na froncie zachodnim. 9 maja 1919 r. został skierowany na front polsko - ukraiński, w okolicy Lwowa. Po powrocie (3 czerwca) skierowano go w okolicy Leszna (28 lipca), a 9 października na front litewsko - białoruski (pełnił kolejno funkcje dowódcy plutonu, szefa kompanii, a po awansowaniu na stopień starszego sierżanta - dowódcy 8 kompanii II baonu i oficera kasowego II i III baonu 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich). Od 22 grudnia 1920 r. przebywał z pułkiem w Krotoszynie i Wrześni, pełniąc obowiązki oficera prowiantowego. 19 listopada 1922 r. przeniesiony został do Szefostwa Intendentury Dowództwa Okręgu Korpusu nr VIII w Toruniu, pracował tam jako referent, a następnie kierownik samodzielnego referatu mobilizacyjnego. 8 stycznia 1924 r. awansowany został na stopień porucznika, a 1 stycznia 1936 r. - kapitana. 1 września 1939 roku objął funkcję kierownika referatu cenzury, a 4 września z DOK VIII opuścił Toruń. Zgodnie z planem ewakuacyjnym przedostał się do Chełma Lubelskiego. W okolicy tego miasta przyłączył się do grupy podpułkownika Eustachewicza

Józef
Kuik

(20 września 1939 roku), a po rozbrojeniu tego oddziału wrócił do Torunia (10 października 1939). Następnego dnia został aresztowany i osadzony w forcie XVII w Toruniu, skąd wywieziono go do obozu w Stargardzie Szczecińskim (przebywał tam do 6 listopada 1939), przeniesiony następnie do Oflagu II B w Arnswalde; od 17 września 1940 r. wywieziony do Oflagu II C w Woldenbergu (Dobiegniew), w którym więziony był do wyzwolenia (2 maja 1945 roku). Działal w obozowym ruchu oporu. Po wojnie pracował w Wizowie (k. Bolesławca) oraz w Świdnicy, a od 1948 roku w Toruniu. W 1966 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł 25 czerwca 1969 r. i pochowany został na cmentarzu św. Jakuba w Toruniu. Był odznaczony: Krzyżem Walecznych (1922), Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1928). Żonaty z Anna Gertrudą Schaffs, miał dwóch synów - Aleksandra (ur. 1928) i Mariana (ur. 1931).

CAW, akta personalne 7663; S. Celi-chowski, *Wyprawa zbąszyńska, Poznań 1935*; A. Czubiński, Z. Grot, B. Miśkiewicz, *Powstanie Wielkopolskie 1918 - 1919. Zarys dziejów. Warszawa - Poznań 1978*, s. 226, 228, 268; T. Grygier, *Sytuacja polityczno - wojskowa w zachodniej części Wielkopolski w dniach powstania 1918/1919 r.*, (w:) *Studia z historii Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, Poznań 1962*, s. 83-84; A. Hanyż, *Ziemia Szamotulska w walce o wolność 1793-1919, Szamotuły 1939*, s. 62; D. Kęszycki, *Wspomnienia z lat 1919 - 1922. Udział Śremu w Powstaniu Wielkopolskim. Śrem 1932*, s. 36-37; *Oflag II C Woldenberg. Wspomnienia jeńców, Warszawa 1984* (wg indeksu); A. Kopa, *Udział powiatu zachodnio - poznańskiego w Powstaniu Wielkopol-*

skim 1918/1919, Poznań 1928, s. 10-11; informacje Bogdana Czerwińskiego z Komornik; G. Łukomski, Kuik Józef (1897-1969), (w:) Słownik, s. 181-182; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 108-109; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Kukielka Stanisław (1894 – 1974), żołnierz Wojsk Wielkopolskich w 1919 r., komandor podporucznik Wojska Polskiego. Urodził się 17 października 1894 roku w Kłaju koło Krakowa. Syn rolnika Jana i Teresy z Perdków. Po ukończeniu 7 klasy gimnazjum w Nowym Targu, 10 sierpnia 1914 roku wstąpił do 3 pułku piechoty 2 Brygady Legionów. We wrześniu tego roku brał udział w walkach w Karpatach. W październiku awansował na sekcyjnego (kaprala). 5 stycznia 1915 roku dostał się do niewoli rosyjskiej, w której pozostawał do końca grudnia 1917 roku. Z kolei 1 stycznia 1918 roku wstąpił do rezerwowej baterii artylerii I Korpusu Polskiego w Wysoczanach. Po rozbrojeniu baterii przez bolszewików, pod koniec stycznia został uwięziony w Orszy. Po zwolnieniu z więzienia przedostał się do Odessy, gdzie wstąpił do formującej się tam kompanii inżynierskiej.

Stanisław
Kukielka

W kwietniu 1918 roku awansował na starszego podoficera. Po rozbrojeniu przez Austriaków oddziałów odeskich, w maju tego roku przedostał się do Bobrujska, gdzie wstąpił do dywizjonu moździerzowego. Rozkazem dowódcy Korpusu został przeniesiony do kompanii junkierskiej. 8 lipca 1918 roku, po demobilizacji Korpusu, wyjechał z Bobrujska z eskortą gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego. Używał pseudonimu *Kukliński*. W wspomniach gen. Dowbor-Muśnickiego na fotografii żołnierzy, którzy wywieźli skarb Korpusu do Polski wymieniony pod tym pseudonimem. W otoczeniu generała, wstąpił do oddziałów wielkopolskich w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919. 26 kwietnia 1919 roku, już jako plutonowy, został przydzielony jako elew do szkoły podoficerskiej artylerii. Po zdaniu egzaminu oficerskiego, 27 października 1919 roku awansował na podporucznika i został wyznaczony na instruktora w Szkole Podoficerskiej Artylerii. 22 lutego 1920 roku przeniesiono go do Centralnego Obozu Podoficerskich Szkół Artylerii na stanowisko oficera 4 baterii. 1 kwietnia 1920 roku został mianowany porucznikiem. W sierpniu 1920 roku przebywał na froncie z 5 baterią COP-SA jako pierwszy oficer, walcząc z bolszewikami pod Włocławkiem i Nieszawą. 17 listopada 1922 roku został przeniesiony do Szkoły Podchorążych Artylerii Rezerwy, a 15 lutego 1923 r. - do Szkoły Młodszych Oficerów Artylerii na stanowisko instruktora i dowódcę klasy. 29 marca 1926 r. przeniesiono go do 14 pułk w Poznaniu. 3 maja tego roku został awansowany do stopnia kapitana ze starszeństwem z 1 lipca 1925 r. 30 lipca 1928 r. przeniesiony do dowództwa Obozu Warownego Gdynia, objął stanowisko p. o. szefa sztabu. 28

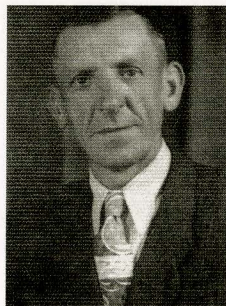
października 1929 r. przeniesiono go z byłego Dowództwa Obozu Warownego Gdynia do dowództwa Floty na stanowisko oficera taktycznego do spraw lądowych. W 1932 r. ukończył w Toruniu kurs dowódców dywizjonów artylerii. W 1934 r. wyznaczony został do składu Sądu Honorowego dla młodszych oficerów. W dniu 1 grudnia 1934 r. został przeniesiony z korpusu oficerów artylerii do korpusu oficerów Marynarki Wojennej (korpus rzeczno-brzegowy), a w dniu 1 stycznia 1935 r. awansowany do stopnia komandora podporucznika. 4 marca tr. przeniesiony do baterii kadrowej artylerii nadbrzeżnej na Helu. Od tego czasu do 2 października 1939 roku dowodził Dywizjonem Artylerii Nadbrzeżnej na Helu, gdzie także okresowo pełnił obowiązki dowódcy Rejonu Umocnionego Hel. W niewoli niemieckiej przebywał od 2 października 1939 roku do 30 stycznia 1945 roku. Był inicjatorem i przewodniczył Funduszowi Wdów i Sierot (*Oflag II C - Woldenberg*). W celu zdobywania pieniędzy na ten Fundusz zainicjował pocztę obozową, którą kierował. W 1945 r. odrzucono jego prośbę przyjęcia do Marynarki Wojennej. Miał problemy ze znalezieniem pracy. Był znany w ZBOWiD-zie, ale odmawiał zaproszeniom wstąpienia do niego. Zmarł 17 sierpnia 1974 r. w Gdyni. Pochowany na cmentarzu Witomińskim. Żonaty z Laurą z Rogowskich miał dwóch synów Bolesława (1924-2005 r., oficera 1 Pułku Ułanów Krechowieckich w latach 1943-1947) i Leszka (ur. w 1925), żołnierza wileńskiej Armii Krajowej. Odznaczony m. in. Krzyżem Niepodległości i Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Akta personalne 9795, 18220, 20059; Lista starszeństwa oficerów zawodo-

wych Marynarki Wojennej, oficerów rezerwy Marynarki Wojennej powołanych do służby czynnej, oraz oficerów zawodowych innych korpusów osobowych armii, przydzielonych do Marynarki Wojennej. Warszawa 1930, s. 8; Zdzisław Kościański, Nieznany epizod związany z obchodami Powstania Wielkopolskiego 1918- 1919 w okresie okupacji hitlerowskiej. Tematyka Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 w zbiorze filatelistycznym poczty obozu jenieckiego oficerów polskich w Dobiegniewie [Of. II C - Woldenberg] (w:) Wielkopolski Powstaniec, 2005, s. 28-35; Bolesław Jan Kukielka, Życie kreślone historią, Pruszków 1998; Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej. Tom I Kampania wrześniowa, cz. 5. Londyn 1962, s. 230. Relacje synów: Bolesława i Leszka.

Zdzisław Kościański

Kuliński Franciszek (1899 – 1981), urodził się 7 października 1899 r. w Środzie Wielkopolskiej, jako syn doróżkarza Edmunda, który jako jeden z pierwszych posiadał w Środzie autobus. Z zawodu był ślusarzem, kierowcą-mechanikiem. Chodził do szkoły niemieckiej. Języka polskiego jako chłopiec uczył się w organizacji skautowej.. Następnie powołano Go do armii niemieckiej i brał udział w I wojnie światowej. Kiedy przyjechał do domu na

Franciszek
Kuliński

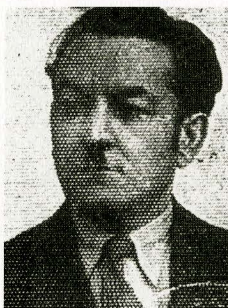
urlop wybuchło Powstanie Wielkopolskie do którego zgłosił się jako ochotnik. Zdobywał Pocztcę Główną w Poznaniu, brał również udział w walkach pod Szubinem. W latach 1939-1945 trafił do obozu, Niemcy potraktowali Go jako dezertera i wywieźli do Austrii. Później został zatrudniony jako kierowca dra Frausa Reigera, który był weterynarzem na trzy powiaty. Po 1945 r. nie udzielał się społecznie i nie należał do ZBoWiD-u. Pracował w zakładzie transportowym do emerytury, jako kierowca. Zmarł 1 czerwca 1981r. w Środzie Wlkp. i spoczywa w Kwaterze Powstańców. Jego nazwisko figuruje na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu w Środzie Wlkp. w 2005 r. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1972) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1966). Związek małżeński zawarł z Franciszką z domu Ochotna (1904-1977). Z tego związku urodził się syn Zdzisław (ur. 1942), z zawodu hydrotechnika.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Zdzisław Kuliński

Kulse Leonard (1893 – 1940), urodził się 31 października 1893 r. w Trzemesznie w rodzinie Tomasza i Katarzyny. Był urzędnikiem państwowym, se-

Leonard
Kulse

kreterzem Urzędu Skarbowego we Wrześni. Do wojska wstąpił ochotniczo. Był uczestnikiem Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 w szeregach kompanii trzemeszyńskiej od 27 grudnia 1918 r. do 1 kwietnia 1919 r. pod dowództwem Władysława Wlekińskiego. Brał udział w walkach pod Zdziechową, w oswobodzeniu Mogilna, Strzelna, Kruszwicy oraz w walkach o Inowrocław w dniach 5 i 6 stycznia 1919 r. Następnie brał udział w walkach o Żnin (10 stycznia 1919 r.), Łabiszyn, Rynarzewo, Szubin (1 i 2 lutego 1919 r.) oraz w dalszych bojach wzdłuż Noteci (do kwietnia 1919 r.). Po zakończeniu działań wojennych wraz z rodziną mieszkał we Wrześni przy ul. Sienkiewicza 4/4. Aresztowany przez Gestapo 17 maja 1940 r. i osadzony w Forcie VII w Poznaniu, skąd 24 maja został przetransportowany do obozu koncentracyjnego w Dachau jako więzień polityczny nr obozowy 11033. 2 sierpnia 1940 r. przewiezony został do obozu w Mauthausen-Gusen, w którym 13 sierpnia 1940 r. w wielkiej aukcji „Rund gets” został zamordowany przez hitlerowców. Zwłoki zostały spopielone i na prośbę żony przesłano urną z prochami rodzinie. 6 października 1940 r. odbył się pogrzeb na cmentarzu we Wrześni. 14 czerwca 1965 r. Uchwała Rady Państwa Leonard Kulse został odznaczony pośmiertnie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Od 1923 r. był żonaty z Ludwiką z domu Barby. Z małżeństwa tego urodziło się troje dzieci: Genowefa (1924-1984), kreślarka; Ludomira (1926-2007), urzędniczka i Barbara zam. Karłowicz (ur. 1934), nauczycielka.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Barbara Karłowicz

Kwiatkowski Stanisław (1890 – 1976), urodził się 30 kwietnia 1890 r. w Środzie Wielkopolskiej jako syn listonosza Wojciecha i Zofii z domu Grygiel. Po ukończeniu siedmiu klas szkoły powszechnej rozpoczął naukę w zawodzie kołodzieja w Pleszewie i uczęszczał jednocześnie do szkoły do kształcącej. W 1911 r. został powołany do odbycia obowiązkowej służby wojskowej w armii pruskiej. Po jej zakończeniu wrócił do pracy w wyuczonym zawodzie i pracował do wybuchu I wojny światowej w 1914 r. Ponownie wcielony do wojska niemieckiego, walczył na froncie zachodnim gdzie został ranny i był leczony w szpitalu. 27 listopada 1918 r. opuścił samowolnie szeregi obcej armii i 28 listopada t. r. wstąpił do Polskiej Organizacji Wojskowej (Kompania Straży i Bezpieczeństwa). Jako dowódca plutonu stoczył 21 grudnia 1918 r. potyczkę z Niemcami w Rokutowie pow. Pleszew, biorąc do niewoli patrol niemiecki w sile 1 podoficer i 6 szeregowych. Od 27 do 30 grudnia brał udział z kompanią pleszewska w walkach ulicznych w Poznaniu. 1 stycznia 1919 r. uczestniczył w oswobodzeniu Krotoszyna, gdzie na czele jednej sekcji rozbroił załogę niemiecką: 1 podoficer i 12 szeregowych. Zajął dworzec kolejowy i w ostatniej chwili zatrzymał wraz z podległym pododdziałem pociąg gotowy do odjazdu do Niemiec. Do składu pociągu doczepiono jeden wagon z bronią i amunicją i 1 wagon z umundurowaniem. Razem z kolejarzem Bernardem Sroką rozdał część zdobytej broni i amunicji zgłaszającym się nieuzbrojonym powstańcom. Zabezpieczył też tory na linii kolejowej Krotoszyn-Zduny. 13 stycznia 1919 r. pod dowództwem por. Feliksa Pomiana, jako dowódca plutonu brał udział w walkach pod Kobylągorą i Ligotą pow.

Ostrzeszów. Jego pluton zdobył 1 ciężki karabin maszynowy, kilka karabinów ręcznych, amunicję i różny tabor wojskowy. W walkach tych poległ kilku powstańców, a kilkunastu zostało rannych. 15 stycznia t. r. został ranny w prawą nogę. Po wyleczeniu z ran, w szeregach 4 kompanii 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 62 pp) brał udział w walkach do 21 maja 1919 r. pod Zdunami - Kochale; od 11 czerwca do 26 lipca 1919 r. pod Zdunami - Pyrzyce i dalej do 9 grudnia 1919 r. pod Żninem, Czarnkowem i Ryczywołem. 6 stycznia 1920 r. został zwolniony z wojska jako rocznik niepooborowy. W czasie służby wojskowej był awansowany do stopnia starszego sierżanta. Po zwolnienia z wojska podjął prace w PKP w Krotoszynie i pracował jako kasjer towarowy, awansując kolejno do stopnia starszego asystenta. W 1928 r. został przeniesiony do Wielunia, gdzie pracował w nowo wybudowanym dworcu. W 1932 r. przeniesiony został do pracy w Trzemesznie. 6 września 1939 r. mianowany konwojentem transportu różnych urządzeń z Poznania, które miał przewieźć do Rawy Mazowieckiej. Niestety, dotarł tylko do Piotrkowa Kujawskiego i tam zgodnie z wytycznymi zniszczył niektóre ładunki. Schwytany przez wojska niemieckie trafił do więzienia w Inowrocławiu. Po wojnie był wydelegowany do pracy we Wschowie celem zorganizowania na

Stanisław
Kwiatkowski

tych terenach służby PKP. Po wykonaniu zaplanowanych zadań, na skutek pogarszającego się stanu zdrowia wrócił do Trzemeszna i pracował na kolei do chwili przejścia na emeryturę. Był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich. W 1972 r. uchwałą Rady Państwa został awansowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 20 lipca 1976 r. w Trzemesznie i został pochowany w Poznaniu na cmentarzu na Junikowie. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. 5 lutego 1921 r. w Krotoszynie zawarł związek małżeński z Jadwigą Morgielówną. Z małżeństwa tego urodziło się trzech synów: Kazimierz, Rajmund i Marian.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Kazimierz Kwiatkowski

Kwiatkowski Wojciech (1893 – 1919), kapral 3 kompanii I batalionu 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Urodzony 13 kwietnia 1893 roku w Sędzinach w rodzinie Wojciecha i Weroniki z domu Nowickiej. Po ukończeniu szkoły powszechnej mieszkał i pracował w Dopiewcu. Jako ochotnik wstąpił do oddziału powstańczego pułkownika Andrzeja Kopy w Dopiewie. Brał udział w zdobyciu Ławicy. Poległ 19 czerwca 1919 roku w walkach pod Rynarzewem. Brak informacji na temat rodziny.

Szelmezcza W., Historia 68 Pułku Piechoty (10 Pułk Strzelców Wielkopolskich), Września 1928, mpis; Kościański Z. Wartel Z., Zachowane mogiły powstańców wielkopolskich poległych i zmarłych w czasie walk powstańczych 1918/1919. Poznań 2003; Olszewski W., Jastrzęb L., Lista strat Powstania Wiel-

kopolskiego od 27.12.1918 do 8.03.1920. Koszalin 2009; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 109; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Ewelina Tomkowiak

Laskowski Jan (1872 – 1939), ksiądz katolicki, proboszcz parafii w Konarzewie. Urodził się 22 czerwca 1872 roku w Psarskich (pow. szamotulski). Po ukończeniu szkoły powszechnej, uczył się w Collegium Marianum w Pelplinie i gimnazjum w Krotoszynie. Po zdaniu matury w 1892 roku rozpoczął studia w Seminarium Duchownym w Poznaniu i Gnieźnie. Święcenia kapłańskie przyjął w 1896 roku z rąk arcybiskupa Floriana Stablewskiego. Pierwszą posługę kapłańską pełnił w Wieleniu. Jako młody kapłan - patriota podjął się nauczania zabronionego języka polskiego i historii ojczystej. Prusacy konsekwentnie tępił takie postępowanie; ukarali również księdza Laskowskiego zabierając mu dobytek i usuwając go z parafii. W 1898 roku został przeniesiony do Wrześni. Pomimo represji ze strony zaborców, kontynuował swoją patriotyczną działalność. Jego praca zaowocowała założeniem chóru i zorganizowaniem biblioteki z polskimi książkami. Był też duchowym przywódcą strajku Dzieci Wrzesińskich. Wspierał swoich wychowanków i ich rodziny. Przekonywał nauczycieli niemieckich o bezsensowności nauczania religii w obcym języku. W sądzie w Gnieźnie występował jako świadek na procesach strajkujących i bronił swoich poglądów oraz próbował tłumaczyć postępowanie dzieci. Mówił, „że dla uzyskania właściwych

efektów w nauczaniu religii konieczne jest posługiwanie się językiem ojczystym dzieci”. W obawie przed jego patriotyczną działalnością władze pruskie usunęły go ze stanowiska i zmusiły do opuszczenia Wrześni. Przez władze kościelne został przeniesiony do Konarzewa. Nadal prowadził swoją działalność społeczną wśród młodzieży i dorosłych, przyczyniając się do podnoszenia kultury, gospodarki na wsi i troszcząc się o rozwój języka polskiego. W 1918 roku zorganizował miejscowy Komitet Powstania Wielkopolskiego, w którego skład weszli: Ks. Jan Laskowski, płk. Andrzej Kopa, Franciszek Hendrykowski, Antoni Styperek i Antoni Heinke. Członkowie Komitetu zostali zaprzysiężeni, a zebrania odbywały się w różnych miejscach. Współpracował też z Polskim Czerwonym Krzyżem i miał stały kontakt z Komisariatem Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu. 5 stycznia 1919 roku odprawił msze polową dla Powstańców Wielkopolskich powiatu Poznań - Zachód. W roku 1927 jednej z ulic we Wrześni nadano imię „Ks. Jana Laskowskiego”, a w 1928 roku został odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. Do 1939 roku był proboszczem w Konarzewie. Zmarł 17 września 1939 roku. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Konarzewie. Na pogrzeb ks. Laskowskiego przybyli m. in.: Ksiądz Dziekan Niklewicz z Tarnowa Podgórnego, ks.

proboszcz Czesław Sibilski z Dopiewa, ks. proboszcz Molski i ks. dr Wierzbicki z Buku.

Czyż J., Rys życia śp. Ks. Proboszcza Jana Laskowskiego z Konarzewa k/Poznania. Bdw, mpis.; Tomkowiak E., Ksiądz Jan Laskowski (1872-1939). Dopiewo 1994, mpis.; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 109-110; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Lemański Walenty (1900 – 1919), szeregowy 2 kompanii I batalionu 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Urodził się 7 lutego 1900 roku w Więckowicach (pow. poznański) w rodzinie Jana i Józefy z domu Potrawiak. Po ukończeniu szkoły powszechnej mieszkał i gospodarował w Więckowicach. Jako ochotnik wstąpił do oddziału powstańczego pułkownika Andrzeja Kopy w Dopiewie. Brał udział w zdobyciu Ławicy. Poległ 19 czerwca 1919 roku w nocnym ataku na pozycje niemieckie pod Rynarzewem. Pochowany został na cmentarzu katolickim w Szubinie. Brak informacji na temat rodziny.

Szelmezcza W., Historia 68 Pułku Piechoty (10 Pułk Strzelców Wielkopolskich), Września 1928, mpis.; Kościański Z. Wartel Z., Zachowane mogiły powstańców wielkopolskich poległych i zmarłych w czasie walk powstańczych 1918/1919. Poznań 2003; Olszewski W., Jastrząb Ł., Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27. 12. 1918 do 8. 03. 1920. Koszalin 2009; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Do-

Jan
Laskowski

piewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 112; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Linke Antoni (1902 – 1982), profesor Wyższej Szkoły Rolniczej w Szczecinie. Urodził się 22 maja 1902 r. w Poznaniu w rodzinie Andrzeja i Władysławy. Miał pięcioro rodzeństwa: dwie siostry i trzech braci. Ojciec, Andrzej Linke był drobnym fabrykantem prowadzącym wytwórnię artykułów metaloplastycznych przy ul. Mylnej w Poznaniu. Antoni Linke ukończył szkołę powszechną i jako gimnazjalista brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, wstąpił na Wydział Leśny Uniwersytetu Poznańskiego. Otrzymał dyplom ukończenia studiów i obrał specjalizację w dziedzinie entomologii. W 1936 r. w wyżej wymienionej dziedzinie habilitował się. Z chwila wybuchu II wojny światowej w 1939 r. został zmobilizowany i walczył z Niemcami w okolicach Grodziska Wielkopolskiego. Po krótkiej walce dostał się do niewoli niemieckiej. Pojmanych żołnierzy Niemcy ulokowali w pociągu z zamiarem wywiezienia do obozu. Antoniemu Linke udało się uciec i wrócić do Poznania. Jednakże po niedługim czasie został wraz z najbliższą rodziną wysiedlony do obozu Poznań Główna, a po kilku miesiącach wywieziony do Generalnej Guberni. Tam objął nadleśnictwo w okolicach Ostrowca Świętokrzyskiego. Nawiązał kontakty z Armią Krajową i wydatnie pomagał walczącym partyzantom. Potem, poszukiwany przez Niemców kilkakrotnie wraz z rodziną zmieniał miej-

sce zamieszkania. Po zakończeniu II wojny światowej wrócił do Poznania z zamiarem powrotu do pracy na Uniwersytecie Poznańskim. Niestety przedwojenne mieszkanie było już zajęte. W tej sytuacji objął funkcję nadleśniczego w Kątach koło Murowanej Gośliny. Po roku zrezygnował z tego zajęcia i zamieszkał w Murowanej Goślinie aby stamtąd dojeżdżać do Poznania na Uniwersytet, gdzie pracował naukowo. W 1954 r. otrzymał propozycję przeniesienia się do Szczecina, aby pomagać tam w utworzeniu Wyższej Szkoły Rolniczej. Od pierwszego roku działalności tej uczelni zajmował stanowisko dziekana Wydziału Rolnego i mianowany został profesorem nadzwyczajnym. Był kronikarzem Szczecińskiego Środowiska Powstańców Wielkopolskich. W tym czasie był bardzo aktywnym działaczem różnych stowarzyszeń związanych z ochroną przyrody. Osiągnąwszy wiek emerytalny pracował jeszcze naukowo oraz udzielał się społecznie, aż do chwili kiedy ciężko zachorował. Zmarł 5 grudnia 1982 r. w Szczecinie i został pochowany na Cmentarzu Centralny. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Medalem Za Warszawę, Medalem X-lecia PRL, Medalem XXX-lecia PRL oraz licznymi odznakami.

Antoni
Linke

W 1936 r. ożenił się ze Stefanią Stelmaszewską.

Informacje rodziny; dokumenty ze zbiorów Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Stefan Psik

Lisiecki Hieronim (1899 – 1980), ochotnik kompanii szubińskiej. Urodził się 27 stycznia 1899 roku w Szubinie w rodzinie Andrzeja i Katarzyny z Bałków. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Szubinie w miejscowym gimnazjum zdaje tzw. „małą maturę”. Następnie H. Lisiecki został wcielony do odbycia przymusowej służby wojskowej w armii pruskiej. Od marca 1917 roku walczył na zachodnich frontach I wojny światowej. Podczas walk na zachodzie we Francji został ranny w dłoń, na skutek czego stracił kciuk i części dwóch palców. W listopadzie 1918 roku wykorzystał zajęcia podczas przewrotu politycznego w Niemczech i nie czekając formalnego zwolnienia opuścił szeregi wojska niemieckiego. Natychmiast udał się w rodzinne strony i przybył do Szubina gdzie organizował Radę Robotniczo-Żołnierską wspólnie z Janem Bratkowskim, Władysławem Małkiem i Służewskim. Organizował zbiórki broni, którą z narażeniem życia ukrywał we własnym mieszkaniu. 27 grudnia

Hieronim
Lisiecki

1918 roku po otrzymaniu informacji, że w Poznaniu wybuchło powstanie jako członek Rady wywieszał biało-czerwone flagi na budynkach szubińskich urzędów. 2 stycznia 1919 roku brał udział w walkach ulicznych w Szubinie jako ochotnik utworzonej w miasteczku kompanii szubińskiej. Po latach tak wspominał H. Lisiecki dzień 2 stycznia 1919 roku w Szubinie: (...) 2 oddział pod moim dowództwem liczący 12 ludzi miał przejść przed front hotelu i wdać się w rozmowę i pertraktacje, w celu wydostania żołnierzy niemieckich na zewnątrz i umożliwieniu wykonania zadania kol. Bratkowskiemu... na mój znak, tj. gwizd, kol. Bratkowski od podwórza wskoczył do sali hotelowej i rzucając granat ręczny w szybkim tempie dostał się do wystawionego w oknie ckm i rozładował go. Od wybuchu granatu poległo dwóch Niemców, a troje zostało rannych, reszta częściowo pozostawiając broń uciekła z miasta w stronę dworca kolejowego... po oczyszczeniu miasta Szubina z posterunków niemieckich w dniu 2 stycznia 1919 roku przystąpiliśmy do poszukiwania broni u osiadłych tu kolonistów niemieckich, w wyniku czego znaleźliśmy 7 karabinów ręcznych, 15 dubeltówek i 12 pistoletów (...). W następnych dniach stycznia roku 1919 Hieronim Lisiecki wraz z kompanią szubińskich ochotników walczył wielokrotnie o przechodzące z rąk do rąk miasto Szubin i Rynarzewo. W dniu 8 stycznia 1919 roku brał udział w nieudanych walkach o zajęcie ponowne Szubina, co zakończyło się znaczną klęską wojsk powstańczych. W dwa dni po tym wydarzeniu wstawił się z grupą 40 mieszkańców miasta na zbiórce i został przez niemieckiego oficera Heimatschutzu por. Mantheya odtransportowany do Bydgoszczy, a na

stępnie internowany do obozu jenieckiego Altdamm (Szczecin-Dąbie). Udało mu się zbiec z miejsca internowania i po powrocie do rodzinnego domu ponownie włączył się w żaźarte walki na froncie północnym powstania pod Pińskiem i Rynarzewem. Tam m. in. brał udział w zdobyciu niemieckiego pociągu pancernego w dniu 18 lutego 1919 roku. Po zakończeniu służby na frontach powstania w dniu 2 marca 1919 roku postanowił udać się z regularną już wówczas Amią Wielkopolską na wschód walczyć z bolszewikami, gdzie za udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku został odznaczony Krzyżem Walecznych. Po wojnie przyjechał do Kościana i podjął pracę w sklepie żelaznym u rodziny Janowskich. Tu poznał swoją przyszłą żonę Annę, córkę właściciela sklepu. Po zawarciu związku małżeńskiego około 1925 roku wyjechał do Murowanej Gośliny koło Poznania, gdzie przy rynku prowadzili dwa sklepy (art. żelazne i art. kolonialne). Hieronim Lisiecki nawiązał wówczas kontakty handlowe z Wojskiem Polskim stacjonującym w Biedrusku oraz z rodziną właściciela majątku ziemskiego w Radojewie (obecnie dzielnica miasta Poznania) von Treskowem. Wybuch II wojny światowej we wrześniu 1939 roku zastał H. Lisieckiego z rodziną w Murowanej Goślinie skąd uciekli w kierunku Kutna. Ucieczka okazała się jednak bezsensowna i postanowili powrócić do miejsca zamieszkania. 18 września 1939 roku został aresztowany z grupą miejscowych patriotów m. in. za udział w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919 i wtrącony do miejskiego więzienia. Przez cztery dni aresztowani nieładzko bici i torturowani przez miejscowy oddział gestapo w dniu 22 września 1939 roku zostali około godziny

22.30 wyprowadzeni za miasto z rozkazem rozstrzelania. Po dotarciu na miejsce egzekucji do lasu Hieronimowi Lisieckiemu udało się wyswobodzić z więzów za pomocą schorowanej dłoni i zbiec. Pomocy udzielił mu znany okoliczny leśniczy, który nakarmił go w swojej leśniczówce i pomógł dostać się do jednego z poznańskich klasztorów. Przez siostry zakonne powiadomił swojego teścia, że żyje i udaje się na teren Generalnej Guberni do Krosna nad Wisłokiem, gdzie mieszkał jego brat Stefan. Około 4 grudnia 1939 roku z Murowanej Gośliny została wywieziona do GG żona Hieronima Lisieckiego Anna z pięciorgiem małych dzieci. Dzięki pomocy ludzi i dobrej znajomości języka niemieckiego oraz sporej ilości pieniędzy udaje jej się dostać pod koniec grudnia 1939 roku do Krosna gdzie spotyka się z mężem Hieronimem Lisieckim. Do końca wojny ukrywają się wszyscy pod zmienionym nazwiskiem, imionami i datami narodzin dzieci. Państwo Lisieccy prowadzili w okresie okupacji w Krośnie nad Wisłokiem sklep. Po zakończeniu wojny przybyli do Poznania, gdzie Hieronim Lisiecki wraz z bratem założył fabrykę konfekcji męskiej i chłopięcej przy ulicy Sieroczej. Pieniądze na to przedsięwzięcie pozyskali ze sprzedaży domu w Murowanej Goślinie. Część pieniędzy przeznaczycy również na ufundowanie figury, która stała na rynku w podziękę za ocalenie życia podczas wojny w 1939 roku. Ubrania wyprodukowane przez braci Lisieckich trafiały m. in. na wystawy Targów Poznańskich. Krótco potem Hieronim Lisiecki został aresztowany i więziony za rzekome paserstwo i wyzysk klasy robotniczej. Po odbyciu zasądzonej kary wyszedł na wolność i pracował w spółdzielni, która powsta-

ła na bazie byłego zakładu rodziny Lisieckich. Pracował tam do chwili przejścia na rentę inwalidzką. Udzielał się społecznie m. in. należał do jednego z poznańskich kół ZBoWiD-u. Zmarł 30 października 1980 roku w Poznaniu i został pochowany na cmentarzu komunalnym na Junikowie. Na nagrobku widnieje napis: *Porucznik powstaniec wielkopolski 1918/1919*. Odznaczony był m. in.: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, medalem Polska Swemu Obrońcy 1918-1920, odznaką Komisarjatu NRL „Za Waleczność”. Hieronim Lisiecki zawarł w 1925 roku w Kościanie związek małżeński z Anną Janowską (1903-1974), wychowali dzieci: Tadeusza (1928-1942), Janinę (ur. 1930), Urszulę (ur. 1932), Barbarę (ur. 1934) i Mieczysława (ur. 1936).

Archiwum Oddziału ZKRP i BWP w Poznaniu. Teczka osobowa H. Lisieckiego m. in. (zaświadczenia o przebyciu służby, wnioski na odznaczenia, odpisy nadania odznaki i medali, zaświadczenie o aresztowaniu i próbie rozstrzelania przez gestapo w 1939 roku); Archiwum rodzinne Lisieckich z Poznania: wspomnienia z walk powstańczych H. Lisieckiego (maszynopis), potwierdzenie przekazania darowizny po H. Lisieckim do Muzeum Narodowego w Poznaniu w 1981 roku (kserokopia) zdjęcia H. Lisieckiego; Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie. Odpis z przebiegu służby H. Lisieckiego w powstaniu wielkopolskim 1918/1919 z dn. 17.02.1958; Korespondencja autora z Wojciechem Lisieckim z Poznania (wnuk H. Lisieckiego) z 2008 roku.

Piotr S. Adamczewski

Liwerski Edward (1895 – 1972), urodził się 23 września 1895 r. w Kurzej Górze koło Kościana w rodzinie Stanisława i Wiktorii z domu Dzikowskiej. Ojciec był nauczycielem w szkole w Kurzej Górze, a matka zajmowała się prowadzeniem domu. Pierwsze lata nauki pobierał u swojego ojca w szkole podstawowej, a później uczęszczał do Wyższej Szkoły dla Chłopców w Kościanie. Po jej ukończeniu wstąpił w naukę kupiecką, uzyskując zawód destylator-kupiec. Pracę rozpoczął w 1911 r. jako uczeń-handlowiec w Fabryce Wódek i Wyłączarnia Soków Owocowych - W. Szuberta w Środzie, gdzie pracował do 1915 r. W 1915 r. został powołany do armii niemieckiej i brał udział w I wojnie światowej. Po powrocie do domu wstąpił w szeregi Powstańców Wielkopolskich i walczył w Kompanii Kościańskiej. W 1920 r. podjął własną działalność w Środzie i prowadził restaurację do wybuchu II wojny światowej. W czasie wojny pracował jako ekspedient w firmie „Hans” w Środzie. Po wojnie ponownie otworzył restaurację, którą prowadził do 1953 r., to jest do zamknięcia jej przez ówczesne władze. W tym samym roku został zatrudniony w Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Środzie jako prowadzący Punkt Sprzedaży Pomocniczej. Od 1 stycznia 1959 r. pracował jako kierownik sklepu nr 7 tejże Spółdzielni. Pracował do 31 grudnia 1965 r., kiedy

Edward
Liwerski

przeszedł na emeryturę. Zmarł 13 sierpnia 1979 r. w Środzie, pochowany został w grobowcu rodzinnym na cmentarzu parafialnym w Środzie. Nazwisko Jego figuruje na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. Na podstawie uchwały Rady Państwa z 21 grudnia 1972 r. został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (legitymacja nr 1596-72-80). Związek małżeński zawarł ze Stefanią Gabryelewicz. Z tego związku urodziło się pięcioro dzieci: Zbigniew (ur. 1922), Krystyna (1923-2005), Anna (ur. 1925), Maria Barbara (1926-2003), Janusz (1933-2003).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Zbigniew Liwerski

Łobza Waclaw (1900 – 1968), urodził się 22 lipca 1900 r. w Środzie w rodzinie Marcina i Rozalii z domu Szałamacha. Miał dwóch braci i dwie siostry: starszy brat Kazimierz (ur. 1895) był Powstańcem Wielkopolskim, walczył w Poznaniu. Waclaw Łobza ukończył szkołę powszechną w 1914 r. następnie podjął naukę w zawodzie cieśli. Od 29 grudnia 1918 roku należał do 1 Kompanii Średzkiej, walczył pod Zbąszyniem. W wolnej Polsce pracował w Przedsiębiorstwie Budowlanym

Waclaw
Łobza

nym Telesfora Schmidta jako cieśla, zdobył tytuł poliera. W czasie okupacji pracował w firmie Jurgensa. Po wojnie pracował w Terenowym Przedsiębiorstwie Budowlanym w Środzie jako majster ciesielski, wychował kilkunastu cieśli. Zmarł 12 marca 1968 r. w Środzie pochowany na cmentarzu średzkim w grobie rodzinnym (kwatery II). Był odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Walecznych, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Odznaką Za Waleczność Rady Ludowej Miasta Poznania. Związek małżeński zawarł we wrześniu 1925 r. ze Stanisławą z domu Dydymską. Byli małżeństwem bezdzietnym. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej odsłoniętej w 2005 r. na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Lubomira Ferenc

Łukaszewski Franciszek (1894 – 1948), urodził się 29 października 1894 roku w Krzykosach w rodzinie rolnika Marcina i Balbiny z domu Jabłońska. W styczniu 1919 roku uformowała się 2 kompania powstańców średzkich pod dowództwem porucznika Pośpieszalskiego. Jako ochotnik wstąpił do niej, brał udział w bitwach pod Szubinem, Rynarzewem i w okolicach Kcyni. Franciszek Łukaszewski-restaurator, był

Franciszek
Łukaszewski

aktywnym członkiem Stowarzyszenia Restauratorów na miasto Środa i okolice. Pracował we własnej restauracji w skład, której wchodziła kręgielnia i bilard. Cały kompleks znajdował się w nieruchomości przy ul. Kilińskiego 13 w Środzie. Wg zapisów historycznych w kamienicy wchodzącej w skład tej nieruchomości mieściła się oberża pod Księciem Józefem Poniatowskim. Był to najstarszy hotel średzki istniejący od czasów Napoleońskich. W 1809 r. przejeżdżając przez Środę Książę Józef Poniatowski, który wraz ze swym sztabem zatrzymał się w tym hotelu i w nim nocował. Franciszek Łukaszewski w okresie międzywojennym był aktywnym członkiem Kurkowego Bractwa Strzeleckiego oraz członkiem wspierającym Związku Ochotniczej Straży Pożarnej w Środzie. W czasie II wojny światowej wraz z najbliższą rodziną zmuszony został do opuszczenia swojej nieruchomości. W czasie okupacji był nie tylko świadkiem łapanek, rozstrzeliwań i innych tragicznych losów Średzian, ale kilkakrotnie więziony i skierowany do przymusowej pracy w fabryce zbrojeniowej w Środzie. Po wojnie w dalszym ciągu prowadził restaurację w swoim domu przy ulicy Kilińskiego 13. Zmarł 6 maja 1948 roku, pochowany na cmentarzu parafialnym w Środzie (kwatery IV) w grobowcu rodzinnym. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918 – 1919 odsłoniętej na Kwaterze Powstańców w 2005 r. 5 czerwca 1920 roku. zawarł związek małżeński z Anastazją z domu Norkiewicz. Mieli pięcioro dzieci: Zbigniewa (1921-1940), Kazimierę (ur. 1924), Marię (1925-2002), Henryka (ur. 1928) i Janusza (ur. 1938).

Dokumenty i pamiątki rodzinne; wspomnienia Franciszka Łukaszewskiego.

Henryk Łukaszewski

Maćkowiak Stanisław (1891 – 1971), urodził się 22 sierpnia 1891 roku w Grójcu powiat Środa Wlkp., w ówczesnym województwie poznańskim. Jego rodzicami byli: Wawrzyn i Anna z Szalków Maćkowiakowie. Rodzice posiadali gospodarstwo rolne. Pochodził z rodziny religijnej i patriotycznej. Rodzice zapoznawali Go z dziejami ziemi ojczyściej. Uczęszczał do Szkoły Powszechnej w Czarnym Piątkowie. Jako uczeń brał udział w strajku szkolnym, bo nie chciał się modlić po niemiecku. Wymierzono Mu za to karę chłosty, doprowadzono na posterunek policji i przedłużono obowiązek uczęszczania do szkoły o pół roku. Na rodziców nałożono karę pieniężną. Po ukończeniu szkoły przylgnęła do Niego opinia znane buntownika szkolnego, a fakt, że był czynnym członkiem Towarzystwa Gimnastycznego Sokół nie ułatwiał Mu życia. W 1911 roku wyjechał do Westfalii, do Herten. Tam wśród emigrantów polskich prowadził działalność patriotyczną. W Towarzystwie Sokół i Oświata wygłaszał pogadanki z historii Polski, czytał polskie książki i propagował śpiew pieśni narodowych. Szczególnie wśród młodzieży budził świadomość narodową. W 1913 roku został powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej. W 1914 roku wybuchła I wojna światowa. Zaborca kierował Polaków tam, gdzie toczyły się najcięższe walki. Stanisław Maćkowiak walczył w 172 Pułku pod Üpern, Herbach, Herzingen i Elzas. Był kilkakrotnie ranny, w tym w 1917 roku bardzo ciężko, gdy walczył pod Elzas. Uznany został za całkowicie niezdolnego do dalszej walki, lecz nie pozwolono

wrócić do domu. Zostawał pod szczególnym nadzorem bo prowadził działalność konspiracyjną. Po częściowym zaleczeniu ran, gdy mógł się już poruszać, z narażeniem życia przedostał się na teren Wielkopolski. Dojechał do Opalenicy, gdzie ogłoszono nabór do Powstania Wielkopolskiego i ochotniczo do niego przystąpił. Zameldował się u dowódcy Edmunda Klemczaka, który skierował Go do Plutonu Kompanii Opalenickiej na Odcinek Zbąszyński pod dowództwo Ludwika Jankowskiego. Były dowódca tak ocenił jego służbę w oddziale: ... *prowadził się jako powstaniec ochotnik wzorowo, powierzone Mu zadania wykonywał sumiennie, w ten sposób przyczynił się w wielkiej mierze do utrzymania granic zachodnich pod Zbąszyniem...* Pozostał w tym oddziale do kwietnia 1919 r. W związku z wybuchem walk z Ukraińcami został przydzielony do 1 Kompanii do II Baonu Saperów i skierowany na front wschodni na Ukrainę do Lwowa. Po oswoobodzeniu Lwowa wyjechał na front Litewsko-Białoruski biorąc udział we wszystkich bitwach jakie ta Kompania stoczyła z Rosjanami, m. in. nad Berezyną. Walczył aż do zakończenia wojny w 1920 roku. Po zakończeniu zwycięskich walk został zwolniony z armii polskiej. Uczył się w Szkole Handlowej Preissa w Poznaniu, którą ukończył w 1922 roku zdobywając zawód kupca. Następnie wyjechał do Francji na emigrację zarobkową. Pracował w kopalni w latach 1922-1926.

Stanisław
Maćkowiak

Potem wyjechał do Niemiec, a później do Belgii. W 1938 roku powrócił do Polski i jako inwalida wojenny wydzierżawił od Związku Inwalidów Wojennych R. P. w Środzie kiosk przy ulicy Dworcowej obecnie Niedziałkowskiego. Kiosk ten prowadził aż do czasu wywiezienia na Einsatz pod Płock w czasie okupacji hitlerowskiej. Po zakończeniu II wojny światowej powrócił do Środy i wznowił pracę w kiosku prowadząc go prywatnie do końca 1951 r. Należał do Związku Zrzeszeń Kupieckich Województwa Poznańskiego i do Zrzeszenia Kupców Branży Spożywczej Województwa Poznańskiego. W związku z likwidacją inicjatywy prywatnej w PRL od 1 stycznia 1952 r. wstąpił do Spółdzielni Inwalidów „Współpraca” w Jarocinie, która przejęła również kiosk. Był zatrudniony w nim jako kierownik. Pracował na tym stanowisku do roku 1957 tj. do czasu przejścia na emeryturę. Należał do Związku Inwalidów Wojennych RP i PRL od 1921 do 1971 r. Był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich 1918-1919 Koło Śródmieście w Poznaniu. Był także członkiem ZBOWiD od 1968r. Zmarł 12 maja 1971 r. w Środzie Wlkp. i spoczywa w kwaterze Powstańców Wielkopolskich na średzkim cmentarzu. Był odznaczony: Krzyżem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (nadany uchwałą Rady Państwa PRL w 1971 r. Krzyż ten w 10 lat po przyznaniu, już po śmierci tj. w 1981 r. otrzymała wdowa Marianna Maćkowiak z Matuszaków), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921. Był żonaty i miał córki Bożenę i Janinę.

CAW, dokumenty odznaczeniowe; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Janina Maćkowiak, Bożena Maćkowiak

Magowski Jan (1899 – 1951), inżynier leśnik, żołnierz Wojsk Wielkopolskich. Urodzony 8 lipca 1899 r. we Lwówku, syn Walentego, dyplomowanego agronoma i Kazimiery z Szczechowskich. Był absolwentem gimnazjum realnego im. G. Bergera. Zmobilizowany do armii niemieckiej, po powrocie w rodzinne strony uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim, a nast. w walkach pod Lwowem. Potem służył w 9 p. art. ciężkiej we Włodawie, ale przydział, jako ppor. rezerwy, miał do 16 p. a. l. Po ukończeniu studiów i uzyskaniu na UP dyplomu inżyniera leśnictwa, pracował w Dyrekcji Lasów Państwowych w Poznaniu, a następnie, aż do wybuchu wojny, był nadleśniczym w Biedrusku koło Poznania. Wysiedlo-

Jan
Magowski

ny, pracował w Generalnym Gubernatorstwie, w Łukowie. Po zakończeniu wojny wrócił do Biedruska, mieszkał tam i pracował do śmierci, 3 listopada 1951 roku. Spoczywa na cmentarzu junikowskim. Rodziny nie założył.

Dokumentacja rodzinna.

Marek Magowski

Magowski Mieczysław (1886 – 1964), dyplomowany agronom, ziemianin, powstaniec wielkopolski. Urodzony 31 grudnia 1886 r. w Lipnicy (w Szamotulskim), syn Walentego, administratora dóbr lipnickich i Kazimiery ze

Szczechowskich. Ukończył Gimnazjum Królewskie w Ostrowie Wlkp, następnie wyższe studia rolnicze w Lipsku. Po wybuchu I wojny światowej zmobilizowany do armii pruskiej, służył najpierw w Berlinie w Garde - Train - Erzatz - Abteilung, potem walczył w jednostkach armii niemieckiej na wschodzie, w kolicach Grodna. W drugim roku wojny zdemobilizowany. Brał udział w powstaniu wielkopolskim, w 1919 r. reprezentował Lipnicę w szamotulskiej Radzie Ludowej. W II Rzeczypospolitej początkowo był zarządcą majątku Wierzchaczewo, później przejął po swoim ojcu administrację klucza lipnickiego i funkcję tę sprawował do wybuchu II wojny światowej. Należał do Wielkopolskiego Związku Ziemian. W grudniu 1939 ro-

Mieczysław
Magowski

ku wysiedlony z rodziną do Generalnego Gubernatorstwa, do Jędrzejowa w kieleckim. Po wojnie przez krótki czas administrował majątkami Niepruszewo i Kobylniki w powiecie szamotulskim, pod naciskiem władz komunistycznych przeniósł się do Kadyn koło Elbląga, gdzie pełnił funkcję dyrektora stadniny koni aż do emerytury. Zmarł 17 marca 1964 r. w Kadynach, spoczywa na cmentarzu w Gdańsku. W 1919 r. zawarł zw. małżeński z Felicją Pannieńską. Dzieci: Halina (zam. Reiter), Andrzej i Mieczysław.

Dokumentacja rodzinna.

Marek Magowski

Magowski Władysław (1890 – 1961), lekarz, powstaniec wielkopolski. Urodzony 14 maja 1890 r. we Lwówku, w rodzinie Walentego M., administratora dóbr (powstańca 1863 r.) i Kazimierzy ze Szczechowskich. W 1911 r. ukończył gimnazjum w Ostrowie Wlkp.; podczas nauki zaangażowany w działalność Tow. T. Zana. Studiował medycynę kolejno w Monachium, Bonn, Heidelbergu, Berlinie i Lipsku. W sierpniu 1914 r. powołany do armii niem. jako Feldunterarzt, służył w 37 pułku piechoty landwery, na froncie wschodnim. W dniu 1 czerwca 1915 r. odznaczony Krzyżem Żelaznym II klasy za odwagę wykazaną przy ewakuacji rannych. Służbę ukończył 10 listopada 1918 r. Po wybuchu walk powstańczych w Poznaniu, uczestniczył w nich na ulicach miasta i w akcji o zdobycie stacji lotniczej w Ławicy. Potem był dowódcą eszelonu ratunkowego, który jeździł na trasie Zbąszyń-Poznań, zbierając rannych powstańców. Od 9 stycznia 1919 r. w Wojsku Wielkopolskim, w stopniu ppor. Pracował w XV Szpitalu Okręgowym w Poznaniu, w okresie 27 maj–31listopad 1919 r. był lekarzem I dyonu 2 p. artylerii polowej wlkp. W 1920 r. zaliczył kilka kursów medycznych we Lwowie, służył w VII Banie Zapasowym Wojsk Wartowniczych i Etapowych, a w okresie 28 lipca–31 grudnia 1920 r. był komendantem Pociągu Szpitalnego nr 73. Mianowany kapitanem 1 stycznia 1921 r., w dniu 30 września 1921 r. przeniesiony do rezerwy. Po czteroletniej przerwie kontynuował studia we Lwowie, uzyskując 6 września 1921 r. dyplom doktora wszech nauk lekarskich. Po zwolnieniu z wojska podjął pracę we współtworzonej przez siebie Klinice Ocznej działającej w szpitalu wojskowym w Poznaniu. Prowadził badania nauko-

we w zakresie okulistyki, odbył też szkolenie specjalistyczne w Wiedniu. Od 1 listopada 1922 został również lekarzem kontraktowym Zbrojowni Nr 3. W 1923 r. uzyskał specjalizację okulistyczną. Klinikę opuścił na własne życzenie, pragnąc sobie stworzyć własną placówkę pracy. W 1925 roku objął stanowisko ordynatora Oddziału Okulistycznego w Szpitalu SS. Elżbietanek, przy ul. Łąkowej w Poznaniu. Stanowisko to pełnił aż do wybuchu II wojny światowej. Jednocześnie pracował w Ubezpieczalni Społecznej oraz od 1 sierpnia 1934 r. w Przychodni PKP. Prowadził wykłady w Szkole Pielęgniarek. Dnia 24 sierpnia 1939 powołany do służby czynnej w 7 Szpitalu Okręgowym Armii „Poznań”, był ordynatorem oddziału ocznego. Uczestniczył w bitwie nad Bzurą, pod Gąbinem dostał się do niewoli niemieckiej. W okresie 19 września–20 grudnia 1939 polski komendant szpitala jenieckiego w Kutnie. Zwolniony z niewoli na początku 1940 roku, brał udział w konspiracji, organizując przerzuty zagrożonych Polaków z Kraju Warty do Generalnego Gubernatorstwa. Pracował w Kutnie jako okulista w Kasie Chorych i Szpitalu Powiatowym. Równocześnie zajmował się akcjami charytatywnymi na rzecz przesiedleńców i uciekinierów z obozów jenieckich i przymusowych robót w Niemczech. Po wyzwoleniu wrócił do Poznania, od 1945 do 15 kwietnia 1949 r. był ordynatorem Oddziału Oku-

Władysław
Magowski

listycznego w Szpitalu SS. Elżbietanek, a od maja 1949 roku aż do śmierci prowadził, po uprzednim zorganizowaniu, oddział okulistyczny w Wojewódzkim Szpitalu Dziecięcym w Poznaniu. Jednocześnie pracował w Wojewódzkiej Przychodni Specjalistycznej i prowadził prywatny gabinet okulistyczny. Był członkiem-założycielem i aktywnym działaczem wielkopolskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Okulistycznego. Zmarł w Poznaniu 4 stycznia 1961 r., spoczywa na cmentarzu junikowskim. Odznaczenia: Brązowy Medal za Długoletnią Służbę (1938), po wojnie: Order Odrodzenia Polski 5 kl., Złoty Krzyż Zasługi, Medal X-lecia PRL, Odznaka „Za wzorową pracę w służbie zdrowia”. Od 1922 r. żonaty z Haliną Marią Kornobis. Dzieci: Leszek (ur. 1924, architekt), Krystyna (zam. Oppeln – Bronikowska, ur. 1927, lekarz stomatolog).

TU NRL, 13 z 23 V 1919 r., s. 55; M. Paluszkiewicz, J. Szews, Słownik biograficzny członków tajnych товариств gimnazjalnych w Wielkim Księstwie Poznańskim 1850-1918, Poznań 2000; J. Hasik, R. Meissner, Szkice do portretów przedstawicieli medycyny poznańskiej 1945-1985, Poznań 1991; Szpital Dziecięcy im. Bolesława Kryświewicza 1877-1977. Red. E. Błaszczyk i in. Poznań 1977; Z dziejów szpitali poznańskich, Poznań 1983; J. Basiński, Organizacja i stan kadrowy Wojsk Sanitarnych Powstańczej Armii Wielkopolskiej. „Archiwum Historii Medycyny” 1979 T. 42 nr. 1; „Klinika oczna” 1923 T. 1 nr 2, 3-5; K. Bartkowska, Wspomnienie pośmiertne o dr. Władysławie Magowskim. „Klinika Oczna” 1962 T. 32 nr. 1-6; „Fakty UMP” Nr 6 2008, s. 6; dokumentacja rodzinna.

Marek Magowski

Maj Jan Andrzej (1895 – 1919), szeregowy 3 kompanii I batalionu 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Urodził się 9 lipca 1895 roku w Konarzewie (pow. poznański) z matki Michaliny z domu Cerba. Po ukończeniu miejscowej szkoły powszechnej mieszkał i pracował w Konarzewie. Jako ochotnik wstąpił do oddziału powstańczego pułkownika Andrzeja Kopy w Dopiewie. Brał udział w zdobyciu Ławicy. Poległ 15 maja 1919 roku w walkach pod Szubinem. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Konarzewie. Brak informacji na temat rodziny.

Szelmecka W., Historia 68 Pułku Piechoty (10 Pułk Strzelców Wielkopolskich), Września 1928, mpis; Kościański Z. Wartel Z., Zachowane mogiły powstańców wielkopolskich poległych i zmarłych w czasie walk powstańczych 1918/1919. Poznań 2003; Olszewski W., Jastrząb Ł., Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27.12.1918 do 8.03.1920. Koszalin 2009; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 112; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

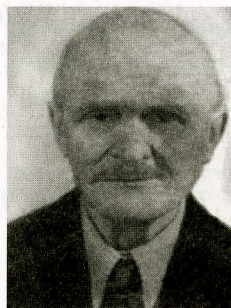
Eligiusz Tomkowiak

Małuszek Jan Antoni (1889 – 1977), urodził się 11 kwietnia 1889 roku w Kotłowie pow. Ostrzeszów. Był synem Józefa nauczyciela, kierownika szkoły w Kotłowie i Wiktorii z domu Tomaszewska. Po ukończeniu szkoły powszechnej rozpoczął praktykę kupiecką w składzie żelaza i do wybuchu I wojny światowej pracował tam w charakterze pomocnika handlowego. Zmobilizowany do armii pruskiej. 22 listo-

pada 1914 r. pod Łodzią, został ciężko ranny w lewą łopatkę. Od 1 grudnia 1914 r. przebywał w lazarecie Benediktbauern w Górnej Bawarii aż do 23 kwietnia 1915 roku. Przywrócony do armii pruskiej był przenoszony z oddziału do oddziału. W 1918 ponownie 2 krotnie trafił do lazaretu w Warszawie. 13 marca 1918 roku awansowany do stopnia sierżanta. Zdemobilizowany z armii pruskiej 14 grudnia 1918 r. Wrócił do domu w Ostrowie Wielkopolskim i 31 grudnia 1918 r. ochotniczo przystąpił do Powstania Wielkopolskiego. W pierwszych dniach brał udział w rozbrajaniu Niemców i oswobodzenia Ostrowa. Jako plutonowy w oddziale skalmierzyczan uczestniczył 15 stycznia 1919 roku w wymarszu pod Ligotę k. Ostrzeszowa, gdzie po utarczce z Niemcami wzięto jeńców i wraz z poległymi powstańcami powrócono do Ostrowa. Uczestniczył w walkach pod Zdunami koło Krotoszyna. Przez pewien czas był broń-mistrzem w batalionie Szybrowskiego i w 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 70 pp) w Ostrowie. W ramach reorganizacji sił powstańczych został przeniesiony z nominacją na sierżanta liniowego w lipcu 1919 r. do służby garnizonowej w Jarocinie pełniąc funkcję komorowego w III Dywizji Wielkopolskiej. Wraz z tą jednostką po likwidacji komory, wyruszył wiosną 1920 r. na front litewsko – białoruski pod Lidę. Z dniem 30 kwietnia został zwolniony z wojska i skierowany do służby pocztowej, którą podjął 1 maja 1920 r. w Jarocinie. Podnosił swoje kwalifikacje na kursach specjalistycznych w Poznaniu od 2 września 1922 do 19 stycznia 1923. Od 1922 r. pracował w urzędzie pocztowym w Wielichowie, w 1923 roku w Bralinie, a w latach 1924 - 1930 w Podzamczu k. Kępna jako naczelnik poczty. Od

27 sierpnia 1930 r. do 1 września 1939 r. pracował na poczcie w Środzie Wlkp. W tym czasie należał do Średzkiego Oddziału Polskiego Związku Zachodniego, gdzie był członkiem zarządu. We wrześniu 1939 r. zwolniony przez Niemców z pracy i do października 1940 r. zatrudniony jako pracownik fizyczny przy kopaniu studni na lotnisku w Mącznikach i Śnieciskach. 30 października 1940 r. wysiedlony wraz z rodziną do Rembertowa k. Warszawy. W czasie okupacji odrzucił propozycję wpisania się na Volkslistę. Pracował w Urzędzie Pocztowym w Mińsku Mazowieckim (od stycznia 1941), następnie na poczcie Warszawa 1 (od 1 listopada 1941 r.) i w Urzędzie Pocztowym Warszawa 2 (od 1942 r. do 1944 r.). Po wyzwoleniu prawobrzeżnej Warszawy zatrudniony został jako strażnik mienia państwowego w Jabłonnej k. Warszawy (od 1944 do marca 1945). 25 marca 1945 r. wrócił wraz z rodziną do Środy Wlkp. i 3 kwietnia 1945 r. podjął pracę urzędnika pocztowego w Urzędzie Pocztowym w Środzie, w którym pracował do chwili przejścia na emeryturę w 1958 r. Był członkiem ZBoWiD. Uchwałą Rady Państwa z dnia 24 czerwca 1972 r. awansowany do stopnia podporucznika WP. Zmarł w wieku 88 lat, 9 maja 1977 r. Spoczywa na Kwaterze Powstańców na cmentarzu w Środzie Wlkp. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy

Jan Antoni
Matuszek

Wielkopolscy 1918 – 1919 odsoniętej w 2005 r. przy Kwaterze Powstańców w Środzie. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1967) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). 19 maja 1924 r. zawarł związek małżeński z Seweryną z domu Ziętkowiak. Ze związku urodziły się dzieci: Eugenia (ur. 20 listopada 1925), mgr filologii polskiej; Elżbieta (7 czerwca 1927-25 lipca 1988) i Marian (ur. 8 września 1931), mgr pedagogiki.

Dokumenty ze zbiorów rodzinnych.

Eugenia Małuszek

Markwitz Władysław (1897 – 1992), urodził się 25 września 1897 r. w Perkowie (pow. babimojski) jako syn rolnika Augustyna i Józefy z Ciesielskich. W 6. roku życia rozpoczął naukę w 4-klasowej szkole powszechnej i po jej ukończeniu pracował w rodzinnym gospodarstwie. W wieku 16 lat wyemigrował w poszukiwaniu pracy do Westfalii w Niemczech, gdzie otrzymał zatrudnienie jako górnik w kopalni węgla. 24 lipca 1916 r. wcielono go do armii niemieckiej i skierowano na front zachodni we Francji. W ostatnim tygodniu wojny został ranny w rękę i odesłany do niemieckiego szpitala Glac na Górnym Śląsku. Po częściowym zaleczeniu rany otrzymał urlop i przybył do Perkowa, z którego już nie wrócił do wojska

Władysław
Markwitz

niemieckiego. Na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego udał się jako ochotnik z grupą kolegów do Wolsztyna i wstąpił do kompanii powstańczej ppor. Stanisława Siudy. Brał udział w oswobodzeniu tego miasta, a potem pod dowództwem ppor. Wojciecha Eckerta uczestniczył w kolejnych walkach zbrojnych o Kopanicę, Kargowę, Grójec i Babimost. Po zakończeniu walk powstańczych, wcielony do 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (pożn. 56 Pułk Piechoty), uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej, walcząc m. in. pod Połockiem, Bobrujskiem i biorąc udział w przeprawie przez rzekę Berezynę. W czasie trwania tych walk, 24 kwietnia 1920 r., został mianowany kapralem. Następnie, w czasie odwrotu naszych wojsk przed atakującymi bolszewikami, był obrońcą Warszawy w sierpniu tegoż roku. Po ustaniu działań wojennych powrócił z pułkiem do miejsca jego pokojowego postoju do Śremu. Pełnił nadal służbę wojskową. Zdemobilizowany 24 lipca 1921 r. wrócił do rodzinnego Perkowa i pracował w rodzinnym gospodarstwie. W okresie okupacji niemieckiej był robotnikiem leśnym. Po zakończeniu II wojny światowej nadal utrzymywał się z własnego gospodarstwa rolnego. Zmarł 9 lutego 1992 r. Spoczywa w Przemęcie na cmentarzu przy kościele św. Piotra. Był odznaczony Krzyżem Za Udział w Wojnie 1918-1921 (1991), Medalem Niepodległości, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958) oraz Honorową Odznaką „50 lat w Służbie OSP”. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany podporucznikiem (1972). Od 1957 r. należał do ZBoWiD-u. Żonaty z Józefą Lewandowską miał córkę Zofię (1925), żonę Kicińską.

Siuda S., Zarys historii wojennej 56. Pułku Piechoty, Krotoszyn 1932 s. 15-16; Kruszyński S., Powstańcy rodowód 2. Pułku Strzelców Wielkopolskich (w:) Powstaniec Wielkopolski 1918-1919, Poznań, Rok 1999, s. 17-21; Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD-u, sygn. 6341; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD-u w Wolsztynie 1974-1975; Książka legitymacyjna strzelca Markwita Władysława, nr 146 z 21 marca 1919 r. wystawiona w IV Batalionie Grupy Zachodniej w Wolsztynie; Książeczka wojskowa, Kościan, Gł. Ks. Ewidencji 116; Głos Wolsztyński z 1959 r., nr 3, s. 2; Pamiątki rodzinne oraz informacje Marii i Stefana Kokotów z Perkowa.

Antoni Fornalski

Matuszek Stanisław (1898 – 1970), sierżant WP. Urodził się 1 maja 1898 r. w Krotoszynie w rodzinie robotniczej Jana i Marcjanny z domu Klimek W latach 1904-1912 uczęszczał do szkoły powszechnej. Od stycznia 1915 r. pracował jako metalowiec w Düsseldorfie tutaj należał do Czerwonego Związku Robotników Metalowców. 17 listopada 1916 r. powołany do armii niemieckiej i wcielony do 19 pułku saperów w Strassburgu. 28 stycznia 1917 r. przeniesiony do szkoły miotaczy min w Orzczycach (Prusy Wschodnie). Od 25 maja 1917 r. walczył na froncie zachodnim w 439 kompani miotaczy min, następnie od 22 października 1919 r. w 466 pułku piechoty (kompania miotaczy min), a od 8 stycznia 1919 r. w 167 pp. 31 stycznia 1919 r. zwolniony do rezerwy. Próba przekroczenia granicy w okolicach Krzyża i Zbąszynia oraz kolejna dnia 6 lutego 1919 r. w okolicach Zdun nie powiodły się. Granicę udało się przekroczyć dopiero w końcu

marca 1919 r. 4 kwietnia 1919 r. został wcielony do I Baonu Saperów Wlkp. 1 maja 1919 r. przeniesiony do 2 kompani II Baonu Saperów Wlkp., który 9 września 1919 r. skierowano do Baranowicz, gdzie baon przydzielono do 8 Dywizji Piechoty celem udziału w operacji na Połock. Walczył we wszystkich bitwach i potyczkach swego baonu. Po zakończeniu działań wojennych pełnił służbę w 7 pułku saperów Wlkp. (późniejszym 7 batalion saperów Wlkp.). 15 kwietnia 1921 r. został mianowany podoficerem zawodowym. 20 grudnia 1924 r. awansowany na plutonowego. 21 października 1927 r. awansowany na sierżanta. 15 sierpnia 1928 r. odkomenderowany na sześciomiesięczny kurs podoficerów zawodowych w Modlinie. 24 sierpnia 1938 r. wyznaczony został szefem 2 kompani 14 batalionu saperów. Z tą jednostką brał udział w kampanii wrześniowej 1939 r. od miejscowości Więckowice przez Poznań, Wrześnię, Żydowo, Kutno, Łowicz. Następnie w walkach w m. Piątek, Sobota, nad Bzurą i Puszczy Kampinoskiej. 16 września 1939 r. został przez Niemców wzięty do niewoli, w której przebywał do dnia 28 września 1939 r. w obozie jenieckim w Rawie Mazowieckiej. Po powrocie do Poznania do 1941 r. pracował jako robotnik w niemiecki zarządzie budynków wojskowych. Od 1942 r. pracował jako metalowiec w Zakładach Hipolita Cegielskiego (w czasie okupacji DWM). Od

Stanisław
Matuszek

maja 1944 r. tj. po zniszczeniu przez lotnictwo alianckie hali, w której pracował został wysłany do przymusowej pracy w obozie w Karlsruhe w Niemczech. 15 grudnia 1944 r. powrócił do Poznania. Po wyzwoleniu Poznania pracował dalej w Zakładach Hipolita Cegielskiego. Od 1948 r. do 30 kwietnia 1963 r. tj. do czasu przejścia na emeryturę zatrudniony był w Poznańskim Przedsiębiorstwie Robót Instalacyjnych. Zmarł w Poznaniu 13 czerwca 1970 r. pochowany na cmentarzu komunalnym na Junikowie. Odznaczony był Krzyżem Walecznych; Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921; Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości; Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę; Brązowym Krzyżem Zasługi – Dziennik Personalny M. S. Wojskowych nr 2/38. Po wojnie odznaczony Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego. W 1924 r. zawarł związek małżeński z Cecylią z domu Braun (zm. 1984). Dzieci: Krystyna (ur. 1925); Gertruda (1926-2005); Zenon (1930 –1995).

CAW-poświadczenie służby z dnia 23 sierpnia 1947 r., Nr 2233; W. Mańkowski Zarys Historii Wojennej Pułków Polskich 7-Pułk Saperów Wielkopolskich Warszawa - 1934 r.; Powstańcy Wielkopolscy .... Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Praca zbiorowa pod redakcją B. Pola-ka. T. V, Poznań 2008, s. 116-117; Centralny Urząd Rejestracyjny Strat Wojennych i Grobów Wojennych – zaświadczenie o przebiegu służby wojskowej – Berlin 22 grudnia 1939 r.; dokumenty rodziny (w tym własnoręczny życiorys z dnia 18 grudnia 1967 r.); zbiory autora i informacje córki Krystyny.

Włodzimierz Becker

Mausch Kazimierz (1891 – 1927), urodził się 4 marca 1891 r. w Gułtowach powiat Środa. Ojciec Damian matka Jadwiga z domu Jaśkowiak. Rodzina przeprowadziła się w roku 1896 do Środy. Kazimierz Mausch ukończył siedmioklasową szkołę powszechną w Środzie. Po jej ukończeniu uczył się zawodu jako ślusarz mechanik w fabryce maszyn firmy Ignacy Dekowski i Spółka w Środzie. Po ukończeniu nauki zawodu nadal pracował w fabryce jako pomocnik. Potem dwukrotnie wyjeżdżał do pracy w hutach do Niemiec i Francji. Jako młody człowiek w czasie zaborów był członkiem różnych związków i towarzystw polskich, które krzepiły ducha narodowego, między innymi był członkiem Towarzystwa Młodzieży Katolickiej. 5 sierpnia 1914 r. został przymusowo wcielony do armii niemieckiej. Od sierpnia 1915 r. do grudnia 1918 r. przebywał na froncie wschodnim z 5 Pułkiem Artylerii Ciężkiej. Do armii polskiej wstąpił jako ochotnik 3 stycznia 1919 r. do 2 kompani baonu średzkiego, a następnie 5 maja 1919 r. wstąpił do baonu lwowskiego. Walczył pod Szubinem, Rynarzewem, Brześciem Litewskim, Baranowiczach, Stochodem. Został odznaczony Pamiątkowym Krzyżem Z. T. U. P. Wlkp. 1918/1919 (legitymacja Nr 1206) oraz Krzyżem nadanym przez Radę Ludową Miasta Poznania (legitymacja Nr 87). Zmarł przedwcześnie 15 kwietnia 1927 r. Pozostawił ciężarną żonę Józę-

Kazimierz
Mausch

fę Mausch (z domu Sokołowska) oraz dzieci: – Janinę (ur. 1921); Mieczysława (ur. 1923). Już po śmierci Kazimierza urodził się 29 maja 1927 r. syn Jan. Nazwisko Kazimierza Mauscha umieszczone jest na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej w 2005 r. ekshumowany z Cmentarza Parafialnego w Środzie na Kwaterę Powstańców Wielkopolskich w 2006 r.

Dokumenty i pamiątki rodzinne; Szymanowski Mieczysław, Mausch Kazimierz (1891-1927), (w:) Powstańcy Wielkopolscy... Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka, T. V, Poznań 2008, s. 117-118.

Mieczysław Szymanowski

Mąderek Stanisław (1902 – 1961), urodzony 9 listopada 1902 r. w Dębiczu pow. Środa Wlkp. Rodzicami jego byli Jakub i Jadwiga z domu Kaczmarek. Do szkół uczęszczał w Środzie w latach zaborów i pierwszych latach niepodległości od 1908 r. do 1920 r. otrzymując wykształcenie podstawowe i doksztalcające zawodowe jako poligraf. W latach 1921 – 1922 uczęszczał do Szkoły Handlowej w Poznaniu. W okresie zaborów i I wojny światowej należał do organizatorów i czynnych członków tajnego ruchu młodzieży w Środzie. Z ramienia Komendy Hufca Skautów Średzkich brał udział w Powstaniu Wielkopolskim oraz w służbach harcerskich w wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1920 r. Służył w Wojsku Polskim w 70 pp. Kampanię wrześniową 1939 r. odbył w 58 pp w Poznaniu. Uniknął niewoli ale po powrocie do Poznania Niemcy wysiedlili go wraz z rodziną do Środy, gdzie zatrudniony został w 1942 r. w drukar-

ni średzkiej. Był przez okupanta jeszcze dwukrotnie wysiedlany. W czasie okupacji hitlerowskiej jako drukarz włączył się do działalności konspiracyjnej. W styczniu 1943 r. został zaprzysiężony przez Szefa Wojskowej Administracji Zastępczej Stanisława Muszyńskiego ps. Komar przyjmując jako swój zakres działania zaopatrzenie kierownictwa rejonu Armii Krajowej w Środzie w papier, farby, materiały drukarskie oraz druki administracyjne i tym podobne dokumenty okupanta. Działał również w sferze upowszechniania informacji radiowych oraz w akcjach mających na celu przeciwstawianie się oddziaływaniu wroga na społeczeństwo Polskie. W okresie nasilonych aresztowań pełnił nadal swoją funkcję utrzymując więź organizacyjną do czasu wypędzenia hitlerowców ze Środy. Swęj działalności konspiracyjnej w czasie okupacji nie ujawnił i nie poddał się procesowi rejeestracji. W 1945 r. od pierwszych miesięcy podjął działalność jako kierownik miejscowego urzędu repatriacyjnego osiągając wyróżniające wyniki w akcji repatriacyjnej i osiedleńczej. Brał udział w organizacji Związku Harcerstwa Polskiego, w którym został pierwszym hufcowym na terenie Środy i powiatu średzkiego. Brał udział we wszystkich pracach mających na celu odrodzenie działalności społecznej i kulturalnej regionu średzkiego. Na jesieni 1945 r. związał się z działalnością nielegalnej organizacji niepodległościowej o nazwie

Stanisław
Mąderek

Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta“, która działała na terenie Wielkopolski pod kierownictwem Andrzeja Rzewuskiego ps. Hańcza. Działalność ta została przerwana 4 grudnia 1945 r. aresztowaniem przez organa Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa ze Środy. W areszcie śledczym, w którym zamknięto również jego małżonkę Monikę Mąderkową z domu Bembnista, przebywał do lipca 1946 r. Dzięki swojej postawie i uporowi, mimo nacisków i tortur nie przyznał się do działalności w Armii Krajowej i w powojennej organizacji niepodległościowej Warta. Ta postawa jak i postawa żony Moniki, brak dowodów oraz starania ówczesnych władz wojewódzkich Polskiego Stronnictwa Ludowego także Stanisława Mikołajczyka sprawiły że więzienie śledcze Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu, Monika Mąderek opuściła 15 maja 1946 r., a Stanisław Mąderek w dniu 4 lipca 1946 r. Po wyjściu z więzienia Stanisław Mąderek włączył się do działalności Polskiego Stronnictwa Ludowego w Poznaniu, pracując w latach 1946-1948 r. jako redaktor techniczny czasopisma PSL Polska Ludowa. W latach 1947-48 odbył aplikanturę dziennikarską w redakcji tego czasopisma. W latach 1948-1949 był kierownikiem mutacji Gazety Ludowej z Warszawy. Po zlikwidowaniu tego pisma w 1949 r. działał w Zarządzie Wojewódzkim Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego w Poznaniu, w redakcji Głosu Wielkopolskiego oraz w Wojewódzkim Komitecie Frontu Jedności Narodu w Poznaniu. Po październiku 1956 r. stał się jednym z organizatorów i redaktorów Gazety Chłopskiej wychodzącej w Poznaniu. Od 1955 r. działał aktywnie w Zarządzie Okręgu Związku Bojowników o Wolność i Demokrację,

pełniąc do swojej śmierci funkcję sekretarza Zarządu Okręgu, jako przedstawiciel środowiska Powstańców Wielkopolskich. Stanisław Mąderek i jego żona Monika mieli dwoje dzieci: córkę Danutę Marię zamężną Lis i syna Zbigniewa, lekarza pracującego na terenie Piły i Środy. Zmarł 22 września 1961 roku i został pochowany w Kwaterze Powstańców w Środzie. Jego nazwisko umieszczone jest na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918 – 1919 odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców.

Dokumenty i pamiątki rodzinne; akta sądowe.

Elżbieta Lis-Lastra

Mellenbrock Edmund Marian (1892 – 1977), urodził się 7 listopada 1892 r. w Dzierżynie w powiecie mogileńskim. Otrzymał wykształcenie kupieckie w szkole handlowej w Berlinie. Wcielony do armii pruskiej, walczył na froncie zachodnim we Francji jako podoficer saperów. Pod koniec grudnia 1918 r. wrócił do domu rodzinnego w Parysewie powiat Września. Tam zastał także dwóch swoich braci którzy wrócili z frontu niemieckiego. Dowiedziawszy się o walkach powstańczych w Poznaniu, udał się tam i pewnym czasie wrócił do Parysewa. Wstąpił do oddziałów powstańczych w Gnieźnie. Został dowódcą 1 plutonu w kompanii

Edmund
Mellenbrock

Butlera. W składzie kompani brał udział w walkach o Szubin. Jego oddział zdobył dworzec szubiński. Walczył nad kanałem bydgoskim, na odcinku Potulice – Łochowo gdzie został ranny i skierowany do szpitala. W marcu 1919 r. został skierowany do Szkoły Oficerskiej II Dywizji Strzelców Wielkopolskich w Gnieźnie, a po jej ukończeniu zastał odkomenderowany w do 58 pp, a następnie do DOK VII w Poznaniu. Ze względu na stan zdrowia został z wojska zwolniony. W latach 1929-1930 uruchomił w Poznaniu zakład produkujący opakowania apteczne i mleczarskie oraz prowadził sklepy spożywcze. Działalność kupiecką i przemysłową prowadził do dnia wybuchu II wojny światowej. W 1939 r. stracił cały majątek zagrabiony przez okupanta. Po zakończeniu działań wojennych przeniósł się z rodziną do Środy i zamieszkał przy ul. Niedziałkowskiego 26. Rozpoczął działalność w tej samej branży jak w okresie międzywojennym i prowadzi zakład do momentu przejścia na emeryturę. Zmarł 11 kwietnia 1977 r. Spoczywa w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu w Środzie Wlkp. Jego nazwisko zostało upamiętnione na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Zawarł związek małżeński z Władysławą z Gólniewiczów. Ze związku urodziło się czworo dzieci: Teresa (ur. 1931), Andrzej (ur. 1932), Urszula (ur. 1936) i Danuta (ur. 1939).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Teresa Mellenbrock-Tomaszewska

Michalczyk Stanisław (1892 – 1940), powstaniec wielkopolski. Urodził się 19 kwietnia 1892 r. w Łubnicy (w b.

pow. śmigielskim), w rodzinie Piotra i Konstancji z d. Nowak. Po ukończeniu 4-klasowej szkoły ludowej w Gościeszynie k/Wolsztyna pracował jako murarz. 12 października 1913 r. Powołany został do armii niemieckiej, w której służył do końca wojny. Po zwolnieniu z armii niemieckiej 27 grudnia 1918 r. przyjechał do m. Dakowy Mokre, gdzie zamieszkiwali jego rodzice. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego 4 stycznia 1919 r. ochotniczo wstąpił do kompanii opalenickiej organizowanej przez Edmunda Klemczaka. Z tą kompanią brał udział w walkach na odcinku zbąszyńskim w rejonie Zbąszynia, Strzyżewa, Łomnicy, Miedzichowa, Nowej Wsi, Perzyn i Wielkiego Grójca. 16 lutego pod Wielkim Grójcem został ranny. Po wyleczeniu z ran został przydzielony do 5 kompanii 61 pp ppor. Ludwika Baranieckiego, z którą przebywał na froncie zachodnim, a następnie na froncie północnym. Brał udział w walkach pod Chodzieżą i Rynarzewem. Od marca 1920 r. z pułkiem na froncie bolszewickim. Z wojska został zwolniony w 14 października 1920 r. w stopniu sierżanta. Po zwolnieniu z wojska pracował jako murarz. 16 września 1921 r. wstąpił w szeregi Policji Państwowej. Od 1929 r. ukończył szkołę dla szeregowych PP w Sosnowcu. Służył w plutonie konnym PP na miasto Poznań do września 1939 r. W nieznanych okolicznościach dostał się do niewoli sowieckiej. Przebywał w obozie w Ostaszkwie. Został zamordowany w kwietniu 1940 r. w Twerze, pochowany w zbiorowych mogiłach na cmentarzu w Miednoje. Odznaczony: Medalem Za Wojnę 1918 – 1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Krzyżem Straży Ludowej m. Poznania. 21 czerwca 1921 r. zawarł związek małżeński z Marią z domu Rybarczyk. Miał

dwoje dzieci: Henryka (ur. 1924), Martę (ur. 1926).

ródło: CAW, KKiMN Odrzucone 20 VI 1933; Miednoje. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego. T. 2. Warszawa 2006, s. 570; Naznaczeni piętnem Ostaszkowa. Wykazy jeńców obozu ostaszkowskiego i ich rodzin. Warszawa 2000, s. 440.

Zenon Józwiak

Michalski Stefan (1872 – 1926) lekarz, powstaniec wielkopolski. Urodzony 12 grudnia 1872 r. w Sarbii pow. Czarnków, był synem Teodora M., nauczyciela i Marianny z Antoniewiczów. W rodzinnej miejscowości uczęszczał do szkoły powszechnej, a nast. do gimnazjum w Śremie, gdzie w 1893 r. złożył egzamin maturalny; należał do tamtejszego Towarzystwa Marianów. Studiował medycynę na uniwersytecie w Gryfii, tam też uzyskał stopień doktora. Jako lekarz rozpoczął praktykę w Poniecu, a następnie osiedlił się w Tarnowie Podgórnym. W 1905 roku przeniósł się do Poznania, gdzie pracował z pełnym poświęceniem, ceniony przez pacjentów, bardzo popularny wśród biedoty na Chwaliszewie. W 1908 r. był jednym ze współzałożycieli „Kuriera Poznańskiego” oraz członkiem Rady Nadzorczej Nowej Drukarni Polskiej. Po niedługim czasie

Stefan
Michalski

zrezygnował z tych funkcji na rzecz pełnego zaangażowania w pracy Towarzystwa Czytelni Ludowych. Przez wiele lat był bibliotekarzem głównym Towarzystwa, a w latach 1905 – 1924 przewodniczącym komisji oceniającej. Redagował też kwartalnik Czytelnia Ludowa, który od 1910 roku zmienił nazwę na Przegląd Oświatowy. Był autorem katalogu Katalog książek polecanych dla bibliotek TCL (1910). Od 1909 roku uczestniczył wraz z K. Zakrzewskim w organizacji Biblioteki Publicznej i Czytelni im. J. I. Kraszewskiego w Poznaniu, otwartej 1 lipca 1912 roku. W 1916 roku zarejestrowano w Poznaniu Spółkę Wydawniczą Ostoja, której prezesem został Stefan Michalski. Uczestniczył w powstaniu wlkp. Od 1920 roku mieszkał w Chodzieży, gdzie objął stanowisko lekarza powiatowego, a w działalności społecznej przejął funkcję prezesa Towarzystwa Czytelni Ludowych na powiat chodzieski. Był również organizatorem oświaty pozaszkolnej. Dzięki jego staraniom w Chodzieży powstało pierwsze państwowe gimnazjum. Był także komisarycznym zastępcą burmistrza, aktywnie działał w Związku Kresów Zachodnich, był członkiem Rady Nadzorczej Banku Nadnoteckiego. Zmarł 29 września 1926 r. w Chodzieży, spoczywa na tamtejszym cmentarzu. Uchwałą Nr III/28/91 Rady Miejskiej w Chodzieży z dnia 24 kwietnia 1991 roku nadano Miejskiej Bibliotece Publicznej w Chodzieży imię Stefana Michalskiego. Ożeniony z Wandą Powidzką, miał córki: Marię, Elżbietę, Emilię i Stefanię.

Miejska Biblioteka Publiczna w Chodzieży opublikowała broszurę pt „Stefan Michalski”, Chodzież 1991.; M. Paluszkiwicz., J. Szews, Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gim-

nazjalnych w Wielkim Księstwie Poznańskim 1850- 1918. Poznań 2000.

Marek Magowski

Mikoliński Kazimierz (1894 – 1965), urodził się 27 lutego 1894 r. w Środzie. Był synem Piotra i Magdaleny z domu Waligóra. Do szkoły uczęszczał w Środzie przez 6 lat. W latach 1906-1907 brał udział w strajku szkolnym przeciwko nauczaniu religii w języku niemieckim. Za karę przedłużono mu obowiązek szkolny o 1 rok. 1 kwietnia 1911 r. wstąpił w naukę zawodu ciesielstwa w przedsiębiorstwie T. Schmidta w Środzie. Nauka trwała do 1 października 1914 r. 10 listopada 1914 r. wcielony został do wojska niemieckiego, służył w 5 pułku artylerii. Konnej w Głogowie. 4 sierpnia 1915 r. wysłany został na front wschodni i walczył m. in. pod Bobrujskiem i Pińskiem. 9 marca 1918 r. przeniesiony do Francji, walczył pod Ober-Elzac we Flandrii. 22. grudnia 1918 r. został zwolniony z wojska do rezerwy. 4 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do 2 kompanii średzkiej pod dowództwem majora Pośpieszalskiego. 19 lutego 1919 r. skierowany w Biedrusku do artylerii konnej. Walczył pod Szubinem, Kołaczkowem, Rynarzewem. Po reorganizacji Wojsk Wielkopolskich służył w 3 baterii 7 dywizjonu artylerii konnej, później w 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich

Kazimierz
Mikoliński

pod dowództwem kapitana Dembińskiego i kapitana Bogdańskiego. W lutym 1920 r. skierowany na wschodnie granice Polski. W marcu 1920 r. wyruszył na front bolszewicki. Brał udział w walkach pod Koziatynem, Równem, Rokitnem, Kowalówkiem, Kamieńcem. 16 czerwca 1920 r. zwolniony do rezerwy. Służył w stopniu bombardiera. W okresie międzywojennym był członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych 1914-1919. Wniosek złożony do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości o nadanie odznaczenia niepodległościowego został na posiedzeniu tego Komitetu w dniu 12 czerwca 1935 r. odrzucony. Był odznaczony: Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 (1929), Odznaką Za Waleczność Rady Ludowej Miasta Poznania (1919) i pruskim Krzyżem Żelaznym II klasy. Zmarł 29 czerwca 1965 r. w Środzie Wlkp. Spoczywa w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. przy Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. W 1923 r. zawarł związek małżeński z Marią z domu Gałązka (1900-1928). Ze związku tego urodziły się dzieci: Zofia (ur. 1924), technik ekonomista; Hieronim (ur. 1925), inżynier architekt i Ludwika (ur. 1927), pracownik administracyjny. W 1930 r. zawarł drugi związek małżeński z Józefą z domu Lis (1899-1962). Z tego małżeństwa urodziły się dzieci: Bronisław (ur. 1931), ogrodnik; Daniela (ur. 1932), krawcowa i Helena (ur. 1938), technik ekonomista.

CAW, odrz. 12 VI 1935; informacje rodziny.

Maria Mielcarzewicz

Mikołajczyk Stanisław (1895 – 1971), ochotnik kompanii juncewskiej. Urodził się 5 maja 1895 roku w Ołoboku w powiecie ostrowskim w rodzinie Wojciecha i Marianny. Po ukończeniu 6 klasowej szkoły ludowej, pracował jako górnik. Wraz z rodzicami przeprowadził się do Świątkowa w powiecie żnińskim. W 1915 roku został wcielony przymusowo do armii pruskiej, w której służył w piechocie w stopniu szeregowego. Wykorzystując zawieruchę podczas przewrotu rewolucyjnego w Niemczech, zdezerterował z armii pruskiej i wrócił do rodzinnego domu w Świątkowie. 1 stycznia 1919 roku wstąpił jako ochotnik do tworzącej się pod kierunkiem Tadeusza Kruszki kompanii juncewskiej. Walczył o Żnin, Szubin, a następnie skierowany na odcinek frontu północnego pod Rynarzewo, gdzie 22 kwietnia 1919 roku wstąpił w szeregi 2 kompanii 10 pułku strzelców wielkopolskich. W tym okresie pomocy powstańcom udzielała również żona Stanisława, Helena. Spod Rynarzewa wraz ze swoją kompanią brał udział w walkach o Lwów, podczas których został przysypany ziemią w okopach. Po powrocie do rodzinnego domu nadal pracował jako górnik, ale pogarszający się stan zdrowotny spowodował, że przeniósł się do pracy na roli. Pod koniec lat 30-tych XX w. przebywał często poza granicami kraju, m. in. w Holandii, gdzie odnotowano jego pobyt w ambasadzie RP w Rotterdamie.

Stanisław
Mikołajczyk

W okresie okupacji niemieckiej 1939-1945 ukrywał się przed Niemcami, którzy poszukiwali go za udział w powstaniu. Po zakończeniu II wojny światowej pracował w Lotniczych Zakładach Remontowych w Bydgoszczy, gdzie przełożeni ocenili go jako sumiennego i rzetelnego pracownika. W 1957 roku wstąpił w szeregi bydgoskiego koła ZBoWiD-u. Od 1960 roku przebywał na emeryturze. W 1970 roku przeniósł się z Białych Błot do Szkocji w dawnym powiecie szubińskim, gdzie zamieszkał u córki i zięcia, którzy prowadzili gospodarstwo rolne. Stanisław Mikołajczyk zmarł w dniu 22 grudnia 1971 roku w Szubinie. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Rynarzewie. Odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). 1 czerwca 1916 roku zawarł związek małżeński z Heleną Słowińską (1893-1981), wychowali dzieci; Zygmunta i Elżbietę (zmarli podczas emigracyjnej podróży na statku), Martę (1922-1988) i Jana (1929-1997).

Archiwum ZKRP i BWP Oddział w Bydgoszczy, teczka osobowa S. Mikołajczyka, sygn. 115/3217; archiwum rodziny (książeczka wojskowa wyd. 8.11.1922 w Powiatowej Komendzie Uzupelnień w Szubinie, odpis aktu zgonu, nr /1971, legitymacje odznaczeń); Archiwum USC Szubin, Księga Zgonów 1971 (akt zgonu S. Mikołajczyka, sygn. 187/71), 1981 (akt zgonu H. Mikołajczyk, sygn. 137/81); informacje od rodziny Kaźmierczaków ze Szkocji (gmina Szubin).

Piotr S. Adamczewski

Milewski Józef (1892 – 1940), rotmistrz rezerwy WP. Syn Kazimierza i Wandy z Wilkońskich urodził się 10

kwietnia 1892 r. w Bieganowie w powiecie Średzkim. W latach 1902- 1909 uczęszczał do gimnazjów w Poznaniu, Gnieźnie i Trzemesznie. W latach 1909 - 1912 był uczniem gimnazjum św. Jac-ka w Krakowie, gdzie otrzymał świadectwo dojrzałości. Wcielony do armii niemieckiej, w 1915 r. walczył na froncie rosyjskim między innymi pod Zborowem, Tarnopolem i Trembowłą, a w 1918 r. na froncie francuskim pod Arras. W grudniu 1918 r. razem z Alfredem, Witoldem zgłosił się do ks. Mieczysława Meissnera celem przystąpienia do organizowania powstańców na pomoc walczącemu Poznaniowi. Wszedł w skład 1 kompanii średzkiej. Uczestniczył w walkach w Poznaniu, Biedrusku i pod Zbąszyniem. W sierpniu 1919 r. wstąpił do 2 Pułku Ułanów Wielkopolskich (późniejszego 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich). W lipcu 1920 r. jako podporucznik został przeniesiony do 115 Pułku Ułanów Wielkopolskich (późniejszy 25 Pułk Ułanów Wielkopolskich) w Prózanach. W wojnie polsko – bolszewickiej w sierpniu 1920 r. walczył na froncie północnym – pod Łomżą, Ostrołęką, Ciechanowem i Mławą a od września przerzucony na front południowy walczył w składzie 2 Dywizji Jazdy od Bugu do Zwiahle, Jako dowódca 3 szwadronu brał udział w wypadach na Żytomierz i Korosteń. Szczególnie wyróżnił się 17 września 1920 r. podczas obrony przyczółka mostowego Klewań, za co otrzymał Krzyż Virtutti Militari V klasy. Awans na porucznika otrzymał 6 stycznia 1921 r. ze starszeństwem od 1 kwietnia 1920 r., 15 maja 1922 r. zwolniony do rezerwy w stopniu rotmistrza ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 r. Po przejściu do rezerwy gospodarował w rodzinnym Bieganowie, w 1930 r. ożenił się z Marią z Bobrzyńskich i objął majątek żony

- Garby w powiecie Średzkim. W 1932 r. dzierżawił majątek państwowy Łopuchówko w pow. Obornickim. Bardzo angażował się w pracę społeczną, był prezesem Ogniska Związku Strzeleckiego w Łopuchówku, dowódcą 5 Kompanii Rezerwistów na pow. Obornicki, prezesem Kółka Rolniczego w Murowanej Goślinie, członkiem Związku Oficerów Rezerwy i Związku Ziemiaków. Zmobilizowany we wrześniu 1939 r. walczył w obronie Ojczyzny, wzięty na Kresach Wschodnich do niewoli sowieckiej, został osadzony w jenieckim obozie specjalnym NKWD w Kozielsku, skąd w kwietniu 1940 r. przekazany do dyspozycji funkcjonariuszy UNKWD w Smoleńsku. Zamordowany w Lesie Katyńskim. Jego nazwisko znajduje się na liście wywozowej NKWD nr 014 z 4 kwietnia 1940 r. pozycja nr 10, teczka personalna nr 3938. W czasie ekshumacji prowadzonej przez specjalną komisję niemiecką przy udziale członków Komisji Technicznej PCK nie został zidentyfikowany. Jego nazwisko figuruje na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918 – 1919 odsłoniętej w 2005 r. przy Kwaterze Powstańców w Środzie Wielkopolskiej. Był także odznaczony Krzyżem Niepodległości i Krzyżem Walecznych (4x).

Gomolec Ludwik, Polak Bogusław, Przeciw pruskiemu zaborcy, Poznań 1979 r.; materiały ze zbiorów własnych autorki.

Maria Mielcarzewicz

Modlibowski Józef Walenty (1889 – 1942), urodził się w Mokronosie 20 marca 1889 r., jako syn Nepomucena i Haliny z Chosłowskich. Po ukończeniu szkoły powszechnej został przyjęty wraz ze swym bratem Karolem do

Szkoły Kadetów cesarza Wilhelma I. W 1914 r. obaj ukończyli szkołę; Józef został awansowany na porucznika dyplomowanego kawalerii, a brat Karol na porucznika dyplomowanego artylerii. Po ukończeniu szkoły J. Modlibowski został powołany przez władze niemieckie do odbycia służby wojskowej we Wrocławiu. 13 stycznia 1919 r. Komendant VI Okręgu Wojskowego w Jarocinie Zbigniew Ostroróg-Gorzeński w porozumieniu z Powiatową Radą Ludową w Koźminie mianował rotmistrza J. Modlibowskiego komendantem powiatu koźmińskiego i dowódcą baonu koźmińskiego. Jako komendant założył w zamku koźmińskim biuro batalionowe rozwiązując Rady Robotniczo - Żołnierskie w Koźminie, Borku i Pogorzeli. Wprowadził na terenie powiatu stan wojenny, zarządził przekazywanie broni władzom powiatu, wprowadził kontrolę przesyłek pocztowych. Był organizatorem sztabu baonu koźmińskiego, który 15 stycznia 1919 r. rozpoczął swą działalność (oficjalna nazwa -I Ochotniczy Baon Koźmiński), który liczył 3 kompanie powstańców i 1 kompanię ckm. Po reorganizacji wojsk wielkopolskich w lutym 1919 r. 1 i 2 kompania koźmińska weszły w skład 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich, a 3 kompania weszła w skład 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Sztab I baonu koźmińskiego został sztabem II batalionu 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich, którego dowódcą mianowano Józefa Modlibowskiego. W wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. brał udział w szeregach 2 Pułku Ułanów Wielkopolskich. Rozkazem z dnia 1.06 1919 r. został mianowany rotmistrzem. W sierpniu 1919 r. J. Modlibowski został dowódcą szwadronu karabinów maszynowych w 2 Pułku Ułanów Wielkopolskich (później 16 Pułk Ułanów Wielkopolskich). Po od-

zyskaniu niepodległości pełnił funkcję prezesa Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914 - 1918 w Koźminie do 1937 r., został także zastępcą przewodniczącego utworzonej w 1924 r. LOPP w Koźminie. W dniu 27 listopada 1921 r. przekazał Towarzystwu Powstańców i Wojaków w Koźminie ufundowany przez Antoniego Przyłuskiego z Starkówca pow. koźmiński sztandar „I Baonu Koźmińskiego 1919 r.” Sztandar ten został poświęcony 27 stycznia 1919 r. bezpośrednio przed zaprzysiężeniem i wyruszeniem na front 1 Kompanii Koźmińskiej. 23 maja 1934 r. J. Modlibowski przeniesiony został do rezerwy i zarejestrowany w Powiatowej Komendzie Uzupełnień w Jarocinie. Odznaczony był m. in. Medalem Niepodległości, Złotym Krzyżem Zasługi (1929) i Krzyżem za Wojnę 1920 r. Po swym ojcu odziedziczył majątek Mokronos położony w powiecie koźmińskim, obejmujący w 1902 r. 496,47 ha oraz Skałów - 199,5 ha. W 1925 r. sprzedał majątek w Skałowie i zamieszkał w Mokronosie. 10 marca 1937 r. sprzedał także majątek w Mokronosie i wyjechał do miejscowości Babki gmina Krzesiny pod Poznaniem. Od grudnia 1937 r. został administratorem dóbr Nidzickich wraz z zamkiem Nidzica. Gdy wybuchła II wojna światowa współorganizował przetrzut kurierów przez Tatry i Słowację na Węgry. Za tę działalność został aresztowany

Józef
Modlibowski

przez hitlerowców i w dniu 27 marca 1942 r. transportem z Krakowa został przewieziony do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu (KL Auschwitz), gdzie otrzymał numer obozowy 27340. W dniu 8 sierpnia 1942 r. odnotowano w aktach obozowych zgon J. Modlibowskiego. J. Modlibowski miał dwóch braci: Stanisława (1882-1894) i Karola (1892-1943), który zmarł w listopadzie 1943 r. w więzieniu Gestapo w Poznaniu, oraz siostrę Halinę (1894-1983) zamężną w 1923 r. z porucznikiem Pułku Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego Stanisławem Hamulińskim. Rodziny nie założył.

Zygmunt Wieliczka, Od Prosnego po Rawicę, Poznań 1931, s. 325; Red. Bogusław Polak, Lance do boju. Szkice historyczne z dziejów jazdy wielkopolskiej X w. - 1945 r., Poznań 1986, s. 212; Rocznik Oficerski, Rok 1923, s. 632; Szkice Koźmińskie nr 5 z 1990 r., Michał Pietrowski, Józef Modlibowski – dowódca koźmińskiego baonu powstańczego, w: Echo Koźmina nr 1 z 2008 r. s. 9; Materiały ze zbiorów Muzeum Ziemi Koźmińskiej, Wyciąg z akt Archiwum Obozu Koncentracyjnego KL Auschwitz - Birkenau z 6.10.1997 r.; Relacja Andrzeja Modlibowskiego z Sandomierza, Orędownik Powiatu Koźmińskiego z 29.03.1924 r., Gazeta Koźmińska z 3.01.1919 r., Gazeta Krotoszyńsko – Koźmińska z 28.01.1937 r.; Materiały udostępnione przez Daniela Szczepaniaka, Szkice Koźmińskie nr 42 z 2008 r., s. 77-79.

Michał Pietrowski

Motała Władysław (1886 – 1974), urodził się 30 maja 1886 r. w Garzynie (pow. leszczyński) jako syn listonosza Wawrzyńca i matki Marii z Marciniaków. Od 6 roku życia rozpoczął edu-

kcję w szkole powszechnej, a po jej ukończeniu uczył się przez kolejne 3 lata zawodu stolarza. W 1906 r. został powołany do odbycia zasadniczej służby wojskowej w wojsku niemieckim. Z chwilą wybuchu I wojny światowej został ponownie wcielony do armii niemieckiej na front zachodni na terytorium Francji, na którym przebywał do 10 listopada 1918 r. Zdemobilizowany w stopniu kaprała wrócił do żony w Przedmieściu. 6 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do miejscowego oddziału powstańczego - kompanii przemieckiej, dowodzonej przez nauczyciela z Radomierza ppor. rezerwy Józefa Wróblewskiego. Tegoż samego dnia na rozkaz swego dowódcy zajął stację kolejową i wioskę - Nowa Wieś, wystawiając posterunki w kierunku Moch i Solecka. Kilka godzin później pod osłoną nocy uczestniczył w odbiorze kilku karabinów dostarczonych wozem konnym z Rakoniewic od ppor. Stanisława Siudy. Następnie od połowy stycznia 1919 r. pod dowództwem ppor. St. Michalskiego uczestniczył w potyczkach zbrojnych na froncie południowo-zachodnim powstania „Grupa Leszno” o utrzymanie zajętych przez powstańców miejscowości od Moch poprzez Kaszczor, Wieleń i Brenno. Po zakończeniu zwycięskiej epopei powstańczej został przeniesiony do rezerwy w dniu 17 maja 1919 r. i prowadził nadal zakład stolarski w Przedmieściu. W cza-

Władysław
Motała

sie okupacji niemieckiej został wysiedlony z rodziną w Lubelskie. Zmarł 24 kwietnia 1974 r. Pochowany na cmentarzu przy kościele św. Piotra w Przemęcie. Był odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym oraz mianowany podporucznikiem. Z żoną Józefą Kaczmarek, którą poślubił 19 kwietnia 1910 r. miał dzieci: Annę (ur. 1920), Martę (ur. 1913), Leona (ur. 1917), Stanisława (ur. 1920) i Janinę (ur. 1924).

Polak B., Ziemia Kościańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Kościan 1999 r., s. 252; Zimmiewicz K., Przemęt zarys dziejów, Warszawa-Poznań 1991 r., s. 179, 226; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD - u w Wolsztynie z 1971 r.; Książeczka wojskowa PKU Kościan, Gł. Księga ewidencji 106/A; Rękopis życiorysu autorstwa Władysława Motaby; Bloch R., Thiel M., Rogoziński S., Wojciechowski K., Przebieg Powstania Wielkopolskiego na terenie Przemętu i okolicy, Maszynopis z 23. XI. 1968 r.; Głos Wolsztyński z 1953 r. nr 3 s. 2, Pamiątki rodzinne prawnuka Pawła Pohla z Przemętu.

Antoni Fornalski

Mróz Józef (1898 – 1986), urodzony 4 października 1898 r. w Bolesławowie w ówczesnym powiecie koźmińskim. Był synem Józefa i Marianny z domu Gęsta. Ojciec, Józef pracował jako górnik w Westfalii. Przed I wojną światową zamieszkiwał i pracował z rodziną (brat Tomasz i siostra Pelagia) w rodzinnym gospodarstwie w Maksymilianowie, tam również uczęszczał do szkoły ludowej. 16 listopada 1916 r. został wcielony do armii niemieckiej (piechota), a następnie wysłany na front zachodni do Flandrii, na pogranicze belgijsko - holenderskie (szeregowy-linio-

wy). 16 listopada 1917 r. został ranny w rękę (lewy nadgarstek – inwalidztwo I grupy), od 19 listopada 1917r. do 20 stycznia 1918 r. przebywał w szpitalu w Aachen, a od 21 stycznia 1918 r. do 29 lipca 1918 r. w szpitalu w Poznaniu. Po zwolnieniu podjął pracę w urzędzie pocztowym w Borzęciczkach. W dniu 28 grudnia 1918 r. zgłosił się jako ochotnik do Powstania Wielkopolskiego, do punktu rekrutacyjnego w Jarocinie; tam został skierowany do Poznania (koszary przy ul. Grunwaldzkiej). W Powstaniu służył w Dep. Kon. II Szwadron, gdzie pełnił służbę patrolową. Do rezerwy został przeniesiony 17 marca 1919 r. Od 26 kwietnia 1919 r. podjął na nowo pracę w urzędzie pocztowym w Borzęciczkach, a od 1 kwietnia 1920 r. do 1922 r. był w tym urzędzie posłańcem. Z dniem 1 kwietnia 1922 r. przeniesiony został do urzędu pocztowego w Dobrzycy. Następnie od 1 października 1926 r. aż do wybuchu II wojny światowej pracował w urzędzie pocztowym w Koźminie Wielkopolskim, gdzie 10 maja 1938 r. został uhonorowany brązowym Medalem Za długoletnią służbę. W 1928 r. został przeniesiony na etat na konduktora pocztowego (przewozy pocztowe PKP na trasie Koźmin – Gostyń), a w 1934 r. mianowany na pocztyliona. W okresie okupacji hitlerowskiej dalej pracował w urzędzie pocztowym w Koźminie. Po II wojnie światowej aż do przejścia na

Józef
Mróz

emeryturę w roku 1963 pracował w urzędzie pocztowym w Koźminie na stanowisku asystenta i starszego ekspedienta. 24 lutego 1972 r. został awansowany na stopień podporucznika WP za udział w Powstaniu Wielkopolskim, a 14 maja 1975 r. odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł w Koźminie Wielkopolskim 31 października 1986 r., pochowany w Koźminie na cmentarzu przy ul. Poznańskiej. Związek małżeński zawarł 8 czerwca 1921 r. ze Stanisławą Stanisławską, z tego małżeństwa urodziło się sześcioro dzieci: Genowefa (ur. 1924), Henryk (ur. 1925), Urszula (ur. 1926), Helena (ur. 1929), Teresa (ur. 1932), Stanisław (ur. 1935).

Opracowano na podstawie dokumentów i informacji uzyskanych od rodziny - córki Teresy Berek i wnuka Radostawa Barka.

Michał Pietrowski

Muszyński Józef (1899 – 1978), urodził się 17 marca 1899 r. w Środzie. Był synem Ignacego i Pelagii z Cychnerska. Od 7 roku życia do 14 uczęszczał do szkoły powszechnej w Środzie. Po ukończeniu szkoły odbył 3 letnią praktykę biurową w biurze adwokacko-notarialnym w Środzie. W roku 1917 r. został powołany do niemieckiej marynarki wojennej, z której powrócił w 1918 r. 28 grudnia 1918 r. wstąpił jako ochotnik do kompanii marynarzy w Poznaniu. Walczył w Poznaniu, pod Szubinem, Rynarzewem, Kcynią i Rawiczem. Razem z nim w powstaniu walczył o rok młodszy brat Nikodem, który w wieku 18 lat zginął w czasie walk w Poznaniu. Spoczywa na kwaterze Powstańców w Środzie. Józef Muszyński od 8 lutego do 15 września

1920 r. był na froncie wschodnim. W Wojsku Polskim służył w charakterze podoficera zawodowego do 1925 r. Po zwolnieniu z wojska pracował jako poborca podatkowy w Międzychodzie przez okres jednego roku. Następnie objął posadę pomocnika biurowego w Magistracie w Środzie, gdzie pracował do października 1934 r. W tym samym miesiącu objął posadę księgowego materiałowego w Tkalni w Środzie. Pracował tam do stycznia 1945 r. W tym samym miesiącu wstąpił do Milicji Obywatelskiej gdzie pracował w charakterze kierownika wydziału śledczego do marca 1946 r. Od kwietnia 1946 r. do chwili przejścia na emeryturę pracował w charakterze kierownika planowania i statystyki w Średzkiej Wytwórni Tkanin Technicznych. Od 1945 r. był aktywnym członkiem PPS, był współzałożycielem koła PPS w Tkalni w Środzie, gdzie od 1946 r. pełnił funkcję prezesa. W momencie połączenia PPS z PPR i utworzenia PZPR zrezygnował z bycia jej członkiem. W latach aktywności zawodowej był ławnikiem w średzkim Sądzie. Pełnił także funkcję skarbnika w Ogólnym Związku Podoficerów Rezerwy RP Koło w Środzie. Zmarł 1 września 1978 r. i spoczywa w Kwaterze Powstańców w Środzie. Jego nazwisko figuruje na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 r. odsłoniętej w 2005 r. przy Kwaterze Powstańców. Odznaczony był: Krzy-

Józef
Muszyński

żem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Odznaką Frontu Litewsko-Białoruskiego. 4 lipca 1925 r. zawarł związek małżeński z Leokadią Potocką, która zmarła 20 lipca 2004 r. Ze związku tego urodziło się dwoje dzieci: Zbigniew (ur. 15 lutego 1929), żołnierz zawodowy, pułkownik WP, absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Poznańskiego i Danuta (ur. 14 maja 1931) absolwentka Akademii Sztuk Pięknych w Łodzi, malarka.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Danuta Muszyńska-Zamorska

Najdoch Stanisław (1897 – 1974), urodził się w Wyrzysku 12 lutego 1897 r. jako syn Michała i Konstancji z domu Janowiak. Ojciec był robotnikiem, a matka zajmowała się domem i rodziną. Miał brata Jana, Władysława, Józefa oraz siostry Marię, Martę i Katarzynę. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Wyrzysku. Po wybuchu powstania wielkopolskiego, wbrew woli rodziców wstąpił w szeregi kompanii wyrzyskiej. W okresie dwudziestolecia kształcił się dalej i przez całe zawodowe życie pracował jako komornik. Po wyprowadzce z Wyrzyska mieszkał w Wągrowcu, a następnie w Rawiczu. Zmarł 23 czerwca 1974 r. w Rawiczu. W Wyrzysku poślubił Cecylię z domu Sikora.

Stanisław
Najdoch

Małżonkowie nie doczekali się potomstwa.

*Archiwum Muzeum Ziemi Szubińskiej;
Relacja rodziny.*

Kamila Czechowska

Namysłowski Czesław (1890-1956), urodził się 23 lipca 1890 r. w Komorzu powiat Jarocin. Jako syn obywatela ziemskiego Michała i Pelagii z domu Kazimierska. Jego dziadek Ludwik Namysłowski był powstańcem z 1863 r. Po ukończeniu 6 klasowej szkoły powszechnej w Żerkowie powiat Jarocin i dalszych prywatnych lekcjach w domu rodzicielskim praktykował jako zawodowy rolnik w folwarku ojca i u krewnych. Od 1 października 1910 r. do 1 października 1912 r. służył w armii niemieckiej, w pułku fizylierów gwardii w Berlinie. Od 1912 r. do ponownej mobilizacji w 1914 r. pracował jako agronom na folwarku ojca w Środzie. Od 3 sierpnia 1914 r. do 3 grudnia 1918 r. brał udział w walkach na froncie rosyjskim jako starszy szeregowiec armii niemieckiej. Odkomenderowany do sztabu armii niemieckiej z siedzibą w Białej Podlaskiej. Pracował jako tłumacz pomagając okupowanej ludności polskiej przed rekwizycjami prusaków. Pomagał Komitetowi Obywatelskiemu w Białej Podlaskiej w prowiantowaniu ludności. Po demobilizacji z armii pruskiej wstąpił do POW w Środzie, które się tam już utworzyło. 27 grudnia 1918 r. wstąpił do 1 Kompanii Średzkiej pod dowództwem Alfreda Milewskiego z Kijewa, z którą poszedł na odsiecz do Poznania. Brał udział w walkach ulicznych w Poznaniu. Ze swoim oddziałem brał udział w zdobyciu Biedruska. Kompania miała zadanie zaprowadzić ład i porządek i położyć kres grabieniu

mienia wojskowego. W 1 kompani był dowódcą plutonu jako kapral, 1 lipca 1919 r. przydzielony do kompani gospodarczej w Biedrusku. 1 sierpnia 1919 r. mianowany plutonowym. Ze względów zdrowotnych zwolniony z wojska. Od 1909 r. udzielał się w różnych towarzystwach polskich np. w Chórze „Lutnia” w Środzie, w Towarzystwie Polskiej Młodzieży Katolickiej (starszej) w Środzie, w którym przez okres 6 lat był prezesem. Należał do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Był członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych 1914/19. Zweryfikowany jako Powstaniec Wielkopolski przy referacie historycznym D. O. K. VII w Poznaniu nr 21626. W latach 1920-1943 pracował we własnym majątku ziemskim w Środzie. W 1943 r. musiał opuścić dom przy ul. Górki 20, który zajęła wraz z całym majątkiem rodzina Niemców z Estonii. Zamieszkał w Środzie przy ul. Kilińskiego, prowadząc Punkt sprzedaży dla ludności zajmując się handlem ropą naftową. Po 1945 r. przeprowadził się na ul. Górki nr 20 zajmując się uprawą ziemi i hodowlą koni. Stanowiło to główne źródło dochodu. Ponadto handlował zbożem i mąką jako współwłaściciel młyna. Z racji posiadania ziemi dzieci miały trudności z przyjęciem na wyższe studia. Zmarł 13 lipca 1956 r. w Środzie. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Środzie w kw. nr IV. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej

Czesław
Namysłowski

Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. przy Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. Był odznaczony: Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, odznaką Za Waleczność Rady Ludowej Miasta Poznania. Wniosek o nadanie Krzyża Niepodległości skierowany do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w Warszawie na posiedzeniu Komitetu w dniu 28 lutego 1938 r., z powodu braku pracy niepodległościowej (?) odrzucono. 5 lipca 1927 r. zawarł związek małżeński z Ireną z domu Błaszak (21 marca 1905-23 października 1994) i miał troje dzieci: Lubomirę Teresę zam. Mytko (1928-1002), farmaceutkę; Alinę Marię zam. Wrześniacka (ur. 1931), inżyniera ogrodnictwa i Witolda Antoniego (1932-1990), lekarza medycyny.

CAW, odrz. 28 II 1938; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Andrzej Mytko

Nawracała Stanisław (1898 – 1983), urodził się 15 września 1898 r. w Środzie Wlkp. Był synem Karola i Jadwigi z domu Ernat. Z zawodu był cieślą, wykonywał także prace stolarskie i tokarskie. Wcielony do armii pruskiej, brał udział w I wojnie światowej. Do Powstania Wielkopolskiego przystąpił jako ochotnik. W czasie II wojny światowej był poszukiwany przez Gestapo. Je-

Stanisław
Nawracała

go nazwisko figurowało na 109 stronie listy niemieckiej. Zmarł 15 stycznia 1983 r. w Środzie Wlkp., spoczywa na miejscowym cmentarzu parafialnym w kwaterze XVII. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. przy Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1974), Medalem 10-lecia Polski Ludowej (1955), Odznaką Grunwaldzką (1947). Związek małżeński zawarł z Teodorą z domu Wieland (1907-1974), z zawodu hafciarką. Ze związku tego urodziły się dzieci: Augustyn (18 sierpnia 1930-30 grudnia 1992), policjant; Maria (ur. 6 stycznia 1932); Teresa (ur. 5 września 1939); Stanisława (ur. 9 września 1942); Jarosław (ur. 17 października 1944), rolnik; Krystyna (ur. 6 lipca 1946); Ryszard (ur. 23 marca 1948), cukiernik i Henryk (ur. 30 kwietnia 1949), stolarz.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Marlena Szymańska

Nawrocki Ludwik (1893 – 1964), urodził się 4 marca 1893 r. w Popowie w powiecie Międzychód. Rodzice Andrzej i Maria prowadzili gospodarstwo rolne. Gdy wybuchło powstanie wstąpił w jego szeregi w rejonie Międzychodu. W okolicach Popowa, Prusimia i Mechnacza działała, 250-osobowa grupa powstańców, której kolejnymi dowódcami byli: sierżant Stanisław Szymendera i sierżant Wincenty Jędrzejczak. Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie 16 maja 1970 r. potwierdziło, że Ludwik Nawrocki, syn Andrzeja był zweryfikowany przed 1939 r. jako po-

wstaniec wielkopolski i ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK-VII w Poznaniu pod nr 18676. Po powstaniu służył w stopniu sierżanta w 61 pp, był członkiem orkiestry wojskowej, grał na trąbce. Będąc w wojsku po egzaminie został uznany za należyte przygotowanego do pełnienia funkcji zawodowego oficera w orkiestrach wojskowych. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości zamieszkał w Bydgoszczy przy ul. Śniadeckich. W tym też roku rodzina przeprowadziła się do Szubina. Po przeprowadzce do Szubina mieszkali w domu przy ul. Kcyńskiej, który zakupiono od Niemców, którzy wyprowadzili się do Rzeszy. Ludwik Nawrocki pracował jako dozorca w Zakładzie Wychowawczym w Szubinie. Z wykształcenia był introligatorem i następnie pracował jako zecer w drukarni. Kształcił się dalej i w 1938 r. złożył egzamin końcowy na kursie mistrzowskim z wynikiem dobrym. Organizatorem kursu był Instytut Rzemieślniczo – Przemysłowy w Poznaniu. W 1936 r. Ludwik ukończył podinstruktorski kurs obrony przeciwlotniczo-gazowej. Był członkiem orkiestry w Szubinie. W czasie II wojny światowej rodzina Nawrockich zmuszona została do opuszczenia swego domu, a na ich miejsce wprowadzono niemiecką rodzinę. Zamieszkali w baraku, a Ludwik pracował jako pomocnik murarza przy pracach remontowo-budowlanych na terenie obozu je-

Ludwik
Nawrocki

nieckiego, który Niemcy urządzili w obiektach przedwojennego zakładu poprawczego. Zaangażował się w pomoc jeńcom więzionym na terenie obozu. W specjalnie przygotowanym wiadrze z podwójnym dnem Ludwik Nawrocki wynosił alianckie mundury z terenu obozu. Każdorazowo wchodząc i wychodząc z terenu obozu był przeszukiwany. Następnie jego żona Maria farbowała te mundury na czarno. Ludwik Nawrocki znał ryzyko, za pomoc jeńcom w ucieczce ryzykował życiem, a w najlepszym wypadku gdyby go złapali to trafiłby do obozu. Po wojnie rodzina wróciła do swojego domu, a Ludwik podjął ponownie pracę w drukarni. Ludwik Nawrocki zmarł po długiej chorobie 27 września 1964 r. w Szubinie i pochowany został na tamtejszym cmentarzu. W 1928 r. zawarł związek małżeński z Magdaleną Heleną Genderka (ur. 20 lutego 1907). W 1929 r. przyszedł na świat syn Czesław (ur. 21 marca 1929 w Bydgoszczy), który był marynarzem na statku – przetwórni i zm. w Szczecinie w 1999 r. W 1931 r. urodziła się Genowefa po mężu Bubacz, która pracowała w drukarni. W 1935 r. urodził się Tadeusz, który pracował w fabryce w Malborku. Najmłodsza z dzieci Ludwika Nawrockiego Halina po mężu Andrzejewska urodziła się w 1945 r. i pracowała jako krawcowa.

*Archiwum Muzeum Ziemi Szubińskiej,
Relacja córki H. Andrzejewskiej.*

Kamila Czechowska

Niedbalski Jan (1899 – 1992), rolnik, księgowy. Urodził się 1 czerwca 1899 r. w miejscowości Kaliszanki pow. Wągrowiec w rodzinie rolnika Jana i Marii z Dominikowskich. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował na

gospodarstwie rodziców. Do armii pruskiej został powołany 14 czerwca 1917 r. Na froncie przebywał do 11 listopada 1918 r. Wkrótce po powrocie z wojny do domu wybuchła Powstanie Wielkopolskie. Jako ochotnik 29 grudnia 1918 r. wstąpił do formującego się oddziału w Wągrowcu. Walczył pod Budzynie, Chodzieżą, w Paterku, pod Nakłem oraz Rynarzewem, gdzie 1 lutego 1919 r. został ranny od wybuchu granatu. Uznanym inwalidą, do powstania już nie wrócił. Jednak kiedy wybuchła wojna z bolszewikami, zgłosił się ochotniczo 6 lipca 1920 i trafił do kompanii telegraficznej w brygadzie syberyjskiej stacjonującej w Poznaniu. Z jednostką wyruszył na wschód. W okolicach Zegrza i Pułtusk brał udział w walce z sowieckimi oddziałami konnymi. 15 sierpnia wyruszył na Maków Mazowiecki, Chorzele, Augustów i Grodno, gdzie zakończył szlak bojowy. Zdemobilizowany został 9 października 1920 r. Równocześnie skierowany został do Torunia na szkolenie z zakresu księgowości, po zakończeniu którego nabył kwalifikacji księgowego. W latach 1921-1934 r. pracował w dużych majątkach ziemskich w Rogowie (łódzkie), Niepruszewie k. Buku oraz Jastkowie k. Lublina. W 1934 r. wydzierżawił gospodarstwo rolne w Mielźynie k. Gniezna, na którym pracował jego ojciec i siostra Zofia. W celach zarobkowych wyjechał w 1934 roku do Francji i Niemiec, wrócił w 1937 i podjął pracę na tzw., francuskiej ko-

Jan
Niedbalski

lei” w Bydgoszczy. Mieszkał tu z żoną aż do wybuchu drugiej wojny światowej. We wrześniu 1939 wrócił do Mielżyna, skąd wraz z siostrą został wywieziony do GG, do Krakowa. W 1940 roku wrócił do Mielżyna, a następnie podjął pracę jako księgowy w młynie gospodarczym w Strzałkowie pow. Słupca. Po wojnie kupił gospodarstwo rolne w Kamieńcu pow. Gniezno – jednak został ustawą o Reformie Rolnej wydziedziczony, a gospodarstwo przemianowano na PGR. Został kierownikiem tego gospodarstwa i pracował tam do 1955 roku, po czym przeniósł się do Przedsiębiorstwa Tucz Przemysłowego – Tuczarnia Winiary k/Gniezna gdzie pracował do emerytury, na którą przeszedł w 1964 roku. Nominację na stopień podporucznika WP otrzymał 26 kwietnia 1972 r. Zmarł 24 października 1992 r. Pochowany został na cmentarzu parafialnym św. Krzyża w kwaterze C2 w Gnieźnie. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Siły zbrojne w służbie Ojczyzny, Krzyżem Za udział w wojnie 1918–1921. Z małżeństwa zawartego 6 czerwca 1938 z Marią Kowalską (1914-1977) urodziły się dzieci: Aleksandra (ur. 1939), nauczycielka, zam. Pasińska; Krystyna (ur. 1946), technik ekonomista; Janusz (ur. 1949), inżynier chemik; Elżbieta (ur. 1950), pracownik socjalny i Mirosława (ur. 1951), technik budowlany.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Aleksandra Pasińska

Niklas Jan (1893 – 1961), urodził się 5 stycznia 1893 r. w Boczkowie k. Skalmierzyc, w rodzinie wóldarza dworskiego Andrzeja (1866-1942) i Ju-

Jan
Niklas

lianny (1867-1938) Kuraszewskiej. Był najstarszym z ośmiorga rodzeństwa. Miał 3 braci i 4 siostry. Rodzina Niklasów wywodziła się z Węgier, pradziadek Jana brał udział w Wiośnie Ludów 1848 r., po czym osiedlił się w okolicach Kalisza. Jak wielu Polaków został powołany do armii pruskiej i podczas I wojny światowej walczył na froncie zachodnim. Na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego, już w pierwszych dniach stycznia 1919 r. wstąpił w szeregi powstańcze. Walczył m. in. o Kcynię i w Sulmierzycach pod Ostrowem. Jan Niklas w okresie międzywojennym prowadził majątek rolny w Łowęcicach powiat Jarocin i był współwłaścicielem cegielni w Górze. W 1943 r. wraz z żoną wywieziony w głąb Niemiec. Po wojnie mieszkał w Łobzowcu i był przewodniczącym Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej w tej miejscowości. Aktywnie działał w Towarzystwie Gimnastycznym Sokół. Zmarł w szpitalu w Koźminie 29 grudnia 1961 r. i został pochowany wraz z żoną na cm. parafialnym w Górze koło Jaraczewa. W 1919 r. poślubił Franciszkę Frątczak (1898-1970). Dzieci: Roman (1919-1992), Teodozja (1920-2001), Władysław (ur. 1922), Hieronim (1924-1986), Eugenia (ur. 1927).

Informacje rodziny.

Witold Wachowski

Andrzej
Norkiewicz

Norkiewicz Andrzej (1899 – 1974), urodził się 15 października 1899 r. w Olszewie powiat Środa. Syn rolnik Jana i Katarzyny z domu Sterczyńska. Ukończył siedmioklasową szkołę powszechną. 19 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do Powstania Wielkopolskiego. Zmarł 16 czerwca 1974 roku w Środzie, spoczywa w Kwaterze Powstańców. Nazwisko jego figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańców Wielkopolskich 1918 – 1919 odsłoniętej w 2005 roku. Zawarł związek małżeński z Joanną z domu Kubiak, mieli dwoje dzieci Emilię i Bogusława.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Henryk Łukaszewski

Nowacki Antoni (1900 – 1994), urodził się 13 czerwca 1900 r. w Solcu (pow. babimojski) jako syn Wincentego i Marianny Strażyńskiej. Od 6 do 14 roku życia uczęszczał do miejscowej szkoły powszechnej. Po jej ukończeniu pracował w gospodarstwie rodziców. W ostatnim roku I wojny światowej został zmobilizowany do armii niemieckiej na front zachodni. Po powrocie z wojny do rodziny, w grudniu 1918 r., wstąpił do miejscowej drużyny powstańczej, z którą zarekwirował karabiny i amunicję u Niemców mieszkających w Solcu. Następnie wraz z kolegami pełnił służbę patrolową na odcinku Solec – Mochy – Świętno, gdzie do-

chodziło do częstej, dwustronnej wymiany ognia. Z chwilą zakończenia zwycięskiej epopei Powstania Wielkopolskiego został powołany do służby wojskowej w 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 56 Pułk Piechoty), z którym uczestniczył w wojnie polsko – bolszewickiej 1920 roku, m. in. w krwawych bojach pod Lidą i Bobrujskiem. Po zakończeniu działań wojennych służył nadal w wojsku polskim do 1924 r., w jednostkach w Gnieźnie i Poznaniu. Potem podjął pracę w Sądzie Powiatowym w Poznaniu. Pracując zawodowo, ukończył w systemie wieczorowym „Kurs buchalterii” w Prywatnej Szkole Handlowej. W 1927 roku wrócił do Solca, aby pomagać rodzicom w gospodarstwie rolnym. Następnie od stycznia 1930 roku do września 1938 roku został zatrudniony na stanowisku sekretarza w Zarządzie Gminnym w Przemęcie, a potem – do wybuchu II wojny światowej – pełnił urząd II sekretarza Zarządu Miejskiego w Wolsztynie. W czasie okupacji niemieckiej został początkowo skierowany jako robotnik do prac leśnych i melioracyjnych w majątności Wroniawy, a od 1940 r. do 24 stycznia 1945 r., pracował w tartaku u Niemca Fritza Wintera w Borui Kościelnej. Po wyzwoleniu był jednym z twórców administracji państwowej, m. in. w Jabłonnie (gm. Rakoniewice). 1 kwietnia 1945 r. objął ponownie urząd II sekretarza Zarządu Miejskiego w Wolsztynie, a 16 czerwca 1950 r. zo-

Antoni
Nowacki

stał sekretarzem Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Wolsztynie. Dwa lata później w wyniku presji władz partyjnych został zmuszony do rezygnacji z zajmowanego stanowiska. Od 1957 r. pełnił funkcję prezesa Zarządu Spółdzielni Inwalidów „Powstaniec” w Karpicku. W 1965 roku przeszedł na emeryturę. Zmarł 3 października 1994 r. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Wolsztynie. Był ostatnim żyjącym Powstańcem Wielkopolskim na Ziemi Wolsztyńskiej. Posiadał odznaczenia: Pamiątkową Odznakę Frontu Litewsko – Białoruskiego (1922), Brązowy Krzyż Zasługi (1937), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1980), Wielkopolski Krzyż Powstańczy (1984), Medal Rodła (1986) i Odznakę Zasłużony Działacz Ruchu Spółdzielczego. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem WP. Od 1976 r. był członkiem ZBoWiD-u. Żonaty z Jadwigą Nowak, miał dzieci: córkę Beatrycze (ur. 1933, po mężu Grodzińską – lekarza stomatologa) oraz syna Arkadiusza (ur. 1938 – lekarza weterynarii).

Informacje i pamiątki rodzinne córki Beatrycze Grodzińskiej z Nowej Soli, syna Arkadiusza z Człuchowa oraz Tadeusza Gajski z Wolsztyna.

Antoni Fornalski

Nowaczyk Ludwik (1902 – 1940), Powstaniec Wielkopolski i Powstaniec Śląski. Urodził się 11 lipca 1902 r. w Wielichowie, w rodzinie Stanisława i Marianny z d. Nowak. Po ukończeniu w 1915 r. 7-klasowej szkoły powszechnej do 1917 r. pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. W 1918 r. wyjechał do pracy do Berlina. Tam należał do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Na święta Bożego Narodzenia

przyjechał do Wielichowa, gdzie zastał go wybuch Powstania Wielkopolskiego. W pierwszych dniach stycznia 1919 r. wstąpił do drużyny wielichowskiej, z którą brał udział w zajmowaniu Rakoniewic i Wolsztyna. W lipcu 1920 r. wstąpił jako ochotnik w szeregi armii i został przydzielony do IV batalionu 58 PP, z którym to pułkiem brał udział w ofensywie pod Warszawą. Z wojska został zwolniony w październiku 1920 r. W kwietniu 1921 r. jako ochotnik wstąpił do Komitetu Górnośląskiego w Poznaniu i po wybuchu III Powstania Śląskiego udał się na Śląsk. Brał udział w walkach Grupy Północnej, m. in. pod górą św. Anny. 6 czerwca 1921 r. został ranny pod Boroszewem i skierowany najpierw do szpitala w Lublińcu, a następnie przewieziony do Szpitala Ujazdowskiego w Warszawie. W sierpniu 1921 r. powrócił do Poznania, gdzie pracował jako malarz. W latach 1923-1925 odbył czynną służbę wojskową w 58 pp w Poznaniu. Po powrocie do cywila trudnił się handlem. 27 września 1929 r. wstąpił w szeregi Policji Państwowej. Od 1933 r. służył na Posterunku PP w Suchopolu, pow. prużański, woj. poleskie jako posterunkowy. Tam służył we wrześniu 1939 r. W nieznanych okolicznościach dostał się do niewoli sowieckiej. Przebywał w obozie w Ostaszkowie. Został zamordowany w kwietniu 1940 r. w Twerze, pochowany w zbiorowych mogiłach w Miednoje. Odznaczony: Brązowym Krzyżem Zasługi, Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę.

CAW, KKiMN 65-19563; CAW, KKiMN 26-708; *Miednoje. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego. T. 2. Warszawa 2006, s. 623.*

Zenon Józwiak

Nowak Michał (1900 – 1976), urodził się 19 września 1900 r. w Kopaszycach w pow. Środa Wielkopolska w rodzinie Wojciecha i Marii z Siankowskich. W 1905 r. przeniósł się z rodziną do Środy. Po ukończeniu szkoły powszechnej rozpoczął naukę w zawodzie murarskim. Pracował na budowach w Cukrowni średzkiej i Powiatowej Kolei Dojazdowej w Środzie. 18 czerwca 1918 r. został wcielony do armii pruskiej i służył w pułku artylerii ciężkiej do dnia 18 listopada 1918 r. Jak wielu żołnierzy narodowości polskiej zdezerterował z armii pruskiej i ukrywał się u rodziny w Środzie. 27 grudnia 1918 r. wstąpił ochotniczo do organizującej się 1 Kompanii Średzkiej pod dowództwem por. Alfreda Milewskiego i wyruszył z oddziałem na pomoc Poznaniowi, a następnie do Biedruska. 10 stycznia 1919 r. został przeniesiony do sformowanej przez dr Ludwika Rządowskiego 3 kompanii średzkiej dowodzonej przez por. Nikodema Dykczaka i w składzie 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich brał udział w walkach pod Smogulcem, Nakłem i Chodzieżą. W kwietniu 1919 r. został z oddziałem wycofany na krótki odpoczynek do Jarocina. Po reorganizacji oddziałów wcielony został do 1 kompanii garnizonowej w Krotoszynie, gdzie pełnił służbę patrolową i wartowniczą. W czerwcu 1919 r. podczas pełnienia nocnej warty na dworcu kolejowym w Krotoszynie w czasie całkowitego zaciemnienia związanego z bliskością oddziałów pruskich uległ wypadkowi zmiążdżenia nogi przez parowóz i został umieszczony w szpitalu wojskowym w Krotoszynie, gdzie przez dziewięć miesięcy był leczony. Ze względu na stan zdrowia został zwolniony ze służby wojskowej w styczniu 1920 r. Kiedy wybuchła wojna z bolszewikami, zgłosił się jako

ochotnik i został wcielony do 1 Kompanii Marszowej która weszła do walki w składzie 4 Pułku Strzelców Podhalańskich. Brał udział w walkach pod Barem, Brodami, Wapniarką, Grodnem i Wilnem aż do odwrotu pod Warszawę. Później zachorował na tyfus i wysłany został na leczenie do szpitala w Cieszynie. Po powrocie z leczenia, jako były pruski artylerzysta skierowany został do 21 Pułku Artylerii Ciężkiej w Rzeszowie i służy w nim aż do zwolnienia z wojska w październiku 1921 r. Po powrocie do Środy pracował jako murarz między innymi przy budowie Kwatery Powstańców Wielkopolskich na miejscowym cmentarzu i jak wielu średzian w czasie kryzysu przy budowie wałów przeciwpowodziowych nad Wartą prowadzonych przez Starostwo Powiatowe pod nadzorem Starosty Niedziałkowskiego. Po agresji Niemiec hitlerowskich i wkroczeniu hitlerowców do Środy zostaje razem z rodziną wywieziony do GG w rejon Garwolina, gdzie przebywał do chwili zakończenia działań wojennych. Po powrocie z wygnania pracował w Gazowni średzkiej, a następnie aż do przejścia na emeryturę w Zakładach Mięsnych w Środzie Wlkp. Był członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych, Związku Powstańców Wielkopolskich, ZBoWiD-u oraz Ochotniczej Straży Pożarnej w Środzie Wlkp. W 1973 r. został mianowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 25 stycznia 1976 r. Spoczywa

Michał
Nowak

w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich. Jego nazwisko figuruje na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Odznaką Za Waleczność Rady Ludowej Miasta Poznania. Związek małżeński zawarł z Heleną z Szymanowskich. Z tego związku urodziły się dzieci: Mieczysława (1923-1996), Krystyna (ur. 1925), Stanisław (1926-2007), Karol (ur. 1927), Jan (1935-2007) i Hanna (ur. 1939).

CAW, dokumenty personalne; Zaświadczenia byłego dowódcy 3 Kompanii Średzkiej por. Nikodema Dykczaka Burmistrza Borka Wielkopolskiego z dnia 11 czerwca 1937 r.

Remigiusz Nowak

Nowakowski Franciszek (1892 – 1973) urzędnik, powstaniec wielkopolski. Urodzony 26 grudnia 1892 roku w Miłosławiu, był synem Bolesława, urzędnika bankowego i Weroniki z Czarzyńskich. Podczas nauki w szkole powszechnej w rodzinnym mieście, w latach 1906 – 1907 r. był aktywnym uczestnikiem strajku szkolnego, co zostało odnotowane w dokumentach osobistych i utrudniło mu dalszą naukę i pracę. Potem ukończył trzyklasową szkołę dokszałcącą handlową, pracował jako sekretarz w Magistracie, Komisariacie Obwodowym i Miejskiej Kasie w Miłosławiu. W październiku 1913 r. powołany do armii niem., służył w 4 szwadronie 1 pułku ułanów (Milicz), w sierpniu 1917 r. przeniesiony do szwadronu zapasowego tego oddziału. Uczestniczył w walkach na fron-

tach zachodnim i wschodnim, m. in. pod Dyneburgiem. We wrześniu 1917 r. odznaczony Krzyżem Żelaznym 2 kl. Zwolniony 31 grudnia 1918 r. Nie awansował. Po powrocie w rodzinne strony wstąpił do kompanii miłosławskiej, początkowo był w zwiadzie konnym batalionu wrzesińskiego, a potem uczestniczył w walkach na terenie powiatów wrzesińskiego, gnieźnieńskiego, mogileńskiego i inowrocławskiego, a 15 marca 1919 r. wstąpił do 2 p. uł. wlkp. We wrześniu 1919 r. zwolniony z wojska, nast. w maju 1920 zmobilizowany do oddziału zapasowego Wojsk. Wart. 7 i w połowie września t. r. zwolniony, w stopniu starszego ułana. W 1923 r. przeniesiony do pospolitego ruszenia. Od 18 lutego 1920 r. pracował w Magistracie st. m. Poznania, w Inspektoracie Szkolnym, a od 1933 r. był kierownikiem kancelarii w Inspektoracie Szkolnym na powiat poznański. W okresie okupacji pracował jako konduktor tramwajowy, a potem pracownik biurowy w Zarządzie Miejskim Poznania. Po wojnie, 20 lutego 1945 r. podjął pracę jako sekretarz oraz kierownik referatu administracyjno – finansowego w Inspektoracie Szkolnym Poznańskim. Po przeniesieniu w stan spoczynku w 1953 r. był st. księgowym w Państwowym Schronisku dla Nieletnich, Studium Nauczycielskim i w Zaocznym Studium Nauczycielskim w Poznaniu. Zmarł 11 października 1973 r. w Poznaniu,

Franciszek
Nowakowski

spoczywa na cmentarzu Junikowskim. Był członkiem Polskiej Partii Socjalistycznej, Stowarzyszenia „Walka o Szkołę Polską” i Związku Nauczycielstwa Polskiego. Odznaczenia: Order Odrodzenia Polski 5 kl., Odznaka Honorowa w Walce o Szkołę Polską, Medal 10-lecia Odzyskania Niepodległości, Brązowy i Srebrny Medale „Za Długoletnią Służbę”, Wielkopolski Krzyż Powstańczy. Od 1922 r. żonaty z Heleną Eichstaedt, dzieci: Zygmunt (1923-2008), Barbara (ur. 1933, zam. Kozłowska), Maria (ur. 1939, zam. Juniczak).

L. Gomolec, Strajki szkolne w Poznaniu w latach 1901 – 1907, Poznań 1956, s. 27; Dokumentacja osobista w posiadaniu córki, Barbary Kozłowskiej.

Marek Rezler

Okrasiński Paweł (1893 – 1971), podporucznik WP. Urodzony 24 czerwca 1893 r. w Gnieźnie w rodzinie Jana i Marii z domu Krüger. Ukończył ludową szkołę powszechną w Gnieźnie. W 1906 r. brał czynny udział w strajku szkolnym. W wieku 16 lat wstąpił do TG Sokół w Gnieźnie. Po wybuchu I wojny światowej, w listopadzie 1914 r. został powołany do armii pruskiej i służył w 2 baonie saperów w Szczecinie. Walczył na froncie rosyjskim i francuskim. Był dwukrotnie ranny. Po wybuchu rewolucji w Niemczech wrócił do Gniezna i natychmiast przystąpił do działalności niepodległościowej w TG Sokół i w Polskiej Organizacji Wojskowej. Z chwilą wybuchu Powstania Wielkopolskiego w Gnieźnie 28 grudnia 1918 r. brał udział w oswobodzeniu miasta i w zwycięskiej akcji zbrojnej pod Zdziechową, a następnie w walkach na froncie północnym po-

wstania, m. in. pod Nakłem, Szubinem i Rynarzewem. Po powrocie z frontu został przydzielony jako instruktor do kompanii rekrutów przy baonie zapasowym 4 p. strz. wlkp. W opinii dowódcy baonu por. Józefa Glesmanna „*Paweł Okrasiński przysposabiał młodego żołnierza do przyszłej walki frontowej. Odznaczał się tutaj pilnością i gorliwością w służbie, szczerym patriotyzmem i umiłowaniem Ojczyzny, tak że zjednał sobie zaufanie nie tylko swoich podwładnych ale i przełożonych, w dowód czego mianowany został plutonowym*”. Z końcem lipca 1919 r. wyruszył ze swoim pułkiem na front litewsko-białoruski i uczestniczył w walkach o Mińsk, nad Berezyną i rzeką Świątloczą. W 1920 r. brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej i walczył pod Warszawą, Garwolinem i Nieświeżem. W styczniu 1921 r. zwolniony z wojska, podjął pracę w Powiatowej Kasie Chorych, a następnie Ubezpieczalni Społecznej w Gnieźnie, w której był zatrudniony do 1939 r. W okresie okupacji niemieckiej został wraz z rodziną wysiedlony do Krosna, gdzie pracował również w Ubezpieczalni Społecznej. Znając bardzo dobrze język niemiecki pomagał miejscowej ludności, a szczególnie młodym Polakom w uchylaniu się od pracy przymusowej w Generalnym Gubernatorstwie i w Niemczech. Po zakończeniu wojny, w kwietniu 1945 r. wrócił do Gniezna, gdzie ponownie został zatrudniony jako urzędnik w Ubezpieczalni Społecznej,

Paweł
Okrasiński

w której pracował do chwili przejścia na emeryturę w 1958 r. Brał też udział w akcji zasiedlania Ziemi Odzyskanych; w maju 1945 r. był kierownikiem grupy mieszkańców ziemi gnieźnieńskiej (370 osób) udających się do Koszalina. Przed 1939 r. należał do wielu organizacji kombatanckich i społecznych, m. in. był członkiem TG Sokół (w latach 1922-24 pełnił funkcję naczelnika), Towarzystwa Powstańców i Wojaków, Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914-1919, Związku Powstańców Wielkopolskich, Stowarzyszenia b. Żołnierzy 58 pp (4 p. strz. wlkp.), Komitetu Grobów Poległych w Gnieźnie. Po 1945 r. należał do Związku Powstańców Wielkopolskich 1918/19 i ZBoWiD-u. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim w 1971 r. został mianowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 10 grudnia 1971 r. w Gnieźnie i spoczął na cmentarzu św. Piotra i Pawła, w pobliżu kwatery poległych powstańców Ziemi Gnieźnieńskiej. Był odznaczony m. in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1971), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957), Brązowym Krzyżem Zasługi (1938), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 (1935), Medalem Za Długoletnią Służbę (1939), Medalem Zwycięstwa i Wolności (1947) oraz odznakami honorowymi i pamiątkowymi: Frontu Litewsko-Białoruskiego (1923), Za Walkę o Szkołę Polską (1938), Powstańcowi Broni Wdzięczna Wielkopolska (1926), 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej i 58 Pułku Piechoty. Z małżeństwa zawartego z 1929 r. z Wojciechą Małecką miał dzieci: Bożenę (ur. 1931) i Zdzisława (ur. 1933).

W. Jedlina-Jakobson, Z ludem wielkopolskim przeciw zaborcom. Wspomnienia, Toruń 1936; Jubileuszowa książka

pamiątkowa z okazji 50-lecia gniazda gnieźnieńskiego, nakładca: Towarzystwo Gimnastyczne Sokół w Gnieźnie, Gniezno 1937; A. Krajewska (red.), Wspominają uczestnicy powstania. W 50 rocznicę Powstania Wielkopolskiego, (w:) Przemiany Ziemi Gnieźnieńskiej, R. 1968, nr 12; J. Łapiński, Zarys historii wojennej 58-go pułku piechoty wielkopolskiej, Warszawa 1928; J. Topolski (red.), Dzieje Gniezna, Warszawa 1965; Z. Wygocki, Gniezno i powiat gnieźnieński w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Poznań 1988; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Ludwik Krumrey

Olejniczak Andrzej (1901 – 1988), urodził się 24 listopada 1901 r. w Skotnikach pow. Września. Był synem Jana i Jadwigi. Robotnik. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskich w walkach pod Szubinem, Nakłem, Rawiczem, Miejską Górką. Od 10 lutego 1919 r. w Wojsku Polskim w 62 pp walczył nad Berezyną, dostał się do sowieckiej niewoli w Rosnowie nad Donem, zwolniony 7 lipca 1921 r. 5 maja 1937 roku wstąpił do Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914/19. Zweryfikowany 2 września 1937 roku nr dypl. 15021 nr ref. Hist. 23305. Decyzją Zarządu Głównego Związku Powstańców Wielkopolskich przyjęty w poczet członków Związku nr legitymacji członkowskiej

Andrzej
Olejniczak

15021 zgodnie z jego wnioskiem złożonym 24 listopada 1938 r. 28 sierpnia 1939 roku zmobilizowany został do policji, konwojował internowanych Niemców. Brał udział w obronie Warszawy. Ranny 22 września 1939 roku skierowany został do Szpitala Okręgowego w Warszawie przy ulicy 6 sierpnia 33 skąd został zwolniony 15 grudnia 1939 r. Przybył do miejscowości Niesadna powiat Garwolin, gdzie znajdowała się jego rodzina wysiedlona 8 grudnia 1939 r. ze Środy. W latach 1942 – 45 wysłany z synem do pracy przymusowej w miejscowości Neurese Kreis Kolberg u Niemca Otto Neitzel jako robotnik rolny. Po wojnie pracował przy parafii kolegiackiej w Środzie jako pracownik fizyczny. 24 czerwca 1972 r. mianowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 26 września 1988 r. w Środzie Wlkp., spoczywa na miejscowym cmentarzu parafialnym w grobowcu rodzinnym sektor V. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918 – 1919 odsłoniętej w 2005 roku przy Kwaterze Powstańców w Środzie. Posiadał odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolski Krzyż Powstańczy (1971), Medal Za długoletnie pożycie małżeńskie i Odznakę Honorową Za zasługi w rozwoju województwa poznańskiego (1984). 29 kwietnia 1923 r. zawarł związek małżeński z Anielą i miał czworo dzieci. Stanisława (ur. 21 marca 1924), mgr prawa; Czesławę (ur. 12 lipca 1927); Teresę (28 czerwca 1933-1 listopada 1997) i Kazimierę (ur. 19 lutego 1941).

CAW, dokumenty personalne; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Kazimiera Szymańska

Olszanowski Ludwik (1899 – 1995), podoficer zawodowy WP. Urodzony 31 lipca 1899 r. w Ośnie powiat zniński jako syn kołodzieja i rolnika Antoniego i Stanisławy z domu Dudzińskiej. Był absolwentem wieczorowej Szkoły Handlowej w Gnieźnie. Ochotniczo zgłosił się do oddziałów powstańczych i walczył na froncie północnym w rejonie Szubina i Rynarzewa w szeregach kompanii znińskiej. W okresie międzywojennym był komendantem na placówkach Straży Granicznej w Ujściu Ruskim i Wysowa na wschodzie Polski. W latach 1939-1945 przebywał z rodziną w Gorlicach woj. Rzeszowskie. Pod koniec tego okresu ukrywał się na Śląsku u swego brata. W 1945 r. zamieszkał z rodziną w Gnieźnie. Pracował do przejścia na emeryturę zakładzie transportowym Polskiej Komunikacji Samochodowej. Pełnił funkcje w komórkach zatrudnienia, administracji i na stanowisku głównego księgowego. Należał do Towarzystwa Powstańców Wlkp. już w okresie międzywojennym a po 1945 r. także do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Był aktywnym członkiem tych organizacji. Wydarzenia i swoje przeżycia z powstania oraz okresu swego życia przekazywał młodzieży poprzez pogadanki. Współpracował ze Szkołą Podstawową nr 4 w Gnieźnie przy ul. Pocztowej 1 noszącą imię Powstańców Wielkopolskich 1918-1919. Szkoła posiada izbę pamięci Powstania Wlkp. Bywał tam na co-

Ludwik
Olszanowski

rocznych i jubileuszowych obchodach i uroczystościach. O jego współdziałaniu pisano w lokalnym miesięczniku „Przemiany Ziemi Gnieźnieńskiej” nr 6 z 1980 r. Występował też w pocście sztandarowym organizacji kombatanckich, do których należał. Uchwałą Rady Państwa z dnia 26 kwietnia 1972 r. za udział w Powstaniu Wielkopolskim został mianowany na stopień podporucznika WP. Zmarł na udar mózgu 3 lutego 1995 r. w Gnieźnie, pochowany na Cmentarzu Parafii św. Wawrzyńca w Gnieźnie przy ul. 17 Dywizji Piechoty w kwaterze K rząd 1 miejsce 14. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, brązowym medalem Za Długoletnią Służbę. Od 11 lutego 1931 r. żonaty z Heleną z domu Białkiewicz (1902-1987). Dzieci: Roman (ur. 1934), kupiec i przedsiębiorca i Jadwiga (ur. 1937), technik bibliotekarz.

*Materiały udostępniony przez córkę
Jadwigę i syna Romana.*

Walerian Występski

Pachura Leon (1895 – 1967), urodził się 15 lutego 1895 r. w Dłużynie (pow. leszczyński) jako syn Ignacego i Marianny z Marciniaków. Ojciec był cieślą

Leon
Pachura

a matka robotnicą. W sąsiednim Popowie Starym ukończył 4-klasową szkołę powszechną. Do 19-go roku życia przebywał przy rodzicach, ucząc się jednocześnie zawodu cieśli. Egzamin czeladniczy zdał w 1913 r. Z chwilą wybuchu I wojny światowej został wcielony do wojska niemieckiego. Po zakończeniu wojny wrócił w grudniu 1918 r. do miejsca zamieszkania. Na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego zgłosił się jako ochotnik w dniu 9 stycznia 1919 r. do powstańczej kompanii śmigielskiej. Pod dowództwem ppor. Bolesława Płócieniaka uczestniczył w walkach o Bukówiec Górny, Krzycko, Mórkowo i Lipno. W dniu 4 lutego 1919 r. został zmobilizowany do 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 60 Pułk Piechoty). Uczestniczył w wojnie polsko – bolszewickiej na froncie ukraińskim. Po zakończeniu działań wojennych, 8 stycznia 1921 r. został zwolniony bezterminowo z wojska. Trzy lata później założył rodzinę w Popowie Starym i pracował nadal w wyuczonym zawodzie cieśli, również przez okres okupacji niemieckiej, aż do 1953 r. Potem, do marca 1956 r., jako rencista wykonywał pracę stróża w Spółdzielni Pracy „Dozór” w Lesznie. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich, a potem od 1958 r. do ZBoWiD – u. Ponadto po 1945 r. służył jako ochotnik w Milicji Obywatelskiej, a potem w Ochotniczej Rezerwie Milicji Obywatelskiej. Zmarł 16 marca 1967 r. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Wilkowie Polskim. Został odznaczony Krzyżem Walecznych, Medalem za Wojnę 1918 – 1921, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Odznaką Pamiątkową Grupa Leszno, Odznaką Pamiątkową „Związku Towarzystw Powstańców i Wojaków”. Żonaty od 1920 r. z Teodorą z Mejszów, miał pięcioro

dzieci: Janinę, Leona, Franciszka, Teresę i Gertrudę.

Bauer P., Omieczynski W., Śmigiel w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Śmigiel 1988/1989, s. 6 - 11; Zbierski H., Udział mieszkańców Śmigla i okolicy w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Śmigiel – Kościan 1994, s. 33 - 34; Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD - u, syg. 4497; Informacje córki Gertrudy Galuby z Wrocławia oraz informacje i pamiątki rodzinne wnuków: Jolanty Nowak z Kościana, Danuty Rydlichowskiej z Bucza i Bogdana Tosia z Barchlina.

Antoni Fornalski

Pajkert Stanisław (1899 – 1986), powstaniec wielkopolski i śląski. Urodzony 4 września 1899 r. w Wirach koło Poznania, w rodzinie Wiktorii i Jana. Od 4 do 6 stycznia 1919 r. brał udział w walkach o wyparcie Niemców z okolic Gębin, Strzelna i Inowrocławia. Po zajęciu Inowrocławia, 10 stycznia wstąpił do 1 p. art. polnej w Poznaniu. Z pułkiem walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W stopniu sierż. uczestniczył w III powstaniu śląskim od 2 maja do 17 lipca 1921 r. Po zwolnieniu z wojska w Gnieźnie prowadził kursy nauki jazdy. Zmobilizowany uczestniczył w wojnie 1939 r. Nast. w Gnieźnie, gdzie pracował jako kierowca w straży pożarnej i pogotowiu. Po wy-

Stanisław
Pajkert

zwoleniu Gniezna organizował szpital dla rannych. Po wojnie m. in. dyrektor Przedsiębiorstwa Skupu Owoców i Warzyw (1952-1955) i do emerytury organizator i kierownik Ośrodka Wypoczynkowego w Skorzęcinie k. Gniezna. Jako powstaniec wlkp. i śląski awansowany do stopnia por. Zmarł 7 marca 1986 r. Odznaczony m. in. Krzyżem Komandorskim i Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Śląskim Krzyżem Powstańczym, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Informacje i dokumenty udostępnione przez syna Henryka z Gniezna.

Bogusław Polak

Pasiński Franciszek (1902 – 1975), urodzony 17 marca 1902 r. w Inowrocławiu w rodzinie Wincentego - robotnika budowlanego i Julianny Siemianowskiej - gospodyni domowej. Do szkoły powszechnej chodził w latach 1909-1916 r. W 1916 roku zapisał się do harcerstwa i jednocześnie rozpoczął naukę w Szkole Zdobniczej. Zmuszony do jej przerwania po śmierci ojca na froncie rosyjsko - pruskim, podjął pracę jako robotnik w Zakładach Drukarskich w Inowrocławiu. Wraz z innymi harcerzami na pomniku Germanii zawiesił koronkę z napisem „Germania kaput”, a na pomniku cesarza Wilhelma do szabli zamocował parasol, na pikielhaubę nałożył cylinder. W roku 1917 w setną rocznicę śmierci T. Kościuszki namalował jego portret w harcówce. Nadszedł go tam policjant pruski (Boltz) i zabrał na posterunek policji, skąd wraz z innymi Polakami został przewieziony do Bydgoszczy, a stamtąd w Wogezy do budowy fortyfikacji. Kiedy 10 listopada cesarz Wilhelm abdykował, ze zbuntowanymi żołnierzami trafił do Berlina,

gdzie spotkał Polaków walczących w szeregach „Spartakusa”. Razem z nepotkany m sierzantem - dezertersm z armii pruskiej, Kazimierzem Koseckim z Inowrocławia wyjechał do Poznania. Zgłosili się do POW na ul. Piekary, skąd za radą zgromadzonych członków Zarządu POW wyjechali do Inowrocławia, gdzie już 29 grudnia 1918 r. rozbrajali pierwszy patrol niemiecki. Brał udział w walkach o miasto, które praktycznie 5 stycznia 1919 r. zostało opatnowane przez wojska powstańcze. 7 stycznia 1919 r. zgłosił się do oddziału wojskowego 2 Pułku Grenadierów Kujawskich, który następnie przeorganizowano tworząc II batalion i przydzielono go do 1 Pułku. Jego oddział 16 stycznia 1919 r. składał przysięgę wojskowej na rynku inowrocławskim. Po kolejnej reorganizacji 1 pułk został przemianowany na 5 Pułk Strzelców Wielkopolskich. Został przydzielony do II Dywizji Wielkopolskiej (późniejszej 15 DP) na funkcję kartografa (ukończył kursy specjalistyczne w Krakowie i Poznaniu). Przeszedł cały szlak bojowy w wojnie bolszewicko-polskiej z defiladą wojskową na ulicach Kijowa włącznie. W czasie odwrotu został ranny i zasypany ziemią po wybuchu bomby. Wydarzenie to wywarło negatywny wpływ na jego psychikę – walka przestała go interesować, stał się człowiekiem wybuchowym i nerwowym. Po zakończeniu działań wojennych przez

9 miesięcy uczęszczał do podchorążówki w Bydgoszczy. Kiedy przedłużono czas trwania przeszkolenia o dalsze 3 miesiące wystąpił z wnioskiem o zwolnienie z wojska. Po demobilizacji wykonywał zawód malarza, grafika, karykaturzysty. Pracował kolejno w Zakładach Graficznych Hegadus we Lwowie, Praskich Zakładach Graficznych w Warszawie oraz w Luna-Parku we Lwowie. W 1931 roku wrócił do Inowrocławia, gdzie aż do wybuchu wojny pracował jako grafik w Zakładach Introligatorskich K. Pietrzaka. W międzyczasie rozwija swoje zdolności plastyczne, a jego obrazy biorą udział w wystawach zdobywając uznanie i nagrody. W czasie okupacji wykorzystując swoje zdolności, wykonywał pieczęcie i inne prace graficzne dla ruchu oporu. Po zakończeniu wojny był współzałożycielem Stronnictwa Demokratycznego w Inowrocławiu oraz radnym w Miejskiej Radzie. Powołał na nowo wraz z kol. Wysockim Związek Powstańców Wielkopolskich w Inowrocławiu. Uaktywnił Oddział Związku Plastyków w Inowrocławiu. Ze względu na stan zdrowia musiał się wycofać z aktywnego udziału w życiu społecznym i w 1958 roku przeszedł na rentę. Zmarł 27 maja 1975 r., pochowany na Cmentarzu Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Inowrocławiu. Odznaczony: Kawalerskim Krzyżem Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Niepodległości, dwukrotnie Krzyżem Walecznych, Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym, Medalem Kombatanta. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim awansowany na stopień podporucznika WP. Ze związku małżeńskiego zawartego we Lwowie w 1929 r. z Leokadią Sojecką (1908-1987), artystką cyrkową, miał dzieci: Wandę (ur. 1931), księżową i Olesława (ur. 1934), pracownika służby zdrowia.

Franciszek
Pasiński

Dokumenty w posiadaniu rodziny; pamiętnik pisany przez Franciszka Pasińskiego.

Jan Pasiński

Pasiński Józef (1900 – 1972), kolejarz, powstaniec wielkopolski. Urodził się 12 stycznia 1900 r. w Inowrocławiu w rodzinie Wincentego, robotnika budowlanego i Julianny z Siemianowskich. Do szkoły uczęszczał w Inowrocławiu, a po jej ukończeniu pracował jako robotnik stacyjny na kolei. W wojsku pruskim służył od 21 czerwca 1918 r. do 21 grudnia 1918 r. Jako ochotnik brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, w walkach o Inowrocław. Od 18 stycznia 1919 służył w 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 59 Pułk Piechoty Wielkopolskiej). Uczestniczył w zajmowaniu Pomorza. W marcu 1920 został przerzucony na front wojny z bolszewikami. Obsługując karabin maszynowy został dwukrotnie ranny nad Berezyną. Zdemobilizowany 5 lipca 1921 r. w stopniu starszego szeregowca. Na skutek odniesionych ran uznany inwalidą wojennym. Po powrocie do cywila był pracownikiem PKP w Inowrocławiu; najpierw jako pracownik biurowy, potem dyżurny ruchu, a następnie zawiadowca stacji w Rybnie Wielkim i Winiarach Wielkopolskich. W czasie okupacji zatrudniony jako robotnik stacyjny, zwrotniczy, nastawniczy, dyżurny ruchu na stacji kole-

jowej Winiary. Od 20 stycznia 1945 r. aż do przejścia na emeryturę w 1960 r. był zawiadowcą stacji PKP Winiary Wielkopolskie. Zmarł 5 listopada 1972 r. w Winiarach Wlkp., pochowany w grobie rodzinnym na cmentarzu św. Krzyża w Gnieźnie. Odznaczony Krzyżem Walecznych. Związek małżeński zawarł z Heleną Urbańską (zm. 1964) w 1922 r., z którą miał dzieci: Kazimierę (ur. 1925), księgową; Zofię (ur. 1927), nauczycielkę; Stanisława (ur. 1931), kolejarza; Edmunda (ur. 1933), pracownika technicznego zakładu energetycznego i Jana (ur. 1937), inżyniera mechanika.

Archiwum rodzinne.

Jan Pasiński

Pastecki Ludwik (1892 – 1980), urodzony 16 grudnia 1892 r. w Karsku w pow. mogileńskim, jako syn Wojciecha i Katarzyny z domu Kołeckiej. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Chełmach, a po jej ukończeniu praktykował jako urzędnik gospodarczy. 3 sierpnia 1914 r. powołany został do odbycia służby wojskowej w armii pruskiej, gdzie przebywał do 28 grudnia 1918 r. Od 3 stycznia do 22 maja 1919 r. brał udział w Powstaniu Wielkopolskim walcząc na odcinku Opoki – Zduny – Modliborzyce. 27 czerwca 1919 r. wstąpił jako ochotnik do kompanii sztabowej DOG Poznań, gdzie 1 października 1919 r. został awansowany na stopień

Józef
Pasiński

Ludwik
Pastecki

starszego strzelca, a 28 października 1919 r. zdemobilizowany na podstawie rozkazu nr 89/221 z dnia 20 września 1919 r. Po powrocie do domu podjął pracę jako listonosz, początkowo w Chrustowie, Mleczkowie, Przybysławiu, Wapnie, by w końcu od 1937 r. osiąść na stałe w Żninie. Z powodu udziału w Powstaniu Wielkopolskim i pseudonimu Piłsudski (wygląd i sumiaste wąsy) znalazł się na liście do rozstrzelania przez Niemców w 1939 r. Ostrzeżony w porę, uciekł do Generalnej Guberni i przez ostatnie 3 lata wojny ukrywał się w Mariance koło Mińska Mazowieckiego u swojej córki Stefanii i jej męża Jana Polusa (również Powstańca Wielkopolskiego). W tym czasie jego żona była wielokrotnie przesłuchiwana przez Gestapo. Nigdy nie zdradziła miejsca pobytu męża, bo tak naprawdę go nie знаła. Po wyzwoleniu Żnina dołączył do żony i dzieci, którzy przez całą wojnę tam mieszkali i rozpoczęli pracę w Urzędzie Pocztowym w Żninie jako listonosz. W 1957 r. przeszedł na emeryturę. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim awansowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 8 kwietnia 1980 r. w Żninie i tam został pochowany. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Wcześniej, w 1937 r. złożony wniosek do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w sprawie przyznania odznaczenia niepodległościowego. Wniosek ten został odrzucony z powodu „braku podstaw”. W 1911 r. zawarł związek małżeński z Katarzyną Ptaszyńską.

CAW, akta odznaczeniowe; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Elżbieta Artyszuk

Paul Władysław (1883 – 1952), urodził się 28 czerwca 1883 r. w Krzyżownikach (woj. poznańskie). Był synem Michała i Magdaleny z Piechowiaków. Ukończył 4 klasy szkoły ludowej i 6 klas Gimnazjum Bergera w Poznaniu. Z zawodu był agronomek. 6 października 1905 r. wcielony został do armii niemieckiej, w której służył na froncie zachodnim, wschodnim, w Macedonii i Serbii. 27 grudnia 1918 r. przystąpił do Powstania Wielkopolskiego jako ochotnik. Jak pisze w karcie ewidencyjnej baonu zapasowego 35 pp znał Wielkopolskę, Górny Śląsk, Galicję, Austro – Węgry, Serbię, Rumunię i Bułgarię. 28 grudnia 1918 r. brał udział w walkach ulicznych w Poznaniu jako dowódca 4 kompanii średzkiej. 30 maja 1919 r. służy w 1 kompanii 8 pp (później w 62 pp). Od 12 czerwca 1919 r. do 12 sierpnia 1919 r. służy jako dowódca 10 kompanii w 8 pp (później 62 pp), a od 12 sierpnia 1919 r. do 7 lutego 1920 r. jako dowódca 1 kompanii w Ostrowiu. Od 7 lutego 1920 r. do 6 sierpnia 1920 r. przebywa na kursie w Szkole Podchorążych Piechoty w Poznaniu i w Bydgoszczy. 6 sierpnia 1920 r. awansowany na stopień podporucznika WP, a 11 lipca 1921 r. objął funkcję kierownika Kasyna Oficerskiego 35 pp. Od 15 sierpnia 1920 r. służył w 10 kompanii 35 pp jako oficer. W latach 1921-1931 r. zmieniał miejsca zamieszkania i ostatecznie osiedlił się w Śró-

Władysław
Paul

dzie. 18 lutego 1931 r. zamieszkał przy ulicy Szamarzewskiego 14. W czasie II wojny światowej wywieziony do Generalnej Guberni. Po wojnie pracował w firmie ubezpieczeniowej. Zmarł 23 stycznia 1952 r. w Środzie Wlkp. Spoczywa w Kwaterze Powstańców w Środzie. Jego nazwisko figuruje na tablicy Powstańców Wielkopolskich odsłoniętej w 2005 r. przy Kwaterze Powstańców Wielkopolskich. Odznaczony m. im. Krzyżem Virtutti Militari 5 klasy (dekretem nr 2661 z 28 lutego 1921 r). Związek małżeński zawarł z Janiną Grabias. Miał 4 synów: Mieczysława Szczęsnego (1910-1968), pracownika umysłowego Cukrowni w Środzie; Mariana Bolesława (1912-1997), elektryka; Hipolita (1913-1990), introligatora i Henryka (ur. 1920), nauczyciela w Technikum Elektrycznym w Poznaniu.

CAW, dokumenty personalne i odznaczeniowe; dokumenty i pamiątki rodzinne; informacje Marii Mielcarzewicz.

Joanna Paul

Piątkowski Wojciech (1886 – 1944), urodzony 24 kwietnia 1886 r. w Kijewie pod Środą Wlkp. Był synem Marceliego i Antoniny z domu Łuczak. Ojciec z zawodu był cieślą. Po ukończeniu siedmioletniej szkoły ludowej (w/g własnoręcznie napisanego życiorysu z 12 marca 1923 r.) poświęcił się zawodowi murarskiemu, złożyłwszy po trzyletniej nauce egzamin na pomocnika w Izbie Rzemieślniczej w Poznaniu. Od 12 października 1906 r. do 30 września 1908 r. odbywał czynną służbę wojskową w armii niemieckiej w 5 Baonie Saperów w Głogowie. Po powrocie do Środy pracował nadal w zawodzie, a w latach 1913-1914 jako pierwszy po-

mocnik podmistrza. Z zaświadczenia z 16 lutego 1926 r. wynika że Wojciech Piątkowski brał udział przy budowie strzelnicy dawnego Towarzystwa Wojackiego. Z chwilą wybuchu I wojny światowej został wcielony do armii pruskiej i walczył na froncie wschodnim i zachodnim oraz przez pewien czas służył w garnizonie poznańskim. 28 listopada 1918 r. został zwolniony z armii pruskiej i wrócił do Środy Wlkp. gdzie na polecenie ówczesnego Komendanta Miasta został przydzielony do Komendy Uzupelnień jako kontroler. 27 grudnia 1918 r. zgłosił się jako ochotnik do organizującej się 1 kompanii średzkiej i ponownie skierowany został do dyspozycji Powiatowej Komendy Uzupelnień w Środzie. Podczas reorganizacji Wojsk Wielkopolskich zostaje przeniesiony do Powiatowej Komendy Uzupelnień w Gnieźnie gdzie służył do lipca 1922 r. W sierpniu 1922 r. na własną prośbę zostaje przeniesiony do Wojskowego Sądu przy Dowództwie Okręgu Korpusu VII w Poznaniu, gdzie służy do września 1922 r. W tym czasie rozkazem DOK VII został odkomenderowany do Ekspozytury Referatu Pomocy dla Zdemobilizowanych Oficerów Rezerwy w Poznaniu. 1 sierpnia 1923 r. Ekspozytura została zlikwidowana i Wojciech Piątkowski zostaje odkomenderowany do Szefostwa Intendentury Okręgu Korpusu nr VII i skierowany do służby w Referacie Zaopatrzenia. W czynnej służbie pozostawał aż do

Wojciech
Piątkowski

zwolnienia tj. do 1 września 1926 r. Służbę kończy w stopniu starszego sierżanta sztabowego. Po powrocie do Środy Wlkp. ze względu na zły stan zdrowia zostaje uznany inwalidą wojennym. W 1928 r. otrzymał posadę woźnego w Magistracie Średzkim i pracował na tym stanowisku do wybuchu II wojny światowej. Po wkroczeniu hitlerowców do Środy został wypędzony z rodziną z własnego domu. Okupację spędził w Środzie Wlkp. Walczył z dającą coraz większe dolegliwości chorobą. Interesował się sytuacją na frontach, spisywał krótkie notatki z rozwoju wydarzeń wojennych oraz własnego stanu zdrowia. Zmarł 12 sierpnia 1944 r. na gruźlicę. Spoczywa w grobie rodzinnym na Cmentarzu Parafialnym w Środzie. Jego nazwisko umieszczone jest na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. przy Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Odznaczony był Medalem Za Wojnę 1918-1921 (1930). W 1910 r. zawarł związek małżeński z Marią z domu Laskowską. Ze związku tego urodziło się czworo dzieci: Alfons (1911-1981), mgr filologii romańskiej; Teodozja (1912-1979), pracownik umysłowy; Lechosław (1913-1990) nauczyciel; Witold (1922-1951).

Dokumenty z archiwum rodzinnego.

Maria Kaczmarek

Pietrykowski Wincenty (1898-1940), lekarz, powstaniec wielkopolski. Urodził się 28 marca 1898 r. w Gorzycach. Rodzicami byli Franciszek i Anastazja z domu Stefańska. Po przeprowadzce do Kcyni uczęszczał do tutejszej szkoły, a następnie kontynuował naukę w gimnazjum w Nakle w 1917 r. Podobnie jak brat Tadeusz uczestniczył w tajnych

zebraniach Towarzystwa im. Tomasza Zana w Nakle. Pod koniec nauki został przewodniczącym tajnego stowarzyszenia. Wybuch powstania wielkopolskiego przerwał jego naukę na wydziale lekarskim Uniwersytetu we Wrocławiu. Razem z ojcem Franciszkiem i bratem Tadeuszem wstąpił do tworzącej się kompanii kcyńskiej. Brał udział w wyzwoleniu miasta w noc sylwestrową 1918 r. Następnie od lutego do 24 czerwca 1919 r. pracował w szpitalu polowym w Kcyni. W wojsku pozostał do 22 marca 1921 r. Armię opuścił w stopniu porucznika. Postanowił kontynuować naukę na wydziale lekarskim. Specjalizował się w otolaryngologii i 29 listopada 1924 r. otrzymał dyplom. Osiedlił się na Śląsku, początkowo w Katowicach gdzie pracował na Oddziale Usznym Lecznicy Spółki Brackiej. W sierpniu 1927 przeniósł się do Rybnika. Tam został ordynatorem Oddziału Laryngologicznego Lecznicy Brackiej. Działał w PCK i zainicjował budowę Ośrodka Zdrowia PCK w Rybniku, który ukończono w 1937 r. Poślubił Janinę z domu Jankowską. Małżonkowie doczekali się trójki dzieci: córek Barbary i Janiny, oraz syna Jerzego. Pod koniec sierpnia 1939 r. został zmobilizowany do kadry 504 szpitala w Tarnopolu. Po wkroczeniu Rosjan został 17 września wzięty do niewoli. Planował ucieczkę ale z uwagi na przebywanie w tarnopolskim więzieniu jego brata Tadeusza zamiar ten porzucił. Sta-

Wincenty
Pietrykowski

rał się o uwolnienie brata. Niestety plan uwolnienia brata nie powiódł się, a on sam w listopadzie 1939 r. został osadzony w obozie w Starobielsku. Zdążył jeszcze wysłać do rodziny kartkę na Boże Narodzenie. Około kwietnia lub maja 1940 r. został przeniesiony do obozu w Charkowie i tam zamordowany. Był żonaty z Janiną z domu Janowska. Małżonkowie doczekali się trójki dzieci: córek Barbary i Janiny, oraz syna Jerzego.

*Śmigielski Wojciech: Mieszkańcy Żni-
na i okolic w obozach specjalnych
NKWD w latach 1939-1940. Kwartal-
nik poświęcony w całości pamięci ofiar
totalitarnego państwa sowieckiego
w oparciu o zbrodnię katyńską. Zawie-
ra archiwalne zdjęcia, indeks nazwisk
i nazw geograficznych, (w:) Żnińskie Ze-
szyty Historyczne: kwartalnik poświęco-
ny Pałukom. Nr 20 (jesień-zima 1996).
Żnin: Wulkan, 1996.*

Kamila Czechowska

Piotrowski Walenty (1896 – 1919), urodził się w 1896 r. w Barczyźnie, pow. Gniezno, w rodzinie Stanisława i Katarzyny z domu Maślińska. Jako młody chłopak pracował w gospodarstwie rolnym swojego ojca. W 1919 r., mając wówczas ok 23 lata wstąpił do oddziałów powstańczych i został skierowany 7 stycznia 1919 r. na front północny. W stopniu szeregowca walczył w Kompanii wrzesińsko - nakielskiej. W toczonej wówczas walkach z Niemcami 28 stycznia 1919 w miejscowości Rynarzewo koło Szubina został serią siedmiu kul ciężko ranny w wyniku czego zmarł w szpitalu polowym w Szubinie. Pochowany został na cmentarzu w Nekli wraz z innymi Powstańcami, których miejsce spoczynku

uświeca pamiątkowa tablica z ich nazwiskami i stanowi zadumę i dumę mieszkańców Nekli.

Ciszak Antoni, Września i powiat wrzesiński w okresie powstania wielkopolskiego 1918-1919, Września R. 1968.

Urszula Kosmowska

Pluciak Wawrzyniec (1891 – 1967), urodził się w miejscowości Góra, pow. Żnin w rodzinie Ignacego i Michaliny. W 1905 r. ukończył szkołę ludową. Pracował jako robotnik, mieszkał przez wiele lat w Trzemesznie przy ul. Grochowskiej 1. Po wybuchu I wojny światowej 2 sierpnia 1914 r. został zmobilizowany do armii niemieckiej. Po krótkim przeszkoleniu został 25 sierpnia t. r. skierowany na front rosyjski, a następnie aż do 20 lutego 1918 r. walczył na froncie francuskim. Był kilkakrotnie ranny w głowę, uda i lewą nogę. Przez cały czas służył w 10 Batalionie Zastępczym. Służbę w armii pruskiej zakończył 28 listopada 1918 r. Był odznaczony pruskim Krzyżem Żelaznym II klasy. 27 grudnia 1918 r. wstąpił do oddziałów powstańczych i kolejno służył w następujących jednostkach: oddział rogoziński (1 stycznia - 1 marca 1919), w 59 Pułku Strzelców Wielkopolskich (1 marca 1919 - 1920) i do 20 września 1920 r. w kompanii zapasowej tego pułku. Od 1 lutego 1920 r. przebywał w szpitalu w Rawiczu. Z wojska

Wawrzyniec
Pluciak

został zwolniony 20 września 1920 r., a do rezerwy został przeniesiony 9 kwietnia 1923 r. 18 listopada 1931 r. komisja lekarska uznała go za inwalidę wojennego. Po 1945 r. zamieszkał w Pile przy ul. Żeromskiego. Korzystał z wózka inwalidzkiego. Zmarł w Pile 24 maja 1967 r. Został pochowany 26 maja 1967 r. na Cmentarzu Komunalnym w Chodzieży. Grób już nie istnieje. Z udział w Powstaniu Wielkopolskim został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. 11 lipca 1920 r. zawarł związek małżeński z Katarzyną z domu Bartecka. Z małżeństwa tego urodziło się troje dzieci: Czesław (ur. 17 lipca 1921), Barbara (ur. 27 listopada 1923) i Janiny (23 listopada 1927).

Dokumenty znajdujące się w Muzeum Okręgowym w Pile.

Wojciech Kicman

Płoczyński Władysław (1898 – 1977), podporucznik rezerwy WP, urodził się 17 czerwca 1898 roku w Koźminie w rodzinie rzemieślniczej jako, syn Piotra i Anny Groblewicz (matka pochodziła z Rozdrażewa). W październiku 1918 r. z Komendy Uzpełnień w Rawiczu został skierowany do Zgorzelca i wcielony do 19 pułku piechoty im. V. Courbière, gdzie jako rekrut odbywał ćwiczenia wojskowe. Po wybuchu rewolucji w Niemczech i powołaniu rządu republikańskiego został skierowany

Władysław
Płoczyński

rowany do pracy w biurze, które zajmowało się zwalnianiem do cywila żołnierzy wracających z frontu. Zgorzelec opuścił 22 grudnia 1918 roku. Po przybyciu do Koźmina wstąpił jako ochotnik do oddziałów powstańczych i został przydzielony do 1 kompanii dowodzonej przez Michała Lorkiewicza. Uczestniczył wraz z kompanią w walkach o Rawicz w lutym 1919 r. w rejonie Zielonej Wsi i Dębna. Po utworzeniu w 1921 r. w Koźminie Towarzystwa Powstańców i Wojaków w zarządzie pełnił funkcje sekretarza. Po II wojnie światowej był starostą w Skwierzynie. Zmarł 17 sierpnia 1977 r. w Poznaniu i pochowany został na cmentarzu junińskim. Za działalność niepodległościową został odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Brązowym Krzyżem Zasługi i Medalem Zwycięstwa i Wolności. Związek małżeński zawarł z Eugenią Janicką. Z tego małżeństwa urodziła się córka.

Opracowano na podstawie informacji przekazanych przez Marię Koczorowską ze Szczecina.

Władysław Kręgielski

Pohl Feliks (1889 – 1987), urodził się 18 maja 1889 r. w Błotnicy (pow. babimojski) jako syn Józefa i Stanisławy z Żaków. Miał trzech braci i cztery siostry. Po ukończeniu 4 - klasowej szkoły powszechnej pomagał rodzicom w prowadzeniu wiatraka oraz małorolnego gospodarstwa. 14 czerwca 1917 r. został wcielony jako poborowy do armii niemieckiej na front zachodni, z którego wrócił 15 grudnia 1918 r. Kilka dni później, przed świętami Bożego Narodzenia, wstąpił jako ochotnik do oddziału powstańczego tajnie tworzone-

go w Błotnicy przez ppor. Stanisława Siudę - mieszkańca tej wsi. 6 stycznia 1919 r. uczestniczył w zajęciu miejscowej stacji kolejowej, a potem - 11 stycznia wziął udział w zdobyciu Zbarrzewa - brawurowej akcji kompanii przemęckiej pod dowództwem ppor. Józefa Wróblewskiego. Następnie z grupą powstańców z Błotnicy został skierowany do Wolsztyna, do ppor. Stanisława Siudy. Po wyzwoleniu Wolsztyna, uczestniczył w walkach o Kopanicę, Kargowę i Babimost. Wcielony do 5 kompanii 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 56 Pułk Piechoty) brał udział w akcjach zbrojnych pod dowództwem ppor. Józefa Kopczyńskiego w rejonie Sępólna, Bobrówki, Miedzichowa, Kamionnej i Kolna. Po zakończeniu zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego uczestniczył w wojnie polsko bolszewickiej, walcząc m. in. pod Połockiem i Bobrujskiem. W czasie odwrotu naszych wojsk przed nacierającymi bolszewikami był obrońcą Warszawy w sierpniu 1920 r. Po zakończeniu działań wojennych dotarł 24 grudnia 1920 r. wraz ze swym pułkiem do Śremu, miejsca jego stałego pobytu. Zdemobilizowany z wojska 9 marca 1922 r. wrócił do rodziców, aby pracować nadal w rodzinnym wiatraku i gospodarstwie. W czasie okupacji niemieckiej został wysiedlony z rodziną do III Rzeszy. Po zakończeniu II wojny światowej otrzymał za-

trudnienie jako dozorca w Spółdzielni Inwalidów w Lesznie. Zmarł 10 marca 1987 r. Spoczywa w Przemęcie na cmentarzu przy kościele św. Piotra. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1972) oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1973). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany podporucznikiem (1972). Od 1975 r. był członkiem ZBoWiD - u. Żonaty z Antoniną Sibilską, nie miał dzieci.

Siuda S., Zarys historii wojennej 56 Pułku Piechoty, Krotoszyn 1932, s. 15 - 16; Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD - u, sygn. 7959; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD - u w Wolsztynie z lat 1972 - 1974; Pamiętki rodzinne bratanicy Kazimierzy Niedzielskiej z Błotnicy.

Antoni Fornalski

Polus Jan (1898 - 1973), urodził 29 kwietnia 1898 r. w Bolesławowie pow. gnieźnieński, w rodzinie chłopskiej jako syn Tomasza i Antoniny z domu Gackiej. Uczęszczając do szkoły powszechnej brał udział w strajku dzieci walczących o polską mowę w szkole. Po ukończeniu szkoły pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. Był członkiem Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej. W 1916 r. został wcielony do armii niemieckiej i wysłany na front

Feliks
Pohl

Jan
Polus

francuski. Na wieść o tworzącym się we Francji Wojsku Polskim, próbował się przedostać w jego szeregi. Wszelkie próby zostały udaremnione. 29 kwietnia 1918 roku został ranny. Szpital opuścił jako niezdolny do czynnej służby wojskowej. Został skierowany do garnizonu w Inowrocławiu. Do domu wrócił 18 grudnia 1918 r. by zaraz dołączyć do tworzącej się w Pawłowie tajnej organizacji wojskowej pod nazwą Straż Ludowa. Kiedy w nocy z 27/28 grudnia 1918 r. w kościele w Pawłowie zabiły dzwony na znak rozpoczęcia Powstania Wielkopolskiego, przystąpił do oddziału. Jeszcze tej nocy oddział opanował następujące wsie: Baranowo, Pierzyska i Gębarzewo, rozbrajając Niemców i ustanawiając polskie władze. Po zdobyciu Gniezna i Zdziechowy zgłosił się do Wojska Polskiego, lecz ze względu na stopień inwalidztwa pierwotnie został odrzucony. Ponowna próba okazała się skuteczna i został wcielony do 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich, gdzie służył od 5 lutego 1919 r. do 20 czerwca 1921 r. Po powrocie do domu ukończył Szkołę Rolniczą w Witkowie i kurs handlowy, by następnie odbyć praktykę jako pomocnik zarządcy, a później objął to stanowisko w majątku Wapno w pow. wągrowieckim. Od 1937 r. do rozpoczęcia II wojny światowej pracował jako instruktor przysposobienia rolniczego, ucząc młodzież chłopską rolnictwa. Bojąc się aresztowania na początku 1939 r. uciekł wraz z żoną na wschód. Początkowo mieszkał w Terespolu, ale zmieniająca się sytuacja na froncie wschodnim spowodowała, że przeniósł się z rodziną do Marianki koło Mińska Mazowieckiego. Wkrótce dołączył do nich teść Jana – Ludwik Pastecki (również Powstaniec, poszukiwany przez Gestapo). Po oswobodzeniu Mińska Mazowieckiego roz-

począł pracę w Powiatowym Biurze Rolnym, marząc jednocześnie o powrocie w rodzinne strony. Wybór padł na Środę, gdzie od 1945 r. do 1963 r. pracował w Powiatowej Radzie Narodowej jako instruktor rolny i geodeta. W 1964 r. przeszedł na emeryturę. Mając dużo wolnego czasu, poświęcił się swojej wielkiej pasji jakim było pszczelarstwo. Pszczoły hodował jak mówił od zawsze. Lubił wśród nich przebywać, obserwować ich zwyczaje, a w zimowe wieczory, siedząc w fotelu i paląc fajkę pięknie o nich opowiadać. Zmarł nagle 27 czerwca 1973 r. w Środzie Wielkopolskiej, spoczywa w kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wielkopolskiej. Był odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921. Wniosek z 1937 r. w sprawie przyznania odznaczenia niepodległościowego, został przez Komitet Krzyża i Medalu Niepodległości odrzucony z powodu „brak podstaw”. W 1937 r. zawarł związek małżeński ze Stefanią Pastecką

CAW, dokumenty odznaczeniowe; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Zuzanna Artyszuk

Prałat – Czarnecka Apolonia (1888 – 1956), urodziła się 28 stycznia 1888 r. w Błotnicy w rodzinie dzierżawcy ziemskiego Józefa Siudy i Elżbiety z Piotrowskich. Miała czterech braci: Stanisława – dowódcę odcinka wolsztyńskiego w Powstaniu Wielkopolskim, a potem pułkownika Wojska Polskiego dowodzącego Brygadą Obrony Narodowej

wej „Poznań” we wrześniu 1939 r., Czesława – poległ pod Verdun, Józefa – proboszcza parafii w Prochach, Jana oraz siostrę Helenę. W listopadzie 1906 r. była jedną z inicjatorek strajku w szkołach błotnickiej i przemęckiej. W 1915 r. wyszła za mąż za Wojciecha Prałata – handlowca i zamieszkała w Lesznie. W okresie Powstania Wielkopolskiego była sanitariuszką kompanii przemęckiej. W czasie zagrożenia Włoszakowic przez oddział żołnierzy niemieckich ze Wschowy przywozła z rodzinnej Błotnicy wozem konnym karabin maszynowy (otrzymany od brata Stanisława z Wolsztyna), którym skutecznie w nocy z 7 na 8 stycznia 1919 r. zatrzymano wroga w (sile ok. 100 osób) w słynnej bitwie „pod wiatrakami”. Potem w leśniczówce w Krzyżowcu, opatrywała powstańców rannych w potyczce zbrojnej w okolicach Zbarzewa 11 stycznia 1919 roku. Kilkanaście miesięcy później po rocznym wdowieństwie wyszła ponownie za mąż za Bronisława Czarneckiego – oficera Wojska Polskiego, z którym zamieszkała w Grudziądzu. Ze względu na wychowywanie małych dzieci nie pracowała zawodowo. Z chwilą wybuchu II wojny światowej, w obawie przed aresztowaniem przez Niemców, została ewakuowana wraz z córką Danutą i przewieziona aż do Lwowa. Natomiast jej mąż dostał się do obozu jeńckiego dla oficerów w Woldenbergu. Apolonia Prałat – Czarnecka w grudniu

1939 r. wróciła do Gdyni i zamieszkała u córki Anieli. Na początku lutego 1940 r. na skutek denuncjacji została z dwoma córkami i synem Henrykiem aresztowana przez Gestapo. W maju tegoż roku po krótkim pobycie na wolności została ponownie aresztowana i wywieziona wagonem bydłowym aż do Lublina. Wkrótce znalazła schronienie u sióstr Urszulanek. W 1941 r. przyjechała do córki Anieli do Nowego Miasta Lubawskiego. Po zakończeniu II wojny światowej zamieszkała z mężem w Gdyni. Zmarła w tym mieście 28 listopada 1956 r. i spoczywa na miejscowym cmentarzu Witomińskim. Z pierwszego małżeństwa z Wojciechem Prałatem miała córkę Anielę (po mężu Jabłońską) oraz dwóch synów Henryka i Mieczysława. Natomiast w drugim małżeństwie z Bronisławem Czarneckim była matką córki Danuty (po mężu Żelaznej). Obecnie jedna z ulic Włoszakowic nosi zaszczytne imię Apolonii Prałat Czarneckiej.

Dokumenty i pamiątki rodzinne córki Anieli Jabłońskiej z Gdańska – Wrzeszcza, siostry Ludomiry Popowicz z Olsztyna, bratanka Stanisława Siudy z Buku oraz Marty Siudy z Błotnicy; Kaczmarek A., Patroni naszych ulic, (w:) Nasze Jutro, nr 154 z 2003, s. 17; Kaczmarek A., Apolonia – Wielkopolski patriotyzm, (w:) Gazeta ABC, nr 82 z 1992 r., s. 5.

Antoni Fornalski

Apolonia
Prałat-Czarnecka

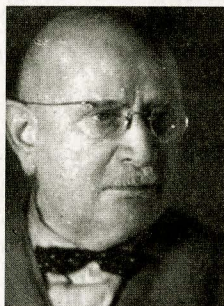

Priebe Henryk (1884 – 1966), artysta malarz. Urodzony 22 grudnia 1884 r. w Poznaniu jako syn kupca Sylwestra i Marii ze Szczęsnowskich. Po ukończeniu szkoły średniej, studiował wraz ze starszym bratem Marianem w Krakowie malarstwo. W okresie I wojny światowej, wcielony do armii niemieckiej służył w lotnictwie na terenie Francji

(w latach 1914 – 1918). W listopadzie 1918 r. wrócił z frontu do Poznania i 27 grudnia 1918 r. uczestniczył w działaniach powstańczych na terenie miasta Poznania. Z bronią w ręku, pod dowództwem bosmana Białoszyńskiego brał udział przy zdobywaniu arsenału broni przy ulicy Stawnej oraz zamku cesarskiego. Był wówczas w stopniu kaprała. 10 stycznia 1919 r. wstąpił do tworzącego się 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich, wraz z którym w połowie stycznia tr. walczył na froncie północnym w rejonie Czarnkowa, Wyrzyska, Chodzieży i Inowrocławia. Z pułkiem tym, przemianowanym na 15 Pułk Ułanów Poznańskich walczył w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku. Do rezerwy został przeniesiony w 1922 r., w stopniu wachmistrza. Wspólnie ze Stefanem Klainertem oraz kolegami frontowymi był inicjatorem założenia Towarzystwa byłych żołnierzy 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich, które ukonstytuowało się 27 maja 1933 r. W powstałym Towarzystwie pełnił funkcję ławnika w Sądzie Koleżeńskim. Towarzystwo stało się organizacją narodowo-wychowawczą, mającą również za zadanie utrzymanie więzi między byłymi żołnierzami pułku oraz pielęgnowanie tradycji pułkowych. Cieszyło się ono wielką życzliwością i poparciem Dowództwa Pułku. W zbiorach Wielkopolskiego Muzeum Wojskowego znajduje się akwarela-gwasz, przedstawiająca wi-

zerunek Znak Pułkowego, wykonana w 1934 r. jako godło Towarzystwa. Pod godłem widnieje sygnatura jego twórcy i autora – H. P. (Henryk Priebe). W latach 1933-1966 (z wyjątkiem okresu okupacji) mieszkał w Obrzycku. Wybuch II wojny światowej zastał go na kresach ówczesnej Rzeczypospolitej. Tam mając 55 lat, wstąpił ochotniczo do wojska. Wzięty do niewoli bolszewickiej, uciekł z niej i przedostał się na tereny okupowane przez Niemców. Wyrzucony przez hitlerowców ze swego domu w Obrzycku zamieszkał wraz z rodziną u krewnych w Buku. Po zakończeniu wojny wrócił do Obrzycka. Malował z upodobaniem krajobrazy Obrzycka i okolic oraz folklor Ziemi Szamotułskiej. Specjalnością twórczą artysty był pejzaż i portret. Jego obrazy znajdują się m. in. w Muzeum Zamek Górków w Szamotułach oraz w siedzibie władz samorządowych tego miasta. Zmarł 20 czerwca 1966 r. w Obrzycku i tam został pochowany. W 2000 r. jego doczesne szczątki przeniesione zostały do Poznania. Odznaczony był Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Brązowym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich i Odznaką Pułkowa 15 Pułku Ułanów Poznańskich. Żonaty z Wacławą z Taranczewskich, z którą miał syna Karola.

Henryk
Priebe

Jeziorowski Tadeusz, Zarys historii powstania Towarzystwa Byłych Żołnierzy 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich oraz Lista członków Towarzystwa, przedruk w 2000 r. wydawnictwa z 1934 r.; informacje z wniosku zainteresowanego skierowanego do ZBoWiD z 21 października 1957 r.; informacje rodziny.

Karol Priebe

Prusinowski Czesław (1893 – 1924), kapitan WP. Urodził się 16 października 1893 r. w m. Rudczany (Mazury) w rodzinie znanego budowniczego Zygmunta i matki Elżbiety z domu Gradowskiej. Po ukończeniu prywatnej szkoły podstawowej uczęszczał do gimnazjum w Inowrocławiu. Następnie rozpoczął praktykę budowlaną, a później naukę w szkole budowlanej w Poznaniu. Powołany do armii niemieckiej 15 września 1914 r. Walczył na Froncie Zachodnim we Francji, w artylerii polowej. Później, jako saper, ukończył kurs aspirantów oficerskich (21 czerwca 1915 – 27 lipca 1915). Służbę zakończył 17 grudnia 1918 r. na stanowisku adiutanta dowódcy saperów 17 Dywizji rezerwowej, w stopniu podporucznika (mianowany 10 grudnia 1915 r.). Był jednym z organizatorów powstania w Kruszwicy, gdzie m. in. 2 stycznia pod jego dowództwem trzej powstańcy rozbroili niemiecki posterunek mieszczący się przy ul. Kasprowicza. W dniach od 7 do 18 stycznia 1919 r. był komendantem miasta i obwodu Kruszwickiego. W okresie od 19 do 31 stycznia 1919 r. pełnił funkcję adiutanta dowódcy Okręgu nr 8. Następnie, od 1 lutego do 12 czerwca 1919 r. był szefem sztabu 1 Dywizji Strzelców Wlkp. i walczył pod Lwowem. Awans na porucznika otrzymał 1 maja 1919 r. Od 13 czerwca do 21 lipca 1919 r. był dowódcą 3 kompanii na Stacji Lotniczej w poznańskiej Ławicy. Z dniem od 21

lipca 1919 r. objął dowództwo 1 kompanii II Baonu Saperów Wlkp. W dn. 29 lipca 1919 r. został szefem sztabu Grupy Wielkopolskiej pod Lwowem. Na stanowisko dowódcy 1 kompanii II Baonu Saperów Wlkp. (później przemianowanego na XIV Batalion Saperów Wlkp.) wrócił 12 sierpnia 1919 r. Dowódcą batalionu został 28 marca 1920 r. Na stanowisku tym awansowany został 1 kwietnia 1920 r. do stopnia kapitana. 22 kwietnia t. r. wrócił na stanowisko dowódcy 1 kompanii. W wojnie 1920 r. brał udział we wszystkich walkach, wyróżniając się szczególnie pod Warszawą. Za bój pod Okuniewem 14 Batalion Saperów Wlkp. został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojskowego „Virtuti Militari” i rozkazami pochwalnymi: Dowództwa Frontu Północnego Nr 6 z 20 sierpnia 1920 r. – podpisanego przez gen. broni Józefa Hallera i Naczelnego Dowództwa (Szt. Gen.) Nr 81 z 18 września 1920 r. – podpisanego przez gen. por. Tadeusza Rozwadowskiego. Jak pisze Witold Mańkowski w *Zarysie Historii Wojennej Formacji Polskich 1918 - 1920* 7 Pułk Saperów Wielkopolskich, Warszawa 1934: *W bitwie pod Okuniewem szczególnie odznaczyli się sierżant Łuczowski, porucznik Prusinowski i sierżant Engel*. W okresie od 1 do 31 stycznia 1920 r. był dowódcą utworzonego w Poznaniu w grudniu 1920 r. XXIII Batalionu Saperów Wlkp. Od 1 do 23 lutego 1921 r. był dowódcą Szkoły Technicznej Oficerów Broni. W dn. 23 lutego 1921 r., po mianowaniu na stanowisko dowódcy Grupy Destrukcyjnej „UE”, wyjechał na Góry Śląsk gdzie brał udział w przygotowaniach organizacyjno - dywersyjnych III Powstania Śląskiego. W okresie od 5 maja do 25 czerwca 1921 r. był dowódcą Grupy Fortyfikacyjnej. Po ukończeniu roczne-

Czesław
Prusinowski

go przeszkolenia wojskowo - technicznego w Szkolnym Kościuszkowskim Obozie Saperów w Warszawie, mianowany został dowódcą XVII Batalionu Saperów Wlkp. (29 kwietnia 1922 r.). Na stanowisko dowódcy XIV Batalionu Saperów Wlkp. wrócił 24 kwietnia 1922 r. Był także referentem technicznym 14 Dywizji Piechoty Wlkp. Funkcje te pełnił do 31 marca 1924 r. kiedy to zginął podczas walki z powodzią wpadając z koniem do rzeki Warty. Pośmiertnie odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi i wyróżniony imienną pochwałą dowódcy Okręgu Korpusu nr VII. Pochowany na Cmentarzu Garnizonowym na stokach poznańskiej cytadeli. Mogiłę zdobi jeden z najpiękniejszych pomników na tym cmentarzu wykonany według projektu Mieczysława Lubelskiego. Rodziny nie założył. Odznaczony: Srebrnym Krzyżem Orderu Wojskowego Virtuti Militari, Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Niepodległości, Śląską Wstęgą Waleczności i Zasługi, odznaczeniami niemieckimi: Krzyżem Żelaznym I i II klasy oraz Orderem Za Waleczność m. Hamburga. Wyróżniony także odznakami pamiątkowymi: Krzyżem Obrony Lwowa i Odznaką Frontu Litewsko-Białoruskiego.

CAW, AP 2029, KN 6 VI 1931; VM 39-3034; „Żołnierz Wielkopolski” nr 6/7 z 11 kwietnia 1924 r.; Witold Mańkowski, *Zarys Historii Wojennej Formacji Polskich 1918 – 1921. 7 Pułk Saperów Wielkopolskich*, Warszawa 1934; *Powstańcy Wielkopolscy.... Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, pod red. Bogusława Polaka, t. III, Poznań 1987, s. 257.*

Włodzimierz Becker

Prymas Jan (1899 – 1919), urodził się 25 listopada 1899 r. w Miłosławiu. Był synem Walentego i Marianny z domu Całowiak. Z zawodu był cieślą podobnie jak jego ojciec. Zawodu uczył się u znanego średzkiego budowniczego Telesfora Schmidta. Brał udział w walkach w Powstaniu Wielkopolskim w szeregach 1 kompanii średzkiej. Ciężko ranny został w walkach pod Zbąszyniem. W wyniku doznanych obrażeń amputowano mu nogę. Zmarł 23 lutego 1919 r. na rękach swojego ojca. W chwili śmierci miał niespełna 20 lat. Pochowany na średzkim cmentarzu, później ekshumowany i przeniesiony na Kwaterę Powstańców Wielkopolskich. Jego ciało spoczywa przy samym krzyżu w centralnym miejscu Kwatery.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Jadwiga Franczak

Jan
Prymas

Prymas Kazimierz (1897 – 1979), urodził się 3 lutego 1897 r. w Miłosławiu. Był synem Walentego i Marianny z domu Całowiak. Z zawodu murarz. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, przeszedł cały szlak bojowy w 1 kompanii średzkiej. W latach trzydziestych wybudował w Środzie duży dom z myślą o swoich synach. Po wybuchu II wojny światowej,

Kazimierz
Prymas

8 grudnia 1939 r. wyeksmitowany przez hitlerowców ze Środy. Wywieziony z małżonką Leokadia do Parysowa w Generalnej Guberni. Tam przeżył całą wojnę. W Parysowie zmarł jeden z jego dwóch synów Zbigniew. Po wojnie Kazimierz Prymas twierdził, że syn padł ofiarą eksperymentów medycznych jakie prowadzili na nim hitlerowcy we Wrześni. Syn dotarł bowiem do Parysowa znacznie później niż rodzice, był wówczas w bardzo złym stanie zdrowia. Co się stało z drugim z synów Kazimierz Prymas długo nic nie wiedział. Kiedy po wojnie wrócił do Środy rozpoczął Jego poszukiwania. Dopiero w 1973 roku otrzymał z Czerwonego Krzyża z Genewy wiadomość, że syn Zdzisław zmarł 8 marca 1945 r. w hitlerowskim obozie koncentracyjnym w Flossenburgu. Stało się to zaledwie na kilka dni przed zajęciem obozu przez wojska alianckie. Po wojnie Kazimierz Prymas pracował jako murarz. Do pracy dojeżdżał do Poznania. Zmarł 23 grudnia 1979 r. w Środzie Wlkp. Jest pochowany w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. Odznaczony między innymi: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych i Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Jadwiga Franczak, Jadwiga Król.

Przydróżny Franciszek (1897 – 1978), urodził się 28 września 1897 r. w Siekowie (pow. śmigieński) jako syn Antoniego i Ewy z domu Kaminiarz. Rodzice prowadzili 20-ha gospodarstwo. Był najstarszym dzieckiem z 9 rodzeństwa. Po ukończeniu szkoły powszechnej w rodzinnej miejscowości, pomagał ojcu w prowadzeniu gospodarstwa. W 1916 r. wcielony do wojska niemieckiego, po uprzednim złożeniu przysięgi wojskowej na wierność cesarzowi Niemiec, na placu przy wiatrakach w Śmiglu. Służył w 2 kompanii I batalionu 7 regimentu na terenie Prus Wschodnich, a potem w rejonie Wilna. Był sanitariuszem. Z wojny powrócił do rodziny pod koniec grudnia 1918 r. W dniu 8 stycznia 1918 roku w wyniku agitacji wikariusza przemęckiego ks. St. Kuliszaka wstąpił jako ochotnik do 22 - osobowej drużyny powstańczej utworzonej w Siekowie, która następnego dnia przybyła do Śmigła. W nocy z 9 na 10 stycznia jako powstaniec kompanii śmigieńskiej pod dowództwem ppor. J. Łukomskiego uczestniczył w zbrojnej wyprawie do Osiecznej, a potem w potyczce pod Lipnem. W marcu tegoż roku, gdy oddziały powstańcze przekształciły się w regularne polskie oddziały wojskowe, stał się wówczas żołnierzem 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich. W dniu 9 lipca 1919 r. w Kościanie uczestniczył w przysiędce i wręczeniu sztandaru temu pułkowi przez gen. Józefa Dowbor Muśnickiego

Franciszek
Przydróżny

- Głównodowodzącego Powstaniem. W końcu sierpnia został ze swym oddziałem przeniesiony w rejon Zbąszynia - Lwówka, a w połowie grudnia 1919 r. do Żnina. W styczniu 1920 r. wziął udział ze swym pułkiem w rewindykacji, czyli przejęciu przez Polskę miast Pomorza: Bydgoszczy, Koronowa, Świecia i Tucholi. W połowie marca tegoż roku w stopniu kaprała został zdemobilizowany z wojska i wrócił ponownie do rodziny w Siekowie. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1959) i mianowany podporucznikiem WP (1972). Zmarł 9 kwietnia 1978 r. Spoczywa na cmentarzu przy kościele św. Andrzeja w Przemęcie. Żonaty ze Stanisławą Pietrzak, miał trzech synów: Mieczysława (ur. 1924), Henryka (ur. 1927), Leonarda (ur. 1929) i córkę Eleonorę (ur. 1945).

Polak B, Ziemia Kościańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918 -1919, Kościan 1999 r., s. 104; Polak B., Front Południowo – Zachodni (Grupa Leszno) Kościan 1971 r., s. 57 – 58; Bauer P., Omieczynski W., Śmigiel w Powstaniu Wielkopolskim 1918/19, Śmigiel 1988/89, s. 5; Zbierski H., Udział mieszkańców Śmigla w Powstaniu Wielkopolskim, s. 28, 31, 36; Fornalski A. Mieszkańcy iemi Przemęckiej w walce o polskość, Przemęt 2004, s. 71-72; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD – u w Wolsztynie z 1972 r.; Głos Wolsztyński z 1959 r. nr 3., s. 5 Informacje i pamiątki rodzinne syna Henryka z Siekówka.

Antoni Fornalski

Rackowski Benedykt (1897 – 1968), urodzony 21 marca 1897 r. w Pniewach, w rodzinie Pawła, mistrza rzeźniczego i Józefy z d. Szafrąńskiej.

Wykształcenie zawodowe, w zawodzie rzeźniczo-wędliniarskim. Dyplom mistrzowski rzeźniczo-wędliniarski otrzymał w roku 1924. W roku 1916 został powołany do wojska pruskiego. Służył na froncie południowym na terenie dzisiejszej Serbii. Przeniesiony do Poznania w roku 1918, włączył się ochotczo w Powstanie Wielkopolskie. W dniu 27 grudnia 1918 r. był świadkiem zdobycia Prezydium Policji. Stał pod arkadami ówczesnej kawiarni Hohenzollernów-dzisiejszej Arkadii. Był świadkiem zranienia Franciszka Ratajczaka. Podążył wraz z kolegami pod pruskie magazyny broni, włamał się do nich i wydawał broń powstańcom. Podlegał rozkazom majora Palucha (średzianina), wysłany przezeń do kwatery w siedzibie ówczesnej Komisji Kolonizacyjnej - dzisiejszego Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego. Nie wiadomo dokładnie czy jeszcze jako powstaniec, czy też już jako żołnierz Wojska Polskiego, do którego wstąpił po zakończeniu działań powstańczych - służył w Chobienicach i Lesznie. Po zakończeniu służby do roku 1942 prowadził własny zakład rzeźniczo-wędliniarski, przejęty od swojego ojca Pawła. Otrzymał srebrny medal na Krajowej Wystawie Rolniczo – Ogrodniczej w Pniewach, w roku 1927 i złoty medal na wystawie „Exposition du bien etreâ” w Paryżu, w roku 1928, za specjalna jakość trwałych wędlin. Był

Benedykt
Rackowski

członkiem Cechu Rzeźnicko-Wędliniarskiego w Pniewach. Miłośnik życia regionalnego w regionie pniewskim, swojej Małej Ojczyźnie. Jego działalność społeczna związana była z członkostwem w Związku Powstańców i Wojaków. Był współorganizatorem dorocznych went. Jednocześnie przez jedną kadencję pełnił obowiązki pniewskiego radnego. Był członkiem Zarządu Koła Śpiewaczego Lira w Pniewach, z ramienia Członków Wspierających. Pełnił funkcję Chorążego Towarzystwa Przemysłowców w Pniewach. Był też członkiem Ochotniczej Straży Pożarnej i Bractwa Świętego Walentego. Benedykt Raczkowski był członkiem Komitetu- Inicjatywy utworzenia w Pniewach Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego we współpracy z Siostrami Urszulankami S. J. K., pod auspicjami żywo zainteresowanej tą sprawą Sw. Matki Urszuli Ledóchowskiej. Jako członek Komitetu był uczestnikiem delegacji udającej się w tej sprawie na audiencję do Prymasa Polski-Kardynała Augusta Hlonda. Po zakończeniu II wojny światowej, Członek Zarządu Koła Rodzicielskiego przy tym Gimnazjum. W czasie II wojny światowej, w 1942 r. został wyrzucony przez okupanta hitlerowskiego wraz z rodziną z domu i przedsiębiorstwa rzeźniczego. Przejął je przybyły z Rzeszy Niemiec-Karl Gohr. W ten sposób przejęte przedsiębiorstwo było prowadzone do początków 1945 roku, kiedy to wspomniany wcześniej Niemiec uszedł na powrót na tereny niemieckie. W latach 1942- 1945 Benedykt Raczkowski był zatrudniony jako rzeźnik domowy, a potem pracował w magistrackiej Wolnej Jatce-Freibanka. Mieszkał na tej samej ulicy Gen. Hallera, mającej przez okupanta zmienioną nazwę na Friedrichstrasse, tylko pod numerem 2.

Po wojnie Związek Powstańców Wielkopolskich został wchłonięty przez inspirowany przez władze komunistyczną Związek Bojowników o Wolność i Demokrację. Staraniem ZBoWiD-u otrzymał w 1957 roku Wielkopolski Krzyż Powstańczy. Po wojnie, aż do 1953 roku Benedykt prowadził swój zakład rzeźnicko-wędliniarski. Zmuszony do jego zamknięcia z wielkim hartem ducha przekwalifikował się na ogrodnictwo, w założonym przez siebie już w latach trzydziestych ogrodzie, o powierzchni 1,6 ha. Zmarły 1 sierpnia 1968 r., w szpitalu w Szamotułach, a pochowany w Pniewach, w grobie rodzinnym Raczkowskich, na miejscowym cmentarzu parafialnym. Na jego grobie umieszczono tabliczkę powstańczą. Żona, Halina zd. Przewoźna, ślub w Pniewach 15 czerwca 1931 r., zmarła 3 lipca 1990 roku i została pochowana obok męża, w grobie rodzinnym, na w/w cmentarzu. Z małżeństwa tego urodziły się dzieci: Wojciech (ur. 1932), ksiądz kanonik, kapłan katolicki; Andrzej (ur. 1935), mgr-inż. mechanik; Maciej (ur. 1937), mgr-inż. górnictwa; Marek (1941-2003), mgr-inż. ogrodnictwa; Jacek (ur. 1947), mgr-inż. elektryk.

Artykuły z gazet: Orędownik i Dylizans; informacji pisemnych zebranych przez syna, ks. kanonika Wojciecha Raczkowskiego; materiałów zdjęciowych dostarczonych przez wnuczkę - panią mgr Agnieszkę Raczkowską; Raczkowski Wojciech, Raczkowski Benedykt (1897-1968), (w:) Powstańcy Wielkopolscy... Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka, T. V, Poznań 2008, s. 151-152.

ks. kanonik Wojciech Raczkowski

Raczkowski Paweł (1901 – 1972), urodzony w 1901 r., w Pniewach. Jego rodzicami byli Paweł, mistrz rzeźnicki i Józefa zd. Szafrąnska. Z wykształcenia artylerzysta-bombardier, potem oficer zawodowy. Maturę zdał w Gimnazjum im. Bergera w Poznaniu. Jego udział w czasie Powstania Wielkopolskiego miał raczej charakter symboliczny. Ze wzruszeniem wspominał ślubowanie, które złożył w Pniewach, w zakładzie panny Heleny Bogusławskiej, szyjącej wraz z zespołem bieliznę i bandaże dla powstańców oraz wręczenie mu karabinu. Został zaprzysiężony jako goniec, gdyby trzeba było dotrzeć z Pniew pod Kamionkę, gdzie toczyły się walki. Taka potrzeba jednak nie istniała. Do 1939 roku służył w Wojsku Polskim. Był kapitanem Wojska Polskiego, pośmiertnie mianowany majorem. Służył jako oficer płatniczy w Korpusie Ochrony Pogranicza w Wilnie, potem prawdopodobnie w Pułku Pancernym w Poznaniu. Został ranny w kręgosłup podczas bitwy nad Bzurą w 1939 roku i dostał się do niewoli niemieckiej. W latach 1939-1945 był w obozach jenieckich, kolejno w Prenzlau, Neubrandenburg, Grossborn-Rederitz. Przeżył gehennę ewakuacji z tych obozów pod koniec II wojny światowej. W roku 1946 wrócił do Polski. Zamieszkał wraz z żoną we Lwówku. Pracował tam jako kierownik Zarządu Transportu Drewna. Szykanowany jako przedwojenny oficer i zwalniany

Paweł
Raczkowski

z pracy prowadził okresowo warsztaty tkackie w Pniewach, potem pracował jako urzędnik BHP przy budowie lotniska w Babimoście, w banku w Poznaniu, wreszcie do emerytury w Zarządzie Zakładów Wikliniarskich w Poznaniu. Zmarł w 1972 roku w Poznaniu, pochowany na cmentarzu junikowskim. Jego żoną została w 1936 roku, w Poznaniu - Maria Joanna zd. Woźniak (ur. w 1915r., zm. w Trzciance w 1999 r. i pochowana na tamtejszym cmentarzu). Małżonkowie byli bezdzietni.

Informacje i dokumenty ze zbiorów rodziny; Raczkowska Agnieszka, Raczkowski Paweł (1901-1972), (w:) Powstańcy Wielkopolscy... Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka, T. V, Poznań 2008, s. 152.

Agnieszka Raczkowska

Radojewski Andrzej (1895 – 1983), sierżant W. P. Urodził się 26 listopada 1895 r. w Hernie pow. Bochum w rodzinie Franciszka i Antoniny z domu Jarosz. Po ukończeniu szkoły podstawowej w Miejskiej Górcie pow. Rawicz rozpoczął naukę w zawodzie rzeźnika i po 2 latach nauki wyjechał do Niemiec. 4 maja 1915 r. powołany do armii niemieckiej, walczył we Francji. 6 stycznia 1919 r. ochotniczo wstępuje do tworzącego się oddziałów powstańczych (z których później utworzono 11

Andrzej
Radojewski

p. strzelców Wlkp.) w Miejskiej Górcie. Z baonem pod dowództwem por. Ignacego Buszy i kompanii pod dowództwem por. Stanisława Kantorskiego jako dowódca plutonu bierze udział w walkach pod Rawiczem o Miejską Górkę, Sarnową oraz Łaszczyn gdzie zdobyto 2 armaty (i kilka pocisków), które ostrzeliwały Miejską Górkę. 15 czerwca 1919 r. zastaje przeniesiony do 7 batalionu saperów Wlkp.. 10 lutego 1920 r. mianowany na kaprała. 15 czerwca 1920 r. awans na plutonowego. 1 lipca 1920 r. zatwierdzony jako podoficer zawodowy. W dniu 20 października 1924 r. awans na sierżanta. W latach 1919 do 1923 podoficer żywnościowym, 1924 r. do 1925 r. podoficer liniowy, od 1926 r. przeniesiony ponownie na stanowisko podoficera żywnościowego. Na tym stanowisku pełnił służbę zawodową w 7 batalionie saperów Wlkp. do 1 września 1939 r. 4 września 1939 r. wyruszył z plutonem saperów samochodem ciężarowy w kierunku Warszawy, po drodze w wyniku działań nepla. zostali zbombardowani we Wrześni i Puszczy Kampinoskiej. Ostatecznie dotarł do Warszawy gdzie został wcielony do tworzącego się 5 batalionu saperów, z którym brał udział w obronie Warszawy. 27 września 1939 r. został przez Niemców wzięty do niewoli. W czasie okupacji i po wyzwoleniu Poznania pracuje w Zakładach Hipolita Cegielskiego. Zmarł w Poznaniu 12 marca 1983 r., pochowany na cmentarzu na Junikowie w Poznaniu. Odznaczony był Brązowym Krzyżem Zasługi; Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości; Medalem Za Warszawę 1939-1945; Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym. W 1922 r. zawarł związek małżeński z Stanisławą z domu Sajnaj (1899 - 1980); dzieci:

Gertruda (ur. 1924.); Wanda (1928-1932).

Dokumenty rodziny (w tym własnoręczny życiorys z dnia 1 lipca 1967 r.); zbiory autora.

Włodzimierz Becker

Radtke Zygmunt (1902 – 1944), skaut, Powstaniec Wielkopolski. Urodził się 18 czerwca 1902 r. w Poznaniu w rodzinie zegarmistrza Karola i Józefy z domu Witkowska. Ukończył szkołę powszechną, później gimnazjum. Z zawodu był ślusarzem art. Mając 13 lat wstąpił w szeregi Skautów. W grudniu 1918 r. zgłosił się ochotniczo w punkcie werbunkowym w celu udziału w Powstaniu Wielkopolskim. W pierwszych dniach pełnił funkcję postańca i łącznika, później razem ze starszymi skautami walczył na terenie miasta Poznania i brał udział w oswobodzeniu lotniska w Ławicy k. Poznania. Po zakończeniu działań powstańczych wspólnie z innymi skautami zgłosił się w Biedrusku, gdzie odbył przeszkolenie wojskowe i otrzymał przydział do kompanii harcerskiej Wincentego Wierzejewskiego, która następnie weszła w skład 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 55 pp). Po ukończeniu szkolenia w 1919 r. zgłosił się ochotniczo, aby pod dowództwem kapitana Wincentego Wierzejewskiego walczyć w obronie Lwowa. Podczas ciężkich walk został ranny i przetransportowany na leczenie

Zygmunt
Radtke

do szpitala w Poznaniu. Po wyleczeniu i opuszczeniu szpitala, do chwili wybuchu II wojny światowej aktywnie działał w Związku Harcerstwa Polskiego. 2 września 1939 r. udał się do szkoły powszechnej na Śródcie przy ul. Bydgoskiej, gdzie mieściła się harcówka 2 Poznańskiej Drużyny Harcerskiej i za przychylnością pana Grabiaka wyniósł sztandar drużyny i zakopał w piwnicy domu w którym mieszkał, przy ul. Rynek Śródecki 15. 4 września 1939 r. wspólnie z sąsiadami wyruszył bronić stolicy. Dotarli jednak tylko w rejon Kutna, ponieważ dalsza droga była niemożliwa. W październiku 1939 rozpoczął działalność w konspiracji. Aresztowany został przez Gestapo 25 maja 1943 i osadzony w forcie VII w Poznaniu. Według oświadczenia druha Kazimierza Juniczaka, więźnia tej samej celi (nr 64), Zygmunt Radtke był trzykrotnie przesłuchiwany i bestialsko maltretowany przez Gestapo w Domu Żołnierza. Po siedmiu tygodniach pobytu w Fortcie VII, w lipcu 1943 r. został przewieziony do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, a następnie w styczniu 1944 r. przeniesiony do obozu koncentracyjnego w Mauthausen, gdzie zginął 16 kwietnia 1944 r. Był odznaczony Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości i pośmiertnie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. W osiemdziesiątą rocznicę wybuchu Powstania Wielkopolskiego odsłonięto tablicę upamiętniającą walkę i męczeństwo Zygmunta Radtke na kamienicy w której mieszkał, przy ul. Rynek Śródecki 15. Od 1924 r. był żonaty z Władysławą z domu Szczepaniak. Z małżeństwa tego urodziło się dwoje dzieci: Włodzimierz (ur. 1 listopada 1925) i Konstanty Ferdynand (ur. 31 stycznia 1929).

Walka i męczeństwo DH Zygmunta

Radtke – skauta z Poznańskiej Drużyny, (w:) Wokół Śródki. Kwartalnik osiedla Ostrów Tumski-Śródka-Zawady, R. 2005, Nr 4 (23), s. 6; dokumenty ze zbiorów rodziny.

Konstanty Ferdynand Radtke

Rajczak Antoni (1899 – 1967), urodzony 5 stycznia 1899 r. w Tomicach w rodzinie rolniczej Jakuba i Jadwigi z domu Jankowska. Czteroklasową szkołę ukończył w rodzinnych Tomicach. Do czasu powołania do w 1918 r. do służby wojskowej był członkiem Sokoła w rodzinnej miejscowości. W 1918 r. został członkiem Straży Ludowej. 28 grudnia 1918 r. wstąpił ochotniczo w szeregi powstańcze i został przydzielony do kompanii w Dopiewie, której dowódcą był podporucznik Andrzej Kopa z Trzcielina. Walczył pod Wolsztynem, Międzychodem, Rawiczem i Leszmem. Już w szeregach Wojska Polskiego walczył na froncie litewsko-białoruskim i w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. Do rezerwy przeniesiony został w 1923 r. W 1939 r. został zmobilizowany i brał udział w Bitwie nad Bzurą. Po zakończeniu działań wojennych uniknął niewoli i wrócił do rodzinnych Tomic. Zmarł 10 lipca 1967 r. w Tomicach i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Był odznaczony Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 i Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. W 1929 r. zawarł związek małżeński ze Stanisławą Bręczewską (8 maja 1909 - 8 kwietnia 1971). Ze związku tego urodziły się dzieci: Aniela Praksesta (ur. 11 kwietnia 1930), zam. Zapłata; Marian Józef (ur. 17 marca 1933) i Mieczysław (ur. 5 grudnia 1938).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Bogdan Czerwiński

Franciszek
Rebelski

Rebelski Franciszek (1899 – 1919), urodził się 12 stycznia 1899 r. w Starej Obrze w powiecie koźmińskim w rodzinie rolnika Stanisława i Jadwigi z domu Robak. Matka pochodziła ze wsi Małgów gmina Pogorzela. W czasie I wojny światowej służył jako szeregowiec w armii niemieckiej, a po jej zakończeniu wrócił do Starej Obry. Jako ochotnik wstąpił do oddziałów powstańczych. Poległ 7 kwietnia 1919 r. pod miejscowością Kawcze w powiecie Rawickim, jako żołnierz 3 kompanii 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Pochowany został na cmentarzu w Wałkowie gmina Koźmin.

AP Kalisz, Starostwo Powiatowe Koźmin, syg. 35, Ewidencja grobów i cmentarzy w powiecie koźmińskim woj. poznańskiego; Paweł Anders, Miejsca pamięci powstania wielkopolskiego, Poznań 1993; Informacje uzyskane od rodziny.

Władysław Kręgielski

Refermat Wacław (1896 – 1966), urodził się 29 sierpnia 1896 r. w Środzie w rodzinie Stanisława i Maryjanny z domu Korcz. Ukończył szkołę powszechną. Już jako dziecko uczestniczył w walce niepodległościowej. W 1906 roku brał czynny udział w strajku szkolnym. W wieku 13 lat został aresztowany za protest przeciw niemieckiej organizacji młodzieżowej. Po odbyciu kary

wyjechał w głąb Niemiec, gdzie przez dwa lata był czynnym członkiem Sokoła. W roku 1916 został wcielony do armii pruskiej, do 41 Pułku Piechoty w Klajpedzie. W lipcu 1917 roku zdezerterował z wojska i po sześciotygodniowej podróży dostał się w rodzinne strony. Po paru dniach wypoczynku udał się do byłej Kongresówki, aby wstąpić do Legionów. Tam został schwytany przez żandarmów pruskich, lecz w czasie eksportacji udało mu się zbiec i ukrywał się do wybuchu powstania. W 1918 roku wspólnie z kolegami tworzył Radę Żołnierską i Robotniczą. 27 grudnia 1918 r. został wcielony do 1 Kompanii Średzkiej pod dowództwem Alfreda Milewskiego, która wyruszyła na pomoc Poznaniowi. Następnie w Biedrusku został przydzielony do 3 Kompanii Średzkiej, która wyruszyła na front pod Nakło, gdzie za waleczność został mianowany starszym szeregowym. Po powstaniu został przydzielony do 62 pp, w którym walczył do końca wojny polsko-bolszewickiej. W lipcu 1920 roku zwolniony do cywila. Po powrocie z wojny pracował do 1929 roku jako robotnik w cukrowni; później do wybuchu wojny prowadził wspólnie z żoną sklep tekstylno-galanteryjny. W czasie wojny pracował w prywatnym zakładzie wydobywającym torf na łąkach średzkich. Po II wojnie światowej, aż do przejścia na emeryturę, pracował w rzeźni w Środzie Wlkp. Zmarł 15 sierpnia 1966 r. w Środzie.

Wacław
Refermat

Spoczywa w kwaterze Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu parafialnym w Środzie. Jego imię i nazwisko umieszczone jest na tablicy pamiątkowej przy kwaterze Powstańców Wielkopolskich. Odznaczony Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921. W 1929 r. ożenił się z Agnieszką Głowacką, z którą miał syna Mariana, z zawodu felczera wojskowego.

CAW, dokumenty personalne; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Tomasz Pawlicki

Refermat Wojciech (1899 – 1966), urodził się 20 marca 1899 r. w Środzie Wlkp. w rodzinie Stanisława i Maryjanny z domu Korcz. Uzyskał wykształcenie zawodowe. Z początkiem 1919 r. został wcielony do 3 kompanii średzkiej, którą skierowano została na front pod Nakło. Brał udział w walkach pod Mieczkowem i Zamczyskiem. Uczestniczył w zdobyciu miejscowości Lipa, Nowy Dwór i Paterek pod Nakłem. Po zakończeniu powstania brał udział w wojnie przeciwko Bolszewikom w 1920 r. Po powrocie z wojny prowadził własny sklep i sprzedaż obwoźną. W czasie wojny prowadził prywatny handel płodami rolnymi. Po II wojnie światowej, aż do przejścia na emeryturę pracował w zakładzie Mostostal w Poznaniu. Zmarł 16 września 1966 r. w Środzie. Spoczywa na kwaterze Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu parafialnym w Środzie. Jego imię i nazwisko umieszczone jest na tablicy pamiątkowej przy kwaterze Powstańców Wielkopolskich. W 1929 roku ożenił się z Marią Wisłą, z którą miał dwoje dzieci: Ludwikę (ur. 1930) i Feliksa (ur. 1936). W 1946 roku, będąc wdowcem, ożenił się po raz drugi z Heleną Fran-

kowską, z którą miał dwoje dzieci: Jerzego (ur. 1947) i Elżbietę (ur. 1951).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Jerzy Refermat

Roszczak Waclaw (1891 – 1920), urodził się 11 września 1891 r. w Pogorzeli jako syn rolnika Stanisława i Franciszki z Kociałkowskich. Pełnił w Pogorzeli w kościele parafialnym funkcję organisty. Służbę wojskową i frontową odbył w armii niemieckiej awansując do stopnia sierżanta. W styczniu 1919 r. zorganizował oddział powstańczy w Pogorzeli i został jego dowódcą. Prowadził przez cały styczeń jego szkolenie wojskowe. W dniu 1 lutego 1919 r. oddział pogorzelski został skierowany do Koźmina i po uzupełnieniu stanu osobowego przekształcony w 2 kompanię koźmińską (2 lutego 1919 r.). W. Roszczak został sierżantem sztabowym kompanii, 4 lutego kompania złożyła przysięgę i wyruszyła na front przez Kromolice, Kobylin, Dłóż do Miejskiej Górki. Uczestniczył w walkach o Rawicz w rejonie wsi Dąbrówka, Żołędnica i Kawcze. Po śmierci dowódcy kompanii Wojciecha Kucharczyka 9 kwietnia 1919 r. objął jej dowództwo. 23 maja 1919 r. został awansowany do stopnia podporucznika. Następnie stacjonował ze swoją kompanią na odcinku jutrosińskim, gdzie powstańcy pełnili funkcję straży granicznej, aż do 9 grudnia 1919 r. Uczestniczył w wojnie polsko - bolszewickiej jako oficer 69 pułku piechoty, wraz z którym na przełomie stycznia i lutego 1920 r. stacjonował w Borysowie nad Berezyną. Został ciężko ranny w bitwie pod Kosowem k/Warszawy. Zmarł 11 sierpnia 1920 r. w szpitalu w Warszawie i został pochowany na Powązkach

w kwaterze A11-6-16. Jedna z sal wykładowych 69 Pułku Piechoty w Gnieźnie nosiła jego imię. Rodziny nie założył.

Antoni, Roch Roszczakowie, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919, Dzieje ruchu powstańczego w mieście Pogorzeli i najbliższej okolicy tegoż miasta, wyd. 1938 r.; Edward Busza, Udział Pogorzeli w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1920, Moje wspomnienia z życia powstańców pogorzelskich, Brodnica 1938; Informacje od rodziny; Strona internetowa rodziny Roszczaków.

Władysław Kręgielski, Michał Pietrowski

Rum Walenty (1899 – 1984), urodził się 5 lutego 1899 r. w Ordzinie powiat Szamotuły. Był synem Wojciecha maszynisty parowego i Antoniny z domu Śmigielska. Ojciec pracował w Ordzinie a później w Gaju Małym pow. Szamotuły. Szkołę ludową ukończył w latach 1905 - 1913 w Gaju Małym. Po ukończeniu szkoły rozpoczął naukę zawodu kołodzieja u Konstantego Nowakowskiego, późniejszego teścia. Egzamin czeladniczy zdał w maju 1917 r. W czerwcu 1917 r. został powołany do wojska niemieckiego i służył w 2 Pułku Gwardii Artylerii Ciężkiej w Jutterboku pod Berlinem. Na front wyjechał w październiku 1917 r. do Rumunii, następnie do Francji. Na froncie zachod-

nim pozostawał do wybuchu rewolucji; w listopadzie 1918 r. udało mu się zbiec z Niemiec. Z końcem listopada był już w domu i zaraz zajął się organizowaniem Rad Żołnierskich. Na dworcu kolejowym w Szamotułach brał udział w rozbrajaniu żołnierzy niemieckich powracających z frontu z Rosji. Był jednym z pierwszych, którzy stawali w szeregi tworzących się oddziałów powstańczych i pozostawał w nich do listopada 1921 r. Na początku wstąpił ochotniczo do kompanii szamotulskiej i od 1918 do sierpnia 1919 r. brał udział w bitwach o Czarnków, Chodzież, Mirosław, Wieleń, Międzychód, Romanowice i pod Ujściem. W sierpniu 1919 r. został skoszarowany w Inowrocławiu, tam po reorganizacji Kampanii Szamotulskiej, Obornickiej i złączeniu kilku innych kompanii zorganizowany w Toruński Pułk Strzelców (późniejszy 63 pp), który maszerował na Pomorze. Został wysłany do Szkoły Żandarmerii w Poznaniu, a następnie do Centralnej Szkoły Żandarmerii w Grudziądzu. W maju 1920 r. wyruszył na front bolszewicki na Białoruś nad Berezynę i z 15 pac brał udział w odwrocie pod Warszawę. W marszu i pościgu za bolszewikami był do końca wojny. W listopadzie 1921 r. zwolnił się z wojska. Po powrocie do domu podjął pracę w zawodzie stolarskim, głównie przy budowie młynów (u Wojciecha Gwitt w Poznaniu). Następnie przeszedł do służby państwowej i podjął pracę w więziennej zakwalifikowany do niej przez Ministerstwo ds. Wojskowych. Zamieszkał w Poznaniu przy ul. Krańcowej. Następnie awansowany na stanowisko naczelnika więzienia, które objął w Środzie. W 1937 r. został przeniesiony służbowo do Kobrynia na Polesie. Zdążył uciec przed wywózką do Katyń w czasie działań II wojny światowej

Walenty
Rum

i pieszo wrócił w 1940 r. do rodziny do Środy. W czasie okupacji zatrudniony był w firmie Schenk w Środzie na stanowisku mistrza stolarskiego. Od 1941 r. w firmie tej pracował też jego syn Edward. Po wyzwoleniu tj. w styczniu 1945 r. wstąpił ochotniczo do Milicji Obywatelskiej. Po zwolnieniu w 1946 r. rozpoczął pracę w przedsiębiorstwie PAGED w Poznaniu jako klasyfikator drewna. Do 1979 r. mieszkał w Środzie Wlkp., po śmierci żony wyjechał do córki do Gubina, gdzie zmarł 6 stycznia 1984 r. Spoczywa na tamtejszym cmentarzu. Jego nazwisko umieszczone jest na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. przy Kwaterze Powstańców w Środzie. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Niepodległości i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. W 1922 r. zawarł związek małżeński z Teklą Nowakowską. Z małżeństwa tego urodziło się siedmioro dzieci; Bronisława (ur. 1924); Henryk (ur. 1925); Edward (1927-2008), płk Wojska Polskiego; Maria (ur. 1928); Kazimierz (ur. 1930); Marian (ur. 1933); Irena (ur. 1934) i Czesław (ur. 1935).

CAW, dokumenty odznaczeniowe; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Stefania Rum

Sass Jan (1898 – 1971), robotnik rolny, powstaniec wielkopolski. Urodzony 8 czerwca 1898 r. w Rybowie, był synem robotnika rolnego Józefa i Mariany. Po ukończeniu szkoły powszechnej w rodzinnej miejscowości, pracował w gospodarstwie - także w Chawłodnie, w majątku Hutten-Czapskich. W 1916 r. zmobilizowany do armii niem., walczył na froncie zachodnim Jesienią

Jan Sass

1918 r. urlopowany, na front już nie powrócił. Wstąpił do oddziału powstańczego, w stopniu szeregowca uczestniczył w walkach w okolicach Rynarzewa, Nakła i Kcyni. Potem wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. Zdemobilizowany, aż do 1939 r. pracował w gospodarstwie. W 1939 r. zmobilizowany dostał się do niewoli niem., był magazynierem w majątku niemieckim. W 1945 r. wrócił do kraju. Do 1950 r. pracował na kolei, a nast. na roli, w Państwowych Nieruchomościach Ziemskich. Zmarł 2 września 1971 r., w Gołańczy, spoczywa na miejscowym cmentarzu. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (pośmiertnie, w 1972 r.). Od 1921 r. żonaty ze Stanisławą Bartkowiak; dzieci: Marianna Magdalena (zam. Sobiecka, 1922-1991), Józef (1925-1998), Franciszek (1929-1998), Jan (ur. 1936).

Dokumentacja rodzinna, informacje wnuczki, Małgorzaty Sass-Piotrowskiej.

Marek Rezler

Schmidt Telesfor (1869 – 1942), był pierwszym dzieckiem Maksymiliana i Weroniki z Krokerów. Urodził się 5 stycznia 1869 r. w Środzie Wlkp. Rodzice doczekali się jeszcze ośmiorga dzieci: Henryka, Julii, Feliksa, Władysława, Marty, Leokadii, Józefa i Stanisława. Ojciec pracował w Sądzie Średzkiem jako kancelista. Matka, absolwent-

ka szkoły gospodarstwa domowego prowadzonej przez siostry zakonne kierowała domem. W domu panowała atmosfera polskości, świadomość konieczności zdobywania jak najlepszego wykształcenia, rzetelnej pracy, poszanowania tradycji, śledzenia zdobyczy kultury i przygotowania się do ostatecznej walki o niepodległość. Takim priorytetem podporządkowane było również kształcenie Telesfora. Zgodnie z predyspozycjami i zainteresowaniami, po odbyciu edukacji podstawowej, kontynuował naukę w szkole o profilu budowlanym w Poznaniu. Dalszym etapem były praktyki zawodowe. Jedną z nich, w latach 1884-1887 prowadzącą do stopnia czeladnika, odbył u mistrza murarstwa i ciesielstwa, Nikodema Pospieszalskiego. Zachowało się stosowne świadectwo w dwóch językach poświęcone podpisem i pieczęcią. Najważniejszym etapem nauki były studia zawodowe, budowlano-architektoniczne w Państwowej Wyższej Szkole Budownictwa w Gera - w Turyngii (Niemcy). Po ich ukończeniu, w roku 1895 rozpoczął samodzielną pracę jako budowniczy i architekt; zarejestrowany został w ewidencji mistrzów Izby Rzemieślniczej w Poznaniu. Wizytówką możliwości zawodowych młodego mistrza stał się z pewnością wybudowany na przełomie wieków w Środzie Wielkopolskiej przy ulicy Dąbrowskiego 32 dom dla świeżo założonej rodziny. W no-

Telesfor
Schmidt

wym domu znalazła siedzibę firma pod nazwą: Przedsiębiorstwo Robót Budowlanych, Skład Drewna i Wszelkich Materiałów Budowlanych. Rzetelność wykonywanych prac, jakość usług, szybko znalazły uznanie w otoczeniu i zagwarantowały coraz ambitniejsze zlecenia. Na terenie Środy były to między innymi: Wybudowany w imponującym tempie, zaledwie 18 miesięcy Szpital Średzki, budynek Kasa Chorych (obecnie Szkoła Podstawowa Nr 2), budynek poczty u zbiegu ulicy Dąbrowskiego i Lipowej, rozbudowa i remont gmachu Sądu przy Starym Rynku, remont Kościoła Farnego, liczne domy prywatne. Poza Środą: remonty i przebudowy kościołów w Mącznikach, Targowej Górcie, Winnogórze, a także prace w dużych obiektach np. remonty i przebudowy pałaców w Gułtowach i Winnogórze. Kariera zawodowa, prowadzenie firmy nie przeszkodziły Telesforowi Schmidowi w działalności społecznej, pozytywistycznej w środowisku polskich patriotów, walczących o przywrócenie niepodległości. Sam tak o tym pisał w życiorysie: *Brałem czynny udział w krzewieniu ducha narodowego i należałem do wszelkich towarzystw oświatowo-narodowych i politycznych.* Zachowały się dokumenty mówiące, iż od roku 1928 przez okres 6 lat sprawował funkcję pierwszego ławnika Magistratu m. Środa, a Rada Miejska wybrała Go jako swojego delegata na Sejmiki Komunalne Związku Kredytowego w Poznaniu. Z racji wykształcenia i wykonywanego zawodu w 1933 r. mianowany został przez Prezesa Sądu Apelacyjnego w Poznaniu biegłym sadowym w dziedzinie budownictwa na obwód Sądu Grodzkiego w Środzie. Był współzałożycielem Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w Środzie Wlkp., w latach 1911 - 1919 Prezesem urzędującym,

a potem dożywotnio Prezesem honorowym. W oświadczeniu z 8 listopada 1937 r. tak o Nim pisze ówczesny Prezes Sokoła, J. Grabias: ... *latach 1913-1915 przechodził Druh Schmidt częste zatargi z władzami pruskimi za urządzenie pochodów, występów z ćwiczeniami, zebrań obchodów itp. za co płacił grzywny, a nawet odsiadywał kary więzienne....* Urządzane przez Niego obchody 50-tej rocznicy Powstania Styczniowego zamieniły się w wielką manifestację narodową. Wraz z 15 innymi członkami Sokoła brał udział w Krakowie w obchodach 500-lecia zwycięskiej Bitwy pod Grunwaldem. Był uczestnikiem licznych zlotów członków Sokoła w Wielkopolsce i innych dzielnicach. Przejawem odpowiedzialności obywatelskiej i patriotyzmu była też kontrakcja na powstanie i działalność organizacji Hakata. Polegała ona na gromadzeniu jak największej ilości ziemi w polskich rękach. Telesfor Schmidt wykupił jej dużo i utworzył wzorowo prowadzone gospodarstwo rolne w okolicy dzisiejszej ulicy Plantaża w Środzie. Po wybuchu I wojny światowej, w 1914 roku jako osoba polityczna podejrzana dla władz okupacyjnych, został wysłany na roboty fortyfikacyjne do Poznania. Po powrocie do domu włączył się w prace konspiracyjne, związane z planowanym powstaniem zbrojnym. W 1918 r. w jego domu przy ul. Dąbrowskiego 32 w Środzie odbywały się tajne zebrania, mające na celu wytypowanie członków Sokoła do 1 kompanii średzkiej, której dowództwo powierzono później synowi urzędującemu wiceprezesa tej organizacji Alfredowi Milewskiemu. W całej rodzinie panowała podniosła atmosfera zbliżającego się powstania i wizji niepodległości Polski. Teściowa Telesfora Schmidta, Wiktoria Woźna, ufundowała sztandar, który

wręczony został Alfredowi Milewskiemu i towarzyszył 1 Kompanii Średzkiej w czasie walk powstańczych. Zasługi na rzecz odzyskania niepodległości były na tyle duże iż władze Sokoła wystąpiły do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości o stosowne odznaczenie. Wniosek został rozpatrzony negatywnie. Paradoksalnie wybuch II wojny światowej potwierdził rozmiary szkód, które Jego działalność wywołała u zaborców. Już w drugim miesiącu wojny znalazł się na liście osób szczególnie szkodliwych i przewidzianych w pierwszej kolejności do fizycznej likwidacji. Nadzwyczajne działania żony spowodowały zwolnienie z aresztu. Po wysiedleniu przez Niemców ze Środy wraz z żoną schronienie znalazł w Winnogórze. Wybuch wojny, rozstrzelanie w rodzinie, aresztowanie dzieci spowodowały załamanie zdrowotne. Zmarł po ciężkiej chorobie 9 sierpnia 1942 r. w Winnogórze i tam też jest pochowany. Do dziś w rodzinie krąży opowieść jak to dziadek, mający niewątpliwie niemieckie pochodzenie, przez całe życie zwykł mawiać: *w moich żyłach nie ma już nawet grama niemieckiej krwi*, a czynami udowodnił, że prawdziwie kochał Polskę. Związek małżeński zawarł z Zofią Woźną. Państwo Schmidt doczekali się czworga dzieci: Haliny, Marii, Maksymiliana i Mieczysława.

CAW, ap 1086, dokumenty odznaczeniowe; zachowane dokumenty i pamiątki rodzinne.

Małgorzata Andruszewska

Sękowski Antoni (1861 – 1940), urodził się 4 stycznia 1861 roku w Stęszewie powiat Poznań. Był wnukiem Henryka von Senke, rolnika, Powstańca z 1848 roku. Syn mistrza bednarskiego

Wilhelma powstańca z 1863 roku i matki Tekli z domu Nowicka. Nazwisko Antoniego zostało spolszczone na Sękowski (Senkowski). Miał siedmioro rodzeństwa. Ukończył sześcioklasową szkołę powszechną w Stęszewie. U swojego ojca Biura Ewidencyjnego dla celów akcji rozbrojeniowej. Z chwilą rozpoczęcia działań powstańczych zgłosił się jako ochotnik do I kompanii. Komendant Janusz wyuczył się zawodu bednarza. Po śmierci ojca prowadził gospodarstwo rolne i pracował w bednarstwie jako czeladnik. Brał udział w tworzeniu Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Stęszewie w 1883 roku jako członek założyciel i w Bractwie Kurkowym w Stęszewie. W 1884 roku został powołany do 46 Pułku Piechoty Pruskiej w Poznaniu i po roku zwolniony do rezerwy. W 1912 roku przeprowadził się do Środy angażując się w życie Towarzystwa Gimnastycznego Sokół i Bractwie Kurkowym a także w Związku Harcerstwa Polskiego Hufiec Średzki. Pracował jako mistrz bednarski. 11 lipca 1916 r. został powołany do służby w armii pruskiej. Ksiądz Mieczysław Meissner zamianował go naczelnikiem drużyn skautowskich w celu przeprowadzania ćwiczeń wojskowych. Mimo wielu przeszkód, trudności, szykan ze strony Niemców skutecznie prowadził ćwiczenia unikając konfliktów z zaborcą. Z młodzieży przez niego szkolonej

Antoni
Sękowski

uformowano dwa oddziały łącznikowe, z których jeden był do dyspozycji księdza Meissnera a drugi wyruszył z 1 kompanią średzką na pomoc Poznaniowi. Do 27 grudnia 1918 r. należał do Straży Ludowej. Pełnił funkcję kierownika Milewski z Jarosławca zatrzymał Antoniego Sękowskiego do swojej dyspozycji kierując go do milicji Średzkiej jako pewnego i obowiązkowego człowieka. Służbę tą pełnił do chwili ukończenia akcji powstańczej i unormowania stosunków przez powołane władze polskie. Zmarł 3 kwietnia 1940 r. w Środzie i spoczywa na cmentarzu parafialnym w Środzie sektor V/23. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej w 2005 roku przy Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Odznaczony był Odznaką Za Zasługi Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu (1919) i Odznaką Pamiątkową Związku Towarzystwa Uczestników Powstania w Wielkopolsce 1918/19. W 1893 r. zawarł związek małżeński z Melanią z domu Osińska (1871-1909) Z tego związku urodziły się dzieci: Lucyna - Cecylia (1895-1971), księgowa, pracowała w majątku Józefa Kościelskiego w Miłosławiu; Karol - Adam (1896-1896); Witold (1897-1990), handlowiec. Ponownie zawarł związek małżeński z Marią z Cwojdziniskich. Z tego związku urodziły się dzieci: Karol - Zbigniew (6 stycznia-19 kwietnia 1900), Stefan (10 sierpnia-30 grudnia 1901), Kazimierz (1904-1934), Zbigniew (1904-1905), Walerian (1908-1988), Zygmunt (1912-1981), Stefan (1915-1999), Melania (ur. 1925).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Anna Sękowska

Sieradzki Sylwester (1895 – 1982) ochotnik kompanii szubińskiej. Urodził się 17 grudnia 1895 roku w Królikowie w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie Macieja i Katarzyny z Pawlaków. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Wolwarku pod Szubinem w 1913 roku został zmuszony ciężką sytuacją rodzinną do wyjazdu do pracy w Nadrenii. W 1915 roku został wcielony do odbycia służby wojskowej w pruskiej armii, w której pozostał do końca 1918 roku; 28 grudnia wrócił do rodzinnego domu. 15 stycznia 1919 roku wstąpił jako ochotnik w szeregi kompanii szubińskiej. Pod dowództwem Hieronima Goralewskiego walczył z bronią w rękę o oswobodzenie Szubina, a następnie w samym Szubinie pozostawiono tylu powstańców ilu było potrzebnych do utrzymania porządku w mieście z dowództwem zakwaterowanym w mieszkaniu państwa Alwinów. Pozostali członkowie kompanii szubińskiej uczestniczyli w walkach pod Rynarzewem i Łabiszynem, gdzie wyrzucono Niemców z miejscowości Bagno i Rudy. Następnie toczyły się walki pod Turem, Samokłeskami, Wieszkami i Nakłem, w których uczestniczyła kompania szubińska. Służbę wojskową kontynuował w Wojsku Polskim do 20 sierpnia 1920 roku, kiedy to został zwolniony do rezerwy w stopniu porucznika. W okresie międzywojennym pracował jako robotnik leśny i zamieszkiwał w Siedliskach w dawnym powiecie szu-

Sylwester
Sieradzki

bińskim. W okresie okupacji niemieckiej nie zmienił narodowości i nadal pracował jako robotnik leśny. 10 marca 1958 roku został członkiem ZBoWiD-u w Rynarzewie, gdzie aktywnie udzielał się aż do swojej śmierci. Zmarł w dniu 14 sierpnia 1982 roku w Rynarzewie i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. W 1920 roku zawarł związek małżeński z Heleną Szwed (1899–1986), mieli dzieci; Alojzego, Reginę, Zygmunta, Marię, Stanisława (zmarli) oraz Annę (ur. 1936), Genowefę (ur. 1937).

Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP i BWP w Bydgoszczy. Teczka osobowa S. Sieradzkiego (kwestionariusz osobowy, życiorys); Archiwum USC Szubin, Księga Zgonów USC Szubin 1982, akt zgonu S. Sieradzkiego, sygn. 138/1982; Stanisław Strauchman, O wolność Szubina 11.01.1919. Szubin 1934; pamiątki rodzinne w posiadaniu rodziny z Rynarzewa.

Piotr S. Adamczewski

Skąpski Konstanty Zdzisław (1894 – 1971), gen. bryg. WP. Ur. się 21 stycznia 1894 r. w Kaliszu, w rodzinie ziemiańskiej Karola i Józefy z Dzierżawskich. Do 1905 r. uczył się w kaliskim gimnazjum, skąd został wydalony za udział w strajku szkolnym. Naukę kontynuował w Szkole Handlowej w Kaliszu, później w Kiszyniowie. W 1910 r. uzyskał maturę polską, w 1913 r. maturę rosyjską. W tym samym roku wstąpił do Instytutu Technologicznego w Petersburgu, gdzie brał czynny udział w polskim ruchu niepodległościowym. Powołany do wojska

1 lutego 1915 r. wstąpił w do Pawłowskiej Szkoły Wojskowej w Petersburgu jako szeregowiec na prawach wolontariusza I rzędu. Awansowany na podoficera 29 kwietnia 1915 r. Po ukończeniu kursu mianowany chorążym (1 czerwca 1915 r.) i zaliczeniu do piechoty skierowany do 171 Zapasowego Batalionu Piechoty. W sierpniu odkomenderowany do Oficerskiej Szkoły Elektrotechnicznej w Petersburgu. Po ukończeniu kursu telegraficzno-telefonicznego (19 listopada 1915 r.) otrzymał przydział do wojsk liniowych (jako młodszy oficer Kompanii Telegraficznej 41 Batalionu Saperów w Dorpacie) i zaliczony do wojsk inżynieryjnych (21 listopada 1915 r.). Mianowany naczelnikiem 1-go Kablowego Oddziału Kompanii Telegraficznej. Za wzorową służbę odznaczony Orderem św. Stanisława kl. 3 (30 sierpnia 1916 r.). Awansowany na stopień podporucznika ze starszeństwem od 1 lutego 1915 r. i zaliczony do kadry oficerskiej 41 Batalionu Saperów w dn. 21-22 października 1916 r. Za wybitny udział w walkach został odznaczony Mieczami i Kokardą do Orderu św. Stanisława. Awans na stopień porucznika, ze starszeństwem od 1 września 1916 r., otrzymał 25 września 1917 r. Na froncie do 13 listopada 1917 r. Przeniesiony na własną prośbę do I Korpusu Polskiego gen. J. Dowbora-Muśnickiego (25 listopada 1917), gdzie otrzymał stanowisko młodszego oficera 2 Kompanii Saperów 1 Polskiego Pułku Inżynieryjne-

go. W Bobrujsku zajął się tłumaczeniem regulaminów i instrukcji na język polski. Na stopień kapitana awansowany 19 marca 1918 r. po złożeniu przysięgi na wierność Ojczyźnie i Radzie Regencyjnej. W szeregach korpusu do 4 lipca 1918 r. Po rozwiązaniu korpusu przybył do Warszawy, gdzie pozostawał pod rozkazami płk. Jana Skorony. Brał udział w rozbrajaniu Niemców 10 listopada 1918 r. Po wstąpieniu do Wojska Polskiego (11 listopada) otrzymał przydział do 1 Pułku Inżynieryjnego, w którym objął stanowisko dowódcy kompanii reflektorów. Nadal opracowywał instrukcje, regulaminy techniczne i podręczniki w języku polskim, służące oficerom formacji saperskich, jedyne w okresie 1918-1920. Od 21 stycznia 1919 r. w Poznaniu na stanowisku dowódcy 1 kompanii I Baonu Saperów Wielkopolskich, wchodzącego w skład Wojsk Wielkopolskich. W okresie od 23 kwietnia 1919 r. do 14 maja 1919 r. na Froncie Południowym Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, a od 20 maja 1919 r. na Froncie Północnym. Dekretem Naczelnej Rady Ludowej nr 55 z 28 maja 1919 r. mianowany kapitanem ze starszeństwem od 7 listopada 1918 r. Od 28 maja 1919 w XVII Baonie Saperów Wielkopolskich, gdzie był dowódcą kompanii, czasowo dowódcą batalionu. Wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej, z frontu wrócił 15 grudnia 1920. W marcu 1921 r. odkomenderowany do Warszawy na Kurs Oficerów Sztabowych Saperów. W okresie od marca do października 1921 r. był dowódcą XVIII Baonu Saperów w Pińsku. W okresie 3 listopada 1921-1 stycznia 1924 r. studiował w francuskiej Ecole de Génie Militaire. Po powrocie był wykładowcą w Oficerskiej Szkole Inżynieryjnej w Warszawie. Awans na stopień majora otrzymał

Konstanty Zdzisław
Skąpski

1 kwietnia 1924 r., ze starszeństwem od 1 lipca 1923 r. Dyplom inżyniera budowlanego otrzymał w 1926, w Ecole du Génie Civil. W okresie od 15 listopada 1929 r. był dowódcą kompanii w 1 Baonie Saperów w Warszawie, później zastępcą dowódcy 3 Baonu Saperów w Wilnie. W październiku 1930 r. mianowany dowódcą 7 Baonu Saperów Wielkopolskich w Poznaniu. Awansowany na stopień podpułkownika Sztabu Generalnego 1 stycznia 1932 r. Po przeniesieniu do Warszawy (kwiecień 1935) na stanowisku I Zastępcy Dowódcy Saperów Ministerstwa Spraw Wojskowych. Awans na stopień pułkownika dyplomowanego otrzymał 19 marca 1938 r. W kampanii wrześniowej, 18 września 1939 r. przekroczył granicę rumuńską i przedostał się do Francji. Od grudnia 1939 do czerwca 1940 r. był komendantem Kursu Oficerów Saperów w Ecole du Génie Militaire. Od czerwca 1940 r. był organizatorem formacji saperskich w Wielkiej Brytanii. W okresie styczeń–październik 1941 r. był komendantem Ośrodka Wyszukowania Saperów 1 Korpusu w Dundee (Szkocja). Później mianowany na stanowisko Dowódcy Saperów 1 Korpusu, a od sierpnia 1942 r. Dowódcy Saperów 2 Korpusu na Bliskim Wschodzie. Wziął udział w kampanii włoskiej. Po powrocie do Wielkiej Brytanii w grudniu 1946 r. na stanowisku Dowódcy Saperów Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Do lutego 1949 r. był Inspektorem Saperów Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia. Awans na stopień generała brygady otrzymał 1 stycznia 1964. Do Polski wrócił w 1970. Zm. 6 września 1971 r. w Warszawie. Odznaczenia polskie: Order Wojenny Virtuti Militari IV i V kl., Krzyż Walecznych, dwukrotnie, Złoty Krzyż Zasługi z Mieczami, Medal Nie-

podległości, Medal pamiątkowy za Wojnę 1918-1921, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości; zagraniczne: Order św. Stanisława 3 kl., z Mieczami i Kokardą (Ordien św. Stanisława), Order Imperium Brytyjskiego (Order of the British Empire), Order Św. Maurycego i Łazarza (SS. Maurizio e Lazzaro), Medal Międzyalianski (Médaille Interalliée). Związek małżeński z Marią Murzynowską zawarł 15 sierpnia 1928 r. Dzieci: Krystyna (ur. 1929), Henryk (ur. 1933).

CAW, akta personalne-ap. 8823, 12962 i 23164; akta odznaczeniowe VM 15-974; MN 23. 12. 1933 r.; KZ. 18-152; A. J. Szugajew, Saperzy w służbie Polsce. Księga pamiątkowa, Londyn 1985, s. 65-66, 640-641; Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Praca zbiorowa pod redakcją B. Polaka. T. III, Poznań 2007, s. 197-199; informacja rodziny.

Włodzimierz Becker

Skierecki Jan Niepomucen (1895 – 1968), podoficer zawodowy WP. Urodzony 11 maja 1895 r. w Wąsowie pow. Nowy Tomyśl w rodzinie robotnika Wojciech Skiereckiego i Franciszka z domu Henicz. Po ukończeniu 7 roku życia uczęszczał do szkoły powszechnej w Wąsowie gdzie brał udział w strajku szkolnym. Później wyuczył się zawodu rzeźnika. Do oddziałów powstańczych wstąpił ochotniczo w dniu 3 stycznia 1919 r. w Wąsowie (oddział pod dowództwem starszego sierżanta Jana Rożka). Oddział między innymi brał udział w rozbrajaniu władz niemieckich jak i komisariatu i żandarmarii w Kuślinie. Następnie oddział został włączony do kompanii we Lwówku

skąd wyruszył na front pod Sępólno, Kaliska, Zębowo, Krzyszkówko, Lewice. Z początkiem kwietnia 1919 r. przydzielony został do II Batalionu Obrony Krajowej w Poznaniu. Następnie po sformowaniu się pułku został przydzielony do 159 pułku piechoty, a później do 56 pp wlkp. (który powstał na bazie 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich). Pełnił tam między innymi funkcję podoficera mundurowego drużyny dowódcy pułku. Brak informacji na temat udziału Jana Skiereckiego w wojnie polsko-bolszewickiej. Od 20 lutego 1921 r. do 20 lutego 1930 r. służył jako podoficer w 56 pp. Ukończył Szkoła Podoficerów Zawodowych w Grudziądzu. Po przejściu w stan spoczynku w roku 1930 wrócił do wyuczonego zawodu i prowadził do roku 1935 zakład rzeźnictwa w Wąsowie. Następnie w roku 1935 rodzina przeniosła się do Bydgoszczy gdzie nadal pracował jako rzeźnik, prowadząc sklep. Był członkiem: Związku Byłych Uczestników Powstań Narodowych grupa Wroniawy (styczeń 1931-czerwiec 1934) i Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914-1919 Koło Lwówek Wlkp. (lipiec 1934 - maj 1936). W czasie okupacji pracował w przetwórni mięsnej Nawag w Bydgoszczy do czasu aresztowania przez Gestapo, wraz z matką, bratem i siostrą w 1944 r. Powodem aresztowania była odmowa podpisania listy narodowości niemieckiej. Rodzina wyszła na wolność po ucieczce Niemców

Jan Nepomucen
Skierecki

z Bydgoszczy, krótko przed wyzwoleniem miasta w styczniu 1945 roku. Po wyzwoleniu ojciec rozpoczął pracę z zakładach mięsnych Bakutil w Bydgoszczy gdzie w maju 1960 roku przeszedł na emeryturę. Zmarł w dniu 16 sierpnia 1968 r. i pochowany został na cmentarzu parafialnym przy ul. Kossaka w Bydgoszczy. Odznaczony był: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 oraz licznymi odznakami. Od 28 czerwca 1921 r. żonaty ze Stanisławą (1897-1966) z domu Grocholewska. Dzieci: Florian (ur. 1919), Franciszka (ur. 1921), Stefania (ur. 1925), Wojciech, Tadeusz (ur. 1929), Teresa (ur. 1937), Marian (ur. 1940).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Marian Skierecki

Skotarczak Franciszek Ksawery (1901 – 1980), podporucznik, powstaniec, radca. Urodził się 30 września 1901 r. w Górze k/Czarnkowa, jako syn Józefa i Weroniki Mikołajczak. Uczestnik Powstania Wielkopolskiego. Podczas walk powstańczych został ranny w nogę. Ukończył studia ekonomiczne za granicą. Radca w Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Poznaniu – Wydział Finansowy. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Srebrnym Krzyżem Zasługi i Wielko-

Franciszek Ksawery
Skotarczak

polskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł w Poznaniu 22 grudnia 1980, pochowany na Cmentarzu Junikowskim. Ślub z Martą Koźma (ur. 22 grudnia 1902 w Pianówce, córką Jana i Marianny Kłos, zm. 14 października 1985 w Poznaniu). Miał dzieci: Klarę żonę Łabęcka, Aleksandrę żonę Ciudzińska, Adelajdę żonę Dziembowska i Jerzego.

Dokumenty rodzinne.

Piotr Dziembowski

Skowroński Józef (? – 1919), starszy szeregowiec 2 kompanii 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich, syn Michała. Do chwili powołania do armii pruskiej mieszkał w Dopiewie. W czasie walk na froncie zachodnim został ranny. Po powrocie do domu zamieszkał w Więckowicach. W styczniu 1919 roku wstąpił do oddziału powstańczego podporucznika Andrzeja Kopy w Dopiewie. Brał udział w między innymi w walkach pod Zbąszyniem, gdzie poległ 28 lutego 1919 r. Jego zwłoki w drodze wymiany za oficera niemieckiego zostały sprowadzone do Polski i w dniu 28 marca 1919 roku pochowane na cmentarzu parafialnym w Niepruszewie. 30 lipca 1964 roku, pośmiertnie został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Od 30 października 1918 roku żonaty ze Stanisławą Lechniak (1989 - 1977), z którą miał córkę Józefę (ur. 28 sierpnia 1919 r.).

Szelmecka W., Historia 68 Pułku Piechoty (10 Pułk Strzelców Wielkopolskich), Września 1928, mpis; Kościański Z. Wartel Z., Zachowane mogiły powstańców wielkopolskich poległych i zmarłych w czasie walk powstańczych

1918/1919. Poznań 2003; Olszewski W., Jastrząb Ł., Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27.12.1918 do 8.03.1920. Koszalin 2009; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 121; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Skrzypczak Jan (1886 – 1947), mistrz kamieniarsko-rzeźbiarski. Urodzony 14 grudnia 1886 r. w Dębiniu (pow. gostyński, gmina Krobia; obecnie miejscowość ta już nie istnieje), w rodzinie Piotra i Weroniki z domu Klemczak. Od 6 do 14 roku życia uczęszczał do siedmio-klasowej szkoły elementarnej w Poznaniu. W 1901 r., w szkole przy ul. św. Marcin uczestniczył w strajku szkolnym. W latach 1901-1905 należał do Towarzystwa Terminatorów, którego patronem był ks. proboszcz Kłos. Później należał do Towarzystwa Młodzieży Polskiej, Towarzystwa Robotników, Towarzystwa Iskra i Towarzystwa Gimnastycznego Sokół. Po jej ukończeniu wyuczył się zawodu kamieniarsko-rzeźbiarskiego i pracował w różnych firmach. W sierpniu 1914 r. powołany został do służby wojskowej w armii pruskiej; w 1915 r. służył w 37 pp na Ratajach w Poznaniu; w 1916 r. urlopowany z wojska. Od grudnia 1917

Jan
Skrzypczak

r. należał do Tajnej Organizacji Wojskowej POW w Poznaniu pod dowództwem Jana Kalinowskiego i Jana Kąkolewskiego. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego brał udział w walkach w Poznaniu, o lotnisko w Ławicy i pod Szubinem. Następnie został skierowany przez administrację garnizonu w Poznaniu do służby w Szefostwie Służby Intendentury w stopniu podporucznika. Latem 1920 r. ochotniczo zgłosił się do walki z najazdem bolszewickim; jednak ze względu na obowiązki służbowe nie otrzymał od przełożonych zezwolenia na wyjazd i nie brał udziału w walkach. Otrzymał jednak rozkaz przygotowania w Poznaniu kwater na ewentualność ewakuacji ludności Warszawy. Po zwolnieniu z wojska w styczniu 1923 r., wraz z rodziną osiedlił się w Lesznie, gdzie prowadził przedsiębiorstwo kamieniarsko-rzeźbiarskie. Był autorem i wykonawcą Pomnika Wdzięczności w Lesznie Wlkp.; od 15 marca 1923 r. był członkiem Komitetu Budowy tego pomnika. Od 1 października 1927 r. do 15 stycznia 1928 r. w koszarach głównych 55 pp w Lesznie przy ul. Racławickiej zbudował pomnik ku czci poległych żołnierzy tego pułku w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1924 r. Jan Skrzypczak był prezesem koła Towarzystwa Powstańców Wielkopolskich w Lesznie oraz członkiem Związku Pełowiaków. 19 stycznia 1928 r. w dniu święta pułkowego pomnik poświęcił biskup polowy WP generał Stanisław Gall. Na uroczystości obecny był Jan Skrzypczak. W lipcu 1936 r. w Pawłowicach odsłonięty został pomnik ku czci poległych Powstańców Wielkopolskich, jego autorstwa i przez niego wykonany. 2 maja 1937 r. odsłonięty został w Kąkolewie pomnik poświęcony Powstańcom Wielkopolskim wykonany przez Jana Skrzypczaka. W 1937 r. po-

wołany został do Prezydium Regionalnej Wystawy Rzemieślniczo-Przemysłowej, którą zorganizowano w Lesznie w dniach 8 do 15 sierpnia 1937 r. Podobny pomnik, ku czci poległych Powstańców Wielkopolskich, jego autorstwa został odsłonięty w Osiecznej 28 października 1938 r. Podczas okupacji hitlerowskiej pracował przymusowo dla Niemców w budownictwie w Poznaniu. W wypadku przy pracy stracił jedno oko. P zakończeniu II wojny światowej wrócił do Leszna i dalej prowadził swój zakład rzeźbiarsko-kamieniarski. Był wykonawcą pomnika upamiętniającego rozstrzelanych mieszkańców powiatu leszczyńskiego. Pomnik został odsłonięty w 6 rocznicę zbrodni, 21 października 1945 r. w miejscu rozstrzelania w Lesznie na Placu Kościuszki. Zmarł 21 października 1947 r. w Lesznie i został pochowany na cmentarzu parafialnym przy ul. Kąkolewskiej. Był odznaczony Medalem Niepodległości (1933), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 i Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. Od 12 października 1910 r. żonaty z Marią z domu Fitzmann (zm. 11 września 1953 r. w Lesznie), z którą miał sześcioro dzieci: Edmunda (ur. 11 listopada 1911), Janinę (ur. 13 grudnia 1915), Jadwigę (ur. 13 października 1917), Irenę (ur. 15 września 1920), Bolesława (ur. 18 czerwca 1923) i Krystynę (ur. 30 czerwca 1929).

CAW, KKIMN 19 grudnia 1933; dokumenty i pamiątki rodzinne; informacje Grażyny Dziurzyńskiej z Poznania.

Malwina Tomkowiak

Sławiński Jan (1893 – 1919), urodził się w 26 czerwca 1893 r. w miejscowości Laskownica w dawnym powiecie

szubińskim. Rodzice Józef i Maria prowadzili gospodarstwo rolne wraz z młynem w miejscowości Skoczka Młyn, części wsi Dobieszewo, nad rzeczką Kcynką. Miał starszą siostrę Rozalię, oraz młodsze rodzeństwo. Brata Szczepana, który walczył w powstaniu wielkopolskim, brata Walentego i najmłodszego Tomasza. Uczęszczał do niemieckiej szkoły. Jak wielu Polaków z zaboru pruskiego powołany został do wojska niemieckiego i walczył na frontach I wojny światowej. Wstąpił do tworzącego się powstańczego wojska i walczył w jego szeregach na froncie północnym. Szeregowiec Jan Sławiński zmarł w wyniku odniesionych ran w lazarecie w Poznaniu 12 lutego 1919 r. Pochowany został w rodzinnej parafii na cmentarzu w powstańczej zbiorowej mogile w Smogulcu. Nagrobek obok krzyża zdobi wizerunek orła między dwoma mieczami. Po bokach usytuowano kostki betonowe zdobione krzyżami *Virtuti Militari*.

*Archiwum Muzeum Ziemi Szubińskiej,
Archiwum rodzinne*

Kamila Czechowska

Sławiński Szczepan (1898 – 1966), urodził się w 9 grudnia 1898 r. w Laszownikach w dawnym powiecie szubińskim. Rodzice Józef i Maria prowadzili gospodarstwo rolne wraz z młynem w miejscowości Skoczka Młyn, części Dobieszewa, nad rzeczką Kcynką. Miał starszą siostrę Rozalię, starszego brata Jan Sławiński, który urodził się w 26 czerwca 1893 r. oraz młodszych braci Walentego i Tomasza. Uczęszczał do niemieckiej szkoły. Jak wielu Polaków z zaboru pruskiego powołany został do wojska niemieckiego i walczył na frontach I wojny światowej. Gdy po urlopie

po świętach Bożego Narodzenia wracał do macierzystej jednostki na dworcu w Poznaniu dowiedział się, że tworzy się powstańcze wojsko. Nie zastanawiał się długo choć jego pruski mundur z początku budził obawy wśród powstańców. Walczył w szeregach powstania wielkopolskiego. Na froncie północnym walczył jego brat, szeregowiec Jan Sławiński, który w wyniku odniesionych ran w lazarecie w Poznaniu 12 lutego 1919 r. Szczepan Sławiński po powstaniu pozostał w wojsku i walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Po latach wspominał jak bardzo różniły się wschodnie tereny Rzeczypospolitej od jego rodzimej, bogatej Wielkopolski. W pierwszych dniach września 1939 r. rodzina Sławińskich opuściła rodzinne strony i jak inni uciekła przed zbliżającą się armią niemiecką w stronę Mogilna. Po dwóch tygodniach Szczepan Sławiński wrócił do Dobieszewa. W obawie przed śmiercią spalił wszystkie dokumenty, które potwierdzały jego udział w Powstaniu Wielkopolskim. Jednak już w listopadzie został wraz z bliskimi wysiedlony przez Niemców do pobliskiego Rozpętki. Pozwolono im zabrać tylko najpotrzebniejsze rzeczy, resztę musieli zostawić. W Rozpętku Szczepan Sławiński pracował w spichrzu jako magazynier. Rodzinie przyszło żyć w trudnych warunkach lokalowych, dwie rodziny mieszkały w dwóch pomieszczeniach. Po wojnie wrócili do Dobieszewa. Ich

Szczepan
Sławiński

majątek został rozszabrowany i zniszczony. Musieli zaczynać wszystko od początku. Po latach Szczepan Sławiński przekazał gospodarstwo synowi Stanisławowi. Zmarł po dwutygodniowej chorobie 16 lipca 1966 r. w Dobieszewie. Pochowany został na cmentarzu w Smogulcu. W 1930 r. Szczepan zawarł związek małżeński z Marią Szepejer z podkcyńskich Łankowic. Rodzina zamieszkała na nabytej w Dobieszewie ziemi. Ze związku małżeńskiego doczekał się syna Bogdana (ur. 1931 r.), który zmarł po kilku miesiącach; syna Stanisława (ur. 1933 r.); córki Łucji po mężu Adamskiej, która zamieszkała w Szamocinie; córki Wandy (ur. 1938 r.) po mężu Cholewińskiej, która zamieszkała w Szubinie i córki Mirosławy (ur. 1944) po mężu Kwasek, która także zamieszkała w Szubinie.

USC Kcynia, Akt Zgonu 48/66; Relacja córki Wandy Cholewińskiej.

Kamila Czechowska

Sokołowski Edmund (1894 – 1975), inżynier ogrodnik. Urodził 3 października 1894 r. w Małych Jeziorach pow. Środa Wlkp. jako syn ogrodnika Marcina i Karoliny z domu Schon. Po ukończeniu szkoły powszechnej, w latach 1909-1911 uczył się ogrodnictwa w Lokoabidorf w Niemczech, potem do 1914 r. odbywał praktykę w zakładach ogrodniczych w Koninie i Poznaniu. Zacią-

Edmund
Sokołowski

gnięty do wojska pruskiego uczestniczył w I wojnie światowej. Po powrocie ochotniczo poszedł do Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 i walczył na froncie północnym w okolicach Szubina. Ponownie w latach 1919-1921 służył w wojsku polskim jako kapral 17 pal-u. Po demobilizacji zamieszkał w Gnieźnie, gdzie od 1921- 1964 r. pracował jako inspektor i kierownik ogrodnictwa w Zarządzie Miejskim -Gniezno, także w czasie okupacji 1939-1945 pod nadzorem niemieckim. Jednocześnie w latach 1923-1924 był słuchaczem Państwowej Szkoły Ogrodniczej w Poznaniu. Należał do Towarzystw: Ogrodników i Jedwabniczego, preferującego hodowlę morwy. Sprawował też nadzór nad ogrodami działkowymi. W 1952 r. po odbytych szkoleniu uzyskał stopień inżyniera ogrodnika w zakresie kształtowania terenów zielonych, nadany przez Państwową Komisję przy Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Uchwałą Rady Państwa dnia 26 kwietnia 1972 r. mianowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 10 maja 1975 r. w Gnieźnie, pochowany na Cmentarzu Św. Piotra przy ul. Kłeczkoskiej w kwaterze 16 rząd 1 miejsce 5. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Złotym Krzyżem Zasługi oraz Złotą Odznaką Polskiego Związku Działkowców. Od 1936 roku żonaty z Marią z domu Gotard (1905-1973). Dzieci: Włodzimierz (ur. 1939), technik ogrodnik i Mirosława (ur. 1942).

Informacje syna Włodzimierza.

Walerian Występski

Sowiński Stanisław (?). Był synem nauczyciela z Galewa. W armii niemieckiej dosłużył się stopnia sierżanta.

Stanisław
Sowiński

W lutym 1919 r. został mianowany dowódcą 3 kompanii koźmińskiej. Dnia 6 lutego 1919 r. kompania została skierowana na odcinek krotoszyński frontu południowego pod Zduny. W dniach 6-9 lutego prowadziła ciężkie walki w rejonie wsi Chachalnia i Borownica.

Szkice Koźmińskie nr 6 z 1990 r.

Władysław Kręgielski

Springer Ludwik (1897 – 1973), sierżant. Urodzony 13 sierpnia 1897 r. w Pawłowicach pow. Poznań w rodzinie Tomasza i Katarzyny z domu Roszyk. Od 1904 r. do 1911 r. uczęszczał do szkoły powszechnej w Kiekrzu. Następnie do 1916 r. pracował jako robotnik rolny. 12 października t. r. wcielony został do armii niemieckiej, kolejno do: 84 DP, 334 pp, potem 35 pp Landwehry i od 2 grudnia 1918 r. do baonu zapasowego 24 pp Landwehry. Walczył na frontach rosyjskim i francuskim; dwukrotnie ranny; 28 grudnia 1919 r. uciekł z garnizonu niemieckiego w rejonie Berlina i dotarł do Poznania, gdzie wstąpił do oddziałów powstańczych. W swoim życiorysie Springer podawał, że brał udział w zajęciu lotniska na Ławicy (5/6 stycznia 1919 r.), walkach pod Rynarzewem, Szubinem. 1 listopada 1919 r. awansowany na st. sierż., a 24 grudnia t. r. – na kpr. Od 24 stycznia 1919 r. w I Batalionie Saperów, późniejszym 15 Baonie Saperów

Wkpr. W stopniu kpr. w szeregach 3 kompanii saperów brał udział w wojnie z bolszewikami. 23 sierpnia 1920 r. w walce pod miasteczkiem K... (nazwa nieczytelna) *jako dowódca kulomiotu, pod ogniem nieprzyjacielskim około 300 m. podciągnął kulomiot do pierwszej linii npla i w ten sposób zadawał nplowi ogromne straty (...)*. Za czyn ten został wyróżniony Orderem VM nr 332. Po demobilizacji w styczniu 1922 r. wstąpił do Straży Celnej, później do Straży Granicznej, gdzie w stopniu starszego strażnika przydzielony został do placówki w Żukowie. Zamieszkał we wsi Luiska, pow. Kartusy. Awansował do stopnia przodownika Straży Granicznej. W wojnie 1939 r. w stopniu sierż. został wzięty do niewoli i wywieziony do obozu jenieckiego Stalag II-B Hammerstin. W lipcu 1940 r. zwolniony z obozu; 13 sierpnia t. r. przekazany na roboty przymusowe do Urzędu Pracy w Koszalinie. W Suchoj k. Koszalina pracował aż do wejścia Armii Czerwonej w marcu 1945 r. W maju 1945 r. zamieszkał w Leśniczówce w Świerkówku k. Bytowa. W 1955 r. przeniósł się do Świątkowa gm. Bytów. Był tam sołtysem do 1972. Zmarł w 1 marca 1973 r.; pochowany został na cmentarzu w Bytowie. Odznaczony także: Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę. W 1929 zawarł związek małżeński z Heleną

Ludwik
Springer

Bronk. Miał dzieci: Jana (ur. 20 marca 1930) – mechanika; Rajmunda (ur. 17 czerwca 1931) – felczera i Helenę (ur. 23 maja 1932).

CAW, VM, 54-4620; materiały zebrane przez wnuka, Artura Wardyna.

Artur Wardyn

Spychałowicz Wojciech (1882 – 1928), ksiądz, społecznik, działacz niepodległościowy. Urodził się 21 marca 1882 roku w Krotoszynie w rodzinie Sylwestra i Bronisławy z Szurmińskich. Powszechną szkołę podstawową i gimnazjum ukończył w Krotoszynie gdzie zdał egzaminy maturalne. Studiował w Seminarium Duchownym w Poznaniu, po ukończeniu, którego w dniu 11 lutego 1906 roku otrzymał święcenia kapłańskie. Skierowany został jako neoprezbiter do pracy na wikariacie w Rynarzewie w dawnym powiecie szubińskim. Tutaj rozpoczęła się jego działalność niepodległościowa, którą kontynuował na kolejnych placówkach kapłańskich. Rynarzewo na początku XX wieku zmagало się z problemem silnych ataków miejscowych Niemców na ludność pochodzenia polskiego. Wspomagał w tej walce z pruskim zaborcom miejscowego proboszcza ks. Ludwika Górskiego (1844-1914). Zasłynął ks. W. Spychałowicz organizacją „niemego” zebrania, które odbyło się w Rynarzewie w dniu 16 grudnia 1908 roku. Niemieckie władze miasteczka nakazały wybory polskiego przedstawiciela do dozoru szkolnego. Z niewiadomych powodów pruskie władze zwolniły z tego stanowiska Władysława Gutkowskiego. Organista Kazimierz Tomaszewski zawiadomił władze o wyznaczeniu zebrania, ale nie otrzymał pozwolenia na jego przeprowadzenie z używaniem języ-

ka polskiego. Ks. Spychałowicz obmyślił wyjście z tego problemu, o którym „Dziennik Bydgoski” słowami swojego korespondenta tak donosił: (...) *sądzić by można, że po odebraniu pozwolenia z takim warunkiem, zebranie odbyć się nie może, gdyż nie podobna, żeby Polacy między sobą obcym językiem porozumiewać się mieli zwłaszcza jeszcze, że polscy mieszkańcy miasteczka naszego bynajmniej nie składają się z ludzi tak wysoko wykształconych, żeby mogli dobrze i zrozumiale niemieckim językiem przemawiać, a dużo nawet jeszcze takich, którzy mało a nawet wcale po niemiecku nie rozumieją. Ażeby uniknąć nieporozumień, a po drugie nie dopuścić do rozwiązania zebrania, chwycono się następującego sposobu: na ścianie salki zawieszono wielką tablicę, taką jaką to używają w szkołach i to co chciało powiedzieć, na tej tablicy przewodniczący zebrania kredą pisał, a zebrani przeczytawszy, albo potakiwali lub też zaprzeczali, odpowiednimi ruchami głowy. O godzinie 6 wieczorem zagajono zebranie staropolskim pozdrowieniem „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus...” – potem natychmiast wskazano na tablicę, na której widniał napis: „Mówić po polsku nie wolno. Zagaja się zebranie”. Zarząd zebrania ma stanowić: ks. wikariusz Spychałowicz, jako przewodniczący, p. Tomaszewski, sekretarz, panowie; Szczepiński i Szulc, ławnicy, a poniżej zapytanie, czy zebrani zgadzają się na powyższe biuro zebrania. Wszyscy na to powstali i potakiwaniem głowy dali wyraz, iż się zgadzają. Teraz przystąpiono do właściwego zebrania i za pomocą tablicy i kredy urządzono i uchwalono to, cośmy urządzić i uchwalić chcieli. Jako kandydata obrano pana Krzyżanowskiego, który też będąc obecnym wybór przyjął. W ten to niemy sposób odbyło się u nas zebranie.*

Działo się to wszystko 16 bm. w XX wieku po narodzeniu Pana Jezusa w miasteczku Rynarzewo (...). Zebrania pilnowali pruski żandarm i przedstawiciele burmistrza. Za wydarzenia w Rynarzewie księdza prześladowały we wszystkich kolejnych placówkach pruskie władze, które uważały go za wroga, z którym należy się liczyć. Ks. Spychałowicz działał również w szeregach miejscowego Towarzystwa Robotników Katolickich, gdzie wraz z ks. L. Górskim byli patronami tej organizacji. W dniu 17 września 1911 roku ks. Spychałowicz wraz z organistą Tomaszewskim zorganizowali po raz pierwszy w Wielkopolsce więc pod gołym niebem na polu u pana Krygera, na którym zebrało się około 600 osób. Wybrany wówczas został do Komitetu Wyborczego na powiat szubiński, reprezentując w nim obwód rynarzewski. Aktywny był też w tym okresie w Towarzystwach Czytelni Ludowych, wybierany kilka kadencji do Komitetu TCL na powiat. Na polecenie władzy duchownej ks. Spychałowicz został pod koniec 1911 roku skierowany na wikariat do parafii św. Marcina w Szubinie. Następnie od dnia 1 lipca 1912 roku został administratorem w parafii w Imielnie pod Pobiedziskami. Przez dwa lata posługiwał na probostwie w parafii św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Grylewie pod Wągrowcem. Stamtąd został przeniesiony przez władze duchowną do Ponieca w powiecie gostyńskim. Podczas działań powstańczych na początku stycznia 1919 roku ks. Wojciech Spychałowicz został aresztowany podczas prowadzenia tradycyjnej kolędy we wsi Janiszewo pod Poniecem przez Grenzschutz. Miał on na sobie komżę, stułę i w ręku krzyż. Mimo to jednak żołnierze niemieccy napadli go zdzierając z niego komżę. Po zrzuceniu biretu z głowy na-

kazali księdzu podeptać krzyż i święte obrazy. W swoim sprawozdaniu z tego zajścia, które skierował do Kurii Arcybiskupiej ks. Spychałowicz zrelacjonował dokładnie co go spotkało ze strony niemieckiego Grenzschutzu. Niemcy zagrozili księdzu rozstrzelaniem, pomimo ich wiedzy, że jest on tylko w trakcie odwiedzin kolędowych swoich wiernych. Kazano mu iść na przodzie patrolu i wymierzono w niego nabity karabin. Oficer niemiecki dał księdzu słowo honoru, że zostanie wypuszczony, o ile skłoni powstańców do poddania się. Gdy nie załamał się, poczęto go oskarżać, iż strzelał z ukrycia do żołnierzy i obrzucano go najrozmaitszymi obelgami: *Schweinhund*, *verfluchter Pfaffe*, *Lügner* (Świński pies, przeklęty klecha, kłamca). Planowano na miejscu rozstrzelać księdza, ale po namyśle został wywieziony i umieszczony w piwnicy ratusza miejskiego w Lesznie. Tam ks. Spychałowicz spędził całą noc, która przeleżał na zimnej podłodze bez jedzenia i picia. Dopiero po tzw. rozprawie sądowej został odstawiony pod eskortą do Wrocławia, gdzie nakazano mu zamieszkać w klasztorze. Leczył się na płuca w jednym z wrocławskich szpitali, a następnie, gdy nieco wyzdrowiał, został przewieziony do Wołczyna na Dolnym Śląsku, gdzie przebywał stale pod dozorem policyjnym. Pracował tam w parafii wraz z ks. Franciszkiem Drosdkiem. Pisał do różnych władz pru-

Wojciech
Spychałowicz

skich z prośbą na umożliwienie mu powrotu do parafii ponieckiej. 17 marca 1919 roku otrzymał wreszcie przepustkę do komendy wojskowej w Głogowie, skąd przez Krzyż dostał się do Poznania. Z internowania ks. W. Spychałowicz powrócił 23 marca 1919 do Ponieca, gdzie pracował do roku 1921. Następnie władza duchowna skierowała go na probostwo do Ryszewka pod Gąsawą, gdzie powierzono mu zarząd nad miejscową parafią pw. św. Marii Magdaleny. Dokładał starań i nie szczędził swoich sił oraz własnych dochodów aby upiększać powierzoną mu parafię. Zakupił nowy dzwon w miejsce zrabowanego w okresie I wojny światowej, wykonano nowe ogrodzenie wokół kościoła, uporządkowano cmentarz parafialny, a w roku 1927 oddano do użytkowania budynek nowej plebani i salki katechetycznej. Pod koniec roku 1927 ks. Spychałowicz ponownie zapadł na krwotoki, które podcięły do końca jego wątłe siły i zaangażowanie w działalność religijna i społeczna. Ks. Wojciech Spychałowicz zmarł na plebani w Ryszewku 22 września 1928 roku o godzinie 9.15 przed południem, o czym zaświadczył w USC Rogowo świadek zgonu, robotnik Stanisław Dargiel z Ryszewka. Księdza pochowano na miejscowym cmentarzu parafialnym.

Archiwum Państwowe w Kaliszu. Księga urodzeń USC Krotoszyn 1882, sygn. 71/1882; „Dziennik Bydgoski” z 22.12.1908r.; F. Kącki, Udział duchowieństwa katolickiego w Powstaniu Wielkopolskim.(w:) Novum, 12/1971, numer monograficzny. Warszawa 1971; H. Szatkowski., Ks. Spychałowicz Wojciech 1882-1928, (w:) Księga społecznicy w Wielkopolsce 1894-1919. Poznań 2009; Kościelny Dziennik Urzędowy. Numer 5/1906, 37/1911; Urząd Stanu

Cywilnego w Rogowie, księga Zgonów USC Rogowo 1928, akt zgonu ks. W. Spychałowicza, sygn. 41/1928.

Piotr S. Adamczewski

Szulc Antoni (1870 – 1945), urodził się 3 stycznia 1870 roku we wsi Smolary koło Szamocina (aktualnie należy ona do miasta Szamocin), powiat Chodzież jako drugie dziecko z trojga, a jedyny syn kowala Augustyna Szulca i Apolonii z domu Burzyńska. Jego dwie siostry wyemigrowały do USA i tam zmarły. Ochrzczony sześć dni po urodzeniu 9 stycznia 1870 roku w Kościele Parafialnym p. w. Św. Wojciecha w Margoninie. Wyrastał w tradycjach rzemieślniczych, jego ojciec w Smolarach prowadził kuźnię. Smolary były wsią w większości zamieszkałą przez Polaków w przeciwieństwie do Szamocina gdzie Polaków było około 1/3. 1 maja 1891 roku został powołany do odbycia półrocznej czynnej służby wojskowej w Schleswig – Hollstein w 9 batalionie 1 kompanii taborów. Do rezerwy został zwolniony 31 października 1891 roku. W styczniu 1892 roku zdał egzamin na mistrza kowalskiego. W 1893 r. zmarł ojciec Augustyn. Prawdopodobnie Antoni w tym czasie przejął kuźnię i przeniósł kowalstwo do Szamocina, gdzie mieszkał wraz z żoną i dziećmi w centralnym punkcie miasta na placu Wolności. Małżeństwo Szulców miało dziesięcioro dzieci, kilku sy-

Antoni
Szulc

nów też kontynuowało tradycję rodzinną i zostało kowalami. Jak pisze w swym życiorysie: „w 1911 roku powiedziałem kilku mieszkańcom Szamocina, żeby chowali złoto i srebro gdyż niedługo wybuchnie wojna, w której Niemcy przegrają i powstanie Polska. To samo przepowiedziałem 14 dni przed prawdziwym wybuchem Wojny Światowej i za to zostałem aresztowany i zamknięty w areszcie policyjnym w Szamocinie na 3 dni”. Od tego czasu Niemcy bojkotowali kowalskie usługi Antoniego Szulca. Powodem było jego silne antyniemieckie nastawienie. Skutkiem był wyjazd do Berlina gdzie pracował w fabryce powozów Schebera. 12 stycznia 1915 roku został powołany do wojska pruskiego, w którym walczył w mundurze niemieckim do 30 czerwca 1916 roku w taborach (3 batalion 4 eskadry). Walczył na froncie rosyjskim aż pod Marianpołem, a później fronty: francuski, austro-węgierski i serbski. Następnie otrzymał trzymiesięczny urlop z powodu wycieńczenia – miał już wtedy 46 lat, więc jak na żołnierza frontowego nie był młody. Po zakończeniu urlopu ukrywał się aby uniknąć ponownego wyjazdu na front. Wtedy to rozpoczął przygotowywać i organizować zaufanych kolegów do przyszłego Powstania Polskiego. W listopadzie 1918 roku po przegranej przez Niemców wojnie ogłosił powstanie Wolnej Polski za co został tej samej nocy zabrany do aresztu policyjnego w szamocińskim magistracie i skazany na śmierć. Rozkaz wydała ówczesna niemiecka Rada Robotników i Żołnierzy. Po ogłoszeniu wyroku śmierci przez rozstrzelanie, który miał zostać wykonany na rynku w Szamocinie przybyło do magistratu kilku obywateli protestując przeciwko wyrokowi. Po wypuszczeniu jeszcze dwukrotnie był

aresztowany i skazywany na śmierć. Pomimo tych wszystkich prześladowań nie udało się Niemcom złamać polskiego ducha w Antonim Szulcu i jego żonie, która dzielnie wspierała jego walkę często cierpiąc wraz z małymi dziećmi niedostatek i biedę. Ale mimo tego pomagała potrzebującym Polakom i powstańcom. Od Bożego Narodzenia 1918 roku Antoni Szulc wraz z miejscową elitą i księdzem Idzimek Sutarą przygotowywali się do akcji zbrojnych i przejęcia władzy w mieście. 5 stycznia 1919 roku rozpoczęły się boje o Szamocin. W tym dniu przybył tam wzmocniony patrol rozpoznawczy powstańców z Gołańczy. Odtąd każdego dnia pojawiały się w mieście patrole polskie jak i niemieckie pilskiego Grenzschtzu. Dlatego też z początkiem stycznia 1919 r. zawiązała się w Szamocinie Straż Ludowa, której komendantem został mianowany Antoni Szulc (przez ówczesnego prezesa Powiatowej Rady Ludowej na okręg Szamocin księdza proboszcza Idzimeka Sutarę). Na polecenie Antoniego Szulca wszystkie urzędy zostały przejęte z rąk niemieckich w ręce polskie. W nocy z 11 na 12 stycznia 1919 roku kiedy to rozpoczęły się ciężkie boje o Szamocin. Chodziło o to, aby uniemożliwić stronie niemieckiej dokonywanie przerzutów oddziałów Grenzschtzu z Piły przez most na Noteci do Szamocina. Zapadła decyzja o spaleniu mostu. Został on spalony w nocy z 12-13 stycznia w Białośliwiu. Zorganizowała to grupa Maksymiliana Bartscha. Następnie grupa, która liczyła 11 powstańców zajęła Szamocin i zaczęła organizować władze powstańcze w tym mieście. Niestety dość szybko zostali wyparci przez oddziały niemieckie z Piły. W akcji niszczenia mostu i w walkach brał też udział Antoni Szulc. Z powstańcami

walczącymi o Szamocin ściśle współpracował miejscowy oddział Polskiego Czerwonego Krzyża. 13 stycznia po wkroczeniu oddziałów Grenzschtzu z Piły musiał uciekać z miasta, gdyż Prusacy przywieźli na niego wyrok śmierci. Gdy Niemcy zorientowali się, że Antoniego Szulca nie ma w mieście zdemolowali i okradli ze sprzętów kowalskich i z surowców kuźnię pozabawiając rodzinę wszelkich środków do życia. Następnie weszli do domu i w poszukiwaniu zbiega niszczyli mienie domowe, poturbowali żonę i małe-dzietnie dzieci. Antoni Szulc po ucieczce schronił się w pobliskim Margoninie. Tam zorganizował kolejny atak polskiego wojska na Szamocin 15 stycznia, który niestety został odparty i spowodował mnóstwo rannych i zabitych po stronie polskiej. W tym samym dniu Niemcy wkroczyli do Margonina, w związku z tym Antoni Szulc musiał znowu uciekać, tym razem do Gołańczy. Tam przebywał dwa tygodnie u dzierżawcy probostwa pana Antoniego Żmudzińskiego. Z Gołańczy przeniósł się do Wągrowca do szpitala, gdyż w trakcie ucieczek doznał kontuzji nogi i nabawił się reumatyzmu. Po bitwie o Paterek pod Bydgoszczą przywieziono do szpitala wielu ciężko rannych, a Antoniego Szulca przewieziono do Szpitala Wojskowego w Poznaniu. Po wyzdrowieniu został przyjęty do wojska do pracy przy taborach w Składnicy Artyleryjskiej w Poznaniu. Po powrocie do domu w grudniu 1919 roku, zastał w Szamocinie oddział Heimatschtzu, od dowództw którego zażądał zwrotu zrabowane pół roku wcześniej mienia. Niemcy zagrozili więzieniem w razie dalszej eskalacji żądań. Należy pamiętać, że kiedy prawie cała Wielkopolska świętowała na początku roku 1920 pierwszą rocznicę odzyskania niepodle-

głości, to Szamocin dopiero został wyrwany z rąk niemieckich. Pamiętnym i ważnym dniem w życiu Antoniego Szulca był 19 stycznia 1920 roku. W dniu tym do Szamocina wkroczyło Wojsko Polskie owacyjnie witane przez miejscową ludność. Miasto po 145 latach wróciło do Macierzy. Antoni tworzył Komitet Organizacyjny i Powitalny Wojsk Polskich wraz z księdzem Sutarskim i kilkoma innymi obywatelami miasta. Ciekawostką jest fakt, że mocno była w to zaangażowana również żona Antoniego, Anna Szulc. W pierwszych wyborach do Rady Miejskiej, które odbyły się 13 listopada 1921 roku jedno z miejsc zdobył Antoni Szulc i został radnym. Po zakończeniu kadencji Rady wrócił do pracy w kuźni. W międzyczasie uruchomił firmę „Handel ziemiopłodami”, którą później przejął jego syn Maksymilian. W wyborach do Rady Miasta w styczniu 1930 roku Antoni znowu uzyskał mandat. 13 kwietnia 1937 został też członkiem Koła Szamocin Związku Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu z numerem 828. W czasie okupacji wraz z księdzem Sutarskim, z którym walczył w Powstaniu Wielkopolskim został aresztowany i skazany na śmierć zamienioną potem na zesłanie. 12 grudnia 1939 został wraz z żoną, córką Anną i zięciem zesłany do Węgrowa w województwie warszawskim. Wspominał podróż bardzo źle: jechali zimą wozem drabiniastym przy 40 stopniowym mrozie, a potem pociągami wagonami bydłęcymi. Rodzina do Szamocina wróciła 10 marca 1945 roku. Zmarł pół roku później, 24 grudnia 1945 roku w wieku 75 lat. Został pochowany na cmentarzu szamocińskim. Jego nazwisko został wpisane na tablicy pamiątkowej Powstańców Wielkopolskich z Szamocina. Tablica ta do dnia dzisiejszego znajduje się w ga-

binecie Burmistrza Szamocina. Był odznaczony: Medalem Niepodległości (1937); Odznaka Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (1935); Medal pamiątkowy z okazji 90 rocznicy Powstania Wielkopolskiego przyznany pośmiertnie 16 grudnia 2008 r. przez Burmistrza gminy Kórnik. Od 7 listopada 1892 r. żonaty Anną Kają z Rzadkowa. Dzieci: Klara (1893-1917), Gertruda (1894-1897), Bernard (1895-1975), Agnieszka (1900-1973), Franciszek (1904-1981), Feliks (1905-1945), Maksymilian (1906-1986), Anna (1907-2000), Roman (1909-1977), Konrad 1912-1970).

CAW, MN 20. 09.1937; APP, Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu 1919-1939, sygn. 45, s. 604-605; Kronika Szamocina; Szelmeczka Jan, Dzieje Szamocina s. 143; 147-149, 166; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Adam Szulc

Szych Jan (1887 – 1959), urodził się 8 lutego 1887 roku w Dzielicach w powiecie krotoszyńskim z ojca Macieja i matki Anastazji z domu Szczurek. Po ukończeniu szkoły elementarnej uczył się w zawodzie krawieckim; 22 lutego 1920 r. uzyskał dyplom mistrzowski. W sierpniu 1914 r. został wcielony do armii niemieckiej i po przeszkoleniu na kursie został sanitariuszem w 505 kompanii. W okresie I wojny światowej przebywał wraz z kompanią na froncie zachodnim we Francji i wziął udział w walkach pod Verdun, Sommą i Marną. W listopadzie 1918 r. został z armii niemieckiej zwolniony. Następnie pełnił służbę jako ochotnik w stopniu szeregowca w Straży Ludowej w Koźminie od 28 grudnia 1918 r. do 6 marca 1919 r. Na polecenie dowódcy Powstańczego Baonu Koźmińskiego ppor. Józefa Mo-

dlibowskiego był organizatorem polskiej straży pożarnej w Koźminie i z tego powodu został zwolniony z akcji bojowej. J. Szych wywiązując się z rozkazu zwołał do strażnicy dawnych członków straży – Polaków i utworzył sekcję przeciwpożarową. Sam do Straży Pożarnej wstąpił w 1913 r., gdzie był dowódcą sekcji sikawkowej. Od 1921 r. został sanitariuszem w jednostce koźmińskiej. Od 1934 r. pełnił funkcję wiceprezesa Zarządu OSP. W okresie okupacji przebywał w Koźminie prowadząc zakład krawiecki. Po II wojnie światowej 3 kwietnia 1945 r. został wybrany naczelnikiem OSP w Koźminie i funkcję tę pełnił do 1955 r. Z uwagi na wiek ustąpił z funkcji i przez następne lata był członkiem Zarządu. Był także członkiem Kurkowego Bractwa Strzeleckiego w Koźminie, gdzie w 1928 r. został królem kurkowym. Zmarł 29 lipca 1959 r. i pochowany został na cmentarzu św. Trójcy przy ul. Poznańskiej w Koźminie Wlkp. Za swoje zasługi plutonowy dh J. Szych został 18 sierpnia 1934 r. odznaczony Brązowym Medalem Zasługi przez Zarząd Związku Straży Pożarnych RP, w 1958 r. otrzymał odznakę za 45 lat służby w szeregach OSP. 8 listopada 1958 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, a 30 lipca 1959 r. otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi. 6 kwietnia 1921 r. zawarł związek małżeński z Marią Mettler (1893-1980), z którą doczekał się trójki dzieci: Kazimierza (1922-

Jan
Szych

1971), Waleriana (1923-1992) i Helenę (ur. 1928).

Opracowano na podstawie relacji córki-Heleny Szych, Muzeum Ziemi Koźmińskiej; Szkice Koźmińskie nr 11 z 1993 r.; Michał Pietrowski, Z dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Koźminie 1884-1984, Koźmin 1984; Jan Wawrzyńczak, Kronika miasta Koźmina, Koźmin 1959; APP, Związek Powstańców Wielkopolskich, syg. 324, Wykaz członków Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Koźminie od 1.07.1921 do 31.12.1930 r.

Michał Pietrowski

Szyfter Paweł (1993 – 1940), ochotnik 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (55 Pułku Piechoty), kapitan Wojska Polskiego. Urodził się 13 kwietnia 1893 roku w Dopiewie, w rodzinie dzierżawcy majątku ziemskiego Pawła i Stanisławy z Kopów. W Poznaniu ukończył gimnazjum i podjął studia ekonomiczne i rolnicze. 2 sierpnia 1914 roku został wcielony do armii pruskiej. Po przeszkoleniu rekruckim 2 stycznia 1915 roku został skierowany na front wschodni, a 6 lutego 1916 roku na front zachodni do 5 Pułku Artylerii Ciężkiej. Od 1 stycznia 1917 roku był urlopowany, aby administrować majątkiem. 1 października 1918 roku został członkiem Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego, od 27 grudnia przydzielony do dowództwa Okręgu Wojskowego w Poznaniu, przemianowanego na Okręg Wojskowy I (Poznań Twierdza). 24 stycznia 1919 roku jako kierownik szkoły podoficerskiej został skierowany do formowanego 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Od 14 marca do 24 czerwca 1919 roku wraz z pułkiem przebywał na froncie galicyjskim, następnie od 26 czerwca do 30 września

1919 roku przydzielony został do 1 Pułku Ułanów. Od 1 grudnia służył w dowództwie frontu wielkopolskiego. Od 15 kwietnia 1920 roku był urlopowany (na okres 6 miesięcy) do administrowania majątkiem. 15 sierpnia przerwał urlop i ochotniczo zgłosił się do 214 Pułku Artylerii Polowej. 6 września został przydzielony do Dowództwa Okręgu Generalnego Pomorze, a 13 stycznia 1922 roku został zwolniony do rezerwy. W 1919 roku był mianowany podporucznikiem. 28 lutego 1924 roku zwerifikowano go na stopień porucznika, a następnie awansowany do stopnia kapitana (1930 r.). Po zwolnieniu do rezerwy dzierżawił majątek Młynkowo (powiat szamotułski), następnie był dyrektorem Wielkopolskich Kótek Rolniczych w Poznaniu. Aktywnie działał w organizacjach kombatanckich: Związku Powstańców Wielkopolskich i Polskim Związku Zachodnim. Był instruktorem Przysposobienia Wojskowego, częściowo własnym sumptem umundurował oddział PW w Szamotułach. Zmobilizowany w 1939 roku do oddziałów zapasowych 14 Pułku Artylerii Lekkiej, po 17 września został wzięty do niewoli przez oddziały wojsk sowieckich. Zamordowany w Katyniu w 1940 roku. Odznaczony był Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi i innymi. Był żonaty z Haliną Cynką i miał dzieci: Krystynę (ur. 1923), Aleksandrę (ur. 1925) i Zygmunta (1927).

Paweł
Szyfter

CAW, akta personalne 11538; *Krzyż Walcznych tom 123; Krzyż Zastugi 11-685; S. Łoza, Czy wiesz, strona 307 – 308; Informacje syna Zygmunta Szyftera; B. Polak, Szyfter Paweł (1893-1940), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 355-356; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 121-122; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.*

Bogusław Polak

Szyfter – Ubysz Zofia (1897 – 1968), sanitariuszka. Urodziła się 3 maja w Dopiewie w rodzinie dzierżawcy majątku Pawła i Stanisławy z Kópów. W Poznaniu ukończyła szkołę powszechną i gimnazjum. W 1914 roku wstąpiła do drużyny skautowej im. Emilii Plater; ukończyła kurs dla sanitariuszek, prowadzony m. in. przez dr J. Żnieniewiczową w Szpitalu Sióstr Szarytek w Poznaniu. W latach 1916 – 1918 w Berlinie ukończyła 2 – letnią Wyższą Szkołę Ogrodniczą. Po powrocie do Poznania w październiku 1918 roku, wstąpiła do Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego i pełniła funkcje łączniczki i sanitariuszki. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego pracowała w Szpitalu Przemienienia Pańskiego, jako sanitariuszka, do

Zofia
Szyfter-Ubysz

końca 1920 roku. Później pracowała jako ogrodnik w Wirach, a następnie w Nowej Wsi (powiat krotoszyński). 24 października 1939 roku została aresztowana przez Niemców i wraz z całą rodziną wysiedlona do Generalnej Guberni. Po wojnie mieszkała w Szczecinie i Warszawie, gdzie zmarła 20 września 1968 roku. Pochowana jest na Powązkach. Była odznaczona m. in. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Związek małżeński zawarła z Adamem Ubyszem i miała dzieci: Elżbietę (ur. 1923), Andrzeja (1924-1861) i Jana (ur. 1927).

Dokumenty udostępnione przez Elżbietę Ubysz – Kędzierską z Warszawy; Irmina Polak, Szyfter Zofia (1897 – 1968), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 356 – 357; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 122 – 123; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Irmina Polak

Szymanowski Teofil (1870 – 1955), urodził się 10 kwietnia 1870 roku w Sławnie koło Czarnkowa. Do Środy przeprowadził się około 1890 roku. Rodzicami Teofila byli Katarzyna z domu Podgórska (1834-1927) i Wojciech Szymanowski (ur. 1845). Teofil pochodził z wielodzietnej rodziny, miał sześcioro rodzeństwa: cztery siostry – Marię, Annę, Praksedę i Benignę oraz dwóch braci: Stefana i Stanisława. Pierwszą żoną Teofila była Józefa Kamińska, z którą miał syna Tadeusza (zm. 1933). Po śmierci żony- Józefy, Teofil ożenił się ponownie 14 czerwca 1919 r. Żoną je-

go była wdowa, Franciszka Sobkowiak-Zawitalska (ur. 1888-1951), z pierwszego małżeństwa miała ona syna Jana Zawitalskiego. Po ślubie Teofil z rodziną zamieszkał w domu przy ulicy Krzyżowej (dawniejsza Rynkowa), tam też zaczął prowadzić sklep spożywczy. Tym samym zrezygnował z wcześniejszej posady w średzkim ratuszu. Od najmłodszych lat Teofil Szymanowski był wielkim społecznikiem. Należał do Polskiego Czerwonego Krzyża, był członkiem Straży Ludowej, a także przez 53 lata członkiem Ochotniczej Straży Pożarnej w Środzie Wielkopolskiej. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, w stopniu sierżanta, zweryfikowany pod numerem 5864. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich 1918-1919. Około roku 1936 Teofil przeprowadził się z rodziną do nowo wybudowanego domu przy ulicy Powstańców. Tam również prowadził sklep spożywczy. Z małżeństwa z Franciszką urodziła się córka Irena, zam. Nagórko (ur. 1920). Ostatnie dwa lata wojny spędził Teofil uciekając przed Niemcami u syna Jana Zawitalskiego w miejscowości Chmielnik. Wrócił do Środy dopiero po zakończeniu wojny. Zmarł 4 kwietnia 1955 r. Pochowany jest wraz ze swoją drugą żoną Franciszką Szymanowską na cmentarzu w Środzie Wielkopolskiej. Jego nazwisko figuruje na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w 2005 r.

Teofil
Szymanowski

Dokumenty i pamiątki ze zbiorów rodziny; Nagórko Iwona, Szymanowski Teofil (1870-1955), (w:) Powstańcy Wielkopolscy... Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka, T. V, Poznań 2008, s. 171.

Iwona Nagórko

Szymański Franciszek (1884 – 1949), urodzony 13 września 1884 r. w Tomicach w rodzinie robotnika rolnego Jana i Agnieszki z domu Walter. Służbę wojskową odbywał w wojsku pruskim, do którego został powołany w 1914 r. Przez cały okres I wojny światowej walczył na froncie zachodnim. Pod koniec 1918 r. z powodu odniesionych ran został urlopowany i wrócił do rodzinnych Tomic. Z chwilą wybuchu Powstania Wielkopolskiego natychmiast zgłosił się do oddziału w Dopiewie, którego organizatorem i dowódcą był ppor. Andrzej Kopa z Trzcielina. Uczestniczył w zdobyciu lotniska w Ławicy. Jednak odniesione rany nie pozwoliły na dalszą służbę wojskową. Jako inwalida pracował dorywczo w okolicznych majątkach ziemskich. Zmarł 2 września 1949 r. w Tomiczkach, gdzie osiedlił się wraz z rodziną po zakończeniu II wojny światowej. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Tomicach. W 1912 r. zawarł związek małżeński z Heleną z domu Szała (21 maja 1877-17 listopada 1963). Ze związku tego urodziły się dzieci: Franciszek (ur. 26 listopada 1912), Roman (ur. 20 lutego 1914) i Stefan (ur. 21 sierpnia 1917).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Bogdan Czerwiński

Szymański Sylwester (1897 – 1967), ochotnik kompanii gnieźnieńskiej, żołnierz 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich i 7 Pułku Artylerii Ciężkiej. Urodził się 17 grudnia 1897 roku w Gnieźnie w rodzinie Konstantego i Józefy ze Szczepińskich. Po ukończeniu 7 klasowej szkoły powszechnej w Gnieźnie, rozpoczął naukę w zawodzie stolarza, lecz z powodu wybuchu I wojny światowej nie mógł nauki tej zakończyć. W 1915 roku został wcielony do armii pruskiej, z której zdezerterował po zamieszkach politycznych w Niemczech pod koniec 1918 roku. 28 grudnia 1919 roku wstąpił jako ochotnik do 4 kompanii gnieźnieńskiej dowodzonej przez Goralewskiego i Mariusza Wachtela. Brał udział w walkach na ulicach Poznania, m. in. w zdobyciu koszar 12 Pułku Dragonów Pruskich. Po odbyciu przeszkolenia prowadzonego w styczniu 1919 roku przez Wachtla walczył o Gniezno, Zdziechowę, Nakło, Szubin i Rynarzewo na froncie północnym w okolicy którego przybył 1 lutego 1919 roku. 7 lutego 1919 roku został ranny odłamkiem granatu w prawą rękę. Pomimo odniesionych ran nadal aktywnie uczestniczył w działaniach zbrojnych na froncie północnym. 18 lutego 1919 roku uczestniczył w bitwie o niemiecki pociąg pancerny pod Rynarzewem. W bitwie tej poległ wraz z 28 powstańcami jego dowódca Mariusz Wachtel z Gniezna. W czerwcu 1919 roku S. Szymański był słuchaczem szkoły podoficerskiej 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich, w której po zakończeniu powstania otrzymał stopień kaprała. 19 czerwca 1919 roku pod Rynarzewem poległ w bitwie brat Sylwestra, Roman Szymański, służący w 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. W 1920 roku S. Szymański mianowany został plutonowym i przeniesiono go do służby w 7 Pułku Artylerii Ciężkiej

w Lesznie. Z wojska zwolniony został w styczniu 1921 roku. W latach 1921-1923 zamieszkiwał w Gnieźnie; należał do Związku Powstańców Wielkopolskich 1918/1919. Od roku 1923 zamieszkał w Rynarzewie, gdzie w 1924 roku wstąpił w szeregi Towarzystwa Powstańców i Wojaków. Pełnił tam funkcję komendanta Towarzystwa. W 1925 roku podczas uroczystości poświęcenia i wręczenia sztandaru dla Towarzystwa Powstańców i Wojaków „*Dziennik Bydgoski*” donosił: (...) *po nabożeństwie na rynku jeden z chrześcijańskich pan Kazimierz Kujawski po odpowiednim przemówieniu wręczył sztandar prezesowi okręgowemu p. inż. Bernackowski, tenże oddał go prezesowi obwodowemu por. rez. Walkowskiemu z Szubina, ten zaś prezesowi miejscowemu p. burmistrzowi Tomaszewskiemu, od którego przyjął go komendant miejscowy p. Szymański, aby go oddać chorążemu p. Wołowskiemu (...).* Jedną z matek chrześcijańskich nowego sztandaru dla rynarzewskiego Towarzystwa była żona Sylwestra Szymańskiego, Zofia Szymańska z Wiarków. Wybuch II wojny światowej zastał S. Szymańskiego w Rynarzewie. Jan Jankowski pisał: (...) *dla bezpieczeństwa i pilnowania porządku sółtys zwołuje miejscowych mężczyzn Polaków na zebranie do Sali Banacha celem powołania Straży Obywatelskiej. Gdy mężczyźni przybyli wyłonili spośród siebie Straż Obywatelską, której komendantem wybrany został Władysław Szulc, zaś jego zastępcą Sylwester Szymański. Dwuosobowe posterunki, zmieniające się co cztery godziny, patrolować miały w dzień i w nocy we wsi. Komenda Straży Obywatelskiej mieściła się w rynku w domu Dominiczaka (...).* W okresie okupacji niemieckiej 1939-1945 S. Szymański pracował w Bydgoszczy. W styczniu 1945 roku po wy-

zwoleniu przez wojska radzieckie został wybrany na komendanta Milicji Obywatelskiej w Rynarzewie. Funkcję tę pełnił do końca października 1945 roku. Od 1949 roku pracował w Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Rynarzewie jako referent działu zaopatrzenia. W 1958 roku wstąpił do ZBoWiD-u. Sylwester Szymański zmarł w dniu 29 marca 1967 roku w Szubinie i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Odznaczony był m. in.; Odznaką Powstańca Broni Związku Towarzystw Powstańców i Wojaków (1923). Zawarł związek małżeński z Zofią z Wiarków (1901-1989), wychowali dwoje dzieci: Henryka (1919-1994) i Mieczysławę (1921-1996).

Archiwum ZKRP i BWP Oddział w Bydgoszczy, sygn. 1603/692 (teczka osobowa S. Szymańskiego; własnoręczny życiorys, kwestionariusz członka ZBoWiD, zaświadczenie świadków o udziale w powstaniu wielkopolskim); Archiwum USC Szubin. Księga Urodzeń USC Rynarzewo 1919; Jan Jankowski, Swastyka nad Szubinem. Poznań 1961; Muzeum Ziemi Szubińskiej im. Zenona Erdmanna w Szubinie. Kwestionariusz osobowy S. Szymańskiego jako kandydata do Związku Powstańców Wielkopolskich 1918-1919. Szubin 1948., sygn. MZS/A/577-PWI/5.

Piotr S. Adamczewski

Szymkowiak Maksymilian (1896 – 1986), malarz, powstaniec wielkopolski. Urodzony 23 grudnia 1896 r. Berlinie – Charlottenburgu, był synem urzędnika Franciszka i Anny z Czarkowskich. W latach 1910–1914 uczył się w średniej szkole sztuk zdobniczych w Berlinie, a potem pracował w fabryce Sie-

mensa. Od 1 października 1915 r. w armii niem., służył w kolejno w 20, 396 i 24 pp, na froncie zachodnim, był kilkakrotnie ranny. W grudniu 1918 r. wstąpił do Służby Straży i Bezpieczeństwa (o. I, Fort Prittwitz) w Poznaniu. Wieczorem 27 grudnia 1918 r. uczestniczył w walkach na ulicach Poznania. Później służył w 10 p. strz. wlkp. Z wojska zwolniony 9 lipca 1921 r., w stopniu kaprała. Pracował kolejno w Zakładzie „Polichromia”, a potem jako malarz sceniczny w Operze, w Teatrze Nowym i w Operetce w Poznaniu; w latach 1927-1939 miał własny zakład malarski (w 1930 r. uzyskał stopień mistrzowski w zawodzie). W pocz. grudnia 1939 r. wysiedlony do Radomska, pracował w zakładzie miejskim jako malarz, miał też własny zakład malarski. Po powrocie do Poznania w latach 1945-1948, zatrudniony w Miejskiej Poznańskiej Kolei Elektrycznej, potem m. in. w fabryce zabawek DREWART, był też urzędnikiem w Centrali Rzemieślniczej oraz kreślarkiem i malarzem w Państwowej Komunikacji Samochodowej. W 1956 r. przeszedł na rentę, potem na emeryturę. Do 1939 r. był aktywny w Towarzystwie Uczestników Powstania Wielkopolskiego, koło Jeżyce, po 1945 r. - w zarządzie Dzielnicy Grunwald ZBoWiD. Zmarł 16 lutego 1986 r. w Poznaniu, spoczywa na cmentarzu junikowskim, w kwaterze powstańców wielkopolskich (p. 2 k. 2). Odznaczony m. in. Krzyżem Kawalerskim OOP

Maksymilian Szymkowiak

(1967), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Odznaką Honorową Miasta Poznania (1979). Jako powstaniec wielkopolski awansowany na podporucznika WP. W roku 1922 r. zawarł zw. małżeński z Jadwigą Kay (1895–1984), urzędniczką. Miał córkę Ewę (zam. Czarkowska, ekonomistkę, ur. 1927).

Dokumentacja osobista i rodzinna.

Małgorzata Czarkowska

porucznik pospolitego ruszenia, były adiutant baonu średzkiego. Zmarł 17 października 1967 r. w Romanowie. Spoczywa w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005r. przy Kwaterze Powstańców. Związek małżeński zawarł z Józefą z domu Głowacka i miał czworo dzieci: Helenę (ur. 1927), Kazimierza (ur. 1931), Zenona (ur. 1933) i Józefa (ur. 1937).

CAW, dokumenty personalne; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Józef Ślebioda

Ślebioda Stanisław (1890 – 1967), urodzony 10 listopada 1890 r. w Olszewie powiat Środa Wlkp. Był synem Wojciecha i Jadwigii. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Żrenicy. Po ukończeniu szkoły pracował w gospodarstwie rodziców. W 1914 r. (następnego dnia po wybuchu I wojny światowej) został wcielony do armii pruskiej i przebywał tam do 1916r. Zwolniony z wojska z powodu poważnej rany nogi. W końcu 1918 r. należał do Straży Ludowej w Środzie Wlkp. rozbrajając z garstką ochotników okolicznych kolonistów niemieckich w tym żandarma ze Starkówca Piątkowskiego. Odebrano duże ilości broni palnej, co działo się w obecności byłego dzierżawcy majątku Żrenica Tadeusza Jańczakowskiego. Jak poświadcza (29 października 1937 r.) Nikodem Dykczak porucznik pospolitego ruszczenia, były d-ca 3 kompanii baonu średzkiego brał udział w walkach pod Mieczkowem, Nakłem, Chodzieżą na froncie północnym, później pod Rawiczem na froncie południowym. Kontynuował walkę w 7-ej kompanii 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich i następnie w 62 pp. 23 września 1919 r. został zwolniony z wojska jako rocznik nie poborowy. Zaświadcza także o tym 13 grudnia 1937 r. Stefan Namysłowski

Śmigielski Antoni (1899 – 1988), urodził się 28 grudnia 1899 r. w Słapanowie koło Obrzycka (pow. Szamotuły), w rodzinie Antoniego i Franciszki z domu Biedziak. Pochodził z małorolnej rodziny chłopskiej. Ojciec powstańca zginął w czasie I wojny światowej. Po stracie ojca Antoni Śmigielski 20 czerwca 1917 r. został powołany do armii pruskiej i po przeszkoleniu wysłany na front zachodni do Francji. Brał udział w pierwszej bitwie nad Marną, a następnie w kilku bitwach w Szampanii. 17 lipca 1918 r. został ranny w obydwie nogi i zatruty gazem bojowym. Przez dwa miesiące przebywał w szpitalu w Brukseli. 15 września 1918 wrócił na front. 20 września t. r. otrzymał telegram o śmierci matki. Po dwutygodniowym urlopie okolicznościowym wrócił na front. Jego jednostka została przeniesiona z frontu francuskiego do Marienburga. Tam dowiedział się o przygotowaniach do powstania. Postanowił uciec z jednostki. W pełnym uzbrojeniu, przypadkowym pociągiem towarowym pojechał do Wielkopolski, a następnie no-

ca 23 grudnia 1918 r. dotarł do rodzinnego Słopanowa. Tam spotkał się ze swoim starszym bratem Michałem (ur. 1898) i razem postanowili wstąpić w szeregi powstańcze. 27 grudnia 1918 r. Antoni Śmigieński jako ochotnik wstąpił do oddziału powstańczego w Rynarzewie i tam brał udział w pierwszych akcjach zbrojnych. W dyspozycji dowództwa Powstania Wielkopolskiego był czynnym uczestnikiem do 30 marca 1919 r. 1 kwietnia 1919 r. wstąpił do Wojska Polskiego i służył w nim jako podoficer zawodowy do 19 września 1939 r. W okresie międzywojennym służył w różnych formacjach wojskowych. W ostatnich latach przed wybuchem II wojny światowej służbowo przeniesiony, pracował jako wojskowy zawodowy pirotechnik w stopniu podchorążego w magazynach amunicji w Lidzie (woj. nowogrodzkie). Tam zastała go mobilizacja w sierpniu 1939 r. Amunicja z magazynów została załadowana na transport wojskowy i załoga, a wraz z nią Antoni Śmigieński wyruszyła na front 19 września. Następnego dnia transport został napadnięty przez wojska sowieckie, załoga wzięta do niewoli, a sprzęt i amunicja zarekwirowane. W sowieckiej niewoli Antoni Śmigieński wykonywał katorżniczą pracę w kopalni rudy żelaza w Krzywym Rogu i jako niewolnik przy wyrębie lasów pod Archangielskiem. Niewola sowiecka trwała do 28 sierpnia 1941 r. 29 sierpnia t. r. w wyniku porozumienia Si-

korski – Stalin, generał Władysław Anders formował II Korpus Polskich Sił Zbrojnych na terenie ZSRR. Antoni Śmigieński wraz z kolegami, z sowieckiego obozu jenieckiego wstąpił do czynnej służby wojskowej. Kiedy gen. W. Anders na placu podał komendę „oficerowie wystap”, nastąpiła konsternacja władz sowieckich, że nie wszyscy polscy oficerowie zginęli w Katyniu. Przebył cały szlak wojenny przez Bliski Wschód do Egiptu, walczył pod Monte Cassino, a następnie wraz z II Korpusem stacjonował w Wielkiej Brytanii do 20 czerwca 1947 r. Otrzymał propozycję służby zawodowej w Królewskich Siłach Zbrojnych, z możliwością sprowadzenia rodziny. Jednak jako patriota zdecydował się na powrót do Ojczyzny. Sądził, że będzie mógł dalej pełnić służbę zawodową w Wojsku Polskim. 21 czerwca 1947 r. statkiem z bandera angielska przyłynął do Gdańska. Z rodzina witał się przez druty kolczaste. Dla „wroga Polski Ludowej”, nie było w Wojsku Polskim. Po wielu zabiegach otrzymał pracę w PZU, w Inspektoracie Powiatowym w Szamotułach i osiedlił się tam wraz z rodziną. W Szamotułach pracował od 1 lipca 1947 r. do 31 grudnia 1965 r., t. j. do chwili przejścia na emeryturę. Był aktywnym członkiem ZSL i ZBoWiD-u. W Zarządzie Powiatowym ZBoWiD w Szamotułach był przez szereg lat opiekunem żyjących Powstańców Wielkopolskich i ich rodzin; prowadził ich ewidencje. Organizował pomoc dla potrzebujących, odwiedzał chorych i organizował coroczne Msze Św. za powstańców w Kolegiacie Szamotułskiej. Zainicjował budowę pomnika Powstańców Wielkopolskich w Szamotułach. 22 grudnia 1984 r. został awansowany na stopień kapitana WP. Zmarł 24 listopada 1988 r. Zgodnie ze swoim życzeniem został pocho-

Antoni
Śmigieński

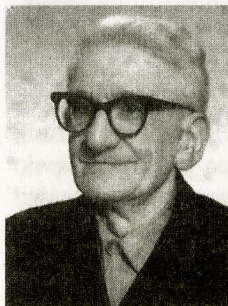
wany w mundurze Powstańca Wielkopolskiego na cmentarzu w Szamotułach. Był odznaczony: Krzyżami Oficerskim i Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Brązowym Krzyżem Powstańczym z Mieczami, Medalem Wojska, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Medalem Za Udział w Wojnie Obronnej 1939, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Medalami za X i XX lat służby oraz odznaczeniami brytyjskimi: Medalem Wojny, Medalem Obrony, Gwiazdą Za Wojnę 1939-45 i Gwiazdą Włoch. W 1926 r. zawarł związek małżeński z Józefą Brzóska. Z małżeństwa tego urodziło się czworo dzieci: Antonina (ur. 1927), Ludwik (ur. 1928), Teresa (ur. 1934) i Józef (ur. 1940).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Józef Śmigielski

Świtalski Ludwik (1887 – 1969), urodził się 23 lipca 1887 r. w Książu. Był synem Michała i Anny z domu Opalińskiej. Miał jeszcze dwóch braci: Michała i Waclawa oraz siostrę Antoninę. Brat Waclaw zginął w czasie I wojny światowej na froncie. Brał udział w bitwie pod Verdun i po powrocie z przepustki zginął w nieznanym rodzinnie miejscu. Ludwik Świtalski chodził do szkoły powszechnej, którą ukończył w 1901 r. Po ukończeniu szkoły pobierał nauki w branży piekarskiej, najpierw w Książu, a następnie w małym miasteczku prawdopodobnie w Westfalii. Tam też nabył uprawnień jako piekarz i cukiernik. Po wybuchu I wojny światowej został w 1915 r. wcielony do wojska niemieckiego, w którym służył do 1918 r. Po powrocie do domu wstą-

pił do Rady Ludowej, w której działał do 15 stycznia 1919 r. Później w Śremie wstąpił do kompanii śremskiej, z którą wyjechał do Leszna. Tam brał udział w walkach pod Kąkolewem i pod Pawłowicami. 30 kwietnia 1919 r. został ze względu na zły stan zdrowia (zaszłości związane z I wojną światową) zwolniony z WP. Za zarobione podczas pobytu w Westfalii pieniądze kupił kamienicę w Książu, w której urządził piekarnię wraz ze sklepem i do 1934 r. pracował wraz ze swoją żoną Marią i współnikiem jako piekarz-cukiernik. W roku 1934 ciężko zachorował i nie mógł już pracować. Jego współnik źle zarządzał majątkiem i aby ratować to, co jeszcze zostało Ludwik sprzedał w 1936 r. kamienicę w Książu i przeniósł się z rodziną do Środy. Tam kupił kamienicę przy obecnej ulicy Ks. Kegla 8 i zamieszkał w niej od dnia 3 sierpnia 1936 r. do śmierci. Po wkroczeniu wojsk niemieckich do miasta, został zmuszony do zamieszkania na 2 pokojach swojej kamienicy. Pracował wtedy jako cieśla u okolicznych mieszkańców pochodzenia niemieckiego. Często chorował i nie mógł w związku z tym podjąć stałej pracy po wojnie. Zajmował się hodowlą trzody chlewnej i uprawą ogrodu. Zmarł 15 września 1969 r. w Środzie Wielkopolskiej. Był odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. 26 lipca 1921 r. zawarł związek małżeński

Ludwik
Świtalski

z Marią z domu Kortz. Z małżeństwa tego urodziły się dwie córki: Bronisławę zam. Przybylska, urzędniczka Starostwa Miejskiego, a następnie Urzędu Miasta i Gminy Środa Wielkopolska i Teresę zam. Giżewska, magister historii, pracowała w szkołach średnich i podstawowych woj. poznańskiego.

CAW, dokumenty personalne; pamiątki rodzinne.

Anna Przybylska

Talarczyk Ignacy (1889 – 1945), urodził się 14 lipca 1889 r. w Księginach powiat Śrem w rodzinie chłopskiej, jako syn Stanisława i Marii. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się rzemiosła w Borku, został rzeźnikiem. Przed I wojną światową wyjechał z Borku do pracy do Niemiec, gdzie pracował jako górnik. Po wybuchu I wojny światowej został zmobilizowany do armii niemieckiej, w której awansował do stopnia sierżanta. W listopadzie 1918 r. wrócił do Borku i włączył się w nurt działalności niepodległościowej. Został członkiem boreckiej Rady Robotniczo – Żołnierskiej i Rady Ludowej. W jego domu w grudniu 1918 r. znajdował się tajny magazyn broni oraz biuro werbunkowe do oddziałów powstańczych. W dniu 8 stycznia 1919 r. jako dowódca kompanii boreckiej wyruszył z kompanią na front. Zgłosił się w Komendzie Wojskowej w Gostyniu, która 9 stycznia 1919 r. skierowała kompanię na front pod Leszno, gdzie ta walczyła w rejonie Kąkolewa i Osiecznej. Po zakończeniu powstania wrócił do Borku, ale wkrótce przeniósł się do Góry gmina Jaraczewo, gdzie prowadził własną restaurację. W czasie II wojny światowej został 5 maja 1943 r. aresztowany i wywieziony do Niemiec do obo-

zu pracy w Zwickau (Saksonia), gdzie zmarł 21 kwietnia 1945 roku. Pochowany został na cmentarzu w Gotha.

Stefan Jankowiak, Piotr Bauer, Ziemia Gostyńska w powstaniu wielkopolskim 1918 – 1919, Gostyń 1989, s. 134 – 135, Borek Wlkp. i okolice, Szkice z dziejów, Borek 1992, s. 36 – 40.

Władysław Kręgielski

Tomczak Marcin (1896 – 1959), urodził się 8 listopada 1896 r. we Włostowie pow. średzki. Był synem Adama i Katarzyny z domu Pawlak. Z zawodu był cieślą. W Powstaniu Wielkopolskim brał udział w szeregach 3 kompanii średzkiej. 8 grudnia 1939 r. Niemcy nakazali jemu i jego rodzinie opuścić mieszkanie i skierowali ich do szkoły podstawowej mieszczącej się przy ul. Lipowej w Środzie, skąd 12 grudnia 1939 r. wysiedleni zostali do Generalnego Gubernatorstwa, miejscowość Przonka, poczta Parysów pow. Garwolin. Tam przebywał wraz z żoną i czwórką dzieci do lutego 1945 r. Pracował na niemieckim majątku jako robotnik. Po powrocie do Środy w 1945 r. podjął pracę w wyuczonym zawodzie w Rzeźni Średzkiej i w Magistracie. Od 1951 r. był członkiem ZBoWiD-u. Zmarł 26 lutego 1959 r. w Środzie, spoczywa w Kwaterze Powstańców w Środzie. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańców Wielkopol-

Marcin
Tomczak

skich 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. przy Kwaterze Powstańców. Żonaty z Kazimierą z domu Foltynowicz z zawodu krawcową. Zona zmarła 21 kwietnia 1977 r. Dzieci: Witold (24 lutego 1922 – 30 czerwca 1972), urzędnik, uczestnik II wojny światowej; Janusz (21 lipca 1925 – 4 listopada 1982), blacharz; Maria (ur. 6 listopada 1927); Bogdan (1 maja 1934 – 17 kwietnia 2008), tokarz. Był odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957) i Odznaką Grunwaldzką.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Magdalena Jeziorska

Torz Stanisław (1899 – 1982), sierżant WP, urodził się 4 listopada 1899 r. w Ligocie pow. Krotoszyn w rodzinie rolniczej Franciszka i Wiktorii z domu Nowicka. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1914 r. pomagał rodzicom w gospodarstwie rolnym W czerwcu 1917 r. powołany do armii niemieckiej i skierowany na front zachodni walczył we Francji. W grudniu 1918 r. przyjechał na urlop i wstąpił do Straży Ludowej powiatu krotoszyńskiego, której dowódcą był Sujaka Waclawa. 2 stycznia 1919 r. wcielony jako ochotnik do I batalionu saperów wlkp. Po zakończeniu działań wojennych pełnił służbę w 7 pułku saperów wlkp. (późniejszym 7 batalionie saperów wlkp.). Wrzesień 1919 r. awans na st. strzelca. Sierpień

Stanisław
Torz

1920 r. awans na kaprala. W 1921 r. mianowany podoficerem zawodowym. W 1923 r. awans na plutonowego, a 15 sierpnia 1927 r. awans na sierżanta. Do 1 września 1939 r. pełnił służbę zawodową w 7 batalionie saperów wlkp., z którym brał udział w polskich działaniach obronnych. 18 września 1939 r. został przez Niemców wzięty do niewoli, w której przebywał do kwietnia 1945 r. W 1946 r. wrócił do kraju i rozpoczął pracę w Zakładach Hipolita Cegielskiego w Poznaniu, gdzie pracował do przejścia na emeryturę w 1968 r. Zmarł w Poznaniu 19 listopada 1982 r. i został pochowany na cmentarzu na Miłostowie. Odznaczony: Krzyżem Walecznych, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918- 1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. W 1923 r. zawarł związek małżeński z Jadwigą Szczeszek. Dzieci: Stanisław (1924 – 1995), Melania (ur. 1929).

Dokumenty rodziny (w tym własnoręczny życiorys z dnia 25 października 1976 r.); zbiory autora.

Włodzimierz Becker

Torzecki Feliks (1898 – 1942), urodził się 17 października 1898 roku w Koźminie, jako syn murarza Tomasa z Psiego Pola i Franciszki z domu Werbińska. Jego rodzice zmarli, kiedy miał 9 lat, a opiekunowie oddali go na służbę do gospodarza. 1 lutego 1917 r. został wcielony do armii niemieckiej i wysłany jako saper na front zachodni. W szeregach armii niemieckiej służył do 21 grudnia 1918 r., po czym został zwolniony. Po powrocie do Koźmina wstąpił ochotniczo do 1 kompanii koźmińskiej pod dowództwem Michała Lorkiewicza i wziął udział w walkach pod Rawiczem. 27 stycznia 1919 r.

został wcielony do 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (69 pp). Wziął udział w wojnie polsko - bolszewickiej. 10 stycznia 1920 r. został przeniesiony do 7 Dyonu Żandarmerii Wojskowej, a 15 września 1921 r. mianowany na starszego szeregowca. 10 czerwca 1922 r. zwolniony został do rezerwy. W okresie międzywojennym pracował sezonowo u Józefa Olejnika w Koźminie, właściciela pługów parowych. W latach 30-tych XX wieku wyjechał do Francji w poszukiwaniu pracy i był zatrudniony w kopalni węgla kamiennego. Po 2 latach wrócił do kraju. Z chwilą wybuchu II wojny światowej, tak jak wielu innych mieszkańców Koźmina ewakuował się w kierunku Warszawy. Dotarł do Koła, gdy zakończyła się kampania wrześniowa 1939 r., więc wrócił do Koźmina. W okresie okupacji był przez Niemców zatrudniany do różnych prac na terenie miasta, m. in. pracował przy urządzeniu parku – dziś Park im. Powstańców Wielkopolskich. Jesienią 1942 r. ciężko zachorował i zmarł 20 listopada 1942 r. Pochowany został na cmentarzu św. Trójcy przy ul. Poznańskiej w Koźminie. Za udział w walkach o niepodległość został odznaczony Medalem Niepodległości i Medalem Za wojnę 1918-1921. Decyzją dowództwa Okręgu Korpusu Nr VII Referat Historyczny z 16 marca 1939 r. otrzymał zaświadczenie stwierdzające: „o czynnym udziale w walkach o niepodległość państwa polskiego”. 11 sierpnia 1922 r. za-

Feliks
Torzecki

warł związek małżeński z Wiktoria Tworek (1894 –1950) z Nowej Obry. Z małżeństwa tego urodziła się córka – Janina Maria (ur. 1926).

Muzeum Ziemi Koźmińskiej, Wykaz członków Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Koźminie od 1.07.1921 do 31.12.1930 r., Materiały i relacje córki Janiny Marii Szymczak.

Michał Pietrowski

Trojanowski Sylwester (1891 – 1940), kapitan WP. Urodzony 31 grudnia 1891 r. w Jelitowie, ówczesny powiat witkowski, w rodzinie Franciszka i Marianny z Nowaków. Uczęszczał do katolickiej szkoły powszechnej w Wlkowie, a następnie kontynuował naukę w Miejskiej Szkole Handlowo-Przemysłowej w Gnieźnie, przygotowując się do zawodu kupieckiego. W 1911 r. został wcielony na okres dwóch lat do armii niemieckiej, w której ukończył roczną szkołę karabinów maszynowych w Doberitz. W lipcu 1914 r. ponownie powołany do wojska pruskiego uczestniczył w I wojnie światowej. Był dwukrotnie ranny. Po klęsce Niemiec został zdemobilizowany w stopniu sierżanta. Wrócił do Gniezna, gdzie natychmiast wstąpił do tajnej Polskiej Organizacji Wojskowej przygotowującej przyszłych powstańców do walki zbrojnej. Z chwilą wybuchu powstania w Gnieźnie 28 grudnia 1918 r. brał udział w opanowaniu koszar piechoty i w bitwie pod Zdziechową. Na początku stycznia 1919 r. zorganizował kompanię karabinów maszynowych, zwaną Gnieźnieńską Kompanią Kulomiotów, z którą jako jej dowódca wyruszył na front północny powstania i walczył w rejonie Kcyni, Szubina, Studzianek i Jaktorowa. W kwietniu 1919 r. w/w oddział wszedł w skład 9 p. strz. wlkp. (67 pp), jako

sztabowa kompania karabinów maszynowych. W październiku 1919 r. został mianowany na stopień podporucznika. Od lutego do połowy sierpnia 1920 r. wraz z 67 pp uczestniczył w walkach na froncie litewsko-białoruskim i w wojnie polsko-bolszewickiej. Szczególnie wyróżnił się w bitwie pod Nasielskiem 15 sierpnia 1920 r. Według S. Koniecznego „*Podporucznik Trojanowski, jako dowódca kompanii karabinów maszynowych, w najgorętszej chwili walki osobiście ustawiał karabiny maszynowe i prażył ogniem nieprzyjaciela. Energia i umiejętne dowództwo podporucznika Trojanowskiego przy zajęciu wiosek Psucin i Krogule nagrodzone zostało Krzyżem Virtuti Militari V klasy*”. Podczas bitwy o wioskę Krogule został ciężko ranny. Po pobycie w szpitalu w Poznaniu wrócił do macierzystego pułku. Ukończył kurs szefów batalionów w Poznaniu i kurs ogólnowojskowy w Warszawie. W międzyczasie mianowany na stopień porucznika, a w lipcu 1923 r. awansowany do stopnia kapitana. W latach 1928-1931 dowodził Szkołą Podoficerską w 67 pp w Brodnicy. Przeniesiony do Korpusu Ochrony Pogranicza został dowódcą kompanii „Bykowce” w baonie KOP „Dederkały” na Wołyniu. Przed wybuchem wojny w 1939 r. dowodził baonem KOP „Ostroróg”, który wchodził w skład pułku KOP „Równe” i bronił środkowego odcinka granicy wschodniej. 17 września 1939 r. baon KOP „Ostroróg” zaatakowany przez wojska sowieckie podjął walkę, ale przygniatająca przewaga nieprzyjaciela spowodowała częściowe rozbitcie baonu i 80 żołnierzy polskich wraz z dowódcą dostało się do radzieckiej niewoli. Sylwester Trojanowski początkowo przebywał w obozie przejściowym w Szepietówce, skąd trafił do obozu w Kozielsku. 16 kwietnia 1940 r.

wywieziony z obozu do Katynia, gdzie został zamordowany przez sowieckie NKWD. W wyniku przeprowadzonej ekshumacji w 1943 r. został zidentyfikowany pod numerem 2772. Przy zmarłym znaleziono listy i pocztówki oraz Order Virtuti Militari. Był odznaczony: Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari (nr 1997), Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Srebrnym i Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę oraz honorowymi i pamiątkowymi odznakami. Związek małżeński zawarł z Bogdaną Kazimierą z domu Borówka i miał córkę Janinę.

Amtliches Material zum Massenmord von Katyn, Berlin 1943; M. Borowiak, Gnieźnian mogiły w Katyniu (4). Kpt. Sylwester Trojanowski, (w:) Kulisy Gnieźnieńskie, R. 1995, nr 2; K. Cygan, Kresy w ogniu. Wojna polsko-sowiecka 1939, Warszawa 1990; W. Jedlina-Jakobson, Z ludem wielkopolskim przeciw zaborcom. Wspomnienia., Toruń 1936; P. Jegliński (red.), Pamiętniki znalezione w Katyniu, Paryż-Warszawa 1990; S. Konieczny, Zarys historii wojennej 67-go pułku piechoty wielkopolskiej, Warszawa 1929; G. Łukomski, B. Polak, A. Suchcitz, Kawalerowie Virtuti Militari. Wykaz odznaczonych za czyny z lat 1863-1864, 1914-1945, Koszalin 1997; J. Tucholski, Mord w Katyniu. Kozielsk; Ostaszów, Starobielsk. Lista ofiar, Warszawa 1991; Z. Wygocki, Gnieźno i powiat gnieźnieński w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Poznań 1988; Wojskowy Instytut Historyczny (materiały).

Ludwik Krumrey

Tryjanowski Wincenty (1897 – 1967), urodził się 26 marca 1897 r. w Błotnicy, pow. śmigieński w rodzinie rolnika Antoniego i Petroneli z domu Majer. Miał trzech braci i trzy siostry. Po ukończeniu 4 - klasowej szkoły powszechnej w 1911 r. terminował w zawodzie szewskim. 4 stycznia 1917 r. został wcielony do wojska niemieckiego na front zachodni, na którym przebywał do 10 grudnia 1918 r. Był dwukrotnie ranny. 6 stycznia 1919 r. jako ochotnik wstąpił do oddziału powstańczego – kompanii przemęckiej dowodzonej przez ppor. Józefa Wróblewskiego. Uczestniczył w potyczkach zbrojnych na froncie południowo - zachodnim powstania „Grupa Leszno”, od Kaszczoru aż do Ponieca. 11 stycznia 1919 r. wstał się odwagą w zdobywaniu Zbarze-wa poprzez skuteczny ostrzał ze swego kulomiotu żołnierzy niemieckich, którzy zostali wyparci z tej miejscowości. Od połowy marca tegoż roku, kontynuował służbę wojskową w 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 60 Pułk Piechoty), z którym pół roku później brał udział w akcjach zbrojnych o wyzwolenie Lwówka i Międzyzochodu. W styczniu 1920 r. uczestniczył w przejściu Bydgoszczy, Świecia, Koronowa i Tucholi, które postanowieniem traktatu wersalskiego zostały zwrócone Polsce. Następnie w okresie od 30 marca do 14 października 1920 r. brał udział w wojnie polsko - bolszewickiej. Ze swym pułkiem doszedł aż do Kijowa, a potem

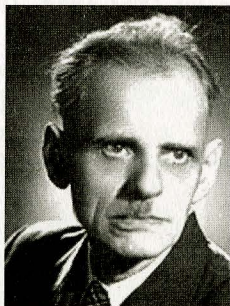
w ucieczce przed nawałnicą wojsk bolszewickich wziął udział w obronie Warszawy. W połowie grudnia 1920 r. przybył do Ostrowa Wlkp., który był miejscem stałego pobytu pułku. Odbywał nadal służbę wojskową, z której został bezterminowo zwolniony 14 lipca 1921 r. Po powrocie do rodziców zatrudnił się jako czeladnik szewski u Apolinarskiego w Starym Bojanowie. W 1927 r., po zdaniu egzaminu mistrzowskiego, otworzył w tej miejscowości własny warsztat szewski, który prowadził do 1941 r. Następnie otrzymał nakaz pracy w warsztacie szewskim u Niemca. Po zakończeniu II wojny światowej aż do przejścia na emeryturę kontynuował swą prywatną działalność rzemieślniczą. Pochowano go na miejscowym cmentarzu. Odznaczony został Medalem Niepodległości i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Żonaty z Heleną Napieralską z Kluczewa, miał czworo dzieci: Mieczysława (ur. 1929), Leona (ur. 1934), Janinę (ur. 1937), Helenę (ur. 1947).

Polak B., Ziemia Kościańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918 – 1919, Kościan 1999, s. 291; Fornalski A., Mieszkańcy Ziemi Przemęckiej w walce o polskość, Przemęt 2004, s. 55; Archiwum Państwowe Leszno, akta ZBoWiD - u, syg. 8120; Książeczka wojskowa P. K. U. Kościan, Liczba Gł. Ks. Ewidencji 43/AK; Informacje córki Heleny Kossowskiej ze Starego Bojanowa.

Antoni Fornalski

Turostowski Franciszek (1901 – 1987), urodził się 7 września 1901 r. w Paulinie, w dawnym powiecie szubińskim. Rodzicami byli Jan i Apolonia z domu Lemke. Ojciec był flisakiem. W wieku sześciu lat podjął naukę

Wincenty
Tryjanowski

w szkole. W wieku 14 lat opuścił mury szkolne. Po szkole od 1915 do 1918 r. pracował jako pisarz w majątku pruskim. W styczniu 1919 r. przystąpił do powstania wielkopolskiego, wstąpił do kompanii kcyńskiej pod dowództwem późniejszego majora Jana Słwińskiego. Walczył na froncie północnym powstania wielkopolskiego, między innymi pod Kowalewkiem, Gromadnem, Paterkiem. W czasie walk 2 lutego 1919 r. pod Rynarzewem dostał się do niewoli i trafił do obozu jenieckiego w miejscowości Altdam – obecnie Szczecin Dąbie. Z niewoli wrócił 30 czerwca 1919 r. Po powrocie z niewoli uznany został za niezdolnego do pełnienia dalszej służby wojskowej. W 1924 r. kontynuował naukę w Państwowym Liceum Rolniczym w Bydgoszczy. Naukę ukończył w 1926 r. ze stopniem ekonomista rolnik. Następnie odbywał praktykę rolną na majątkach ziemskich. W latach 1929-1937 pracował w Urzędzie Powiatowym w Szubinie w wydziale związanym z weterynarią, doglądał zdrowia bydła i trzody chlewnej. Mieszkał wtedy w Sipiorach. Był członkiem Towarzystwa Powstańców i Wojaków. W latach 1924-1939 należał do Stronnictwa Chłopskiego. W pierwszych dniach września 1939 r. wraz z rodziną podjął ucieczkę w kierunku Inowrocławia. W Mogilnie przyłączył się do grupy osób, która podjęła obronę miasta. 7 września 1939 r. w Sipiorach został aresztowany. Trafił do więzienia

Franciszek
Turostowski

w Inowrocławiu gdzie przebywał do 31 grudnia 1940 r. W więzieniu wielokrotnie był bity do nieprzytomności i głodzony. Następnie wywieziony został do pracy przymusowej, pracował przy budowie dróg w okolicy Kcyni. 10 lipca 1941 r. został zwolniony z obozu pracy przy budowie dróg w Kcyni i dnia następnego dnia 11 lipca miał rozpocząć pracę u Niemca Manske w Palmierowie. Po wyzwoleniu wrócił w rodzinne strony. Zaangażował się w organizację Zarządu Gminnego w Łankowicach, którego też był w późniejszych czasach pracownikiem na stanowisku sekretarza do 1947 r. Po 1947 r. mając przygotowanie rolnicze pracował jako kierownik PGR Chwaliszewo. Zamieszkał w Ujeździe pod Kcynią. Ze względu na stan zdrowia zrezygnował z tej pracy i podjął kolejną w 1956 r. w Cukrowni w Nakle jako inspektor rejonowy. W 1965 r. przeszedł na emeryturę. Członek PPR, a następnie PZPR. Od 1952 r. członek ZBoWiD. Na potrzeby ZBoWiD wystąpił o zaświadczenie do Centralnego Archiwum Wojskowego o potwierdzenie udziału w powstaniu. Centralne Archiwum Wojskowe potwierdziło, że przed 1939 r. Franciszek Turostowski był zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski i ujęty jako taki w ewidencji Biur Historycznego DOK VII w Poznaniu pod numerem 20902. W kole kcyńskim ZBoWiD pracował jako długoletni sekretarz w latach 1953-1963. W Zarządzie Oddziału w Szubinie był wiceprezesem w latach 1953-1965. Po przeprowadzce do Bydgoszczy wstąpił w szeregi koła nr 7, gdzie również aktywnie działał. Udzielał się podczas spotkań z młodzieżą szkolną, harcerzami i żołnierzami w placówkach w Bydgoszczy. Dał się poznać jako wspaniały mówca i gawędziarz. W 1985 r. był kandydatem do miana Laur Pokoleń. Był wielokrotnie

odznaczany: w 1957 r. otrzymał Wielkopolski Krzyż Powstańczy; w 1959 r. Srebrny Krzyż Zasługi; w 1960 r. Odznakę Grunwaldzką; w 1965 r. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł 30 września 1987 r.

Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP i BWP w Bydgoszczy; S. Kłodziński, Powiat szubiński, Szubin 1935 r.

Kamila Czechowska

Wachowski Tomasz (1899 – 1939), żołnierz Wojska Polskiego, Prezes Koła Związku Powstańców Wielkopolskich w Lesznie, inwalida wojenny. Urodzony 12 września 1899 r. w Zbąszyniu w rodzinie maszynisty kolejowego Piotra i Julii z domu Grzeško. Z początkiem 1919 roku ochotniczo wstąpił do oddziałów powstańczych, brał udział w walkach pod Wolsztynem, gdzie został ciężko ranny. Leczony w szpitalu polowym w Wolsztynie. Później jako żołnierz 26 Pułku Ułanów Wielkopolskich brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r. Zdemobilizowany w 1921 r. Mieszkał w Lesznie. Do wybuchu II wojny światowej pracował w Rzeźni miejskiej na stanowisku inspektora (rewizora) badania mięsa. Był działaczem Koła Związku Powstańców Wielkopolskich w Lesznie i Oddziału Leszczyńskiego Związku Inwalidów Wojennych RP, w którym był członkiem Zarządu. Przed wybuchem II woj-

Tomasz
Wachowski

ny światowej został wytypowany jako „ze szczególnie niebezpiecznych dla Rzeszy” (niem. *Sonderfahndungsbuch Polen*) przez V kolumnę leszczyńskich Niemców. 21 października 1939 r., w czasie operacji Tannenberg został rozstrzelany w publicznej egzekucji przeprowadzonej pod murem więzienia w Lesznie. Pochowany w nieoznakowanej zbiorowej mogile poza murem cmentarza przy alei do Borowej Karczmy w Lesznie. W każdą rocznicę egzekucji, pod tablicą-odsłoniętą 21 października 1945 r.-upamiętniającą to wydarzenie odbywa się uroczysty Apel Poległych. 21 października 1986 r. odsłonięta została tablica z nazwiskami ofiar na zbiorowej mogile. Odznaczony był Krzyżem Walecznych i pośmiertnie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Był dwukrotnie żonaty. Od 1927 r. żonaty z Marią Ziemniak, z którą miał córkę Irenę (ur. 28 października 1927), pracownika kulturalno-oświatowego. Po śmierci pierwszej żony ożenił się w 1933 r. po raz drugi. Z małżeństwa z Jadwigą Paczkowską urodził się syn Henryk (ur. 7 lipca 1935), inżynier mechanik.

Zielonka Jerzy, Egzekucja 21 października 1939 r., Kościan-Leszno 1994; Kalendarium Miasta Leszna, Leszno 1996; informacje córki Ireny Sikorskiej z Poznania i syna Henryka Wachowskiego z Gądek.

Ewelina Tomkowiak

Walkiewicz Bolesław (1898 – 1968), urodził się 21 listopada 1898 r. w miejscowości Annowo niedaleko Wyrzyska. Rodzicami byli Jakub i Józefa z domu Chwiałkowska. Ojciec był robotnikiem, a matka pracowała jako pokojówka. Uczęszczał do szkoły powszechnej. Powołany został do wojska niemieckiego. Podczas służby wojskowej w czasie

I wojny światowej na froncie francuskim ranny został w rękę. Miał siostrę, która zmarła w wieku 19 lat. Gdy wybuchło powstanie wstąpił do kompanii wyrzyskiej z którą walczył na froncie północnym. Po powstaniu pozostał w wojsku i skierowany został na front polsko-bolszewicki. Po powrocie z wojska zamieszkał w Wyrzysku, gdzie podjął magazynie zbożowym. Po rozparcelowaniu majątku Wyrzysk Skarbowy zmienił prace. W 1928 r. wyprowadził się z Wyrzyska do Białośliwia. Tam pracował jako kierowca w młynie u Jana Sławińskiego. W 1938 za rodziną Sławińskich przeniósł się do majątku w Chobielinie koło Szubina. Tam żona Jana Sławińskiego Helena otrzymała majątek, który zapisał jej ojciec Julian Reysowski. Tu również w młynie pracował jako kierowca. Dobrze wspominał Jana Sławińskiego, powstańca dowódcę kompanii kcyńskiej, który dbał o swoich pracowników i ich rodziny. Także rodzina Bolesława Walkiewicza dobrze czuła się w Chobielinie gdzie otrzymali mieszkanie i ogród. 1 września 1939 r. po godzinie 14.00 wraz rodziną Sławińskich i Reysowskimi wyruszył ciężarowym *chevroletem* w kierunku wschodnich terenów Rzeczypospolitej. Na samochód załadowano dobra rodzinne, żywność i paliwo. Pierwszy przystanek był w Łabiszynie gdzie odbył się chrzest w rodzinie Maksa Reysowskiego. Potem droga wiodła przez Warszawę do miejscowości Ludwikó-

Bolesław
Walkiewicz

wek na Wołyniu, 25 km od Dubna. Tam szykowano się wyjazdu do Rumunii. Plany pokrzyżowało wkroczenie Rosjan, którzy zarekwirowali samochody. Uciekinierzy z Chobielina rozproszyli się i na różny sposób radzili sobie przez okres okupacji. Bolesław Walkiewicz udał się w pieszą wędrówkę do Dubna skąd pociągiem dojechano do Lwowa. Po kilku miesiącach oczekiwania udało się przedostać przez niemiecko-radziecką granicę w rejonie Przemyśla. Na początku 1940 r. Walkiewiczowie wrócili do Chobielina. Rządził tam wtedy Baltendeutsch z Łotwy Thurman. Nowy zarządca Chobielina, który władze niemieckie przemianowały na Falkenberg na cześć właściciela miejscowości z początku XX wieku dobrze odnosił się do Polaków i ostrzegał przed mającymi nastąpić rewizjami. Powstańceni jednak musieli ukrywać swój udział w zrywie narodowościowym, który przyniósł wolność Wielkopolsce. Ukrył też dokumenty i odznaczenia, które o tym świadczyły. Po wojnie szukano ukrytych pamiątek, ale nie udało się ich odnaleźć. W grudniu 1945 r. Bolesław Walkiewicz przeprowadził się do Szubina gdzie zamieszkał przy dzisiejszej ul. 3 maja. Do emerytury pracował jako kierowca w PZGS w Szubinie jako kierowca. Zmarł w 1968 r. w Szubinie i pochowany został na tutejszym cmentarzu. W 1923 r. wstąpił w związek małżeński z Marta z domu Najdoch, której brat Stanisław także uczestniczył w powstaniu wielkopolskim. Z tego związku przyszło na świat czworo dzieci: córka Wanda (ur. 1923 r.), oraz synowie Karol (ur. 1925 r.), Czesław (ur. 1927 r.) i Feliks (ur. 1929 r.).

ródło: Archiwum Muzeum Ziemi Szubińskiej, Archiwum rodzinne.

Kamila Czechowska

Wize Krzysztof (1900 –?), urodził się 27 kwietnia 1900 r. w Koszkwie w pow gostyńskim. Był synem Feliksa i Marii z Urbanowskich. W 1904 r. ojciec Krzysztofa kupił majątek ziemski Dzierznica w pow. średzkim. Młody Krzysztof rozpoczął naukę w Gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu, które ukończył w 1918 r. zdając egzamin dojrzałości. W październiku 1918 r. Krzysztof Wize jest jednym z organizatorów Rady Ludowej w Środzie a w listopadzie 1918 r. powołany został w skład Rady Robotniczo-Żołnierskiej w Środzie. 10 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich, w którego składzie 5 maja 1919 r. wyruszył na front zachodni w rejon jezior Zbąszyńskich. Służbę pełnił do 9 grudnia 1919 r. i w dniu 10 grudnia zostaje zwolniony w celu kontynuowania nauki. 21 lipca 1920 r. ponownie ochotniczo wstąpił w szeregi Wojsk Wielkopolskich i został przydzielony do 26 Pułku Ułanów Wielkopolskich, z którym wyruszył na front wojenny z bolszewikami. Jako ułan walczył w składzie 26 Pułku Ułanów do 18 października 1920 r. 8 października 1920 r. został awansowany do stopnia starszego szeregowego, a dnia 1 grudnia 1920 r. mianowany na stopień i w tym stopniu został zwolniony ze służby wojskowej. W okresie międzywojennym kontynuował studia na Uniwersytecie Poznańskim na kierunku prawno-ekonomicznym i w roku 1925

otrzymał tytuł doktora ekonomii. Władał językiem niemieckim, francuskim i angielskim. W 1928 r. objął majątek ziemski Dzierznica i Borzejewo w pow. średzkim. Od 3 czerwca do 14 lipca 1929 r. odbywał ćwiczenia w 15 Pułku Ułanów Poznańskich i otrzymuje awans do stopnia podporucznika. Kolejne ćwiczenia odbył w tym samym Pułku w okresie od 10 sierpnia do 15 września 1931 r. Na wniosek ówczesnego dowódcy 15 Pułku Ułanów Poznańskich w dniach od 6 maja do 31 maja 1935 r. awansowany do stopnia porucznika. Dowódca pułku, pułkownik Zembrzuski wydał mu opinię, że jest to oficer o bardzo dużej ideowości, ambicji osobistej i ambicji pracy. Wzorowy w stosunku do przełożonych i podwładnych. Faktycznie zdolny, szybko się orientuje. Energiczny, taktowny. Fizycznie bardzo wytrzymały, plutonem dowodził bardzo dobrze. Nadaje się na zastępcę dowódcy szwadronu. W okresie międzywojennym porucznik Krzysztof Wize był członkiem Związku Ziemian z siedzibą w Poznaniu. W dniu napaści Niemiec hitlerowskich na Polskę został zmobilizowany do macierzystego 15 Pułku Ułanów Poznańskich, który w składzie Wielkopolskiej Brygady Kawalerii pod dowództwem gen. Brygady Romana Abrahama, dowodzi plutonem gospodarczym 15 p. uł. Po wycofaniu z linii obrony Brygady na odcinku Śrem – Pызdry kierował się wraz z armią Poznań na Warszawę. W trakcie walk nad Bzurą wojska wielkopolskie poniosły wielkie straty. Po kapitulacji porucznik Krzysztof Wize przedostał się na zachód. Po zakończonej wojnie pozostał poza granicami Polski i zmarł prawdopodobnie w Wiedniu w latach 70-tych. 1 lipca 1933 r. zawarł związek małżeński z Wandą z Górkiewiczów z Targowej Górki, a sakramentu udzielił im Biskup Walenty Dymek. Ze związku tego

Krzysztof Wize

urodził się syn Krzysztof Mikołaj Alfred (1934-2001).

CAW, dokumenty personalne; monografia 15 Pułku Ułanów Poznańskich; Praca zbiorowa Gimnazjum w Gieczu, Nasi przodkowie w walce o niepodległość.

Remigiusz Nowak

Wosiński Stanisław (1899 – 1969), urodził się 28 września 1899 r. w Piechocinie w ówczesnym powiecie kościańskim jako syn rolnika Franciszka i matki Marianny z domu Przybylska. W latach 1906 – 1914 uczęszczał do Szkoły Powszechnej w Sroczku Wielkim pow. Kościan. Po wyjściu ze szkoły aż do 17 roku życia pracował w gospodarstwie prowadzonym przez rodziców. 22 czerwca 1917 r. został powołany do wojska niemieckiego i skierowany na front zachodni (Francja). Po kapitulacji Niemiec został wycofany z frontu i wraz z jednostką znalazł się w Poznaniu. Był wśród tłumów witających Ignacego Paderewskiego podczas jego pobytu w stolicy Wielkopolski. Był świadkiem – wg relacji rodziny – postrzeżenia Franciszka Ratajczaka, oraz brał udział w walkach o Poczczę, Dworzec Główny oraz w zdobywaniu Ławicy. 10 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do kościańskiej „Grupy Leszno”. Po zawarciu rozejmu w Trewirze od 26 lutego 1919 r. został przydzielony do

8 kompanii 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (60 pp) i brał udział w walkach pod Leszmem. Następnie 14 lipca 1919 r. został przeniesiony do jednostki saperów w Poznaniu. Razem ze swoją jednostką brał udział w wojnie polsko – bolszewickiej, walcząc pod Kijowem i nad Berezyną. Po powrocie został skierowany na 4-miesięczny kurs do Wielkopolskiej Szkoły Podoficerów Piechoty Nr 2 w Grudziądzu i 23 września 1921 r. został mianowany starszym szeregowym. Z uwagi na stan zdrowia został uznany za inwalidę wojennego i 25 listopada 1921 r. został z wojska zwolniony. 25 lipca 1922 r. został zatrudniony jako robotnik w Fabryce Chemicznej w Luboniu. Z powodu redukcji pracowników fabryki 24 października 1924 r. został zwolniony. Po utracie zatrudnienia w Luboniu został przez szwagra ściągnięty do Koźmina. Po ukończeniu kursu kupieckiego otrzymał licencję na przemysłowy handel towarami krótkimi, łokciowymi i galanteryjnymi. Handlem okrężnym zajmował się do 1942 r., kiedy to władze niemieckie skonfiskowały mu towar. Po tym fakcie musiał się ukrywać przed Niemcami, i aby uniknąć aresztowania 28 czerwca 1942 r. wyjechał do Siedlec w Generalnego Gubernatorstwa, gdzie m. in. pracował w młynie Cz. Staniszewskiego. Do Koźmina wrócił w lutym 1945 r. i od 26 lutego 1945 r. został zatrudniony jako dróżnik w Powiatowym Zarządzie Drogowym w Krotoszynie. W 1949r. złożył egzamin dla kandydatów na dróżników i jako dróżnik pracował aż do przejścia na emeryturę. 30 lipca 1964 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł 27 grudnia 1965 r. i został pochowany na cmentarzu św. Trójcy przy ulicy Poznańskiej w Koźminie. W październiku 1927 r. w Ostrowie Wlkp. za-

Stanisław
Wosiński

wał związek małżeński z Pelagią Cebulak (1905–1972). Doczekał się dwóch córek: Stefanii (ur. 1928) ekonomistki i Krystyny (ur. 1930) mgr biologii, nauczycielki.

Opracowano na podstawie materiałów i pamiątek zachowanych w zbiorach rodzinnych oraz informacji udzielonych przez córkę Krystynę Wosińską – Kania i Aldonę Mystek; Piotr Mystek, Polak, Wielki Patriotą – mój pradziadek Stanisław Wosiński – praca konkursowa z okazji rocznicy Powstania Wielkopolskiego.

Michał Pietrowski

Woszak Andrzej (1893 – 1935), podporucznik Wojska Polskiego. Urodził się 19 listopada 1893 r. w Ławicy pow. poznański zachód. Był synem Wawrzyńca i Agnieszki z domu Kubiak. Skończył 6 klas gimnazjalnych. 5 listopada 1914 r. został wcielony do armii niemieckiej do Batalionu Zapatrzeniowego 47 pp jako szeregowy, gdzie pełni służbę do 17 marca 1915 r. Od 18 marca 1915 r. do 28 lutego 1917 r. był dowódcą sekcji w 47 pp. Został skierowany do Szkoły Miotaczy Min. Po szkoleniu skierowany powtórnie do 47 pp jako dowódca baterii w oddziale Miotaczy Min. Od 17 kwietnia do 1 czerwca 1918 r. z powodu ran przebywał w szpitalu, a następnie został pisarzem w Baonie Zapatrzenia 47 pp. Służbę pełnił do 11 listopada 1918 r. tj. do zakończenia działań wojennych. 28 grudnia 1918 r. w stopniu st. strzelca wstąpił w szeregi 1 kompanii średzkiej pod dowództwem Alfreda Milewskiego jako ochotnik i razem z kompanią wyrusza do Poznania. Kompania otrzymała zadanie obsadzenia ul. Półwiejskiej od strony Błoni Wildeckich, na odcinku

Brama Wildecka - Górna Wilda - Planty do Bramy Rycerskiej. Po przegrupowaniu otrzymał zadanie obsadzenia Poczty Głównej. Od 2 do 4 stycznia 1919 r. 1 kompania średzka broniła ul. Bukowskiej i Grunwaldzkiej oraz odcinka Zeylanda – Głogowska do skrzyżowania z ul. Matejki. 4 stycznia 1919 r. wyruszył z 1 kompanią średzką przez Cytadelę – Naramowice – Radojewo do Biedruska. 15 stycznia 1919 r. 1 kompania średzka została skierowana na zachodni odcinek frontu, gdzie została rozlokowana w miejscowości Nowa Wieś od strony Zbąszynia. W składzie 3 Batalionu Gruby Zachodniej razem z kompanią opalenicką obsadzała od wsi Stefanowo do wsi Perzyny wschodni brzeg jeziora Zbąskiego. Następnie broniła przejścia między jeziorami Zbążyńskim i Góreckim w Nowej Wsi Zbąskiej. 22 lutego 1919 r. 1 kompania średzka zostaje przemianowana na 9 kompanię w składzie 56 pp. Andrzej Woszak awansowany do stopnia st. sierżanta pełnił służbę w 56 pp. 20 marca 1920 r. został skierowany na kurs do Wielkopolskiej Szkoły Podchorążych Piechoty, który ukończył 13 sierpnia 1920 r. w stopniu podchorążego. 14 sierpnia 1920 r. został przeniesiony do 16 pp, gdzie pełnił funkcję dowódcy kompanii do 30 listopada 1920 r. 1 grudnia 1920 r. został przeniesiony w szeregi 34 pp na stanowi-

Andrzej Woszak

ska dowódcy kompanii. 5 stycznia 1921 r. został awansowany do stopnia podporucznika. Służbę w 34 pp zakończył 15 marca 1921 r. W czasie pokoju pozostał w czynnej służbie w składzie 35 pp w okresie 16 marca do 20 czerwca 1921 r. Następnie został przeniesiony do Sztabu 9 Dywizji Piechoty, gdzie w okresie 21 czerwiec do 18 lipiec 1921 r. organizował kompanię szkolną. 19 lipca 1921 r. wrócił 34 pp i służbę tam pełnił do dnia 18 maj 1922 r. tj. do dnia przeniesienia do rezerwy. W latach 1924 – 1930 r. jako oficer rezerwy powoływany był na ćwiczenia do 70 pp i 69 pp, gdzie ukończył kurs aplikacyjny. W cywilu pracował jako kontroler sanitarny w Środzie. Był członkiem Towarzystwa Uczestników Powstania Wielkopolskiego w Środzie. Udzielał się w Społecznym Komitecie Budowy Kwatery Powstańczej w Środzie Wlkp. Później prowadził zakład jubilersko-zegarmistrzowski. Zmarł bezpoczątnie 25 grudnia 1935 r. Spoczywa w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. Jego nazwisko figuruje na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918 – 1919 r. odsłoniętej w 2005 r. przy Kwaterze Powstańców w Środzie. Za zasługi w czasie walk niepodległościowych został odznaczony: Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości.

CAW, dokumenty personalne i odznaczeniowe; dokumenty i przekazy rodzinne.

Remigiusz Nowak

Władysław
Woźniak

Woźniak Władysław (1887 – 1975), urodził się 25 maja 1887 r. w Mokronosach. Rodzicami byli Andrzej i Magdalena. W noc sylwestrową przystąpił do powstańców w Kcyni pod dowódca porucznika Ziarnaka i ppor. Kauzego i Jana Sławinskiego. Walczył na froncie północnym, między innymi pod Szubinem i Rynarzewem. 28 lutego 1919 r. wstąpił do 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Do rezerwy został zwolniony z wojska 11 grudnia 1920 r. Mieszkał w Kcyni, ale w 1927 r. przeprowadził się z rodziną do miejscowości Podolin k. Wapna w powiecie wągrowieckim. Po śmierci żony w 1965 r., z którą doczekał się dwóch córek przeprowadził się do dzieci. Już jako wdowiec opiekował się chorą córką niezdolną do pracy. Uchwałą Rady Państwa z 26 kwietnia 1972 r. za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany został do stopnia podporucznika WP. Zmarł w 18 maja 1975 r. w Bydgoszczy. Odznaczony został: w 1951 r. Brązowym Krzyżem Zasługi, a w 1958 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Kamila Czechowska

Wyduba Sylwester (1893 – 1958), urodził się 22 grudnia 1893 r. w Koźminie jako siódme z kolei z dziesięciorga dzieci rolnika Szczepana i Eleonory z domu Kapuścińskiej. Rodzice posiadali 2 ha ziemi ornej, które nie wystar-

czały na utrzymanie licznej rodziny, dlatego ojciec dodatkowo zajmował się handlem i kowalstwem. Po ukończeniu w Koźminie Szkoły Powszechnej uczył się zawodu piekarza. Następnie pracował w piekarni swojego starszego brata Józefa - Polska Fabryka Chleba w Oberhausen. Po wybuchu I wojny światowej został wcielony do armii niemieckiej i wysłany na front wschodni. Uczestniczył w walkach na Ukrainie w okolicach miejscowości Brody. W czasie pobytu oddziału na kwaterze żołnierze podczas snu ulegli zaczadzeniu. Sylwester uniknął śmierci, ponieważ spał blisko drzwi. W następstwie tego wydarzenia otrzymał urlop i wrócił do Koźmina. W Koźminie jako ochotnik wstąpił do organizowanych kompanii powstańczych. Został przydzielony do 3 kompanii dowodzonej przez Stanisława Sowińskiego. Kompania na początku lutego 1919 r. została skierowana na odcinek krotoszyński frontu południowego i walczyła pod Zdunami w rejonie wsi Chachalnia i Borownica. W czasie walk w dniu 7 lutego, jako pierwszy udzielił pomocy rannemu starszemu bratu Leonowi Wydubie. Za udział w powstaniu wielkopolskim został odznaczony Krzyżem Powstańczym. Po zawarciu pokoju wyemigrował do Francji, gdzie w miejscowości St. Etienne pracował przez 18 miesięcy w fabryce wyrobów metalowych. Po powrocie do kraju zajmował się handlem. W okresie okupacji przebywał

Sylwester
Wyduba

z rodziną w Orpiszewie (gmina Krotoszyn), gdzie pracował jako piekarz. Po II wojnie światowej prowadził z rodziną własną piekarnię w Orpiszewie. Zmarł 17 września 1958 r. w Poznaniu. W okresie międzywojennym ożenił się z Zofią Mikołajewską (ur. 28 lutego 1898 r. w Malinie, zm. 4 listopada 1989 r. w Krotoszynie). Z tego małżeństwa urodził się syn Edward Franciszek.

Opracowano na podstawie informacji uzyskanych od Bernarda Wyduby.

Władysław Kręgielski

Występski Antoni (1895 – 1919), urodził się 22 maja 1895 r. w Łagiewnikach Kościelnych pow. Gniezno jako syn rolnika Wawrzyńca i Antoniny z domu Ochotnej (brat Jana, Franciszka i Stefana). Ukończył szkołę powszechną i przed pójściem do powstania pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa rolnego. Do powstania poszedł jako ochotnik, służył w 9 Kompanii III batalion 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 68 pp). W maju 1919 r. III batalion zajął rejon Kruszewa k. Czarnkowa. Wypadek, w którym st. szeregowy Antoni Występski został ciężko ranny miał miejsce prawdopodobnie w Maruszewie około 6 km na wschód od Kruszewa. Antoni został postrzelony podczas czyszczenia broni, wystrzałem z karabinu kolegi Walkowiaka pochodzącego z Łagiewnik Kościelnych pow. Gnieźnieński. Zmarł 18 maja 1919 r. i został pochowany zbiorowej mogile 15 poległych Powstańców Wielkopolskich na skraju cmentarza w Czarnkowie przy ul. Tadeusza. Kościuszki. Był kawalerem.

K. Plasota, Zarys historii wojennej 68-go Pułku Piechoty, Warszawa 1929

s. 10-11 i 26; Z. Wygocki, *Gniezno i powiat gnieźnieński w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919*, Poznań 1988, s. 352.

Walerian Występski

Występski Franciszek (1896 – 1980), urzędnik pocztowy. Urodzony 30 października 1896 r. w Łągiewnikach Kościelnych pow. Gniezno jako syn rolnika Wawrzyńca i Antoniny z domu Ochotnej (brat Antoniego, Jana i Stefana). Ukończył szkołę powszechną. Podczas I wojny światowej został powołany do armii pruskiej i brał udział w walkach na froncie zachodnim. Ochotniczo wstąpił do oddziałów powstańczych i walczył w rejonie Inowrocławia i Szubina. Po demobilizacji podjął pracę w Urzędzie Pocztowym w Łągiewnikach Kościelnych początkowo jako listonosz, później został jego kierownikiem. Od 1934 r. pracował jako naczelnik Urzędu Pocztowego w Kiszkwie powiat gnieźnieński, aż do przejścia na emeryturę. Już przed 1939 r. i po 1945 r. należał do Koła Powstańców Wielkopolskich w Kiszkwie. Zmarł 7 kwietnia 1980 r. i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Kiszkwie. Od 1927 roku żonaty z Zofią z domu Zaranek (20 kwietnia 1899 – 4 lipca 1985). Dzieci: Mieczysław (ur. 1928), absolwent Uniwersytetu Warszawskiego, mgr pedagogiki - nauczyciel; Edmund (ur. 1929), czeladnik fryzjerski;

Franciszek
Występski

Leon (ur. 1932), księgowy, porucznika rez. WP.

Informacje syna Mieczysława.

Walerian Występski

Występski Jan (1891 – 1947), urodził się 4 maja 1891 r. w Łągiewnikach Kościelnych pow. Gniezno jako syn rolnika Wawrzyńca i Antoniny z domu Ochotnej (brat Antoniego, Franciszka i Stefana). Ukończył szkołę powszechną i podjął naukę w zawodzie kowala, uzyskując tytuł mistrza kowalskiego. Powołany przez Niemców do odbycia służby wojskowej, brał udział w I wojnie światowej (walczył pod Verdun). Po powrocie do domu wstąpił do oddziałów powstańczych i służył w kompanii z Kłeczka dowodzonej przez ppor Edmunda Rogalskiego. Po demobilizacji prowadził własną kuźnię i szkolił uczniów, początkowo w Kiszkwie, a potem w Łągiewnikach Kościelnych pow. Gniezno. Następnie w latach 1929-1933 był zatrudniony przez Barona von Springera w jego majątku rolnym jako majster kuźni w Działyniu pow. gnieźnieński. Później zamieszkał z rodziną w Gnieźnie, gdzie pracował w warsztatach kowalskich i ślusarskich oraz dorywczo zajmował się handlem mlekiem i płodami rolnymi. W okresie II wojny światowej pracował według wskazań i zaleceń najeźdźców niemieckich. W 1945 r. pracował jako majster w kuźni zakładu komunalnego Siły-Światła i Wody w Gnieźnie. Zmarł na 3 lutego 1947 r. zapalenie płuc. Pochowany na cmentarzu Parafii pw. św. Trójcy w Gnieźnie przy ul. Witkowskiej w kwaterze 8 rząd 6 miejsce 16. W 1923 r. poślubił Marię Malczewską (1899-1971), z którą miał dzieci: Zygmunta (ur. 1924); Annę (ur. 1926,

zmarła jako niemowlę) i Bogdan (ur. 1929).

Informacje syna Zygmunta.

Walerian Występski

Występski Stefan (1899 – 1972), urodzony 10 sierpnia 1899 r. w Łagiewnikach Kościelnych, jako syn rolnika Wawrzyńca i matki Antoniny z domu Ochotnej (brat Antoniego, Franciszka i Jana). Ukończył szkołę powszechną, pracował jako rolnik. Powołany do armii pruskiej, brał udział w I wojnie światowej. Podczas Powstania Wielkopolskiego służył w kompanii kłeckiej, którą dowodził ppor rez. Edmund Rogalski, potem walczył pod Szubinem i Rynarzewem. Podczas polsko-bolszewickiej w 1920 r., walczył w okolicach Grodna. Został zweryfikowany przez Zarząd Główny Związku Powstańców Wielkopolskich 1918-19 pod numerem dyplomu 3567. Po demobilizacji pracował jako listonosz poczty w Łagiewnikach Kościelnych do 1934 r. Jednocześnie tam uprawiał drobne gospodarstwo rolne do 1939 r. W początkowej fazie II wojny światowej został ranny i przebywał w polowym szpitalu w Gnieźnie zlokalizowanym w Gimnazjum Żeńskim im. Bł. Jolenty. Od 1945 r. prowadził indywidualnie własne 8,5 ha gospodarstwo rolne. Należał do Towarzystwa Powstańców Wielkopolskich Koło w Kiszkuwie i był członkiem ZBoWiD.

Stefan
Występski

Uchwałą Rady Państwa z dnia 24 czerwca 1972 r. został mianowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 28 czerwca 1972 r. w Łagiewnikach Kościelnych. Pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1972) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). Od 1930 r. żonaty ze Stanisławą z domu Ochotna (1911-2006). Dzieci: Zofia (ur. 1931), kupiec; Seweryn (ur. 1934) i Eugeniusz (ur. 1946), mgr matematyki-nauczyciel.

Informacje syna Eugeniusza.

Walerian Występski

Zeidler Bronisława (1896 – 1991), urodziła się w Ujściu 24 sierpnia 1896 r. , w rodzinie Konstantego i Franciszki Zeidlerów. Miała pięcioro rodzeństwa: braci Wiktora (zabitego w czasie I wojny światowej) i Bernarda oraz siostry: Martę, Bolesławę i Walerię. W czasie strajku szkolnego 1906 r. została jako dziesięcioletnie dziecko straszliwie pobita przez Niemców (co zaświadczyli lekarze z komisji międzynarodowej). Na wiadomość o przyjeździe Ignacego Paderewskiego natychmiast wyjechała do Poznania i uczestniczyła w wiecu przed poznańskim „Bazarem”. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego wróciła do Ujścia i została łączniczką oddziałów powstańczych, przyjmując pseudonim

Bronisława
Zeidler

„Bronka”. Do jej zadań należało utrzymanie łączności pomiędzy Radą Ludową w Ujściu, którą kierował jej ojciec Konstanty, a oddziałami w rejonie Chodzieży. Często przekraczała granicę, utrzymując łączność z grupą powstańców w Byszkach, skąd przez Piłę docierała z informacjami do Bydgoszczy na ul. Artyleryjską. Dokumenty i rozkazy oraz krótką broń w czasie podróży ukrywała w gorsecie, każdorazowo wyprowadzając w pole patrole Grenzschutzu. W Ujściu opiekowała się rannymi, którzy przebywali w domu jej rodziców. Jej działalność powstańczą poświadczył p. Grundkowski z Kruszewa. Po zakończeniu działań powstańczych wyszła za mąż za Wiktora Kaję z Rządowa. Miała czworo dzieci: Jana (zmarł w wieku niemowlęcym), Jolantę Danutę (ur. 1926), Janinę (ur. 1927) i Eugenię (ur. 1930). Zmarła 29 maja 1991 r. Została pochowana w Bydgoszczy na cmentarzu przy ul. Wiślanej.

Informacje wnuczki Marii Walemtyn-Boryca.

Wojciech Kicman

Zeidler Konstanty (1862 – 1954), urodził się 20 grudnia 1862 r. Był mistrzem stolarskim w Ujściu. Słynął z wielkiej ofiarności społecznej i działalności narodowej. Przez Niemców był nazywany „Królem Polskim”. W 1906 roku ofiarnie wspierał dzieci podczas

Konstanty
Zeidler

strajku szkolnego. Strajk trwał od 22 października 1906 r. do 20 czerwca 1907 r., a uczestniczyło w nim 111 uczniów z Ujścia. W 1918 r. był inicjatorem powstania Rady Ludowej w Ujściu. Jej posiedzenia odbywały się w jego domu, a on sam został z czasem jej przewodniczącym. Nie ugiął się pod namowami niemieckiego burmistrza aby napisać oświadczenie, że Ujście powinno należeć do Rzeszy Niemieckiej. Wspólnie z innymi mieszkańcami przeprowadził ochotników do oddziałów powstańczych w rejonie Mirosławia, Jabłonowa i Węglewa. Szczególną aktywność wykazał podczas walk pod Romanowem w lutym 1919 r. Przyjmował łączników z rozkazami, a w jego domu przebywali ranni powstańcy. Po zakończeniu działań wojennych w 1939 r. cała rodzina została wywieziona w okolice Łodzi. W 1945 r. wrócili do zrujnowanego domu w Ujściu przy ul. Szpitalnej 4. Po II wojnie światowej był działaczem Bractwa Kurkowego. Został nawet Królem Kurkowym, a w 1949 r. Honorowym Prezesem Bractwa. Zmarł w Ujściu 9 lutego 1954 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu komunalnym. Związek małżeński zawarł z Franciszką z domu Janszewską. Z małżeństwa tego urodziły się dzieci: Wiktor (poległ w czasie I wojny światowej), Bernard, Bronisława (1896-1991), Marta, Bolesława i Waleria (22 marca 1903-26 sierpień 1985). Uchwała Rady Narodowej Miasta i Gminy Ujście (nr 31/75 z 25 kwietnia 1975 r.) zmieniono nazwę ulicy Polnej na ulicę Konstantego Zeidlera.

Informacje wnuczki Marii Walemtyn-Boryca.

Wojciech Kicman

Zieliński Franciszek (1898 – 1951), syn Michała i Anny z domu Nowak urodził się 27 września 1898 roku we wsi Gościejewo koło Rogoźna w powiecie obornickim w licznej rodzinie robotnika rolnego. W 1916 r. powołany został do armii niemieckiej. Walczył jako żołnierz pruski na froncie zachodnim, na pograniczu francusko-belgijskim pod Ypres. W czasie walk pod tą miejscowością uległ zatruciu gazem bojowym o nazwie iperyt. W związku z tym został wycofany z frontu i skierowany na leczenie do lazaretu na Pomorzu koło Stargardu Szczecińskiego. Po zakończeniu leczenia otrzymał urlop zdrowotny, który spędził w rodzinnej wsi u rodziców. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego w grudniu 1918 r. ochotniczo wstąpił do 1 kompanii rogozińskiej, której dowódca był porucznik Wiktor Skotarczak. W składzie tego oddziału uczestniczył w walkach z niemieckim Grenzschutzem o wyzwolenie Budzynia, Proсны, Podstolic, Radwanek i Chodzieży. Podczas walk o wieś Radwaniki został ranny w lewą rękę i skierowany na leczenie do szpitala w Kościanie, gdzie przebywał do maja 1919 r. Po zwolnieniu ze szpitala został wcielony do 5 kompanii 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (później 58 pp). W lipcu 1919 r. w składzie swojego pułku walczył na froncie litewsko-białoruskim. W czasie walk pod Mińskiem Białoruskim został ponownie ranny w prawą nogę i skierowany na leczenie do szpitala Nr 7 w Poznaniu. Po zwolnieniu ze szpitala w grudniu 1919 r. wrócił do macierzystej jednostki, później wcielony do 7 Dywizjonu Żandarmerii Wojskowej. 7 czerwca 1921 r. na własną prośbę został zdemobilizowany i wrócił do rodzinnej miejscowości. W poszukiwaniu pracy wyjechał do Chodzieży i podjął pracę na tokarni Fa-

bryki Fajansu Stanisława Mańczaka, gdzie pracował do chwili wybuchu wojny we wrześniu 1939 roku. W czasie okupacji hitlerowskiej wraz z rodziną w kwietniu 1941 r. został wysiedlony i przez obóz przejściowy w Łodzi trafił do Niemiec, gdzie przymusowo pracował w miejscowości Kahla - Turyngia. Pracował w fabryce porcelany do końca wojny. Po powrocie do kraju w sierpniu 1945 r. z uwagi na zły stan zdrowia nie wrócił do pracy w fabryce lecz podjął zatrudnienie w administracji Zakładu Energetycznego w Chodzieży. Zmarł 21 czerwca 1951 r. w Chodzieży i spoczął na miejscowym cmentarzu parafialnych. W sierpniu 1923 r. zawarł związek małżeński z Jadwigą Mielczarek. Miał syna Jana.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Jan Zieliński

Zięta Józef (1900 – 1974) murarz, magazynier, powstaniec wielkopolski. Urodzony 26 października 1900 r. w Skrzynkach pow. śremski, był synem Andrzeja i Katarzyny z Kujawów. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie rolnym. W listopadzie 1918 r. powołany do armii niemieckiej, służył we Wrocławiu. Opuścił wojsko w grudniu t. r. i wstąpił do plutonu bnińskiego kompanii kórnickiej. Uczestniczył w walkach o Miejską Górkę, Niemarzyn, Słupię, Zawady, Zieloną

Józef
Zięta

Wieś. Po utworzeniu 11 p. strz. wlkp. a nast. 69 pp., w latach 1919 - 1920 odbył cały szlak bojowy oddziału. W dniu 15 listopada 1922 r. zwolniony ze służby wojskowej, uczył się zawodu mura-rza w firmie budowlanej W. Urbaniaka. W 1925 r. uzyskał stopień czeladnika, aż do 1939 r. pracował jako magazynier. W 1940 r. wysiedlony do GG, zamieszkał w Łagowicy pow. Opatów, gdzie pracował w gospodarstwie rolnym. W 1945 r. powrócił do Poznania i podjął pracę na tym samym stanowisku jak przed wybuchem wojny. Po wchłonięciu firmy W. Urbaniaka przez Państwowe Przedsiębiorstwo Budownictwa Wiejskiego, nadal tam pracował, aż do renty, uzyskanej w 1965 roku. Zmarł 30 sierpnia 1974 r. w Poznaniu, spoczywa na Cmentarzu Junikowskim. Odznaczenia m. in: Order Odrodzenia Polski 5 kl. (pośmiertnie), Złoty Krzyż Zasługi, Wielkopolski Krzyż Powstańczy. Mianowany na stopień podporucznika. Żonaty; dzieci: Irena, Marian.

Dokumentacja rodzinna, informacje wnuka, Jarosława Kotarskiego.

Marek Rezler

Żbikowski Bolesław (1878 – 1952), założyciel „Sokoła” i współorganizator powstania w Opalenicy, komendant Straży Ludowej ma powiat grodziski. Urodził się 8 czerwca 1879 r. w Berlinie, w rodzinie stolarza Stefana i Palagii z d. Czabańska. Dzieciństwo i młodość spędził w Berlinie. Po ukończeniu szkoły powszechnej rozpoczął naukę rzemiosła w warsztacie swojego ojca. Po jej ukończeniu, od 1897 r., pracował w wyuczonym zawodzie stolarza na terenie Berlina. Działał także w tamtejszym „Sokole” począwszy od 17 marca 1899. W latach 1900 – 1902 odby-

wał służbę wojskową. Po jej zakończeniu zamieszkał w Opalenicy i założył własny warsztat stolarski. W 1912 zajął się kupiectwem. W Opalenicy był inicjatorem i założycielem 1 stycznia 1904 r. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. W organizacji tej sprawował różne funkcje kierownicze aż do roku 1926, kiedy to mianowano go członkiem honorowym. Aktywistami „Sokoła” byli także późniejsi współorganizatorzy kompanii opalenickiej i dowódcy plutonów Feliks Stein – naczelnik, Leon Luciński – skarbnik. W latach pruskiego zaboru był też członkiem narodowo – patriotycznej organizacji „Straż”. Po wybuchu wojny światowej walczył na froncie wschodnim. 25 października 1914 r. pod Rutkami dostał się do niewoli rosyjskiej, ... w której – jak pisał – *przebywałem 3 lata i 4 miesiące na Sybirze w Mikołajewsku, w Kaczyniewie i Tomsku, a potem przy budowie kolei żelaznej w Archangielskiej gubernii w miejsc. Sroki, potem w środkowej Rosji, następnie w Carycynie na Kaukazie. W końcu w Wołodzie otrzymałem od Komitetu Królestwa Polskiego papiery, przy pomocy których jako uchodźca udało mi się zbiec z niewoli rosyjskiej. W lutym 1918 r. przeszedłem front w miasteczku Psków i wróciłem w rodzinne strony. Chciano mnie teraz wystać na front francuski, czego jednak z powodu choroby mojej zaniechano. Przebywałem więc w szpitalach w Niemczech.* Po powrocie do Opalenicy

Bolesław
Żbikowski

cy wszedł (14 XI 1918) w skład zarządu Rady Żołnierskiej i Robotniczej Należał do współtwórców kompani opalenickiej, a po jej wyruszeniu na front pod Zbąszyń, został komendantem miasta Opalenicy. Dnia 11 marca 1919 r. (w myśl rozporządzenia Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej z dnia 6 II tr.) został mianowany Szefem Komendy Rady Ludowej na powiat grodziski i upoważniony do noszenia oznak służbowych przysługujących oficerom Straży Ludowej. Był współzałożycielem (1922) i pierwszym prezesem koła w Opalenicy Towarzystwa Uczestników Powstania Wielkopolskiego (1925). Przez 10 lat, w okresie międzywojennym, był członkiem Rady Miejskiej w Opalenicy. W roku 1926 objął, na okres około roku, jej przewodnictwo. Należał też i aktywnie działał w Komitecie na rzecz przeniesienia do Opalenicy stolicy powiatu. W opinii ówczesnego burmistrza Dudy:... był bardzo żywym aktywistą, udzielał się wielostronnie, wnosząc do pracy Rady Miejskiej i w komisjach wiele nowych myśli... Przejściowo związany z kołem monarchistycznym w Opalenicy, politycznie sympatyzował z ruchem narodowym, był m. in. mężem zaufania OWP w Opalenicy. Był członkiem Kurkowego Bractwa Strzeleckiego (pełnił m. in. obowiązki członka zarządu i sekretarza) i LOPP, a także członkiem i sekretarzem Rady Nadzorczej Banku Ludowego w Opalenicy. W 1935 był współzałożycielem Towarzystwa Samodzielnych Kupców w Opalenicy, w którym pełnił obowiązki skarbnika. We wrześniu 1939 r., po zajęciu Opalenicy przez Niemców, został zatrzymany jako zakładnik. Znalazł się w pierwszej grupie wysiedlonych opaleniczian, jednak podjął ryzyko powrotu i wraz z żoną Anną i córką Lucyną, zamieszkał w Poznaniu,

u córki Marii. Ożeniony był z Anną z Górnickich, córką kupca Antoniego i Antoniny ze Śmierchalskich (1881 – 1975), organizatorką zaplecza aprowizacyjno – sanitarnego dla frontu zachodniego w Opalenicy, czynną w Towarzystwie Pań Miłosierdzia św. Wincentego. Miał córki Pelgią, Mariannę, Lucynę i syna Władysława. Odznaczony był Odznaką Pamiątkową Za Waleczność b. Naczelnej Komendy Rady Ludowej b. Zaboru Pruskiego (nadana 27 XII 1926 r.) i Brązowym Krzyżem Zasługi (1938). W opinii współczesnych... odznaczał się wielkim patriotyzmem, sumiennością swych zadań, szkoląc i ucząc młodsze pokolenie, że właściwą ideą i celem Towarzystwa „Sokół” była wolna i niepodległa Polska. Zmarł 1 III 1952 r., pochowany na cmentarzu w Opalenicy.

Archiwum parafialne w Opalenicy
LM – APP Akta m. Opalenica 24, s. 304; Lanratsamt. Gratz 288, s. 76
Urząd Wojewódzki Poznański 173, s. 193; Starostwo Powiatowe Nowy Tomyśl 16, s. 225 – 226 (życiorys); 133, s. 217, 571, s. 6; 822 (passim); Starostwo Powiatowe Grodzisk 16, s. 267; – Echa Opalenickie” 1993 nr 9 (fot.); Orędownik Powiatowy. Urzędowy organ dla powiatu grodziskiego oraz miast Grodziska, Opalenicy i Buku, 1921 nr 41 z 21 V, 1922 nr 18 z 4 III, s. 1 (uroczystość poświęcenia sztandaru Sokola w Opalenicy); „Orędownik Grodziski” 1925 nr 13; 1929 nr 69, 75, 81 (dotyczy wyboru do Rady Miejskiej w Opalenicy z listy obywatelskiej); 1930 nr 64, 104; Praca 1908 nr 13, s. 419; Sprowadzanie Związku Spótek zarobkowych i Gospodarczych 1932, s. 26; A. Duda, Ludzie Opalenicy tamtych czasów, Walcz 1981 [mps]; Z. Duda, Kartka z historii opalenickiego Kurkowego Bractwa

Strzeleckiego, „Echa Opalenickie” 1994 nr 1, s. 14; *Dzieje Opalenicy pod red. Cz. Łuczaka, Opalenica 1993*, s. 151, 159, 169, 222; W. Gmerek *Wspomnienia [rkps.]*, G. Łukomski, B. Wojcieszak, *Powstańcze tradycje Opalenicy, Opalenica 2000*; B. Wojcieszak, *Opaleniczanie zakładnicy, „Echa Opalenickie” 1994*; *Relacje: Heleny Różyckiej, Franciszka Śledzikowskiego, Jana Śmierzchalskiego, Teofila Śmierzchalskiego, Heleny Dereckiej w zbiorach autora.*

Bogumił Wojcieszak

Żymiałkowski Feliks (1903 – 1988), ślusarz, mechanik lotniczy. Urodził się 20 maja 1903 r. w Gnieźnie (brat Kazimierza), w rodzinie pracownik powiatu wojskowej Franciszka i Agnieszki z domu Nowackiej (druga żona Franciszka). 28 grudnia 1918 r. ochotniczo przystąpił do Powstania Wielkopolskiego. Od 8 stycznia 1919 r. przydzielony do I Baonu Telefonicznego. Zwolniony z wojska 6 grudnia 1920 r. jako małoletni szeregowiec. Podjął pracę w Gnieźnieńskiej Fabryce Maszyn „Herkules”. 26 czerwca 1922 r. powołany do 6 Pułku Lotniczego w Lwowie. W 1924 r. przeniesiony do 3 Pułku Lotniczego w Poznaniu, a 6 lipca 1927 r. skierowany do 4 Pułku Lotniczego w Toruniu, gdzie służył jako mechanik w stopniu sierżanta do 1939 r. Uczestniczył w wojnie obronnej będąc dowódcą parku lotniczego (warsztaty ruchome) Toruńskiego Dywizjonu Myśliwskiego. 11 września 1939 r. przekroczył granice Rumunii przebywając w obozie internowanych do dnia ucieczki (1 listopada 1939 r.). W okresie 29 stycznia – 21 czerwca 1940 r. służył w jednostkach lotnictwa polskiego we Francji. Od lipca 1940 do 19 maja 1947 r. służył w Rafie (Dywizjon Polski 309), jako

szeff mechaników w polskim stopniu chorążego i Brytyjskim Flight Sergeant. Wrócił do Polski 26 maja 1947 r. Podjął pracę 1 sierpnia 1947 r. w Zakładach Chemicznych „Polchem” w Toruniu na stanowisku Naczelnika Wydziału Zaopatrzenia. W ramach represji przez UB został zwolniony 30 września 1951 r. Był wielokrotnie przesłuchiwany oraz dwukrotnie rewidowano jego mieszkanie. Od 1 grudnia 1960 r. pracował w Zjednoczeniu Budownictwa Przemysłowego w Toruniu jako referent zaopatrzenia. Potem objął stanowisko kierownika działu zaopatrzenia w Przedsiębiorstwie Budownictwa Ogólnego w Toruniu, gdzie pracował do przejścia na emeryturę w 1969 r. W Toruniu udzielał się społecznie. Pełnił funkcje Przewodniczącego Koła Powstańców Wielkopolskich oraz Prezesa Oddziału Związku Lotnictwa Polskiego. Uchwałą Rady Państwa 8 grudnia 1973 r. za udział w Powstaniu Wlkp. mianowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 5 lutego 1988 r. w Toruniu i pochowany na miejscowym cmentarzu komunalnym. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1976), Krzyżem Walecznych, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1974), dwukrotnie Brązowym Krzyżem Zasługi, Medalem Za Udział w Wojnie Obronnej 1939 r. (1983), dwukrotnie Medalem Lotniczym, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, srebrnym i brązowym Medalem Za dłu-

Feliks
Żymiałkowski

goletnią służbę, Odznaką Pamiątkową 309 Dywizjonu Lotniczego; posiadał też odznaczenia brytyjskie: War Star 1939-1945, Defensy Medal, War Medal oraz francuskie: Croix des Combatans Volontaires. Od września 1930 żonaty z Heleną z domu Król (1903-1986). Dzieci: Zdzisław (ur. 1931), inżynier elektryk i Teresa (ur. 1938), nauczycielka.

Wyciąg Ewidencyjny Pułku Lotniczego 42 eskadra liniowa z 3.3.1939 r.; Zaświadczenie Komendy Uzupelnień z 2.4.1947 r.; Legitymacja 309 Dywizjonu Ziemi Czerwińskiej z 9.1.1943 r.; 3 legitymacje otrzymania odznaczeń z lat: 1974, 1976 i 1983; Informacje syna Zdzisław z Warszawy.

Walerian Występski

Żymiałkowski Kazimierz (1898 – 1958), rusznikarz, starszy sierżant zawodowy WP. Urodził się 20 stycznia 1898 r. w Gnieźnie (brat Feliksa) w rodzinie pracownika prowiantury wojskowej Franciszka i Maria z domu Prusak. Po szkole powszechnej, ukończył dwuklasową Szkołę Przemysłowo – Handlową w Gnieźnie. Ochotniczo wstąpił do Powstania Wielkopolskiego i od 5 stycznia 1919 r. służył w Gnieźnieńskiej Kompani Karabinów Maszynowych. Tego roku został awansowany na stopień kaprała. W okresie 15 lutego do 15 lipca 1920 r. odbył naukę w Szkole Rusznikarskiej w Poznaniu. Posiadał zawód starszego mistrza rusznikarskiego. 24 grudnia 1920 r. otrzymał stopień st. plutonowego, a w lutym 1921 r. sierżanta. 1 marca 1934 r. został mianowany kierownikiem warsztatu rusznikarskiego 67 Pułku Piechoty w Brodnicy. Awansowany na starszego sierżanta 9 marca 1934 r. Brał udział w wojnie

obronnej 1939 r. Dostał się do niewoli skąd 13 października 1939 r. wrócił do

Kazimierz
Żymiałkowski

Brodnicy. W 1943 r. wywieziony z rodziną do obozu w Potulicach, gdzie przebywali do 21 stycznia 1945 r. Zmobilizowany od 8 lutego 1945 r. do pracy w RKU – Brodnica, gdzie był zaangażowany do 20 grudnia 1945 r. Potem pracował w Brodnickich Zakładach Mięsnych. Zmarł 27 kwietnia 1958 r. w Brodnicy i tam został pochowany. Od 1927 r. żonaty z Genowefą z domu Głogoczewska. Dzieci: Irena (ur. 1928) i Magdalena (ur. 11 stycznia 1931).

Wultański J., Dzieje 67 Pułku Piechoty w Brodnicy s. 225; Książeczka Wojskowa wydana przez RKU Brodnica 14. I. 1946 r.; Informacje córki Ireny Bielńskiej z Brodnicy.

Walerian Występski

ANEKS

Spis biografów zamieszczonych w: „**Powstańcy wielkopolscy... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919**”, tom I, Poznań 2005; tom II, Poznań 2006; tom III, Poznań 2007; tom IV, Poznań 2008 i tom V, Poznań 2008.

- A.**
- Adamczak Ignacy (1878–1967), T. III, s. 9
Adamczak Ignacy (1897–1985), T. I, s. 12
Adamczak Maciej (1883–1966), T. II, s. 8
Adamczewski Hubert (1898–1965), T. V, s. 9
Adamczewski Tadeusz (1902–1979), T. I, s. 12
Adamczewski Tomasz Jan (1884–1939), T. II, s. 8
Adamczewski Walenty (1877–1967), T. V, s. 10
Adamkiewicz Sylwester (1900–1986), T. IV, s. 9
Adamski Stefan (1899–1975), T. IV, s. 9
Adamski Wojciech (ur. 1877- ?), T. I, s. 13
Ajtner Edmund (1902–1984), T. V, s. 11
Ajtner Marian (1899–1983), T. V, s. 12
Alejski Bronisław (1900–1942), T. I, s. 13
Alejski Franciszek (1902–1992), T. I, s. 14
Aleksander Franciszek (1893–1975), T. III, s. 9; T. V, s. 12
Alkiewicz Jan Feliks (1896–1979), T. IV, s. 10
Alwin Franciszek (1879–1961), T. IV, s. 11
Ambroży Leon (1898–1992), T. V, s. 15
Anasiewicz Hieronim (1894–1971), T. IV, s. 13
Anders Władysław (1892–1970), T. III, s. 11
Andrzejewski Stanisław (1902–1941), T. II, s. 9
Andrzejewski Stefan Marian (1899–1996), T. III, s. 21
Angierska Zofia, z domu Bogacka (1896–1987), T. II, s. 10
Antczak Nepomucen Jan (1893–1968), T. IV, s. 13
Antoniewicz Adam (1888–1944), T. II, s. 10
Arudianow Jan (1889–1983), T. I, s. 14
- Augustyniak Franciszek (1881–1975), T. II, s. 12
- B.**
- Bacik Kazimierz (1903–1977), T. I, s. 15
Baczewska Pelagia Marianna (1887–1970), T. V, s. 15
Bagrowski Franciszek (1901–1984), T. V, s. 16
Bajon Józef (1900–1977), T. IV, s. 14
Bajoński Jarosław (1887–1950), T. I, s. 15
Balcerek Walenty (1899–1966), T. IV, s. 15
Balcerkiewicz Stanisław (1901–1991), T. I, s. 16
Balczak Józef Franciszek (1898–1919), T. III, s. 22
Balczak Stanisław (1874–1933), T. III, s. 23
Balski Marian (1899–1919), T. V, s. 17
Banachowicz Wojciech (1900–1979), T. III, s. 25
Banasiak Antoni (1895–1954), T. V, s. 19
Banasiak Jan (ur. 1897–1972), T. I, s. 17; T. V, s. 19
Banaszak Jan (1899–1986), T. IV, s. 15
Banaszak Józef (1897–1920), T. II, s. 12
Baraniecki Kazimierz (1900–1940), T. IV, s. 16
Baraniecki Ludwik (1897–1920), T. IV, s. 17
Baranowski Edmund (1886–1939), T. I, s. 17
Barłóg Władysław (1897–1985), T. I, s. 18
Bartkowiak Antoni (1897–1922), T. I, s. 19
Bartkowiak Antoni (1900–1985), T. III, s. 25
Bartkowiak Franciszek (1894–1958), T. II, s. 13
Bartkowiak Franciszek (1900–1989), T. V, s. 20

- Bartkowiak Franciszek (1901-1989), T. III, s. 26
- Bartkowiak Józef (1895-1942), T. II, s. 13
- Bartkowiak Władysław (1900-1920), T. I, s. 20
- Bartkowski Edmund (1894-1939), T. III, s. 27
- Basiński Franciszek (1858-1942), T. II, s. 14
- Bauza Andrzej (1896-1948), T. I, s. 20
- Bąk Tomasz (1897-1973), T. II, s. 16
- Bąkowski Wawrzyn (1889-1981), T. II, s. 17
- Bednarski Franciszek (1894-1965), T. II, s. 17
- Beisert Jan Chrzyciel (1866-1923), T. II, s. 18
- Belzerowski Piotr (1895-1980), T. III, s. 28
- Benkel Maksymilian (1884-1940), T. I, s. 21
- Berger Marcin (1896-1966), T. III, s. 31
- Berski Stefan (1901-?), T. V, s. 21
- Beszterda Antoni (1895-1971), T. IV, s. 18
- Białas Michał (1898-1959), T. II, s. 19
- Białasik Teodor (1898-1959), T. III, s. 31
- Białożyński Jan (1901-1966), T. I, s. 22
- Biały Kazimierz (1888-1943), T. I, s. 22, T. II, s. 19
- Biczkowski Szczepan (1894-1973), T. III, s. 31
- Biegała Antoni (1899-1979), T. III, s. 33
- Biegański Kazimierz (1902-1963), T. I, s. 22
- Bilażewski Zdzisław Karol Teodor (1893-1923), T. I, s. 23
- Biskupski Antoni (1890-1930), T. IV, s. 19
- Bloch Ryszard (1900-1980), T. IV, s. 20
- Błaszczyk Czesław (1896-1955), T. V, s. 21
- Błaszczyńska Klara z d. Chojnacka (1891-?), T. III, s. 33
- Błażejczyk Tomasz (1869-1940), T. III, s. 34
- Błażyński Alojzy (1898-1934), T. III, s. 35
- Bloch Franciszek (1894-1974), T. I, s. 23
- Bobkiewicz Stanisław (1886-1938), T. IV, s. 21
- Bobrowski Antoni (1902-1983), T. IV, s. 22
- Bocian Jan (1895-1919), T. V, s. 22
- Bocian Michał (1885-?), T. I, s. 24
- Bociański Ludwik (1892-1970), T. I, s. 24
- Bogucki Franciszek (ok. 1892-1919), T. III, s. 36
- Bogusławski Edmund (1880-1940), T. IV, s. 23
- Bojanowski Teofil (1889-?), T. I, s. 25
- Bonowski Jan Niepomucen (1900-1971), T. III, s. 37
- Borczyński Stanisław (1896-1951), T. V, s. 23
- Borczyński Stefan (1864-1949), T. I, s. 26
- Boroch Franciszek (1899-1979), T. I, s. 26
- Borysiak Józef (1900-1974), T. II, s. 20
- Borzycy Franciszek (1890-1924), T. III, s. 37
- Brandeci Michał (1887-1971), T. I, s. 26
- Bratborski Jan (1895-1973), T. IV, s. 24
- Brembor Teodor (1890-1939), T. III, s. 39
- Brenienek Stefan (1888-1968), T. IV, s. 25
- Brojewski Kazimierz (1898-1969), T. III, s. 40
- Bromberek Jan (1896-1919), T. II, s. 21
- Brona Roman (1894-1961), T. V, s. 24
- Bross Janina (1896-1983), T. IV, s. 26
- Bross Kazimierz (1894-1939?), T. IV, s. 27
- Brożyński Franciszek (1866-1946), T. III, s. 40
- Bródka Antoni (1900-1974), T. II, s. 22
- Brust Piotr (1871-1937), T. III, s. 40
- Brychczyński Jan (1902-1984), T. IV, s. 28
- Brylak Antoni (1889-1949), T. I, s. 27
- Brzeziński Michał (1894-1981), T. IV, s. 30
- Buchwald Stanisław (1890-1977), T. III, s. 41
- Buczkowski Stanisław (1884-1969), T. III, s. 42
- Budzyński Franciszek (1875-1958), T. II, s. 22
- Bujewski Michał (1891-1949), T. IV, s. 30
- Bukolt Antoni (1887-1938), T. III, s. 42
- Buławski Mieczysław (1885-1949), T. I, s. 28, T. II, s. 24
- Burian Zbigniew Stanisław (1895-1976), T. II, s. 24
- Burzyński Franciszek (1895-1980), T. IV, s. 31
- Buschke Mikołaj (1901-1982), T. II, s. 25
- Buszkiewicz Irena z domu Szadkowska (1901-1999), T. II, s. 26
- Büeler Leokadia Barbara (1888-1982), T. III, s. 43
- Bydałek Teresa (1900-1978), T. V, s. 25

C.

Cegielka Marcin (ur. 1879), T. I, s. 31; T. V, s. 25
Chatliński Józefat (1883-1965), T. II, s. 26
Chatliński Roman (1875-1965), T. II, s. 27
Cerkaski Walerian (1887-1939), T. IV, s. 32
Chlebowski Klemens Andrzej (1898 – 1976), T. II, s. 28; T. V, s. 25
Chmielewski-Wieniawa Jerzy (1891 - 1945), T. II, s. 28
Chojnacki Ignacy (1885-1944), T. III, s. 43
Chosłowski Stefan Stanisław Seweryn (1889-po 1947), T. V, s. 26
Chowański Wojciech (1898-1975), T. II, s. 29
Chrzanowski Leon (1894-?), T. II, s. 30
Chudziński Mieczysław (1875-1936), T. II, s. 30
Chwalisz Jan (1897-1980), T. II, s. 31
Chytrowski Stanisław (1882-1940), T. I, s. 31
Cibail Ludwik (1897-1964), T. I, s. 31
Ciesielski Edward (1890-1960), T. III, s. 44
Ciesielski Stanisław (1887-1972), T. III, s. 45
Cieślewicz Michał (1881-?), T. I, s. 32
Cieszyński Stefan (1899-1986), T. III, s. 46
Ciszewski Józef (1901-?), T. IV, s. 34
Cofta Jan (1900-1961), T. I, s. 33
Cugeher (Zugehör) Marian (1897-1967), T. I, s. 33
Cyms Leon (1885-1931), T. IV, s. 35
Cyranowska Waleria z domu Cylińska (1891-?), T. III, s. 47
Czabański Bronisław (1888-1940), T. III, s. 47
Czajkowski Florian (1899-?), T. IV, s. 36
Czarliński Lech Leon, ps. "Lech z kropką" (1899-po 1939), T. II, s. 32
Czarnyszka Józef (1900-1987), T. II, s. 33
Czechowski Ignacy (1877-1941), T. II, s. 34
Czekala Franciszek (1895-1977), T. IV, s. 37
Czepczyński Tadeusz (1899-1985), T. II, s. 35
Czerniak Walerian Józef (1896-1972), T. I, s. 34
Czerwiński Bronisław (1877-1966), T. I, s. 35
Czub Jan (1892-1961), T. IV, s. 38
Czubala Jakub (1893-1972), T. IV, s. 38

Czwordon Władysław (1898-1978), T. I, s. 37
Czyż Kazimierz (1891-1954), T. I, s. 38, T. II, s. 36
Czyż Ludwik (1897-1966), T. I, s. 38

D.

Dahlke Stanisław (1895-1979), T. III, s. 48
Darnowski Jan (1879-1920), T. I, s. 38
Daroń Edward (1899-1982), T. III, s. 49
Dawid Jan (1894-1940), T. I, s. 39
Dąbrowicz Leon (1901-1955), T. IV, s. 39
Dąbrowski Jan (1879-1962), T. I, s. 39
Dąbrowski Józef (1896-1980), T. I, s. 40
Dąbrowski Józef (1899-1982), T. V, s. 27
Dąbrowski Marcin (1901-1955), T. I, s. 40
Dąbrowski Stanisław (1900-1945), T. I, s. 41
Dąbrowski Szczepan (1897-1925), T. I, s. 42
Degórska Leokadia z domu Raczkowska (1898-?), T. II, s. 37
Dembski Jan (1891-1942), T. V, s. 28
Dera Stanisław (1901-1980), T. I, s. 43
Derwich Stanisław (1895-1976), T. II, s. 37
Dębiec Helena z domu Vollmüller (1897-1990), T. III, s. 52
Dębowski Bolesław (1894 - ?), T. I, s. 44
Dirbach Józef (1872-1940), T. IV, s. 39
Dirska Jan (1854-1941), T. I, s. 44
Dirska Stanisław (1898-1944), T. V, s. 28
Dirska Waław (1888-1972), T. I, s. 45
Długaszewski Stanisław Florian (1892-1974), T. V, s. 29
Dmowski Roman Stanisław (1864-1939), T. V, s. 29
Doktor Edmund (1893-1971), T. I, s. 45
Dolata Stanisław (1896-1919), T. IV, s. 40
Domagalski Stefan (1897-1971), T. I, s. 46
Dominiak Jan (1893-1947), T. I, s. 46
Dotka Jan (1897-1980), T. III, s. 53
Dowbor Muśnicki Józef (1867-1937), T. V, s. 31
Dratwiński Kazimierz Józef (1893-1920), T. II, s. 38
Drażkiewicz Kazimierz (1899-1992), T. II, s. 39
Drecki Jan (1888-1970), T. IV, s. 41
Drewnik Cecylia (1891-1983), T. IV, s. 42
Drewnik Ignacy (1896-1983), T. IV, s. 42

Drewnik Stefan (1899-1974), T. IV, s. 44
Dreżewski Antoni (1899-1975), T. IV, s. 44
Drożdżyński Stanisław (1894-1965), T. IV, s. 45
Drygas Bronisław (1884-?), T. II, s. 40
Duchalski Antoni (1900-1987), T. I, s. 47
Duczmal Stanisław (1899-1985), T. IV, s. 46
Duda Stanisław (1901-1974), T. IV, s. 47
Dudek Stanisław (1892-1940), T. I, s. 47
Dudkówna Elżbieta (1898-?), T. II, s. 40
Dutkiewicz Norbert (1898-1943), T. I, s. 48
Dutkiewicz Wojciecha (1896-1990), T. I, s. 49
Dworczak Ludwik (1901-1980), T. V, s. 38
Dwornicki Walenty (1881-1942), T. IV, s. 48
Dwornik Antoni (1898-1979), T. II, s. 41
Dykczał Nikodem (1877-1958), T. V, s. 38
Dypczyński Walenty (1886-1959), T. III, s. 54
Działak Ignacy (1896-1971), T. I, s. 50; T. V, s. 40
Dzidek Marian Stanisław (1891-1938), T. II, s. 42
Dziegiecki Marian (1886-?), T. III, s. 57
Dziekan Józef (1896-1962), T. I, s. 50
Dziembowski Jerzy Adam (1892-1958), T. IV, s. 49
Dziembowski Kazimierz Feliks (1860-1920), T. V, s. 40
Dziembowski Kazimierz Stanisław Władysław (1888-1963), T. V, s. 41
Dziembowski Leon (1903-1975), T. III, s. 58
Dziembowski Mieczysław Alfred Franciszek (1868-1939), T. V, s. 42
Dziembowski Stefan (1898-1968), T. V, s. 43
Dziembowski Walenty (1870-1933), T. IV, s. 50
Dziembowski Władysław (1902-1975), T. IV, s. 51
Dziembowski Zygmunt Florian Władysław (1888-1945), T. V, s. 44
Dzierzgowski Michał (1902-1940), T. I, s. 51
Dzięcioł Alfons (1897-1973), T. III, s. 59
Dzióbkowski Wincenty (1884-1979), T. I, s. 52

E.

Ebel Kazimierz (1876-1967), T. IV, s. 51
Eichstaedt Sylwester (1878-1961), T. III, s. 60
Elmanowicz Stanisław (1900-1975), T. II, s. 43
Erdmann Florian (1894-?), T. IV, s. 53

F.

Fabrowski Zygmunt (1893-1940), T. I, s. 52
Fałszewicz Walenty (1895-1974), T. I, s. 53
Fankidejski Władysław (1890-1939), T. I, s. 54
Feige Szczepan (1877-1958), T. V, s. 45
Feldmann Franciszek (1894-1956), T. II, s. 44
Feldmann Roman (1898-1939), T. I, s. 55
Felich Jan (1898-1976), T. III, s. 61
Felsman Stanisław (1901-1978), T. II, s. 44
Fengler Antoni (1893-1982), T. I, s. 56
Fengler Józef (1894-1960), T. II, s. 45
Figaszewski Franciszek (1880-1957), T. IV, s. 54
Filipiak Jan (1881-1946), T. III, s. 61
Filipowski Bolesław (1884-1969), T. I, s. 57
Fiołka Fryderyk (1870-1942), T. I, s. 58; T. V, s. 46
Firlej Antoni (1886-1976), T. III, s. 62
Flaczyński Stanisław (1893-1975), T. IV, s. 55
Florkowski Antoni (1901-1975), T. II, s. 46
Folaron Julian (1901-1981), T. III, s. 63
Frankowski Józef (1899-1959), T. I, s. 58
Frankowski Józef (1896-1973), T. IV, s. 55
Frąckowiak Antoni (1898-1984), T. V, s. 46
Frąckowiak Jan (1898-1970), T. I, s. 59
Frąk Augustyn (1892-1975), T. V, s. 47
Frączak Antoni (1898-1969), T. V, s. 48
Frydrych Bolesław (1900-1990), T. IV, s. 56
Frykowski Roch (1880-1958), T. I, s. 59

G.

Gabler Władysław (1890-1973), T. V, s. 49
Gabrys Edmund (1905-1944), T. V, s. 53
Gabrys Idzi (1877-1957), T. V, s. 53
Gajdecki Roman (1898-1985), T. III, s. 64
Gajska Ludwik (1893-1939), T. V, s. 53
Galant Franciszek (1900-1972), T. I, s. 59
Galasiński Piotr (1899-?), T. IV, s. 58
Galon Jan (1873-1964), T. I, s. 60

- Galon Stanisław (1895-1974), T. III, s. 65
 Galon Stanisław (1899-1977), T. II, s. 47
 Gałęcki Stanisław (1896-1952), T. V, s. 54
 Garstecki Roman (1894-1977), T. II, s. 48
 Garstecki Wincenty (1892-1973), T. I, s. 61
 Gawroński Antoni (1901-1984), T. III, s. 66
 Gawroński Franciszek (1890-1979), T. III, s. 66
 Gawroński Jan (1894-1950), T. III, s. 66
 Gertych (Gertig) Józef (1874-1935), T. II, s. 48
 Gibasiewicz Stanisław (1904-1986), T. II, s. 49
 Gibasiewicz Telesfor (1889-1981), T. I, s. 62
 Giel Idzi (1900-1943), T. V, s. 55
 Glinkiewicz Franciszek (1875-1936), T. I, s. 63
 Gładysz Stanisław Kostka (1866-1934), T. II, s. 51
 Gmerek Władysława (1898-1993), T. II, s. 52
 Godek Ludwik (1886-1977), T. I, s. 63
 Golczak Franciszek (1897-1919), T. II, s. 53
 Gokus Władysław (1900-1971), T. I, s. 64
 Gomuła Andrzej (1898-1976), T. II, s. 53
 Gorgolewski Bogusław (1895-1967), T. I, s. 65
 Gorgolewski Franciszek (1901-1976), T. V, s. 56
 Gorzelnik Roman (1900-1946), T. III, s. 68
 Gościński Jan (1895-1960), T. II, s. 54
 Górecki Marcei (1894-1969), T. III, s. 69
 Górny Mieczysław Wincenty (1885-1927), T. II, s. 55
 Górski Teodor (1876-1938), T. III, s. 70
 Górski Waclaw (1895-1983), T. V, s. 56
 Grabarczyk Franciszek (1898-1954), T. I, s. 65
 Grabowski Stefan (1900-1992), T. III, s. 73
 Grabowski Wojciech (1867-1934), T. V, s. 57
 Gracz Michał (1891-1973), T. III, s. 74
 Graczykowski Tomasz (1886-1959), T. V, s. 58
 Graf Teofil (1895-1980), T. I, s. 65
 Grafik Stefan (1898-1982), T. V, s. 60
 Graszynski Alfons (1879-1943), T. II, s. 56
 Graetz Czesław (1894-1940), T. IV, s. 59
 Gregorowicz Zygmunt (1883-?), T. II, s. 58,
 Grembowski Jan (1898-1962), T. IV, s. 60
 Gretkiewicz Stanisław (1897-1982), T. I, s. 66
 Grębowicz Stanisław (1902-1977), T. IV, s. 60
 Grobelny Jan Nepomucen (1868-1940), T. II, s. 59
 Grobelny Józef Edward (1873-1949), T. V, s. 61
 Grobelny Józef Kazimierz (1899-1958), T. II, s. 60
 Grochowski Stefan (1899-1945), T. I, s. 67
 Groty Wojciech (1866-1926), T. II, s. 61
 Grubczyński Józef (1895-2001), T. III, s. 74
 Gruchocki Wincenty (1897-1985), T. V, s. 63
 Grudzielski Kazimierz (1856-1921), T. V, s. 63
 Gruszczyński Antoni (1875-1940), T. IV, s. 61
 Gruszka Michał (1897-po1968), T. I, s. 68
 Gryczyński Stanisław (1892-1974), T. III, s. 75
 Grygiel Albin (1898-1957), T. I, s. 69
 Grygiel Antoni (1900-1992), T. III, s. 75; T. IV, s. 61
 Grzeczka Piotr Paweł (1880-1955), T. III, s. 77
 Grzelczak Marian (1899-1991), T. I, s. 69
 Grzempa Andrzej (1894-1985), T. II, s. 62; T. III, s. 79
 Grzeszkowiak Roman (1894-?), T. II, s. 63
 Grześkowiak Leon (1900-1975), T. I, s. 70
 Grześkowiak Walenty (1901-1989), T. V, s. 65
 Grześkowski Władysław (1890-1973), T. I, s. 71
 Grzęda Jan (1896-1994), T. I, s. 71
 Guce Franciszek (1892-1979), T. V, s. 67
 Gust Roman (1863-1948), T. II, s. 64
 Gutkowski Apolinary (1868-1955), T. III, s. 79
 Gutkowski Franciszek (1900-1941), T. I, s. 72
 Gutkowski Józef (1901-1983), T. III, s. 80

H.

- Haber Kazimierz (1872-1933), T. V, s. 68
 Hałas Franciszek (1898-1989), T. III, s. 81
 Hałas Jakub (1897-1974), T. III, s. 82
 Hałas Piotr (1901-?), Franciszek. IV, s. 62

Hanke Edward (1895-1975), T. V, s. 70
Hanke Emilia (1895-1984), T. V, s. 71
Hańczewski Stefan (1899-1973), T. I, s. 73
Hasała Andrzej (1899-1968), T. II, s. 64
Haupa Wawrzyn (1867-1961), T. II, s. 64
Hejnowicz Mieczysław (1890-1939), T. I, s. 73, T. II, s. 65
Hetmanowski Józef (1901-1985), T. II, s. 66
Hoppe Janina z domu Przybyszewska (1896-1985), T. II, s. 68
Horowski Czesław (1893-1958), T. I, s. 74

I.

Idaszewski Leon (1878-1956), T. II, s. 69
Idziak Franciszek (1900-1971), T. IV, s. 63
Ignaszewski Kazimierz (1894-1959), T. III, s. 82
Ignaszewski Władysław (1898-1973), T. III, s. 83
Imbiorowicz Michał (1893-1971), T. IV, s. 63
Inerowicz Władysław (1903-1988), T. I, s. 76
Insiński Jan (1901-1965), T. III, s. 84
Insiński Józef (1897-1969), T. III, s. 84

J.

Jachmann Jan (1884-1946), T. IV, s. 64
Jachmann Walenty (1888-1919), T. IV, s. 65
Jachowski Tadeusz (1893-1966), T. II, s. 72
Jackowiak Józef (1900-1992), T. IV, s. 66
Jackowiak Ludwik (1895-1987), T. IV, s. 67
Jadomski Stefan Roman (1874-1923), T. III, s. 85
Jagielski Władysław (1901 - 1994), T. I, s. 76; T. IV, s. 67
Jaguźny Adam (1905-1985), T. I, s. 77
Jahns Antoni (1883-1960), T. IV, s. 68
Jakubowicz Stanisław (1897-1967), T. I, s. 77; T. II, s. 74
Jakubowski Stefan (1895-1985), T. V, s. 72
Janaszewski Tadeusz (1890-1966), T. III, s. 86
Janiak Ludwik (1899-1957), T. V, s. 73
Janiak Wawrzyn (1895-1977), T. I, s. 78
Jankiewicz Marian (1897-1967), T. IV, s. 69
Jankowska Aniela z domu Ziółkowska (1880-1970), T. III, s. 87
Jankowski Bolesław Kazimierz (1901-1942), T. II, s. 75

Jankowski Jakub (1900-1979), T. II, s. 75
Janus Antoni (1891-1942), T. IV, s. 70
Janus Józef (1900-1960), T. I, s. 78
Jarczewska Jadwiga (1891-1977), T. V, s. 74
Jarczewski Stanisław (1897-1958), T. III, s. 88
Jarecki Józef (1892-1976), T. III, s. 89
Jarmiński Jan (1893-1965), T. III, s. 90
Jaroszyński Sylwester (1886-1958), T. IV, s. 71
Jasiński Józef (1854-1933), T. I, s. 79
Jasiński Stefan (1885-1962), T. II, s. 76
Jaworski Wojciech (1893-1971), T. III, s. 91
Jazdon Hipolit (1884-1957), T. II, s. 77
Jerchel Michał (1892-1940), T. I, s. 80
Jerzak Franciszek (1889-1962), T. III, s. 92
Jesionkowski Franciszek (1901-1981), T. III, s. 93
Jeske Stanisław (1888-1984), T. V, s. 74
Jeszke Henryk Waław (1884-1955), T. III, s. 94
Jędrzejewski Franciszek (1892-1982), T. I, s. 81
Jęsień Walenty (1895-1919), T. IV, s. 71; T. V, s. 76
Joras Franciszek (1882-1930), T. V, s. 77
Józefowski Józef (1901-1962), T. III, s. 94
Jóźwiak Piotr (1895-1984), T. I, s. 81
Judek Roman (1898-1981), T. I, s. 82
Juniczak Kazimierz (1900-1997), T. II, s. 77
Jurkiewicz Franciszek (1902-1972), T. I, s. 83
Jurkowski Antoni Alojzy (1885-1952), T. II, s. 80

K.

Kaczmarek Franciszek (1895-1937), T. III, s. 96
Kaczmarek Jan (1880-1939), T. I, s. 83
Kaczmarek Maksymilian (1896-1975), T. III, s. 97
Kaczmarek Stefan (1897-1953), T. III, s. 97
Kaczmarek Wiktor (1895-1952), T. II, s. 81
Kaczor Jan (1895-1972), T. IV, 72; T. V, s. 77
Kadow Marian (1886-1950), T. I, s. 84
Kaiser Franciszek (1902-1969), T. I, s. 84
Kaiser Józef (1898-1975), T. II, s. 83
Kaja Władysław (1894-1939), T. III, s. 98
Kalemba Jan (1899-1989), T. I, s. 85

- Kaliszewski Władysław (1886-1964), T. I, s. 85
- Kalkstein-Osłowski Adam (1892-1984), T. II, s. 83
- Kałek Józef (1899-1987), T. III, s. 100
- Kałek Władysław (1897-1984), T. IV, s. 74
- Kałwiński Józef (1892-1969), T. I, s. 86
- Kamiński Bolesław Ignacy (1888-1937), T. I, s. 86
- Kamiński Edmund (1903-1939), T. IV, s. 74
- Kamiński Józef (1879-1971), T. IV, s. 75
- Kantecki Ludwik (1877-1963), T. I, s. 87
- Kapella Kazimierz (1884-zm. po 1933 r.), T. I, s. 88
- Karolewski (Królewski) Władysław (ur. 1899), T. I, s. 89
- Karpiński Antoni (1855-1945), T. III, s. 100
- Karpiński Stanisław (1888-1976), T. II, s. 85
- Karpiński Władystw (1895-1940), T. I, s. 89
- Karpiński Zygmunt (1892-1981), T. III, s. 101
- Kasperski Florian (1880-1960), T. I, s. 90
- Kasprowicz Bolesław Michał (1859-1943), T. II, s. 85
- Kasprowicz Bolesław Piotr (1895-1982), T. III, s. 102
- Kawalka Feliks (1901-1983), T. I, s. 90
- Kawczyński Józef (1899-1920), T. I, s. 91
- Kaźmierczak Antoni (1901-1983), T. III, s. 104
- Kaźmierczak Franciszek (1889-1978), T. III, s. 104
- Kaźmierski Bolesław (1879-1945), T. II, s. 87
- Kaźmierczak Jan (1897-1972), T. IV, s. 76
- Kemnitz Michał (1892-1982), T. V, s. 79
- Kempski Józef (1896-przed 1977), T. I, s. 91
- Kędziera Leon (1884-1958), T. III, s. 105
- Kędziński Anatol (1880-1964), T. V, s. 80
- Kędziński Lucjan (1881-1919), T. V, s. 81
- Kędziora Stanisław (1894-1920), T. I, s. 91
- Kiciński Adam (1900-1977), T. I, s. 92
- Kielbasiewicz Leon (1899-1995), T. I, s. 92
- Kielczewski Karol (1899-1978), T. I, s. 93
- Kielczewski Stanisław (1893-1984), T. I, s. 94
- Kielczewski Stefan (1901-1986), T. III, s. 106
- Kijak Jan (1886-1968), T. III, s. 106
- Kłaga Ignacy (1894-1972), T. I, s. 95
- Klecha Piotr (1901-1987), T. V, s. 82
- Kledzik Józef (1887-1948), T. II, s. 89
- Klemczak Edmund (1886-1939), T. IV, s. 77
- Klepacz Józef (1899-1979), T. I, s. 95
- Klera Jan Nepomucen (1886-1951), T. II, s. 90
- Klewenhagen Brunon (1882-1940), T. I, s. 96
- Klich Edmund (1891-1967), T. III, s. 107
- Kliem Michał (1898-1942), T. IV, s. 79
- Klinik Józef (1890-1940), T. IV, s. 80
- Kłorek Ludwik (1897-1982), T. III, s. 108
- Kłucz Władysław (1897-1940), T. II, s. 91
- Kłaczyński Kazimierz (1882-1941), T. III, s. 108
- Kłosowski Andrzej (1895-1945), T. I, s. 96, T. II, s. 91
- Kłosowski Henryk (1901-1986), T. I, s. 97
- Knast Dionizy (1899-1972), T. II, s. 92
- Kobusiński Stefan (1899-1974), T. IV, s. 80
- Kobusiński Wojciech (1897-1982), T. IV, s. 82
- Kocur Adam Bronisław (1894-1965), T. III, s. 109
- Koczorowski Karol hr. h. Rogala (1884-1952), T. IV, s. 82
- Koczorowski Maciej h. Rogala (1884-1928), T. IV, s. 84
- Koczorowski Napoleon h. Rogala (1861-1930), T. IV, s. 85
- Kolasiński Jerzy (1891-1970), T. V, s. 83
- Kolendowicz Waław (1877-1949), T. III, s. 110
- Kołodziej Antoni (1896-1970), T. I, s. 98
- Komasiński Michał (1887-1971), T. III, s. 110
- Komorowaki Franciszek (1886-1956), T. V, s. 84
- Konarski Sylwester (ur. 1894), T. I, s. 98
- Konarzewski Daniel (1871-1935), T. V, s. 85
- Konewka Józef (1899-1940), T. II, s. 93
- Konieczny Antoni (1900-1980), T. III, s. 112
- Konieczny Jan (1892-1967), T. II, s. 94
- Konieczny Stanisław (1878-1946), T. II, s. 94
- Konieczny Stanisław (1898-1986), T. III, s. 112
- Kończal Franciszek (1894-1940), T. I, s. 98
- Kończal Stanisław (1898-1958), T. IV, s. 86

- Kopa Andrzej (1879-1956), T. II, s. 95
Kopczyński Józef (1896-1979), T. IV, s. 87
Kopliński Władysław (1875-1937), T. V, s. 86
Korbal Stanisław (1895-?), T. IV, s. 88
Kosicki Czesław (1902-1980), T. V, s. 87
Kosicki Józef (?-?), T. II, s. 98
Kosicki Kazimierz (1900-1920), T. II, s. 98
Kosicki Piotr (1896-1961), T. II, s. 99
Kosicki Wawrzyn (1887-1955), T. II, s. 99
Kosiński Feliks (1889-1974), T. V, s. 88
Kosiński Wojciech (1897-1976), T. II, s. 100
Kosmała Stanisław (1897-1973), T. II, s. 101
Kosmowski Antoni (1899-1940), T. I, s. 98
Kossowski Józef (1887-1967), T. V, s. 88
Koszewski Stanisław (1895-1970), s. T. I, s. 99
Koszutski (Leszczyc-Koszutski) Konstanty Albin (1882-1939), T. I, s. 99
Kośmider Stanisław (1889-1958), T. I, s. 101
Kowalczyk Adam (1894-1940), T. I, s. 101
Kowalczyk Franciszek (1890-1961), T. II, s. 102
Kowalczyk Marcin (1899-1994), T. III, s. 113
Kowalczyk Stefan (1898-1955), T. I, s. 102
Kowalski Franciszek (1900-1920), T. I, s. 102
Kowalski Kazimierz Józef (1896-1972), T. V, s. 89
Kozą Stanisław III (1882-1960), T. II, s. 103
Kozak Antoni (1898-1919), T. V, s. 90
Kozłowski Stanisław (1903-1990), T. I, s. 102
Krajewski Andrzej (1891-1982), T. I, s. 103
Kramarczyk Leon (1896-1984), T. I, s. 104
Kramer Franciszek (1899-1946), T. II, s. 103
Kramer Ludwik (1900-1972), T. II, s. 104
Kranz Józef (1884-1939), T. IV, s. 90
Krawczyński Franciszek (1894-1976), T. II, s. 104
Krenz Paweł (1896-1955), T. II, s. 105
Kręczyński Franciszek (1885-1961), T. IV, s. 90
Kroll Jan (1898-1996), T. IV, s. 91
Król Bolesław (1898-1942), T. II, s. 106
Król Ignacy (1891-1962), T. III, s. 113
Król Władysław (1896-1945), T. III, s. 115
Króliczak Wojciech (1893-1976), T. V, s. 91
Krukowski Albin (1902-1982), T. III, s. 116
Kruszka Leon (1897-1960), T. IV, s. 92
Kryger Marian (1901-1982), T. V, s. 92
Kryjon Franciszek (1901-1987), T. V, s. 94
Kryszak Walenty (1897-1920), T. I, s. 104
Krzesiński Stefan (1897-1960), T. I, s. 105
Krzewina Zygmunt (1898-1976), T. I, s. 105; T. II, s. 107
Krzykała Florian (1901-1941), T. V, s. 95
Krzykała Wawrzyn (1871-1941), T. I, s. 107
Krzyżankiewicz Mieczysław (1882-1952), T. III, s. 117
Księźniakiewicz Walenty (1892-1970), T. IV, s. 93
Kubacki Antoni (1880-1956), T. I, s. 108
Kubera Czesław Antoni (1894-1965), T. I, s. 108
Kucal Czesław (1903-1973), T. III, s. 120
Kuczkowski Władysław (1898-1942), T. II, s. 109; T. III, s. 121
Kujawa Franciszek (1893-1976), T. I, s. 108
Kujawa Ludwik (1900-1966), T. II, s. 110
Kulczyński Władysław (1898-?), T. IV, s. 93
Kuliszak Stanisław (1882-1939), T. IV, s. 95
Kupka Sylwester (1897-1969), T. IV, s. 96
Kurczewski Piotr (1890-1983), T. I, s. 109
Kurczewski Władysław (1898-1979), T. II, s. 111
Kurkowiak Piotr (1900-1964), T. IV, s. 97
Kurnatowska Maria z domu Mielżyńska (1869-1925), T. II, s. 112
Kuroszyk Piotr (1879-1947), T. I, s. 109
Kurowski Aleksander (1879-1958), T. I, s. 110
Kurpisz Leon (1900-1919), T. V, s. 95
Kurzawski Józef (1870-1925), T. I, s. 110
Kusz Józef (1896-1919), T. II, s. 113
Kuśnierczak Jan (1893-1977), T. IV, s. 97
Kwasek Jerzy (1900-1994), T. III, s. 122
Kwiatkowski Wiktor (1901-1978), T. V, s. 95
- L.**
Lakner (Lackner) Marian (1880-1936), T. III, s. 126
Lange Julian Bolesław (1873-1954), T. V, s. 96
Lange Marian Józef (1901-1943), T. I, s.

112, T. II, s. 114
Lasik Stanisław (1897-1963), T. IV, s. 98
Latanowicz Marcin (1897-1985), T. III, s. 127
Latosiński Stanisław (1893-1942), T. IV, s. 99
Lechna Andrzej (1894-1943), T. III, s. 127
Lechna Wiktor (1898-1971), T. II, s. 115
Leopold Wincenty (1891-1974), T. III, s. 128
Lester Władysław (1898-1941), T. II, s. 116
Leszczyński Leon (1880-1950), T. I, s. 112
Leśny Stanisław (1894-1977), T. III, s. 129
Lewandowski Ignacy (1895-1982), T. IV, s. 100
Lewandowski Zenon Eugeniusz (1859-1927), T. I, s. 113
Lipiński Walenty (1897-1978), T. V, s. 98
Lis Wincenty (1890-1944), T. IV, s. 101
Lis Władysław (1900-1980), T. III, s. 129
Lisiecki Bolesław (1885-1954), T. I, s. 114
Lissowski Antoni (1889-1977), T. III, s. 130
Litwiński Wiktor (1873-1952), T. III, s. 130
Londońska Maria Tekla z d. Dutkiewicz (1892-1978), T. I, s. 115
Lorkiewicz Michał (1897-1919), T. V, s. 99
Lose Stanisław (1899-1970), T. V, s. 101
Lowak Henryk (1885-1958), T. I, s. 116
Lubryka Władysław (1900-1979), T. V, s. 105
Ludwiczak Antoni (1901-1958), T. I, s. 116
Lulczyński Jan (1886-1919), T. II, s. 116

Ł.

Łamaszewski Franciszek Adam (1894-1981), T. IV, s. 102
Łapacz Józef (1899-?), T. IV, s. 103
Łaszczyński Walenty (1896-1975), T. III, s. 132
Łaszczyński Wojciech (1897-1961), T. II, s. 116
Łącki-Korzbok Stanisław (1866-1937), T. IV, s. 105
Łojek Józef (1893-1981), T. IV, s. 107
Łuczak Józef (1898-1975), T. III, s. 132
Łuczak Walenty (1898-1983), T. V, s. 105
Łuczewski Bernard (1903-1989), T. V, s. 109

Łukowicz Stefan Szczepan (1894-1941), T. IV, s. 107
Łusiewicz Stefan (1888-1958), T. IV, s. 108
Łuś Franciszek (1885-?), T. I, s. 116

M.

Machaj Józef (1903-1988), T. I, s. 117
Machajewski Franciszek (1897-1970), T. IV, s. 109
Machajewski Marian (1899-1975), T. IV, s. 109
Machajewski Stanisław (1900-1965), T. IV, s. 111; T. V, s. 111
Machowiak Franciszek (1890-1975), T. III, s. 133
Machowiak Jan (1899-1919), T. III, s. 134
Machowski Jan (1894-1972), T. II, s. 117
Machoy Hipolit (1893-1970), T. V, s. 113
Machoy Maria (1894-1951), T. IV, s. 112
Maciaszek Stanisław (1872-1930), T. II, s. 118
Maćkowiak Edmund (1901-1940), T. I, s. 117
Maesel Antoni (1883-1947), T. II, s. 119
Maik Ludwik (1899-1971), T. IV, s. 113
Majchrzak Józef (1902-1975), T. III, s. 134
Majewicz Feliks (1901-1990), T. III, s. 135; T. V, s. 114
Majewski Walery (1905-1999), s. T. I, 118
Mallow Bogdan (1902-1944), T. IV, s. 113
Mallow Wiktor Emanuel (1861-1933), T. IV, s. 114
Małecki Lucjan (1899-1979), T. I, s. 118
Małecki Tomasz (1895-1984), T. IV, s. 115
Małecki Wojciech (1897-1968), T. I, s. 119
Małek Władysław (1864-1935), T. IV, s. 116
Małyszczak Ludwik (1898-1983), T. III, s. 135
Mańczak Józef (1896-1940), T. V, s. 115
Mańczak Ludwik (1884-1945), T. I, s. 120
Marcinkowski Roman (1874-1929), T. I, s. 120
Marcinkowski Stanisław (1882-1939), T. III, s. 136
Marosz Władysław (1901-2000), T. III, s. 137
Marszał Wiesław (1896-1963), T. I, s. 121
Marszałek Paweł Jan Tymoteusz (1891-1962), T. I, s. 122
Maryński Felicjan (1892-1920), T. I, s. 123

- Marzyński Antoni (1897-1963), T. II, s. 120
 Masłowski Zygmunt (1897-1932), T. IV, s. 116
 Mataczyński Roman (1892-1970), T. III, s. 139
 Matuszek Stanisław (1898-1970), T. V, s. 116
 Matuszewski Ignacy (1895-1987), T. III, s. 141
 Matysiak Gracjan (1897-1987), T. IV, s. 117
 Mausch Kazimierz (1891-1927), T. V, s. 117
 May Józef (1893-1977), T. IV, s. 118
 Mądry Wincenty (1879-1962), T. II, s. 121
 Menczyński Michał (1900-1986), T. V, s. 118
 Mende Edmund (1875-1933), T. II, s. 122
 Menzel Antoni (1903-1982), T. III, s. 141
 Mędlewski Julian (1896-1975), T. III, s. 142
 Mędlewski Wiktor (1861-1924), T. III, s. 143
 Mickiewicz Wincenty (1867-1940), T. II, s. 130
 Michalak Walenty (1890-1962), T. III, s. 143
 Michalczyk Antoni (1900-1988), T. V, s. 119
 Michalski Andrzej Józef (1882-1960), T. I, s. 123
 Michalski Antoni (1885-1965), T. II, s. 123
 Michalski Jan (1886-1949), T. II, s. 123
 Michalski Jan (1899-1945), T. IV, s. 119
 Michalski Józef (1900-1994), T. I, s. 124
 Michalski Kazimierz (1883-1956), T. I, s. 125
 Michalski Piotr (1895-1962), T. I, s. 127
 Michalski Stanisław Leon (1882-1953), T. II, s. 124
 Michałowski Franciszek (1898-1990), T. II, s. 125
 Michałowski Ignacy (1871-1945), T. III, s. 144
 Michałowski Nikodem (1896-1987), T. I, s. 127
 Mieczkowski Leon (1871-1931), T. V, s. 120
 Miedziński Stanisław (1894-1945?), T. IV, s. 120
 Mielcarek Antoni (1899-1970), T. II, s. 126
 Mielcarek Jan (1898-1989), T. II, s. 127
 Miękus Józef (1891-1945), T. IV, s. 121
 Migaszewski Antoni (1900-?), T. II, s. 128
 Miklaszewski Włodzimierz (1897-1919), T. I, s. 128
 Mikołajczak Ludwik (1898-1979), T. I, s. 128
 Mikołajczak Tomasz (1879-1955), T. V, s. 121
 Mikołajewicz Stanisław (1901-1919), T. IV, s. 122
 Milewski Jan (1893-1971), T. II, s. 128
 Milewski Ludwik (1869-1940), T. II, s. 129
 Milewski Michał (1875-1935), T. IV, s. 122
 Miński Stefan (1900-1987), T. V, s. 121
 Misiek Stanisław (1901-1998), T. I, s. 129
 Miśkiewicz Antoni (1890-1977), T. IV, s. 123
 Mizera Antoni (1892-1972), T. I, s. 130; T. V, s. 122
 Młynarz Józef (1895-1947), T. V, s. 122
 Mocek Ludwik (1906-1990), T. IV, s. 124
 Mocek Szymon (1888-1960), T. I, s. 130
 Moczko Ludwik (1877-1949), T. I, s. 131
 Moder Wojciech (1891-1972), T. III, s. 145
 Modlibowski Józef (1889-?), T. III, s. 145
 Modrak Hieronim (1892-?), T. I, s. 132
 Modrzyk Stanisław (1898-1980), T. II, s. 131
 Morawski Czesław (1882-1954), T. III, s. 146
 Morawski Kazimierz (1884-1934), T. III, s. 146
 Mosiewicz Władysław (1880-?), T. III, s. 147
 Moś Ignacy (1872-1959), T. I, s. 132
 Multana Ignacy (1897-1984), T. IV, s. 125
 Musiał Franciszek (1900-1973), T. II, s. 132,
 Musioł Stefan (1897-1987), T. II, s. 134,
 Muszyński Szczepan (1890-1939), T. I, s. 133,
 Myssak Stanisław (1897-1966), T. IV, s. 125
- N.**
 Nadolny Leon (1897-1978), T. V, s. 123
 Napieček Leon (1899-1975), T. III, s. 148
 Napierała Klemens (1900-1986), T. III, s. 150
 Napierała Roman (1876-1941), T. II, s. 135
 Narożny Stanisław (1888-1929), T. I, s. 133
 Nawrocik Franciszek (1901-1920), T. II, s. 136
 Nawrocik Jan (1895-1920), T. I, s. 133

- Niedźwiedziński Bronisław (1882-1946), T. III, S. 151
- Niedźwiedziński Ignacy (1873-1941), s. 152
- Niegolewska Wanda (1877-1970), T. I, s. 134
- Niełacny Franciszek (ur. 1899), T. I, s. 136
- Niemier Stanisław (1899-1949), T. V, s. 125
- Niesobski Leon (1897-1967), T. I, s. 136
- Niesobski Władysław (1897-1945), T. V, s. 126
- Nietrzepka Ignacy (1892-1980), T. I, s. 137
- Nietsche Roman (1876-1947), T. II, s. 136
- Nieznany Powstaniec Wielkopolski – Grób Nieznanego Powstańca Wielkopolskiego w Bydgoszczy, T. III, s. 153
- Nieżyrowski Kazimierz (1892-1987), T. V, s. 127
- Nowaczyk Franciszek (1899-1983), T. II, s. 137
- Nowaczyk Władysław (1896-1919), T. II, s. 138
- Nowaczyk Wojciech (1896-1980), T. II, s. 139
- Nowak Antoni (1896-1988), T. II, s. 140
- Nowak Franciszek (1889-1945), T. III, s. 157
- Nowak Jan (1894 – 1940), T. II, s. 140
- Nowak Mikołaj (1889-1972), T. II, s. 141
- Nowak Stanisław (1883-1939), T. III, s. 158
- Nowak Tadeusz (1898-1942), T. II, s. 142
- Nowicki Andrzej (1877-1950), T. II, s. 143
- Nowicki Edmund (ur. 1891-1969), T. I, s. 137; T. V, s. 128
- Nowicki Ludwik (1885-1978), T. V, s. 129
- Nyka Ignacy (1899-1977), T. V, s. 129
- Nykiel Kazimierz (1895-1942), T. II, s. 143
- O.**
- Obreńbów Mieczysław (1889-1920), T. I, s. 137
- Obreńbów Tadeusz (1885-1940), T. I, s. 138
- Ochocki Stanisław (1897-1981), T. III, s. 158
- Ogrodowicz Antoni (1892-1970), T. I, s. 139
- Ogrodowski Wacław (1903-1969), T. I, s. 140
- Okoniewski Wincenty (1894-1979), T. I, s. 140
- Okoniewski Wojciech (1894-1969), T. II, s. 144
- Okupniak Tomasz (1895-?), T. IV, s. 126
- Olejniczak Walenty (1897-?), T. I, s. 141
- Olekszak Stanisław Józef (1900-1933), T. I, s. 142
- Olejniak Michał (1895-1984), T. IV, s. 128
- Olejniak Wojciech (1899-1929), T. IV, s. 129
- Olszewska Maria (1900-1989), T. III, s. 160
- Olszewski Ludwik (1897-1987), T. II, s. 146
- Olszewski Władysław (1895-1943), T. III, s. 162
- Omiński Stefan (1889-1967), T. I, s. 142
- Oreś Michał (1898-1997), T. I, s. 143
- Orłowski Zdzisław (1892-1982), T. III, s. 164
- Orzeł Władysław (1892-1963), T. IV, s. 130
- Osmański Franciszek (1886-1959), T. I, s. 143
- Osowski Tomasz (1899-1986), T. V, s. 131
- Ostroróg-Gorzeński Zbigniew (1869-1926), T. II, s. 147
- Owczarski Józef (1893-1940), T. I, s. 144
- Owoc Wincenty (1891-1960), T. I, s. 144
- Ozdyk Franciszek (1897-1919), T. III, s. 166
- P.**
- Pachciarz Franciszek (1899-1976), T. II, s. 149
- Pacholski Andrzej (1897-1930), T. I, s. 145
- Paderewski Ignacy Jan (1860-1941), T. V, s. 132
- Pajkert Jan (1886-?), T. I, s. 145
- Pajzderski Antoni (1884-1937), T. III, s. 168
- Pałac Adam (1902-1958), T. I, s. 146
- Paluch Mieczysław (1882-1942), T. V, s. 133
- Pardua Czesław (1893-1979), T. IV, s. 131
- Parucki Józef (1900-1988), T. II, s. 150
- Paszkwicz Gustaw (1893-1955), T. V, s. 137
- Paszyński Alojzy (1900-1968), T. II, s. 151
- Patalas Władysław (1900-1939), T. IV, s. 131
- Pater Ludwik (1899-1958), T. IV, s. 132
- Patera Jan (1901-1976), T. II, s. 152
- Patyk Ludwik (1887-1954), T. II, s. 153
- Pawęczak Władysław (1889-1954), T. III, s. 170
- Pawlaczyk Stanisław (1900-1958), T. III, s.

- 171
Pawlak Stefan (ur. 1895), T. I, s. 147
Pawłęty Franciszek (1899-1977), T. II, s. 154
Pawłowski Stanisław (1901-1997), T. I, s. 147
Pawuła Antoni (1891-1989), T. II, s. 155; T. IV, s. 133
Pazgrat Franciszek (1901-1919), T. II, s. 157
Pazgrat Walenty (1895-1919), T. II, s. 158
Pecold Marian (1901-1985), T. V, s. 138
Peksa Stefan (1897-1973), T. II, s. 158
Pempera Franciszek (1902-1948), T. II, s. 159
Pempera Marcin (1886-1980), T. II, s. 160
Perkielewicz Wincenty (1902-1973), T. V, s. 140
Perkiewicz Franciszek (1898-1980), T. IV, s. 135
Perl Franciszek (1897-1957), T. III, s. 172
Pękała Stanisław (1899-1956), T. III, s. 174
Piasecki Ignacy (1901-1956), T. V, s. 140
Piasecki Jan (1878-1937), T. IV, s. 135
Piasecki Stanisław (1899-1983), T. I, s. 148
Piasecki Szczepan (1894-1970), T. V, s. 141
Piątek Andrzej (1901-1950), T. V, s. 141
Piechocki Edmund (1883-1931), T. I, s. 148
Pieszak Józef (1886-1941), T. IV, s. 136
Pietraszak Kazimierz (1893-1978), T. III, s. 175
Pietrykowski Tadeusz (1895-1940?), T. IV, s. 137
Pietrzyński Bolesław (1897-1974), T. II, s. 160
Pilaczyński Mieczysław (1883-1943), T. I, s. 149
Piłsudski Józef Klemens (1867-1935), T. V, s. 142
Pinczak Jan (1898-1987), T. I, s. 150, T. II, s. 161
Pinecki Zygmunt (1885-1930), T. III, s. 175
Pińczak Ignacy (1896-1971), T. I, s. 150
Pioszczyński Walenty (1896-?), T. I, s. 150
Piórek Lucjan (1891-1958), T. II, s. 161
Pituła Stefan (1890-1957), T. I, s. 151
Piwecki Wojciech (1901-1994), T. I, s. 152
Plewka Stanisław (1898-2003), T. I, s. 153
Pluciński Jan (1889-1969), T. IV, s. 138
Płoszyński Franciszek (1869-1949), T. IV, s. 139
Pniewski Wiktor (1891-1974), T. V, s. 145
Pochanke Józef (1888-1942), T. IV, s. 140
Podhorski Włodzimierz, Zygmunt, Benedykt, Piotr (1884-1941), T. IV, s. 141
Pogorzelska Zofia Helena (1899-1987), T. I, s. 154
Polowy Florian (1894-1987), T. III, s. 176
Połomski Andrzej (1898-1987), T. V, s. 147
Pomorski Konrad (1875-1939), T. I, s. 155
Popielski Franciszek (?-?), T. III, s. 177
Popielski Ignacy (1896-?), T. III, s. 177
Poprawa Wincenty (1889-1960), T. I, s. 156
Poprawski Franciszek (1893-1970), T. II, s. 162
Poprawski Jan (1898-1970), T. II, s. 163
Poprawski Marian (1885-1940), T. II, s. 163
Poprawski Stanisław (1894-1969), T. IV, s. 143
Poprawski Teofil Józef (1876-1938), T. II, s. 164
Pospieszalski Antoni (1885-1953), T. IV, s. 144
Poznań Stanisław (1888-1963), T. II, s. 165
Poznański Andrzej (1898-1984), T. II, s. 165
Praużyński Leon (1895-1940), T. V, s. 147
Preisler Michał (1880-1975), T. IV, s. 144
Pruchniewski Franciszek (1878-1937), T. II, s. 165
Przewoźny Jan (1898-1933), T. I, s. 156
Przeździecki Wacław Jan (1883-1964), T. V, s. 148
Przybylski Jan (1897-1945), T. V, s. 150
Przybylski Józef (1900-1963), T. IV, s. 146
Przybylski Sylwester (1893-1970), T. III, s. 178
Przybył Bolesław (1900-1988), T. II, s. 166
Przybył Franciszek (1900-1940), T. I, s. 157
Przybyła Wincenty (1890-1974), T. II, s. 167
Przydanek Antoni (1898-1985), T. II, s. 167
Przygoda Jan (1881-1977), T. I, s. 158
Przykucki Stanisław (1874-1951), T. III, s. 179
Przyłucki Czesław (1889-1942), T. IV, s. 146
Przystański Sylwester (1901-1972), T. II, s. 168
Przywecki Michał (1898-1976), T. II, s. 169
Psik Jan (1899-1945), T. II, s. 169

R.

- Raczkowski Benedykt (1897-1968), T. V, s. 151
- Raczkowski Paweł (1901-1972), T. V, s. 152
- Raczkowski Sylwester (1899-1987), T. III, s. 180
- Radziński Franciszek (1884-1949), T. II, s. 169
- Raczkowski Walenty (1892-1947), T. V, s. 153
- Rafiński Maksymilian (1893-1949), T. I, s. 158
- Rajewicz Jan (1900-1992), T. II, s. 170
- Rapier Władysław (1900-1978), T. V, s. 153
- Ratajczak Aleksander (1894-1983), T. I, s. 158
- Ratajczak Franciszek (1900-1994), T. II, s. 170
- Ratajczak Ignacy (1896-1984), T. I, s. 159
- Ratajczak Jan (1896-1954), T. V, s. 153
- Ratajczak Józef (1897-1942), T. V, s. 154
- Ratajczak Józef (1900-1979), T. IV, s. 147
- Reinholz Józef (1884-1939), T. I, s. 160
- Reinke Teofil (1890-1962), T. III, s. 181
- Reinsch Leon (1901-1984), T. III, s. 182
- Reysowski Maksymilian (1898-1942), T. III, s. 183
- Rękosiewicz Hipolit (1901-1943), T. I, s. 160
- Rogacz Stanisław (1896-1971), T. II, s. 171
- Rogała Wojciech (1899-1994), T. I, s. 162
- Rogalewski Adam (1886-1951), T. II, s. 172
- Rogalewski Michał (1888-1953), T. I, s. 162
- Rohde Bernard Ludwik (1886-1967), T. II, s. 173
- Rohde Jan (1877-1958), T. I, s. 163
- Rojda Jan (1895-1983), T. II, s. 174; T. III, s. 184
- Rokicki Franciszek (1898-1966), T. I, s. 163
- Romanowski Józef (1900-1986), T. I, s. 163
- Romel Jan (1891-1975), T. III, s. 185
- Rosadziński Adam (1900-1923), T. I, s. 165
- Rosik Jan (1894-1981), T. IV, s. 147
- Rosołowicz Bonifacy (1869-1946), T. IV, s. 148
- Rosołek Franciszek (1874-1951), T. II, s. 174
- Rosołek Tomasz (1898-po 1984), T. I, s. 165
- Rossa Wiktor (1889-1942), T. III, s. 186
- Rost Franciszek (1890-1940), T. IV, s. 151
- Rozwałka Jan (1898-1967), T. II, s. 175
- Rożek Franciszek (1896-1986), T. II, s. 176
- Rożek Jan (1886-1940), T. IV, s. 152
- Rożek Marcin (1885-1944), T. V, s. 156
- Rubas Jan (1901-1940), T. IV, s. 153
- Rubaszewski Bolesław (1903-1945), T. II, s. 177
- Ruciński Stanisław (1896-1977), T. III, s. 188
- Rudnicki Adam (1890-1930), T. IV, s. 155
- Ruge Tadeusz (1886-1939), T. I, s. 165
- Runk Alojzy (1898-1971), T. V, s. 157
- Rybarczyk Piotr (ur. 1894), T. I, s. 166
- Rybarczyk Piotr (1894-1989), T. I, s. 166
- Rybicki Kazimierz (1897-1985), T. III, s. 189
- Rychlik Stefan (1891-1967), T. IV, s. 155
- Rychłowski Lucjan (1902-1965), T. V, s. 158
- Rynkowski Roman (1890-1971), T. I, s. 167
- Rynkowski Wawrzyniec (1900-1979), T. IV, s. 156
- Rzepa Jan (1899-2005), T. I, s. 168
- Rzyski Andrzej (1888-1954), T. II, s. 178
- Rzyski Karol (1885-1956), T. II, s. 178
- Rzyski Stanisław (1878-1942), T. II, s. 178
- Rzyski Władysław (1880-1926), T. II, s. 179
- S.**
- Samberger Walenty (1877-1935), T. III, s. 194
- Sander Edmund (1901-1988), T. II, s. 179
- Sander Franciszek (1874-1939), T. II, s. 180
- Sauer Reinhold (1900-1940), T. I, s. 169
- Sawała Marcin (1898-1953), T. I, s. 169
- Schmidt Adam (1881-1945), T. II, s. 180
- Sekulski Stefan (1899 - 1959), T. II, s. 182
- Semba Józef (1898-1984), T. V, s. 158
- Seyda Antoni Florian (1858-?), T. V, s. 159
- Siciński Adam Julian (1895-1975), T. I, s. 170
- Sieciński Karol (1879-?), T. IV, s. 157
- Sierchuła Tomasz (1896-1930), T. IV, s. 158
- Sikorska Apolonia z d. Płoszyńska (1875-1951), T. III, s. 194
- Sikorska Janina Władysława (1901-1975), T. V, s. 160
- Sikorski Andrzej (1873-1939), T. III, s. 195
- Sikorski Franciszek (1905-1982), T. III, s.

- Sitarz Leon (1900–1989), T. I, s. 170
 Siuda Stanisław (1880–1945), T. IV, s. 159
 Skąpski Konstanty Zdzisław (1894–1971), T. III, s. 197
 Skibiński Stanisław (1892–1975), T. III, s. 199
 Skibiński Wawrzyn (1901–1981), T. III, s. 200
 Skonieczny Wincenty (1898–1976), T. III, s. 201
 Skorupka Leon (1901–1940), T. II, s. 183
 Skrzydlewski Józef (1896–1952), T. IV, s. 160
 Skrzydlewski Tadeusz Alfons (1897–1970), T. IV, s. 162
 Skrzypczak Franciszek (1900–1955), T. III, s. 202
 Skrzypczak Ludwik (1886–1953), T. IV, s. 163
 Skrzypczak Piotr (1896–1971), T. III, s. 202
 Skrzypczak Stanisław (1900–1920), T. I, s. 171
 Skrzypek Józef (1900–1986), T. II, s. 184
 Sławiński Jan Nepomucen (1895–1981), T. I, s. 171
 Słowińska Klara (1907–1999), T. I, s. 172
 Słowiński Marcin (1883–1940), T. I, s. 174
 Smarsz Władysław (1890–1977), T. I, s. 174
 Smektała Jan Stanisław (1890–1959), T. I, s. 175
 Sment Roman (1898–1988), T. I, s. 176
 Smukalski Augustyn (1873–1948), T. I, s. 177
 Snadny Feliks (1910–1977), T. III, s. 204
 Sobański Bronisław (1898–1974), T. II, s. 184
 Sobański Franciszek (1894–1970), T. II, s. 186
 Sobczak Władysław (1887–1943), T. I, s. 177
 Sobiesiński Franciszek (1900–1986), T. III, s. 205
 Soblewski Józef (1901–1945), T. I, s. 178
 Soloch Marcin (1897–1939), T. I, s. 179
 Sołtysiak Franciszek (1900–1980), T. IV, s. 164
 Sołtysiński Ludwik (1845–1928), T. V, 161
 Sondenhoff Maksymilian (1890–1940 ?), T. I, s. 179
 Soszyński Jan (1899–1986), T. I, s. 180
 Sporny Jan (1902–1990), T. III, s. 205
 Stachecki Antoni (1899–1973), T. IV, s. 165
 Stachecki Bolesław (1896–1977), T. IV, s. 166
 Stachecki Jan (1896–1920), T. IV, s. 166
 Stachecki Ludwik (1895–?), T. IV, s. 167
 Stachecki Mikołaj (1891–1986), T. III, s. 207
 Stachecki Piotr (1900–1977), T. IV, s. 168
 Stachecki Stanisław (1898–1928), T. II, s. 187
 Stachecki Walerian (1900–1978), T. IV, s. 169
 Stachowiak Adam (1894–1978), T. I, s. 180
 Stachowiak Kazimierz (1887–1942), T. IV, s. 170
 Stachowiak Paweł (1898–1940), T. II, s. 188
 Staniszewski Bolesław (1880–1942), T. IV, s. 171
 Stankowski Antoni (1898–1989), T. IV, s. 173
 Stankowski Kazimierz Antoni (1878–1929), T. IV, s. 174
 Stanowski Adam (1871–?), T. IV, s. 176
 Stark Władysław (1886–1939), T. IV, s. 177
 Starosta Franciszek (1895–1978), T. IV, s. 178
 Strybrat Leon (ok. 1890–1920), T. I, s. 181
 Staszewski Leonard Maksymilian (1877–1983), T. III, s. 208
 Stawny Jakub (1899–1977), T. IV, s. 178
 Stawski Jan Paweł (1895–1968), T. I, s. 181
 Stawski Stanisław (1903–1980), T. V, s. 162
 Stawski Walerian (1897–1940 ?), T. I, s. 182
 Stefaniak Antoni (1899–1985), T. IV, s. 178
 Stefański Franciszek (1893–1976), T. V, s. 162
 Stein Feliks (1888–po 1937 r.), T. I, s. 182
 Stepczyński Cezary (1894–1983), T. III, s. 210
 Stepczyński Kazimierz (1881–1939), T. II, s. 189
 Stepczyński Leon (1893–1981), T. III, s. 210
 Sterna Jan (1890–1942), T. II, s. 191
 Stęplewski Józef Władysław (1899–1940), T. II, s. 191
 Stęszewski Czesław (1893–1973), T. III, s. 211
 Stolpe Stanisław (1891–1952), T. III, s. 212;

- T. V, s. 163
 Straburzyński Maksymilian (1886-1976), T. I, s. 184
 Stroński Ludwik Franciszek (1865-1937), T. III, s. 213
 Stroński Stanisław (1872-1954), T. I, s. 185
 Stróżyk Józef (1890-1951), T. I, s. 186
 Stróżyk Józef (1897-1984), T. II, s. 192
 Struta Jan (1900-1988), T. II, s. 193
 Stryczyński Jan (1866-1939), T. I, s. 186
 Stypiński Ignacy (1892-1984), T. V, s. 165
 Stypiński Jan (1897-1984), T. V, s. 165
 Strzelecki Adam (1898-1977), T. I, s. 187
 Strzyżewski Jan (1893-1982), T. III, s. 213
 Strzyżewski Piotr (1899-1977), T. III, s. 215
 Strzyżewski Wiktor (1892-1979), T. IV, s. 180
 Styburski Stanisław (1898-1976), T. IV, s. 181
 Styczyński Tadeusz 1870-1942), T. IV, s. 182
 Styczyński Władysław (1900-1980), T. III, s. 216
 Suchocki Stanisław Leopold (1855-1927), T. I, s. 188
 Suchora Jakub (1897-1949), T. I, s. 189
 Sumiński Leon (1874-1942), T. I, s. 189
 Surdyk Marcei (1901-?), T. III, s. 216
 Susała Kazimierz (1895-1920), T. I, s. 190
 Szadkowski-Rola Jan Kanty (1883-1955), T. II, s. 194
 Szafarkiewicz Stanisław (1888-1919), T. I, s. 193
 Szała Antoni (1888-1961), T. II, s. 196
 Szała Stanisław (1881-1968), T. I, s. 193, T. II, s. 196
 Szała Stanisław (1895-1977), T. I, s. 194
 Szałek Stanisław (1885-1955), T. III, s. 217
 Szatkowski Hipolit (1895-1971), T. I, s. 194
 Szczepaniak Franciszek (1897-1971), T. I, s. 195
 Szczerbicki Alfons (1899 - 1975), T. IV, s. 187
 Szcześniak Kazimierz (1885-1945), T. IV, s. 188
 Szkudlarz Antoni (1900-1980), T. I, s. 195; T. IV, s. 190
 Szmania Szczepan (1897-1982), T. I, s. 196
 Szmatuła Piotr (1892-1959), T. V, s. 166
 Szpręga Augustyn (1896-po 1939), T. II, s. 197
 Szukalski Alfons (1890-1942), T. IV, s. 190
 Szukalski Franciszek Ksawery (1878-1956), T. IV, s. 191
 Szulc Antoni (1898-1971), T. III, s. 217
 Szulc Franciszek (1893-1940), T. I, s. 197
 Szulc Stefan (1899-1969), T. IV, s. 193
 Szulc Stanisław (1899-1970), T. V, s. 167
 Szulc Teodor (1883-1968), T. III, s. 219
 Szulc Władysław (1888-1939), T. V, s. 168
 Szumacher Stanisław (1892-?), T. III, s. 220
 Szyfter Józef (1893-1940), T. II, s. 198
 Szyfter Stanisław (1891-1949), T. IV, s. 194
 Szyfter Wincenty (1897-1965), T. IV, s. 195
 Szymanek Franciszek (1899-1962), T. II, s. 198
 Szymanowski Jan (1890-1926), T. III, s. 220
 Szymanowski Stefan Ludwik (1896-1969), T. I, s. 198
 Szymanowski Teofil (1870-1955), T. V, s. 171
 Szymański Jan (1894-1987), T. II, s. 199
 Szymański Kazimierz (1898 - 1965), T. IV, s. 195
 Szymański Leonard (1900-1973), T. II, s. 200
 Szymański Wacław (1896-1965), T. I, s. 199
 Szymczak Bolesław (1890 - 1978), T. IV, s. 196
 Szymkowiak Jan (1900-1999), T. II, s. 200
 Szymkowiak Stanisław (1901-1988), T. II, s. 202
 Szymkowiak Tomasz (1900-1994), T. V, s. 171
 Szymkowiak Walenty (1894-1970), T. III, s. 221
 Szyper Stanisław (1888-1949), T. IV, s. 196
 Szyperski Julian (1894-1967), T. III, s. 222
 Szyszka Piotr (1874-1965), T. II, s. 202
- Ś.**
 Śledzikowski Franciszek (1901-1962), T. I, s. 199
 Śledzikowski Julian (1903-1959), T. III, 223
 Śledzikowski Mieczysław (1875-1941), T. I, s. 201
 Śledzikowski Stanisław Antoni (1901-1948), T. IV, s. 197
 Ślęzak Mikołaj (1897-1983), T. I, s. 202

- Śliwa Walenty (1880–1961), T. I, s. 202
 Śliwiński Czesław (1898–1973), T. I, s. 203
 Śliwiński Stanisław Bernard (1883–1941), T. II, s. 203
 Śliwiński Władysław (1895–1986), T. III, s. 224
 Ślósarczyk Stefan (1886–1949), T. II, s. 206
 Śmierczalska Władysława (1891–1963), T. IV, s. 198
 Śramkiewicz Kazimierz (1875–1954), T. I, s. 204
 Świdorski Dominik (1898–1977), T. I, s. 205
 Świerczyk Wojciech (1898–1987), T. IV, s. 199
 Świetlik Władysław (1882–1953), T. V, s. 172
 Świtoń Stanisław (1899–1994), T. V, s. 173
- T.**
 Taczak Stanisław (1874–1960), T. V, s. 173
 Tanaś Stanisław (1900–1966), T. IV, s. 200
 Targowski Jan (1895–1993), T. II, s. 206
 Tarkowski Jan (1899–1964), T. III, s. 225
 Tądrowski Wilhelm Kleofas (1883–1967), T. IV, s. 201
 Telega Franciszek (1897–1977), T. II, s. 207
 Terczewski Ignacy (1882–1919), T. V, s. 180
 Tetzlaff Bronisław (1895 – 1940), T. II, s. 208
 Thiel Michał (1900–1975), T. IV, s. 202
 Thomas Paweł Bartłomiej (1891–1969), T. IV, s. 204
 Tomaszewski Aleksander (1891–1970), T. III, s. 226
 Tomaszewski Józef (1897–1983), T. III, s. 229
 Tomaszewski Kazimierz (1881–1938), T. I, s. 205
 Tomaszewski Stanisław (1890–1939), T. III, s. 230
 Tomaszewski Władysław (1894–1973), T. III, s. 230
 Tomczak Jan (1897–1969), T. V, s. 180
 Tomczak Roman (1900–1973), T. I, s. 207
 Tomiak Stanisław (1894–1975), T. IV, s. 205
 Tomys Józef (1893–1940), T. II, s. 209
 Tonder Michał (1899–1975), T. II, s. 209
 Traeger Albert (1892–1953), T. I, s. 207
 Trafas Antoni (1898–1983), T. III, s. 233
 Tretyń Andrzej (1881–1920), T. IV, s. 207
- Tryjanowski Stanisław (1890–?), T. III, s. 234
 Trzeciakowski Józef (1871–1951), T. III, s. 235
 Trzeciakowski Marian (1899–1977), T. III, s. 235
 Tuliszka Piotr (1898–1967), T. IV, s. 207
 Tyc Szczepan (1899–1992), T. I, s. 208
- U.**
 Umbreit Henryk (1902–1983), T. I, s. 208
 Urbanek Roman (1899–1987), T. II, s. 210
 Urbański Roman (1897–1920), T. I, s. 210
- V.**
 Voelkel Stanisław (1886–1976), T. III, s. 236
 Vogel Dionizy (1896–1986), T. IV, s. 208
 Vogel (Fogel) Franciszek (1897–1970), T. I, s. 210
 Vogiel Waław (1881–1953), T. I, s. 211
- W.**
 Wachowiak Jan (1892–1968), T. IV, s. 210
 Walczak Józef (1890–?), T. II, s. 210
 Walczak Szczepan (1899–1984), T. III, s. 237
 Wałęsiak Józef (1893–?), T. III, s. 138
 Wałęsiak Władysław (1901–1976), T. III, s. 239
 Walicki Józefat (1894–1978), T. II, s. 211
 Waligórski Kazimierz (1898–1941), T. III, s. 240
 Walkowiak Andrzej (1898–1971), T. II, s. 212
 Walkowski Hipolit (1896–1961), T. IV, s. 210
 Wallicht Hipolit (1885–1933), T. III, s. 241
 Walter Jan (1895–1984), T. II, s. 212
 Walter Leon (1868–1939), T. II, s. 214
 Wawrzyniak Franciszek (1891–1980), T. I, s. 212
 Wawrzyniak Ignacy (1900–1983), T. I, s. 212
 Wawrzyniak Tomasz (1895–1947), T. III, s. 242
 Wawrzyniak Władysław (1900–1990), T. III, s. 242
 Wegner Witold Józef (1894–1920), T. V, s. 181
 Weychan Julian (1889–1973), T. IV, s. 211

- Wejmann Wincenty (1892-1981), T. V, s. 182
- Wesołek Czesław (1896-1966), T. V, s. 183
- Wesołowski Tadeusz (1903-2000), T. II, s. 214
- Weżyk Henryk (1891-1920), T. I, s. 213
- Wężyk Józef (1871-1946), T. V, s. 184
- Wężyk Wojciech (1890-1920), T. I, s. 213
- Wiatrolik Leopold (1890-1957), T. III, s. 244
- Wichrowski Witold Antoni (1884-1940), T. I, s. 214
- Wieczorek Nepomucen (1889-1920), T. I, s. 215
- Wielich Józef (1889-1969), T. II, s. 215
- Wiertel Albin (1903-1985), T. II, s. 216
- Wierusz Maria (1900-1968), T. I, s. 216; T. V, s. 185
- Wierzchaczewski Franciszek (1884-1947), T. III, s. 245
- Wierzejewski Ireneusz (1881-1930), T. V, s. 185
- Wiświórowski Władysław (1883-1919), T. I, s. 216
- Więckowiak Józef (1897-1972), T. II, s. 217
- Wilczek Stanisław (1896-1976), T. III, s. 246
- Winiecki Franciszek (1883-?), T. V, s. 188
- Winiecki Stanisław (1886-1972), T. V, s. 188
- Winiecki Władysław (1901-1919), T. V, s. 189
- Wiśniewski Hipolit (1901-1979), T. III, s. 246
- Wiśniewski Leonard (1897-1985), T. I, s. 217
- Wiśniewski Michał (1898-1961), T. II, s. 217
- Wiśniewski Walenty (1894-1977), T. I, s. 218
- Witkowski Ludwik (1898-1981), T. IV, s. 212
- Witt Władysław (1900-1969), T. I, s. 218
- Wittchen Nikodem (1889-1940), T. I, s. 218
- Włodarkiewicz Jan Józef (1897-1954), T. II, s. 218
- Wodniakowski Antoni Władysław (1877-1935), T. I, s. 219
- Wojasiak Franciszek (1896-1924), T. IV, s. 214
- Wojciechowski Józef (1901-1989), T. II, s. 218
- Wojciechowski Kazimierz (1900-1984), T. IV, s. 215
- Wojczak Melchior (1886-1958), T. V, s. 189
- Wojtasik Piotr (1891-1979), T. I, s. 220
- Wojtczak Antoni (1902-1973), T. V, s. 190
- Wojtkowiak Marcin (1899-1979), T. II, s. 219
- Wojtkowiak Stefan (1901-1945), T. II, s. 221
- Woliński Jan (1895-1971), T. I, s. 221
- Woliński Władysław (1883-1953), T. III, s. 246
- Wolniczak Antoni (1898-1982), T. II, s. 222
- Wolniewicz Władysław (1890-1978), T. IV, s. 216
- Wolny Ignacy (1899-1945), T. I, s. 221
- Wolski Tadeusz (1897-1983), T. IV, s. 217
- Woltman Józef (1892-1974), T. IV, s. 218
- Wołyński Waclaw (1897-1986), T. II, s. 222
- Wołyński Władysław (1897-1966), T. III, s. 247
- Woźniak Jan (1885-1974), T. IV, s. 221
- Woźniak Kazimierz (1896-1968), T. II, s. 223
- Woźniak Władysław (1887-1975), T. V, s. 192
- Woźny Adam (1879-1939), T. IV, s. 221
- Woźny Kazimierz Henryk (1895-1940), T. IV, s. 224
- Wróbel Leon (1892-1962), T. IV, s. 225; T. V, s. 193
- Wróblewski Józef (1879-1920), T. III, s. 248
- Wróblewski Józef (1896-1975), T. III, s. 249
- Wróblewski Kazimierz (1898-1934), T. III, s. 250
- Wrycza Józef (1884-1961), T. III, s. 251
- Wrzałski Józef (1894-1983), T. V, s. 193
- Wujec Józef (1882-1980), T. III, s. 254
- Wyrembelski Jan (1887-1953), T. I, s. 222
- Wyrwa Bronisław (1890-1970), T. I, s. 223
- Wyrwa Czesław (1900-1942), T. V, s. 193
- Wysocki Bronisław (1863-1931), T. I, s. 224
- Wysocki Jan (1899-1981), T. II, s. 223
- Wysocki Józef (1879-?), T. II, s. 225
- Wysocki Kazimierz (1892-1940), T. I, s. 224

Z.

- Zabłocki Wacław (1879–1973), T. I, s. 225
 Zabór Stanisław (1883–1981), T. IV, s. 226
 Zajdowicz Stanisław (1897–1969), T. V, s. 194
 Zakrzewski-Wyskota Stanisław (1902–1986), T. III, s. 254
 Zapłata Franciszek (1897–1993), T. IV, s. 226
 Zaranek Franciszek (1884–1975), T. IV, s. 227
 Zawal Józef (1895–1962), T. IV, s. 228
 Zegar Ignacy (1897–1968), T. II, s. 226
 Zemski Adam (1895–1919), T. V, s. 194
 Zenkteler Kazimierz (1884–1955), T. IV, s. 228
 Ziała Michał (1899–1981), T. I, s. 226
 Zielewicz Stefan (1897–1963), T. IV, s. 231
 Zielewicz Władysław (1886–1984), T. II, s. 226
 Zieliński Bolesław (1900–1988), T. IV, s. 231
 Zieliński Franciszek (1893–1927 ?), T. I, s. 226
 Zieliński Klemens (1877–1939), T. V, s. 194

- Zieliński Szczepan (1898–1979), T. III, s. 257
 Zielke Stefan (1897–1958), T. I, s. 227
 Znaniecki Michał (1885–1933), T. I, s. 227
 Zydor Jan (1890–1971), T. III, s. 258
 Zygmantowski Stanisław (1894–1979), T. V, s. 196
 Zygmantowski Kazimierz (1902–1972), T. III, s. 259
 Zygmunt Franciszek (1889–1957), T. II, s. 228

Ż.

- Żak Wawrzyn (1901–1977), T. I, s. 228
 Żelazny Walenty (1891–1960), T. II, s. 228
 Żmizdiński Aleksander (1847–1931), T. IV, s. 234
 Żuchelkowski Edmund (1898–1939), T. I, s. 228
 Żurawski Antoni (1893–1980), T. V, s. 197
 Żurawski Marian (1902–1977), T. III, s. 260
 Życki Antoni (1856–1924), T. I, s. 229
 Życki Tadeusz (1896–1920), T. I, s. 230

SPIS TREŚCI

1. Przedmowa - Tadeusz Musiał, Wiceprezes ZG TPPW	5
2. Skróty językowe i ogólne	7
3. Skróty bibliograficzne	8
4. Biogramy	
Adamczewski Wincenty (1869 -1939)	9
Adamski Stanisław Marcin (1895 -1975)	9
Andrzejewski Stanisław (1900 -1982)	11
Antkowiak Teofil (1895 -1947)	12
Apolinarski Albin (1898 - 1992)	13
Augustyniak Franciszek (1881 - 1975)	14
Augustyniak Stanisław (1895 - 1929)	14
Augustyniak Szczepan (1896 - 1975)	15
Bałka Kazimierz (1885 - 1963)	16
Barczak Jan (1890 - 1961)	17
Barełkowski Stanisław (1893 - 1964)	18
Bartkowski Marcin (1900 - 1955)	19
Baszkiewicz Franciszek (1887 - 1980)	20
Bączkowski Edward (1886 - 1944)	21
Bąk Jan (1894 - 1983)	22
Berus Ludwik (1902 - 1945)	23
Biegański Jan (1896 - 1973)	24
Biskupski Jan (1881 - 1959)	25
Błachnierek Józef (1897 - 1979)	26
Borowczak Leon (1900 - 1981)	26
Borowski Walenty (1865 - 1939)	28
Brett Andrzej (1898 - 1971)	28
Breza Alfons (1891 - 1934)	30
Breza Gustaw Henryk Donat (1880 - 1945)	31
Brona Roman (1894 - 1961)	31
Bucholz Edmund (1899 - 1981)	32
Budzyński Feliks (1901 - 1978)	33
Butler Witold (1889 - po 1929)	33
Chałupka Antoni (1898 - 1976)	34
Chałupka Józef (1894 - 1919)	35
Chełmiński Teofil (1900 - 1979)	36
Chrościnski Władysław (1894 -1978)	37
Dawidziński Walerian (1895 - 1957)	38
Derczyński Stanisław (1899 - 1940)	39
Diering Franciszek (1890 - 1981)	40
Diering Maksymilian (1891 - 1928)	41
Diering Paweł Piotr (1893 - 1976)	41

Dobrowolski Stanisław (1893 - 1958)	42
Doktorczyk Franciszek (1900 - 1975)	43
Dolaciński Wojciech (1901 - 1986)	44
Dolniak Walenty (1895 - 1967)	45
Dubisz Franciszek (1899 - 1980)	45
Dybizbański Edward (1899 - 1919)	47
Dzierżykraj-Lipowicz Stanisław (1905 - 1967)	48
Eliasz Marcin (1892 - 1963)	49
Felcyn Stanisław (1899 - 1980)	50
Figas Franciszek (1895 - 1983)	51
Firlej Walenty (1884 - 1973)	54
Franek Franciszek (1892 - 1973)	55
Frankowski Tadeusz (1897 - 1966)	56
Frąckowiak Antoni (1898 - 1984)	58
Frąszczak Antoni (1898 - 1969)	58
Goldbeck Leon (1895 - 1979)	59
Gośliński Leon (1900 - 1964)	60
Górecki Florian (1902 - 1944)	61
Grabias Czesław (1900 - 1985)	64
Grabias Józef (1886 - 1968)	65
Grabias Stanisław (1895 - 1978)	66
Grajewski Józef (1900 - 1988)	67
Gucza Bronisław (1887-1939)	67
Guździół Wojciech (1899 - 1962)	68
Harłos Adam (1896 - 1970)	69
Harłos Maksymilian (1902 - 1977)	69
Harłos Szczepan (1898 - 1976)	70
Heyn Franciszka (1889 - 1963)	70
Jakubiak Antoni (1900 - 1979)	70
Janasik Władysław (1896 - 1967)	72
Januszkiewicz Roman (1899 - 1979)	72
Januszkiewicz Tadeusz (1894 - 1963)	73
Jasicki Alfons (1898 - 1975)	74
Jaskulski Michał (1901 - 1982)	75
Jaškowiak Franciszek (1895 - 1953)	76
Jedwabny Stanisław (1884 - 1974)	77
Jedwabski Franciszek (1895 - 1975)	78
Jewiak Piotr (1896 - 1971)	80
Jóźwiak Józef (1896 - 1971)	80
Jóźwiak Leon (1890 - 1953)	81
Judek Józef (1886 - 1968)	81
Kabat Walenty (1885 - 1943)	83
Kaczmarek Jan (1899 - 1919)	84
Kaczmarek Tadeusz (1897 - 1974)	84
Kahl Leon Józef (1898 - 1939)	85
Kalinowski Michał (1901 - ?)	86

Kamiński Ludwik (1899 - 1974)	86
Kamiński Władysław (1892 - 1971)	87
Karczewski Roman (1901 - 1963)	87
Kasprzak Jan (1875 - 1948)	88
Kasprzak Marian (1900 - 1995)	89
Kitkowski Zygfryd (1899 - 1960)	90
Kodur Czesław (1896 - 1966)	91
Konicki Stanisław (1895 - 1977)	92
Konicki Sylwester (1899 - 1986)	92
Kornobis Wiesław (1900 - 1969)	93
Kosicki Stanisław (1898 - 1949)	93
Kostrzewa Stanisław (1896 - 1976)	94
Kowalewski Sylwester (1899 - 1985)	95
Kowalewski Zygmunt (1897 - 1944)	95
Koziczyński Andrzej (1890 - 1974)	96
Kozierowski Stanisław, Dołęga z Kozieroga Łaszka Kozierowski, Kozierowski ze Skórzewa (1874 - 1949)	97
Kozłowski Jan (1894 - 1974)	99
Kruk Antoni (1896 - 1949)	100
Kruk Franciszek (1891 - 1964)	101
Krumrey Franciszek (1902 - 1974)	102
Kubicki Kazimierz (1869 - 1945)	103
Kuik Józef (1897 - 1969)	104
Kukielka Stanisław (1894 - 1974)	106
Kuliński Franciszek (1899 - 1981)	107
Kulse Leonard (1893 - 1940)	108
Kwiatkowski Stanisław (1890 - 1976)	109
Kwiatkowski Wojciech (1893 - 1919)	110
Laskowski Jan (1872 - 1939)	110
Lemański Walenty (1900 - 1919)	111
Linke Antoni (1902 - 1982)	112
Lisiecki Hieronim (1899 - 1980)	113
Liwerski Edward (1895 - 1972)	115
Łobza Waclaw (1900 - 1968)	116
Łukaszewski Franciszek (1894 - 1948)	116
Maćkowiak Stanisław (1891 - 1971)	117
Magowski Jan (1899 - 1951)	119
Magowski Mieczysław (1886 - 1964)	119
Magowski Władysław (1890 - 1961)	120
Maj Jan Andrzej (1895 - 1919)	121
Małuszek Jan Antoni (1889 - 1977)	121
Markwitz Władysław (1897 - 1992)	123
Matuszek Stanisław (1898 - 1970)	124
Mausch Kazimierz (1891 - 1927)	125
Mąderek Stanisław (1902 - 1961)	126
Mellenbrock Edmund Marian (1892 - 1977)	127

Michalczyk Stanisław (1892 - 1940)	128
Michalski Stefan (1872 - 1926)	129
Mikoliński Kazimierz (1894 - 1965)	130
Mikołajczyk Stanisław (1895 - 1971)	131
Milewski Józef (1892 - 1940)	131
Modlibowski Józef Walenty (1889 - 1942)	132
Motała Władysław (1886 - 1974)	134
Mróz Józef (1898 - 1986)	135
Muszyński Józef (1899 - 1978)	136
Najdoch Stanisław (1897 - 1974)	137
Namysłowski Czesław (1890 - 1956)	137
Nawracała Stanisław (1898 - 1983)	138
Nawrocki Ludwik (1893 - 1964)	139
Niedbalski Jan (1899 - 1992)	140
Niklas Jan (1893 - 1961)	141
Norkiewicz Andrzej (1899 - 1974)	142
Nowacki Antoni (1900 - 1994)	142
Nowaczyk Ludwik (1902 - 1940)	143
Nowak Michał (1900 - 1976)	144
Nowakowski Franciszek (1892 - 1973)	145
Okrański Paweł (1893 - 1971)	146
Olejniczak Andrzej (1901 - 1988)	147
Olszanowski Ludwik (1899 - 1995)	148
Pachura Leon (1895 - 1967)	149
Pajkert Stanisław (1899 - 1986)	150
Pasiński Franciszek (1902 - 1975)	150
Pasiński Józef (1900 - 1972)	152
Pastecki Ludwik (1892 - 1980)	152
Paul Władysław (1883 - 1952)	153
Piątkowski Wojciech (1886 - 1944)	154
Pietrykowski Wincenty (1898 - 1940)	155
Piotrowski Walenty (1896 - 1919)	156
Pluciak Wawrzyniec (1891 - 1967)	156
Płonczyński Władysław (1898 - 1977)	157
Pohl Feliks (1889 - 1987)	157
Polus Jan (1898 - 1973)	158
Prałat-Czarnecka Apolonia (1888 - 1956)	159
Priebe Henryk (1884 - 1966)	160
Prusinowski Czesław (1893 - 1924)	162
Prymas Jan (1899 - 1919)	163
Prymas Kazimierz (1897 - 1979)	163
Przydróżny Franciszek (1897 - 1978)	164
Raczkowski Benedykt (1897 - 1968)	165
Raczkowski Paweł (1901 - 1972)	167
Radojewski Andrzej (1895 - 1983)	167
Radtke Zygmunt (1902 - 1944)	168

Rajczak Antoni (1899-1967)	169
Rebelski Franciszek (1899-1919)	170
Refermat Waław (1896 - 1966)	170
Refermat Wojciech (1899 - 1966)	171
Roszczak Waław (1891 - 1920)	171
Rum Walenty (1899 - 1984)	172
Sass Jan (1898 - 1971)	173
Schmidt Telesfor (1869 - 1942)	173
Sękowski Antoni (1861 - 1940)	175
Sieradzki Sylwester (1895 - 1982)	177
Skąpski Konstanty Zdzisław (1894 - 1971)	177
Skierecki Jan Niepomucen (1895 - 1968)	179
Skotarczak Franciszek Ksawery (1901 - 1980)	180
Skowroński Józef (? - 1919)	181
Skrzypczak Jan (1886 - 1947)	181
Sławiniński Jan (1893 - 1919)	182
Sławiniński Szczepan (1898 - 1966)	183
Sokołowski Edmund (1894 - 1975)	184
Sowiński Stanisław (?)	184
Springer Ludwik (1897 - 1973)	185
Spychałowicz Wojciech (1882 - 1928)	186
Szulc Antoni (1870 - 1945)	188
Szych Jan (1887 - 1959)	191
Szyfter Paweł (1993 - 1940)	192
Szyfter-Ubysz Zofia (1897 - 1968)	193
Szymanowski Teofil (1870 - 1955)	193
Szymański Franciszek (1884 - 1949)	194
Szymański Sylwester (1897 - 1967)	195
Szymkowiak Maksymilian (1896 - 1986)	196
Ślebioda Stanisław (1890 - 1967)	197
Śmigielski Antoni (1899 - 1988)	197
Świtalski Ludwik (1887 - 1969)	199
Talarczyk Ignacy (1889 - 1945)	200
Tomczak Marcin (1896 - 1959)	200
Torz Stanisław (1899 - 1982)	201
Torzecki Feliks (1898 - 1942)	201
Trojanowski Sylwester (1891 - 1940)	202
Tryjanowski Wincenty (1897 - 1967)	204
Turostowski Franciszek (1901 - 1987)	204
Wachowski Tomasz (1899 - 1939)	206
Walkiewicz Bolesław (1898 - 1968)	206
Wize Krzysztof (1900 - ?)	208
Wosiński Stanisław (1899 - 1969)	209
Wozzak Andrzej (1893 - 1935)	210
Woźniak Władysław (1887 - 1975)	211
Wyduba Sylwester (1893 - 1958)	211

Występski Antoni (1895 - 1919)	212
Występski Franciszek (1896 - 1980)	213
Występski Jan (1891 - 1947)	213
Występski Stefan (1899 - 1972)	214
Zeidler Bronisława (1896 - 1991)	214
Zeidler Konstanty (1862 - 1954)	215
Zieliński Franciszek (1898 - 1951)	216
Zięta Józef (1900 - 1974)	216
Żbikowski Bolesław(1878 - 1952)	217
Żymiałkowski Feliks (1903-1988)	219..
Żymiałkowski Kazimierz (1898 - 1958)	220
5. Aneks: Spis biogramów zamieszczonych w: „Powstańcy wielkopolscy... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919", tom I, Poznań 2005; tom II, Poznań 2006; tom III, Poznań 2007; tom IV, Poznań 2008; tom V, Poznań 2008	221

Szanowni Państwo!

W tomach IV i V błędnie po podano nazwiska autorów:

W tomie IV zamiast Głównczyńska Cecylia winno być Głównczewska Cecylia.

W tomach IV i V zamiast Andruszowska Małgorzata winno być
Andruszewska Małgorzata.

W tomie V w spisie autorów zabrakło nazwiska Piotra S. Adamczewskiego.

Za powyższe pomyłki przepraszam,

Eligiusz Tomkowiak

sekretarz Redakcji

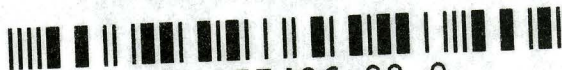

WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA
PUBLICZNA W POZNANIU

DIGITALIZACJA

000-157496-00-0